

พิมพ์ครั้งที่ 2

ประชาธิปไตย

กับการเปลี่ยนแปลง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

สถาบันนโยบายศึกษา
INSTITUTE OF PUBLIC POLICY STUDIES

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช.

ประชากรกับการเปลี่ยนแปลง. - - กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2542.
209 หน้า

1. สังคมศาสตร์กับรัฐ. 2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม I. ชื่อเรื่อง.

323

ISBN 974-7215-12-8

ชื่อหนังสือ

ประชากรกับการเปลี่ยนแปลง

ผู้เขียน

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ปีที่พิมพ์ ครั้งที่ 3

กุมภาพันธ์ 2547

ครั้งที่ 2

ตุลาคม 2543

ครั้งที่ 1

ธันวาคม 2541

จำนวนพิมพ์

2,000 เล่ม

เจ้าของ

สถาบันนโยบายศึกษา : 99/146 ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0 2941 1832-3 โทรสาร 0 2941 1834

E-mail : ipps@ksc.th.com

www.fpps.or.th

สนับสนุนโดย

มูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์

ดำเนินการพิมพ์

บริษัท พี.เพรส จำกัด โทร. 0 2742 4754-5

พิมพ์ที่

บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด

จัดจำหน่ายโดย

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

ศาลาพระเกี้ยว โทร. 0 2255 4433, 0 2218 7000 โทรสาร 0 2255 4441

สยามสแควร์ โทร. 0 2251 6141, 0 2218 9888 โทรสาร 0 2254 9495

E-mail : cubook@chula.ac.th

www.cubook.chula.ac.th

ราคา

130.- บาท

คำนำของสถาบันนโยบายศึกษา

ในการพิมพ์ครั้งที่ 3

“ประชาชาติ” หนึ่งในกฎเกณฑ์ที่สำคัญในประโยคเริ่มต้นของเพลงชาติไทย ที่ ศ.ดร.ชยอนันต์ ได้นำมาเป็นคำหลักในงานวิชาการทางการเมืองในช่วงรอยต่อทศวรรษการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทยที่เน้นให้เห็นความสำคัญทั้งสองส่วน คือ ภาครัฐและภาคประชาชน โดยที่ผู้เขียนได้ให้คำนิยามการที่ประชาชนกับรัฐร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “ประชาชาติ”

ประชาชาติ จึงนับเป็นการคิดใหม่ทั้งหมด ทั้งรัฐและประชาชน ที่จะไม่ถือว่าต่างฝ่ายต่างเป็นปฏิปักษ์กัน เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่โดยเน้นถึงศักยภาพและพลังของพลเมืองและชุมชน ที่มีส่วนสำคัญในการเป็นภาคีกับอำนาจรัฐ ประชาชนเป็นส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันยุทธศาสตร์ส่วนรวมร่วมกับรัฐ เพราะในพลังและศักยภาพของพลเมืองและชุมชนของไทยนั้น มีพลังทางวัฒนธรรมที่แข็งแกร่งเป็นทุนอยู่มาก ความเป็น “ประชาชาติ” จึงเป็นความแข็งแกร่งของภาคพลเมือง ชุมชนและรัฐในการร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อฝ่าด่านการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ทั้งแรงและรวดเร็ว ก่อนข้ามเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 อันเป็นศตวรรษของโลกใหม่ที่เป็นสังคมแห่งความรู้

กระแส “ประชารัฐ” ได้ปรากฏชัดเจนในช่วงการรณรงค์การปฏิรูปการเมืองไทยทั่วทุกภาคทั่วประเทศในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 โดยสถาบันนโยบายศึกษาและปรากฏผลชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อมีรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ที่เรียกว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน อันสะท้อนพลังของประชาชนทุกชุมชนทั่วประเทศและรัฐร่วมมือร่วมใจทำงานเป็นสัมฤทธิ์ผลของประวัติศาสตร์ไทย

ประชารัฐ จึงไม่เพียงมีความสำคัญขึ้นสู่สังคมไทยในการฝ่าด่านการเปลี่ยนแปลงนอกรอบต่อสู้การเมืองไทยแบบใหม่ของไทย แต่หากยังชี้ให้เห็นปัญหาอันยิ่งใหญ่ของคนไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต ที่จะอยู่กับโลกของความรู้ในศตวรรษที่ 21 อย่างเป็นทางการสู่ของไทยได้อย่างไร

นอกจากนี้ ประชารัฐ ยังเป็นรอยต่อเวลาของการเปลี่ยนแปลงชีวิตที่สำคัญของผู้เขียนที่ผันตัวเองจากการเป็นนักรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงที่ได้รับการยอมรับทั้งระดับในประเทศและต่างประเทศ ไปให้ความสนใจทางการศึกษาไปเป็นนักคิดและนักปฏิบัติทางการศึกษาที่สำคัญ เป็นครูที่แท้จริงของสังคม ไม่ว่าจะเป็นครูในระดับมหาวิทยาลัย หรือครูในโรงเรียน ที่ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับการวิชาการวิทยาลัย

สถาบันนโยบายศึกษา ถือเป็นโอกาสพิเศษในวาระที่ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ผู้ก่อตั้งและดำรงตำแหน่งประธานสถาบันฯ มีอายุครบ 60 ปี ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2547 นำคณาธิการของ “ประชารัฐ” มาพิมพ์อีกเป็นครั้งที่ 3 เพื่อย้ำเตือนแนวคิดที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์อย่างสมานฉันท์ของประชารัฐไทย ในการพัฒนาสร้างชาติอย่างยั่งยืนตลอดไป

สถาบันนโยบายศึกษา

23 กุมภาพันธ์ 2547

คำนำของผู้เขียน

เมื่อเดือนธันวาคม 2540 ผมได้รับคำถามจากคุณหญิงสุพัตรา (มาศดิตถ์) เกษรศุภร์ เกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง Good Governance และต่อมาคุณโสภณ สุภาพงษ์ ก็ได้ขอเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้อีก ผมเองได้เคยทำเรื่องนี้ร่วมกับ คุณปาริชาติ (โชติยะ) ศิวะรักษ์ เมื่อครั้งผมทำงานเป็น National Consultant ขององค์กรสหประชาชาติ ด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยรับผิดชอบด้านการนำเรื่อง Good Governance เข้าไปบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งผมได้ให้นิยามการที่ประชาชนกับรัฐร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “*ประชารัฐ*”

คำว่า *ประชารัฐ* นั้น มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษที่ผมบัญญัติขึ้นเอง คือ “Civil State” ส่วนคำว่า Governance นั้น ผมเรียกว่า “*ประชารัฐกิจ*” โดยผมได้ให้ความหมายของ “*ประชารัฐ*” ว่าเป็นกลางๆ โดยเปรียบเทียบกับรัฐประชาชาติ 19 ด้านด้วยกัน โดยผมอ้างที่มาว่ามาจาก Victor I. Chanasson ซึ่งก็คือตัวผมเอง เพราะผมมีอารมณ์ขันว่า บางทีก็อ้างฝรั่งจะดูขลัง Victor I. นั้นมาจาก Victor-Infinity คือ ซัยอนันต์ ส่วน Chanasson นั้น คือ บุตรของชนะ (พ่อผมชื่อชนะ)

ในระหว่างพ.ศ. 2538-2540 ผมได้เขียนและบรรยาย อีกทั้งยังให้
สัมภาษณ์เกี่ยวกับ*ประชาธิปไตย*หลายครั้ง ทั้งนี้ข้อเขียนการบรรยายและบท
สัมภาษณ์ต่างเกี่ยวกับอนาคตของโลก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ
บทบาทของรัฐ บทบาทของภาคประชาชน และความหมายที่การเปลี่ยนแปลง
เหล่านี้มีต่อสังคมไทย ผมได้เน้นเรื่อง “การคิดใหม่” และพลังของสังคมไทยที่
เป็นวัฒนธรรมไว้อุตลอดเวลา โดยเฉพาะการเสนอแนะให้เรา ร่วมกันคิดใหม่ถือ
เอาอยู่ภายใต้อำนาจรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ไม่จำเป็นจะต้องเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ
เสมอไป หากสามารถโต้ตอบมีความสัมพันธ์ที่ร่วมมือและต่อรองอย่างสันติกับ
อำนาจรัฐได้อย่างมีศักดิ์ศรี คงความเป็นอิสระไว้ได้โดยไม่ต้องถูกหลอหลอม
ละเลย ครอบงำ หรืออ่อนเปลี้ย ไม่มั่นใจ หวาดกลัว

ผมเพียงแต่บรรยายลักษณะของ*ประชาธิปไตย* โดยไม่ได้กล่าวล่วงไปถึง
*ประชาธิปไตย*ที่ดี ผมคิดว่าแม้แต่แนวคิดที่ว่าประชาสังคมมีฐานะทัดเทียมกับรัฐก็
เป็น “ดำนวัตกรรม” (คำของชวัญสรวง อติโพธิ) ที่ยากจะฝ่าข้ามไปแล้วในหมู่
คนที่เคยชินกับบทบาทของรัฐที่ขยายขอบเขตไปทั้งลึกและกว้าง แต่การยอมรับ
ฐานะของพลเมืองและชุมชนว่ามีความสำคัญ และความหมายต่อการพัฒนาที่ยัง
ยืนก็ยากแล้ว อย่างไรก็ตาม ในระยะนี้ได้มีการนำเรื่อง *ประชาธิปไตย*ที่ดี ที่ควรจะเป็น
ไปปะปนกับการมี*ประชาธิปไตย* หลายคนจึงเกิดความสับสนว่า Good Governance
มีความหมายอย่างไร และจะเป็นไปได้อย่างไร เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ หาก
เป็นการปรับเปลี่ยนนโยบายของกลุ่มมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ที่แต่เดิมเสนอ
ประเด็นการพัฒนาทางการเมือง และเมื่อพบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของหลาย
ประเทศในแอฟริกามีปัญหาเพราะความไม่รับผิดชอบ ไม่รับผิดชอบต่อการตอบ
สนองความต้องการของประชาชน มีคอร์รัปชันสูง ระบบราชการขาดประสิทธิภาพ
ไม่มีความโปร่งใส ก็เลยหันมาพูดถึง Good Governance

หากเราอยากให้มีการปกครองที่ดี เราต้องเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทาง
สังคมและยอมรับในเบื้องต้นเสียก่อนว่า “วัฒนธรรมเป็นทุน” เดินสายกลาง
และคำนึงถึงความเป็นสากลควบคู่กันไปด้วย

ความคิดเรื่อง *ประชาธิปไตย* ของผม ก็เป็นความคิดกลางๆ เหมือนกับเรื่อง

โลกาวัตตร ส่วน *ประชาชาติ* จะดีหรือไม่ดีอย่างไรนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจให้ดีขึ้นอยู่กับนโยบายยุทธศาสตร์ และความเห็นพ้องต้องกันของชนในชาติ ไม่เฉพาะในหมู่ชนชั้นนำเท่านั้น แต่จะต้องมาจากประชาชนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ

ผมเสนอว่า *ประชาชาติ* ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐในลักษณะที่ประชาสังคม (civil society) ครอบคลุมรัฐ ซึ่งแตกต่างไปจากรัฐประชาชาติ ซึ่งรัฐมีบทบาทนำในการอยู่เหนือชุมชนและชนชาติน้อยใหญ่ภายในรัฐ

ต่อมากผมได้เรียก *ประชาชาติ* ว่า “Soctate” (Society+State) แทนคำว่า Civil State และได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นเครือข่ายของประชาชาติในโลกอนาคต โดยสรุปแล้วผมคิดว่า *ประชาชาติ* จะเป็นหน่วยใหม่ของสังคมความรู้ ซึ่งในโลกยุคใหม่จะเป็นความรู้แบบองค์รวมไม่แยกส่วน ทั้งนี้โดยมีหลักคิดที่ว่าปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนแต่เป็นระบบนั้นอาจเกิดขึ้นได้จากการประสานกันอย่างกลมกลืนของส่วนย่อยมากมายหลากหลายที่ต่างก็ดำเนินท่วงทำนองไปโดยปราศจากการคุมเข้มจากศูนย์กลาง กระบวนทัศน์ใหม่นี้แตกต่างไปจากความคิดเก่าตรงที่กระบวนทัศน์ใหม่นี้เน้นการบรรลุถึงศักยภาพของมนุษย์โดยเปิดทางเลือกอย่างอิสระเสรี มีเป้าหมายในการสร้างพลังให้พลเมืองและชุมชนในลักษณะที่เป็นภาคีกับอำนาจรัฐ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม

ปัญหาที่ซับซ้อนและแก้ไม่ตกนั้นเป็นเพราะเราไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมทั้งในระดับการร่วมรับรู้ การตัดสินใจขององค์กรของรัฐ และในระดับการร่วมตัดสินใจ ตลอดจนได้จัดการดำเนินงานในกิจการที่ประชาชนท้องถิ่นรู้ปัญหาดีกว่าส่วนกลาง เราไม่ยอมสละอำนาจ ไม่ยอมโอนถ่ายเรื่องหลายเรื่องที่ท้องถิ่นสามารถทำเองได้ เรายังเชื่อในการนำและการจัดการของผู้มีชื่อเสียง แทนที่จะยึดมั่นในหลักการที่ว่า “นำโดยส่วนกลาง จัดการโดยท้องถิ่น” เรายังไม่สามารถตกลงกันได้ให้ชัดเจนว่า สัดส่วนของบทบาทภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการสร้างชาติน่าจะเป็นอย่างไร

ผมได้ให้ความเห็นว่า *ประชาวัฐฐ* จะต้องเผชิญกับปัญหาทางสังคมของ “ผู้แพ้” ซึ่งผมหมายถึงประชาชนผู้ยากไร้ มาบัดนี้ ผู้ที่ผมเคยคิดว่าจะเป็น “ผู้ชนะ” ก็กลายเป็น “ผู้แพ้” เช่นกัน แต่ผมก็ยังเห็นว่า *ประชาวัฐฐ* น่าจะมีการกิจสำคัญในการจัดการบรรเทาแก้ไข้ปัญหาของผู้แพ้ คือกลุ่มเกษตรกรที่มีการผลิตไม่ก้าวหน้า ต้นทุนสูง รายได้จากการขายผลผลิตต่ำ ตลอดจนคนจนในเมืองและแรงงานที่ขาดความรู้ไม่มีทักษะ เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ตกอยู่ในสภาวะยากจนมาหลายชั่วคนแล้ว และยิ่งจะถูกทับถมยิ่งขึ้นในยามที่เกิดภาวะเศรษฐกิจชะงักงัน และตกต่ำ

ผมดีใจที่เวลานี้ มีผู้ยอมรับมากขึ้นว่า ชาติของเรานั้นจะต้องร่วมกันสร้าง อยู่ยอถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของรัฐ และข้าราชการแต่เพียงด้านเดียว เราต้องไม่กลัวว่า พี่น้องร่วมชาติของเราจะแข็งแแกร่ง หากชุมชนท้องถิ่นแข็งแแกร่ง ส่วนรวมก็ย่อมแข็งแแกร่งด้วย อะไรที่เล็กและแข็งนั้นย่อมดีกว่าใหญ่แต่อ่อนแออย่างแน่นอน ผมหวังว่า *ประชาวัฐฐ* ไทยจะเป็นความสัมพันธ์ที่ส่วนกลางเล็กแต่แข็ง ส่วนย่อยคือชุมชนและปัจเจกบุคคลก็เล็กแต่เข้มแข็งเช่นกัน เพราะหลายสิบปีที่ผ่านมา ส่วนกลางเราใหญ่แต่แข็งบ้างอ่อนบ้าง ส่วนย่อยเราเล็กแต่อ่อนแอขาดพลัง

โลกในอนาคตนั้น ศูนย์กลางอำนาจรัฐไทยที่เราเคยนี้กว่าแข็งแแกร่งจะไม่มีทางเทียบกับศูนย์อำนาจทางการเงิน-เศรษฐกิจ แหล่งอื่นๆ ของโลกได้ การเมืองก็จะกันไปในลักษณะเดียวกัน ไทยเรามีทางรอดอยู่ทางเดียว คืออาศัยความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมที่เรายังมีอยู่มากกว่าวัฒนธรรมของประเทศที่มีความกล้าแข็งทางเศรษฐกิจและการเมืองหลายประเทศ ในบทสุดท้าย ผมจึงพูดถึงเรื่องนี้ไว้มาก โดยเสนอเป็นยุทธศาสตร์ “ไทยสากล” ที่ชัดเจน และพลังทางวัฒนธรรมนี้จะดำรงคงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อส่วนย่อย คือ ปัจเจกบุคคล ชุมชนและท้องถิ่น มีความแข็งแกร่ง มีส่วนร่วมในการรักษาและสร้างชาติ ไม่ถูกทำลายหรือทำให้อ่อนแอโดยรัฐและระบบราชการส่วนกลาง เพราะลำพังพลังจากภายนอกที่ถึงโถมเข้ามายังเขตคามต่างๆ ทั่วถิ่นแดนไทย ก็หนักหนาสาหัสสากรรจ์อยู่แล้ว ยิ่งพวกเรากันเองทับถมกดดันไว้ไม่เปิดโอกาสให้เกิดประชาวัฐฐ เรา

ทั้งหลายก็ยิ่งพ่ายแพ้หนักไปอีก ดังนั้น ผมจึงเน้นการที่ประชาชนจะร่วมมือกับรัฐ ไม่ใช่เป็นปฏิปักษ์กัน เนื่องจากโลกในอนาคตจะเป็นโลกใหม่ที่มีความรู้กลายเป็นทรัพย์สินและปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตต่างไปจากโลกเมื่อ 100-200 ปีก่อนที่แรงงานที่ดินและทุนเป็นปัจจัยหลักทางการผลิต

ผมขอขอบคุณ สถาบันนโยบายศึกษา ที่จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ และขอขอบคุณ **มูลนิธิคอนราด อเดนาวร์** ที่ได้ให้การสนับสนุนการพิมพ์ในครั้งนี้ด้วย นับเป็นการดีที่ผมได้รวบรวมข้อคิดข้อเขียนและคำให้สัมภาษณ์ของผม ซึ่งมีอยู่มาก แต่ผมยังไม่เคยนำมารวบรวมเช่นนี้เลย ผมขอขอบคุณผู้ที่มาสัมภาษณ์ และเรียบเรียงสิ่งที่ผมได้พูดไว้ ท่านเหล่านี้ตั้งใจหรือคำถามที่ทรงคุณค่า ทำให้ผมได้รวบรวมความคิด และกลั่นกรองออกมาเป็นคำพูด และสำหรับ **ปาริชาติ (โชติยะ) ศิวะรักษ์** ผู้เป็นทั้งศิษย์และเพื่อนร่วมงาน ผมขอขอใจที่ได้เสนอให้ผมรวบรวมข้อคิด-ข้อเขียนเหล่านี้ไว้ นับเป็นเรื่องที่ดี เพราะปัจจุบันนี้ผมได้ยุติการคิดเกี่ยวกับประชารัฐไว้แล้ว หากได้หันมามุ่งคิดและทำในเรื่องการศึกษาแทน ดังนั้น งานด้านนี้ระหว่าง พ.ศ. 2538 - ปลายปี 2540 จึงเป็นการต่อเนื่องจากงานทางรัฐศาสตร์ที่ผมได้ทำมาตลอดระยะเวลา 25 ปีที่แล้ว แต่ต้องหยุดและไปทำเรื่องอื่นบ้าง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ประธานสถาบันนโยบายศึกษา

กันยายน 2541

สารบัญ

	หน้า
คำนำของสถาบันนโยบายศึกษา	i
คำนำของผู้เขียน	iii
บทที่ 1 อนาคตของโลก : การพัฒนาที่ยั่งยืนกับประชารัฐ	1
บทที่ 2 อนาคตการเมืองไทย : วิถีสังคมในโลกอนาคต	67
บทที่ 3 สังคมเปิดกับประชารัฐ	129
บทที่ 4 ประชาสังคมกับวิถีประชา	153
บทที่ 5 วาระแห่งชาติ : ประชาธิปไตยไทยสากล	165
บทที่ 6 ประชารัฐ (Soctate) ในกระแสโลกาณูวัตต	179
บรรณานุกรม	193
ประวัติ	207

บทที่ 1

อนาคตของโลก : การพัฒนาที่ยั่งยืนกับประชาธิปไตย

ความนำ

ความสนใจและความกระตือรือร้นในการศึกษาวิเคราะห์โฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21 เป็นปรากฏการณ์ค่อนข้างใหม่สำหรับสังคมไทย แต่ความพยายามที่จะศึกษาเรื่องนี้อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในสังคมตะวันตกมีมาสามสิบปีแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายงานของ The Club of Rome

ความสนใจในการวิเคราะห์สถานการณ์ (situation analysis) ของโลกในศตวรรษที่ 21 นั้น มีลักษณะทางสากลที่มุ่งแสวงหาแนวคิดและจุดหมายร่วมกันระหว่างชาวโลก ในการเสนอข้อคิดเกี่ยวกับความจำเป็นและความพึงปรารถนาที่จะมีเป้าหมาย (อันหลากหลาย) ในชุมชนโลก (goals in global community) โดยมีข้อพิจารณาว่า เนื่องจากชุมชนโลกมีลักษณะพิเศษร่วมกันคือความหลากหลาย (complexity) เป้าหมายของมนุษยชาติจึงต้องมีความหลากหลายตามไปด้วย

เมื่อสามสิบปีที่แล้ว ความแตกต่างทางอุดมการณ์ระหว่างรัฐและกลุ่มพันธมิตรระหว่างรัฐมีมากกว่าในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่ารายงานสามสิบชิ้นเกี่ยวกับเป้าหมายในชุมชนโลกที่เสนอต่อ The Club of Rome และเป็นพื้นฐานของ

รายงานของ The Club of Rome นั้น แบ่งกลุ่มของเป้าหมายตามกลุ่มอำนาจ เศรษฐกิจ-การเมือง โดยแบ่งออกเป็นเป้าหมายของกลุ่มชาติที่มีการพัฒนา อุตสาหกรรมสูง กลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ และกลุ่มชาติที่กำลังพัฒนา

การประเมินสถานการณ์ของโลกในศตวรรษที่ 21 สามารถกระทำได้ในแง่การคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สิ่งแวดล้อม ประชากร ความหนาแน่นและการเติบโตของเมือง แต่โฉมหน้าของโลกย่อมได้รับอิทธิพลจากปัจจัยและพลวัตทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษยชาติในศตวรรษหน้าจึงต้องเผชิญกับสถานการณ์หลายๆ ด้านพร้อมกันไป ดังนั้น Ervin Laszlo จึงสรุปว่า “ข้อจำกัดที่สำคัญยิ่ง และมีความเร่งด่วนที่มนุษยชาติกำลังเผชิญอยู่นั้นมาจากภายในมิใช่ภายนอก ข้อจำกัดเหล่านี้เป็นข้อจำกัดทางจิตวิทยา หาใช่ข้อจำกัดทางกายภาพไม่” (Laszlo and Bierman, 1977)

กาล (time) เคลื่อนที่ไปโดยไม่มีพลังอำนาจใดที่จะมาหยุดได้ ในอดีต กาลเคลื่อนที่ไปโดยไม่ส่งผลกระทบต่อระยะ (space) กายา และชีวะของโลกมากนัก เพราะมนุษย์มีจำนวนไม่มากนัก เทคโนโลยียังต่ำ สรรพสิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต นอกจากมนุษย์อยู่ร่วมกันตามกฎธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างทำไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย ชุมชน หรือการผลิต ล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อความอยู่รอดและเพื่อการยังชีพ การสะสมและการผูกขาดครอบงำเป็นเจ้าของเข้าเจ้าของยังไม่แพร่หลายกลายเป็นสถาบัน

ในอดีตกาลอันไกลโพ้น โลกจึงมีชุมชนขนาดเล็กมากมายกระจัดกระจายกันอยู่เป็นส่วนประกอบของชีวภาพอันหลากหลาย แม้จะมีอาณาจักรและจักรวรรดิก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพียงการครอบงำทางอำนาจที่ยังมิได้ก่อให้เกิดปัญหาของความหนาแน่น และการสร้างภาวะการแบกรับอย่างกระหนาบถึงระบบนิเวศน์ของโลกดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ แม้อำนาจของจักรวรรดิจะมีขอบเขต

กว้างขวาง และมีผลกระทบต่อชนชั้นปกครองดั้งเดิม แต่ชุมชนและวัฒนธรรมย่อยของชาติพันธุ์ต่างๆ ก็ยังคงรอดอยู่ได้

ในปัจจุบันแรงผลักดันที่เกิดควบคู่ไปกับกาลเวลา และมีผลสะท้อนต่อทะเล, ภูเขา และชีวิต ของมวลมนุษย ์ได้แก่ เทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลง รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว จนถึงขนาดย่นความห่างระหว่างกาล และทะเลได้ การเดินทางของข้อมูลข่าวสารสามารถเคลื่อนที่ไปได้อย่างรวดเร็วจนก่อให้เกิดความจริงฉาบฉวยที่สัมผัสได้ (virtual reality) เส้นใยแก้วนำแสงนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ bit เข้ามาแทนที่ atom ทะเล (space) แยกออกได้จากสถาน (place) ก่อให้เกิดทะเลที่ไร้สถาน (space without place)

แต่เดิมมนุษย์เราอยู่กันเป็นเผ่าชน เป็นเครือญาติ และพัฒนาเป็นชุมชน เป็นรัฐประชาชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม แต่ความสัมพันธ์ที่ร้อยรัดมนุษย์เราไว้โดยมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ-แม่-ลูก แม้ว่าครอบครัวขยาย (extended family) กำลังลดน้อยลงไปมาก ก็ตาม แต่ครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ก็ยังคงเป็นสถาบันหลักของสังคมมนุษย์อยู่ ความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันครอบครัวจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของสังคมที่มีความเป็นมนุษย์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว

ข้อคิดนี้น่าจะช่วยให้เรามีจินตภาพสู่อนาคตอย่างเป็นองค์รวม ไม่เน้นหนักเฉพาะการเปลี่ยนแปลงหรือการประเมินสถานการณ์ของโลกในเชิงเศรษฐกิจและธุรกิจ หรือในเชิงการเมือง จนละเลยมิติทางครอบครัว จิตวิญญาณ และวัฒนธรรม

โลกในครึ่งสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 เป็นโลกที่ถูกครอบงำโดยอิทธิพลของมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกามีระบบเศรษฐกิจที่เน้นกลไกตลาด (market economy) มากจนทำให้สังคมกลายเป็นสังคมการตลาด (market

society) ตามไปด้วย ในที่สุดตลาดกับประชาธิปไตยก็แยกออกจากกัน ไม่เชื่อมโยงกัน ต่างฝ่ายต่างมีอำนาจมีเสรีภาพอย่างปราศจากขอบเขตจำกัด นักคิดบางคนจึงเชื่อว่าประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยและมีระบบเศรษฐกิจการตลาดโดยนโยบายของรัฐเดิมตามแนวคิดของ Keynes ที่เชื่อในรัฐที่ขาดดุลย์ (deficit state) ได้นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม (Drucker, 1995) นักคิดทางเศรษฐกิจและธุรกิจมักจะโทษนโยบายการคลังของรัฐว่า รัฐสวัสดิการมิได้จำกัดความยากจน หากก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม และการพึ่งพาแทนทำลายคน ทำลายบุคลิกภาพ ความสามารถ และศักดิ์ศรี โดยที่นักคิดเหล่านี้มิได้พิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปว่า สังคมที่เจริญทางวัตถุและเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาตินั้น ได้ส่งผลกระทบต่อถึงสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหลักของมนุษย์และความเป็นมนุษย์โดยตรง

ในตะวันตกแนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีของมนุษย์มักเชื่อมโยงกับสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบของปัจเจกชน โดยไม่ได้เห็นการรักษาและส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งแตกต่างไปจากความคิดประเพณี และวัฒนธรรมของตะวันออก แม้ว่า นาย Pierre Trudeau อดีตนายกรัฐมนตรีแคนาดา จะมีชื่อเสียงในฐานะผู้นำโลกตะวันตกคนแรกๆ ซึ่งเรียกร้องให้เราคำนึงถึงความซับซ้อนหลากหลายทางชีวภาพของโลกและมนุษยชาติ อีกทั้งเสนอให้มีการตั้งเกณฑ์มาตรฐานทางความเจริญใหม่จาก GNP มาเป็น NHB (Net Human Benefit) ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เน้นถึงความสำคัญของครอบครัว

โลกสมัยใหม่ได้สร้างองค์กร (organization) และสถาบันทางเศรษฐกิจการเมืองขึ้นมาจัดการกับการเปลี่ยนแปลง โดยถือว่าชุมชน (community) นั้นเป็นพลังที่อนุรักษ์ ในขณะที่องค์กรเป็นพลังที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น ในการประเมินสถานการณ์และชี้แนะการสร้างชุมชนโลกที่ยั่งยืน ข้อเสนอส่วนใหญ่จึงเน้นการจัดให้เกิดสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมด้านหนึ่ง กับการจัด

ระเบียบโลกและระเบียบชุมชนในระดับปัจเจกบุคคลและองค์กร โดยข้ามสถาบันครอบครัวไป (Harman, 1995)

นักคิดตะวันตกมักกล่าวถึงการวางแผนครอบครัว (family-planning) มากกว่าครอบครัว (family) งานของ Paul Kennedy เรื่อง Preparing for the Twenty-First Century (Kennedy, 1994) ไม่มีการเอ่ยถึงสถาบันครอบครัวในฐานะที่เป็นสถาบันสำคัญในการเตรียมรับกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ที่กำลังมาถึง

ในสหรัฐอเมริกาหลังจากรัฐได้ทุ่มเทพทรัพยากรเป็นจำนวนมหาศาล เพื่อเป็นรายจ่ายทางการศึกษาผ่านระบบโรงเรียนมาเป็นเวลานาน ก็พบว่าระบบโรงเรียนและครุมิใช้ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กประสบความสำเร็จทางการศึกษารายงานฉบับหนึ่งพบว่าเด็กที่มีผลการเรียนสูงสุด 5% ของโรงเรียนมัธยมอเมริกันนั้น รู้คณิตศาสตร์น้อยกว่าเด็กมัธยมในญี่ปุ่น ในอเมริกามีคนไม่รู้หนังสือประมาณ 50 ล้านคน ปีหนึ่งๆ เด็กอเมริกันสอบตกออกจากโรงเรียนประมาณ 6-7 แสนคน Lauro Cavazos อดีตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการอเมริกันถึงกับเรียกร้องว่าขอให้พ่อแม่ดูแลเด็กมากขึ้น ไม่ใช่รัฐจ่ายเงินเพื่อการศึกษามากขึ้น (More Parenting, Not More Money) ประธานาธิบดี Clinton จึงกล่าวว่าปัญหาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดซึ่งคนอเมริกันเผชิญอยู่ไม่ใช่ปัญหายาเสพติด แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างพ่อแม่กับลูกในชนรุ่นปัจจุบัน แนวทางใหม่ที่ประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกกำลังหันมาเน้นมากขึ้น จึงได้แก่ การปฏิรูปการศึกษาควบคู่ไปกับการมีนโยบายส่งเสริมให้พ่อแม่มีความรับผิดชอบต่อการอบรมบ่มนิสัยลูกมากขึ้น

การฉายภาพโฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21 เพื่อปูพื้นฐานไปสู่การแสวงหาแนวทางและกระบวนการในการ “ยกเครื่องเมืองไทย” จึงจะต้องมีการประเมินสถานการณ์แนวโน้มของสภาพแวดล้อมของโลกอย่างรอบด้าน ทั้งในแง่กายภาพ ชีวภาพ และชีวิตัน ที่สำคัญก็คือการเสนอบูรณาการขององค์รวม

โลกในศตวรรษที่ 21 โดยประธานงานทำทนาย 3 กระแสที่เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก คือกระแสโลกาภิวัตน์กับประชาธิรัฐพัฒนา และการพัฒนาที่ยั่งยืน

การสิ้นสุดของศตวรรษที่ 20

Peter Drucker (1995) ให้ความเห็นว่า ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ไม่มีศตวรรษใดที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของสังคมมากเท่ากับศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะรอยต่อระหว่างปลายทศวรรษที่ 20 กับต้นศตวรรษที่ 21 การแปรเปลี่ยนทางสังคม (social transformations) เกิดขึ้นอย่างเงียบๆ แต่สร้างสรรค์ ส่วนการเมืองของศตวรรษที่ 20 นั้นไร้ประโยชน์ไร้สาระและเต็มไปด้วยการทำลายล้างกัน

ในศตวรรษที่ 20 เกิดสงครามโลก 2 ครั้ง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ทั้งในยุโรป แอฟริกา และเอเชีย สงครามย่อย สงครามกลางเมือง การปฏิวัติรัฐประหาร การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่ก่อให้เกิดความรุนแรงมากมายหลายครั้ง เกิดการผลิตการสะสมและการแข่งขันทางกำลังอาวุธโดยเฉพาะอาวุธนิวเคลียร์จำนวนมาก

ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 ทั้งโลกโดยส่วนรวมและสังคมแต่ละสังคมต่างเผชิญกับวิกฤตการณ์อันรุนแรงหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม ความยากจน ความอดอยากหิวโหย การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ยาเสพติด ความเสื่อมโทรมของเมืองใหญ่ ความแตกแยกล่มสลายของครอบครัว ความเสื่อมทรามทางศีลธรรมและจริยธรรม วิกฤตการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นทั้งในสังคมที่มีระดับการพัฒนาสูงและในสังคมที่ยังยากจนอยู่

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในศตวรรษนี้ โดยเฉพาะฟิสิกส์ใหม่ได้ก่อให้เกิดอุปการอันยิ่งใหญ่ต่อมนุษยชาติ แต่ในขณะเดียวกัน ความคิด อุดมการณ์และการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ-การเมือง ก็กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความแตกแยก ความขัดแย้งและความรุนแรง

การเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ของมวลชน เป็นลักษณะเด่นของ กระแสสังคมทั้งระบอบประชาธิปไตยและระบอบสังคมนิยม ล้วนแล้วแต่มุ่ง เห็นความสำคัญของมวลชนมากกว่าปัจเจกบุคคล ระบอบประชาธิปไตยที่ระดมพลังประชาชนให้สนับสนุนรัฐและรัฐบาลให้มีความชอบธรรมได้มีนโยบายทางสังคมซึ่งส่งเสริมให้รัฐมีการใช้จ่ายทางสังคมการศึกษาและสวัสดิการด้านต่างๆ แก่ประชาชน จนอาจกล่าวได้ว่าเมื่อถึงปลายศตวรรษที่ 20 นอกจากรัฐทั้งฝ่ายสังคมนิยมและประชาธิปไตยจะไม่สามารถลดปัญหาวิกฤติทางสังคมได้แล้ว ก็ยังต้องประสบกับภาวะใกล้ล้มละลายทางเศรษฐกิจด้วย

การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจก่อให้เกิดการว่างงานนอกภาคเกษตรกรรม การพัฒนาอุตสาหกรรม และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตที่ การบริการทวีความสำคัญมากขึ้นมีผลทำให้ชุมชนแบบเกษตรดั้งเดิมกำลังสลายตัวไปอย่างรวดเร็ว การเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ของประชากรมีมากขึ้น คนส่วนใหญ่จะไม่ได้อยู่อาศัยและทำงาน ณ ที่เกิด ดังนั้นคนจำนวนมากจึงจะปราศจากรากเหง้า ชุมชนรอบบ้านที่จะทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมทางสังคมและช่วยบรรเทา ผ่อนคลายปัญหา

อาจกล่าวได้ว่า เมื่อใกล้จะสิ้นศตวรรษที่ 20 มนุษย์ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิต ชุมชนและสังคมที่เคยมีความสมานฉันท์ร่วมแรงร่วมใจกันแบ่งปันกันกำลังหมดไป สังคมอุตสาหกรรมกำลังแปรเปลี่ยนเป็นสังคมความรู้ซึ่งเน้นการแข่งขัน เป็นสังคมที่แบ่งแยกระหว่างผู้รู้กับผู้ไม่รู้และผู้ชนะกับผู้แพ้อย่างชัดเจน

Fritzof Capra (1982) เห็นว่าวิกฤตการณ์ที่มนุษย์ประสบอยู่ในปัจจุบัน เป็นลางบอกเหตุว่าเรากำลังมาถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างมหาศาลกว้างขวางและลึกซึ้ง สิ่งที่เขาต้องการคือ "ทัศนะแบบบท" อย่างใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงขั้นปฐมฐานในทางความคิด การรับรู้โลก และระบบคุณค่าต่างๆ จะต้องเปลี่ยนวิธีคิดจากการมองความจริงอย่างเป็นกลไก

มาเป็นแบบองค์รวม

อาจสรุปได้ว่า ก่อนศตวรรษที่ 20 จะสิ้นสุดลง แม้ว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะรุดหน้าไปโดยเฉพาะทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ปรากฏการณ์สำคัญที่กำลังเกิดขึ้นก็คือ การประเพณีและทบทวนตนเองอย่างรอบด้าน การปรับเปลี่ยนทัศนะแม่บทใหม่ทั้งทางด้านนิเวศวิทยา เศรษฐศาสตร์ การเมือง สังคมวัฒนธรรม ในลักษณะที่เป็นองค์รวมไม่แยกส่วน ที่สำคัญก็คือปรัชญาแนวคิดและวิธีการอธิบายปรากฏการณ์ ตลอดจนการจัดการกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมของตะวันออก กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ไม่ใช่ในฐานะเพียงการเป็นปรัชญา หากเป็นทัศนะแม่บทใหม่ เป็นทางเลือกใหม่สำหรับมนุษยชาติ

แนวโน้มใหญ่และสถานการณ์ใหม่ในศตวรรษที่ 21

การทำนายและบทพิสูจน์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสำหรับมนุษยชาติในศตวรรษที่ 21 ก็คืออย่างไรจึงจะใช้พลังของเทคโนโลยีให้สนองต่อความต้องการที่ปะทุมาจากพลังของประชากรได้ เราคิดว่าโลกเรามีปัญหามากมายหลายด้าน แต่เมื่อเทียบกับศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของมนุษยชาติแล้ว ปัญหาหลายๆ ด้านที่เรา กำลังจะเผชิญในศตวรรษที่ 21 จะมีความรุนแรงหนักหน่วงยิ่งกว่าที่เป็นอยู่เมื่อสองร้อยปีมาแล้วหลายเท่าทวีคูณ

เมื่อสองร้อยปีที่แล้ว ประชากรโลกเพิ่มขึ้น 250 ล้านคน ทุกๆ 75 ปี ปัจจุบันคนเกิดเพิ่มขึ้น 250 ล้านคนในทุก 3 ปี ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการสื่อสารคมนาคมก็ก้าวไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน

Paul Kennedy (1994) ชี้ว่าเป็นปัญหาต่างไปจากเมื่อสองร้อยปีก่อน ก็คือในศตวรรษที่ 18 นั้น การขยายตัวของประชากรกับการขยายตัวของเทคโนโลยีเกิดขึ้นภายในสังคมอังกฤษและมีความสัมพันธ์กันในทางที่

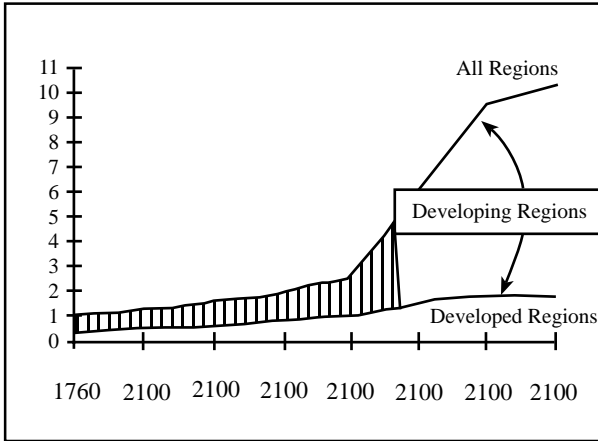
เป็นคุณ การทำลายที่เกิดจากพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านหนึ่งได้รับการตอบสนองโดยพลังอีกด้านหนึ่ง ความต้องการสินค้าและบริการเพิ่มขึ้นก็ได้รับการสนองจากความสามารถในการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ในปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเกิดขึ้นภายในสังคมที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและมีอัตราการเกิดของประชากรต่ำลงเป็นลำดับ ในขณะที่การเติบโตขนาดใหญ่ของประชากรกำลังเกิดขึ้นในประเทศที่มีทรัพยากรด้านเทคโนโลยีที่จำกัด มีนักวิทยาศาสตร์และแรงงานที่มีทักษะจำนวนน้อย มีการลงทุนในการวิจัยและพัฒนาที่ไม่เพียงพอ ที่สำคัญก็คือในหลายกรณีชนชั้นปกครองขาดความสนใจในเทคโนโลยีซ้ำยังมีวัฒนธรรมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์อีกด้วย

ดังนั้น การขยายตัวอย่างรวดเร็วของประชากร และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีจึงจัดเป็นแนวโน้มใหญ่ของโลกในศตวรรษที่ 21

การขยายตัวของประชากร

ภาพที่ 1

World Population Increase, 1750-2100

ที่มา : The Economist, January 20, 1990, p. 19

ผลกระทบทางกายภาพของการขยายตัวของประชากรต่อสภาวะแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นบรรยากาศของโลก หรือทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงและยังมีการใช้เทคโนโลยีน้อยมากเท่าใด ประชากรซึ่งอยู่ในความยากจนจำนวนมากก็ยิ่งจะถูกทิ้งห่างมากขึ้น แต่ส่วนของโลกที่แคบลงรับรู้ความเป็นไปของกันและกันมากขึ้นก็จะห่างกันมากขึ้นทางด้านคุณภาพชีวิต

ตัวเลขประชากรโลกใน ค.ศ. 1990 คือ 5.3 พันล้านคน ทั้งมีการคาดคะเนว่าเมื่อถึง ค.ศ. 2025 โลกเราจะมีประชากร 8.5 พันล้านคน (United Nations, 1988) ส่วนธนาคารโลกคาดว่าประชากรโลกจะคงที่เมื่อถึง 10-11 พันล้านคนในกึ่งศตวรรษที่ 21 แต่บางฝ่ายก็เห็นว่าอาจถึง 14.5 พันล้านคน (Wall Street Journal, 14 May 1991)

ในเอเชีย ประเทศที่เคยมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่อไทยมากที่สุด 2 ประเทศ คือ จีนและอินเดียก็จะมีประชากรรวมกันแล้วถึงเกือบครึ่งหนึ่งของประชากรโลก

ในปัจจุบันจีนมีประชากร 1.3 พันล้านคน ในปี ค.ศ. 2025 จะมีประชากรถึง 1.5 พันล้านคน หากอินเดียซึ่งปัจจุบันมีประชากร 853 ล้านคน ไม่สามารถลดอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้ก็จะมีประชากรมากที่สุดในโลก 2 พันล้านคน

สำหรับประเทศไทยนั้นมีการคาดประมาณว่า ใน ค.ศ. 2015 (พ.ศ. 2558) จะมีประชากร 73,951,000 คน เป็นชาย 37,033,000 คน หญิง 36,918,000 คน (สศช, 2534)

ประเทศเพื่อนบ้านของไทย คือพม่ามีประชากร 41 ล้านคน มาเลเซียมีประชากร 18.6 ล้านคน สิงคโปร์มี 2.8 ล้านคน เวียดนามมี 68 ล้านคน ลาวมี 4.2 ล้านคน กัมพูชามี 8.5 ล้านคน เมื่อถึงปี 2025 ประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกับไทย ซึ่งจะมีความสำคัญมากในแง่ของการเป็นตัวเชื่อมของการติดต่อการค้าและการอพยพย้ายถิ่นของประชากร จึงได้แก่ พม่าและลาว ซึ่งประเทศแรกเป็นตัวเชื่อมทั้งระหว่างจีนและอินเดีย-ปากีสถาน-บังคลาเทศ และลาว เชื่อมต่อจีนตอนตะวันออกเฉียงใต้ (ยูนนาน-เสฉวน ซึ่งขณะนี้ก็มีประชากรรวมกันประมาณ 170 ล้านคน)

การก่อตัวของนครภูมิภาค (Regional Cities)

แนวโน้มของรูปแบบการก่อตัวของเมืองใหญ่กำลังมีลักษณะเชื่อมโยงระหว่างเมืองใหญ่หลายๆ เมือง ซึ่งแม้จะอยู่ต่างรัฐกันก็สัมพันธ์กันในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมากขึ้น

Riccardo Petrella, Head of the Futures Assessment in Science and Technology (FAST) Program ของ European Union มี

ความเห็นว่าเป็นอนาคตอันใกล้โลกของเราจะเป็นโลกของนครภูมิภาคประมาณ 30 แห่ง โดยเมือง-ภูมิภาคเหล่านี้จะเชื่อมโยงต่อกันมากกว่าที่รัฐแต่ละรัฐจะเชื่อมโยงกัน

นครภูมิภาค 30 แห่งนี้เป็นอาณาบริเวณที่มีความมั่งคั่ง แต่ละเมืองจะมีประชากรประมาณ 8-12 ล้านคน และถูกปกครอง-จัดการด้วยพันธมิตรระหว่างชนชั้นนักธุรกิจข้ามชาติและรัฐมหานคร ซึ่งภารกิจหลักของรัฐบาลมหานคร ได้แก่ การสนับสนุนขีดความสามารถในการแข่งขันของบรรษัทข้ามชาติ ซึ่งมาตั้งสำนักงานใหญ่หรือมีกิจการการลงทุนอยู่ในเมืองภูมิภาคเหล่านั้น

บริเวณรอบนอกของนครภูมิภาคจะถูกล้อมด้วยคนยากจน ซึ่งเป็นชนวนล้มละลายจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งการค้าเสรีระดับโลกจะมีผลในการทำให้ชนวนไม่สามารถประกอบอาชีพ โดยมีรายได้ต่ำแบบที่เคยเป็นอยู่ได้ก็จะพากันอพยพเข้ามาอยู่ในเมือง ซึ่งมหานครจะมีประชากรประมาณ 15-20 ล้านคน

ในจำนวนประชากรโลกใน ค.ศ. 2025 ประมาณ 8 พันล้านคนนี้ 5 พันล้านจะอยู่ในเอเชีย โดยที่พันล้านคนจะอยู่ตามมหานคร 50 แห่งซึ่งมีประชากรแห่งละ 20 ล้านคน ดังนั้นนครภูมิภาค 320 แห่งที่มีประชากร 8-12 ล้านคน ก็จะถูกล้อมรอบด้วยสังคม-เศรษฐกิจของคนยากจนอีกประมาณ 8-12 ล้านคน

ปรากฏการณ์ที่กล่าวถึงนี้เป็นแนวโน้มของการขยายตัวของประชากรเมืองใหญ่ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของ City-Regions 30 แห่ง (CR-30) ซึ่งต่อไปก็จะเป็นพลังหลักของโลกมาแทนที่กลุ่มประเทศอุตสาหกรรม G-7

CR-30 นี้ได้แก่

- Rotterdam/Amsterdam
- เขตเมืองของแคว้น Ruhr รอบๆ Dusseldorf
- Frankfurt
- Stuttgart-Baden-Wurtemberg

- Munich-Bavaria
- เขตเมืองของ Oresund-Copenhagen-Malmo
- London-Southeast England
- Greater Paris
- Lyon-Grenoble
- German Swiss ครอบคลุม Zurich
- French Swiss ครอบคลุม Geneva-Lausanne
- Barcelona-Catalonia
- Montreal-Toronto-Chicago
- New York region
- Los Angeles
- Orange County
- Miami
- Vancouver
- Istanbul
- Johannesburg-Cape Town
- Tokyo area
- Osaka
- Shanghai
- Hong Kong
- Singapore
- Kuala Lumpur
- Jakarta
- Sydney
- Sao Paulo area

นครภูมิภาค 30 แห่งนี้ได้รับการทำนายว่าจะเป็แหล่งที่เจริญมีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงสุดในอุตสาหกรรมทุกชนิด การแข่งขันในโลกอนาคตจึงจะแปรเปลี่ยนจากการแข่งขันระหว่างรัฐประชาชาติ (nation-state) เป็นการแข่งขันระหว่างนครภูมิภาค (city-regions)

ในขณะที่นครภูมิภาคเหล่านี้ได้กำหนดยุทธศาสตร์และบทบาทตำแหน่งที่ของตนไว้แล้ว Los Angeles กำหนดว่าเป็นศูนย์กลางของโลกในอุตสาหกรรมบริการบันเทิง ด้านเทคโนโลยีมัลติมีเดีย และด้านอุปกรณ์การแพทย์ สิงคโปร์กำหนดยุทธศาสตร์ในด้านความเป็นศูนย์กลางการเงินและข้อมูล ข่าวสารภูมิภาคอื่นๆ ของโลก ตั้งแต่ Barcelona จนถึง Dalian ในจีนก็กำลังประกาศโฆษณาว่าจะเป็ศูนย์กลางของการผลิตอุตสาหกรรม และการลงทุนที่มีการแข่งขันที่มีประสิทธิภาพสูงสุด

โลกในอนาคตจะเปลี่ยนไปอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน นครภูมิภาค 30 แห่งนี้จะต่างไปจากเมืองท่าค้าขายในอดีต เพราะในอดีตสมัยศตวรรษที่ 14-15 นั้น โลกเรามีพ่อค้าทำการค้าขายกับต่างประเทศก็จริงอยู่ แต่ก็มีใช้ชนชั้นพ่อค้าข้ามชาติที่มีวิสัยร่วมกันคือ ชนชั้นพ่อค้าข้ามชาติปัจจุบันต้องการสร้างประชาสังคม (civil society) และมีโลกทัศน์กว้างไกล นอกจากนั้นก็ยังตระหนักในข้อจำกัดของการเติบโตของโลกด้วยว่า เราไม่สามารถจะใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่เหมือนอย่างที่เคยกระทำมาแล้วเมื่อ 100-200 ปีก่อน

ยุทธศาสตร์การแข่งขัน (competitive strategies) จึงมีความสัมพันธ์กับที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ดังนั้นพื้นที่ที่มีความสำคัญของแต่ละรัฐจึงกว้างไกลกว่าอาณาบริเวณของเส้นแบ่งเขตแดน โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งทะเลย่อมมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะเป็นประตูเปิดของการส่งออกแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับทรัพยากรใต้น้ำและช่องทางการเดินเรืออีกด้วย ดังนั้นหมู่เกาะ Spratlys จึงเป็จุดสำคัญทางยุทธศาสตร์สำหรับจีน และประเทศต่างๆ อีกหลายประเทศ

ปัจจุบัน เมืองตามชายฝั่งทะเลของจีน เช่น ด้าเหลียน (Dalian) และ เซี่ยงไฮ้ (Shanghai) แม้จะมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมากและผูกพันอยู่กับการค้าส่งออกก็ตาม แต่ประชากร 800 ล้านคนของจีนอยู่ในเมืองต่างๆ ที่อยู่ไกลจากชายฝั่งทะเลออกไป ในที่สุดประชากรยากจนเหล่านี้หากไม่อพยพย้ายถิ่นเข้าไปหางานทำตามเมืองบริเวณชายฝั่งทะเล อย่างเซี่ยงไฮ้ ชาวหาประมาณ 100 ล้านคน ซึ่งถูกถอนรากถอนโคนจากระบบคอมมูน แต่ระบบเศรษฐกิจการตลาดยุคใหม่รองรับไม่ทันก็อาจอพยพไหลบ่าลงมาทางใต้เข้าสู่ภาคเหนือตอนบนของไทยและของพม่ามากขึ้น

รัฐภูมิภาค (Region State)

นอกจากความคิดของ Petrella เกี่ยวกับนครภูมิภาคแล้วก็ยังมีผู้เสนอความคิดเรื่องรัฐภูมิภาคอีก

Kenichi Ohmae (1995) มีความเห็นว่า รัฐประชาชาติ (Nation-state) ซึ่งเป็นผลผลิตของศตวรรษที่ 19 กำลังหมดความหมายและอิทธิพลลง โดยจะมีรัฐภูมิภาคมาแทนที่ รัฐประชาชาติมีลักษณะรวมศูนย์และเน้นความสำคัญของการมีอำนาจอธิปไตยและเชื่อในเรื่องการมี “ผลประโยชน์แห่งชาติ” ดังนั้นจึงมีลักษณะที่ไม่ค่อยยอมปล่อยให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมเปิดกว้าง และกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลกอย่างเต็มที่

ความเห็นของ Ohmae มีลักษณะสุดโต่งถึงขนาดที่เขาเห็นว่ารัฐประชาชาตินั้นมักจะสนับสนุนส่วนเศรษฐกิจที่ล้าหลังและไม่มีประสิทธิภาพอีกทั้งไม่ใช่ส่วนที่เป็นฝ่ายสร้างความมั่งคั่งให้แก่สังคม เช่น ภาคเกษตร นอกจากนี้ก็ยังเห็นว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะเป็นไปได้ดีก็ต่อเมื่อมีการยอมให้บริษัทข้ามชาติเข้ามาลงทุนและมีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องเกรงกลัวว่าต่างชาติจะมาเอาเปรียบหรือใช้ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศมากเกินไป

ความคิดของ Ohmae เกิดจากการสังเกตการเติบโตอย่างรวดเร็วของ เขตเศรษฐกิจบางแห่งในบางประเทศ โดยเฉพาะในสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งมี ระบบการปกครองที่แบ่งออกเป็นภูมิภาคต่างๆ และมีประชากรจำนวนมากในเมืองที่กำลังเปิดตลาดกว้างขวางมากขึ้น แต่เขาไม่ได้ใส่ใจกับปัญหาการกระจาย รายได้มากเท่าที่ควร โดยเน้นหนักไปทางด้านประสิทธิภาพทางการผลิตแต่เพียง ด้านเดียว และไม่เห็นประเด็นปัญหาที่ว่า ระบบการผลิตการเกษตรนั้นมิได้มีแค่ มิติทางเศรษฐกิจ หากเป็นวิถีชีวิตและมิติทางสังคมวัฒนธรรมด้วย

อย่างไรก็ดี การที่ Ohmae ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับความสำคัญและบทบาท ของอาณาบริเวณที่เป็นศูนย์กลางความเจริญในส่วนต่างๆ ของโลก นับว่ามี ประโยชน์ในการฉายภาพของส่วนหนึ่งของสังคมทั่วโลกที่ได้ก้าวเข้าสู่การที่คน ส่วนใหญ่เฉพาะเขตความเจริญนั้น เป็นชนชั้นกลางที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวสูงกว่า ส่วนอื่นๆ ของสังคมเดียวกัน ภาพของความเจริญทางเศรษฐกิจน่าจะเป็นอย่างไรที่ Ohmae วาดไว้จริง ๆ แต่เราก็จะต้องสังวรณไว้เสมอว่าส่วนที่เจริญและความ อยากได้ใครมีทางวัตถุกลายเป็นวิถีชีวิตไปแล้วนั้น ก็มีปัญหาด้านสังคมวัฒน- ธรรมและจริยธรรมด้วย กล่าวโดยสรุปก็คือ เป็นส่วนของสังคมที่เสวยสุขทาง กาย หากขาดความมั่นคง ความสุข ความสงบทางจิตใจ

การที่เรายกตัวอย่างภาพใหญ่ของความเจริญทางเศรษฐกิจมานี้ก็เพื่อชี้ ให้เห็นว่า แนวโน้มนี้ไม่มีวันหยุดหรือชะลอลงได้ และความเจริญตามกระแส โลกานุวัตร (globalization) ก็จะก่อให้เกิดการแตกแยกสลายทางสังคมได้ (disintegration, fragmentation) หรือเกิดสภาวะที่ Rosenau เรียกว่า (fraggmegration) คือมีการแตกแยกและการสร้างบูรณาภาพควบคู่กันไปในเวลา เดียวกัน (จากการสนทนากับ James Rosenau, กรุงเทพฯ, 1995)

เมื่อเป็นเช่นนี้ แนวโน้มโลกในระยะ 10-20 ปีข้างหน้า จึงทำให้เราต้องมี วิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและรอบด้าน อาจกล่าวได้ว่ามีวิสัยทัศน์แบบองค์รวม (holistic vision) ไม่ใช่เน้นแต่มิติการแข่งขันทางเศรษฐกิจ หากคำนึงถึงมิติทาง สังคม วัฒนธรรมด้วย

Asianization of America

แม้สหรัฐอเมริกาจะมีวัฒนธรรมใกล้เคียงกับอังกฤษและยุโรป แต่ประชากรเอเชีย-แปซิฟิกของสหรัฐอเมริกาก็ทวีจำนวนมากขึ้นทุกที ดังนั้นในฐานะที่สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์กับไทยและภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกมาเป็นเวลานาน ทั้งในฐานะมหาอำนาจและคู่ค้าสำคัญของไทย จึงควรพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและโอกาสของตลาดการค้าในอนาคตด้วย

ประชากรเชื้อสายเอเชีย-แปซิฟิกในสหรัฐอเมริกาจะเพิ่มจาก 7.3 ล้านคนใน ค.ศ. 1990 เป็น 20.2 ล้านคน ในค.ศ. 2020 โดยประชากรในวัยทำงานจะเพิ่มจาก 3 ล้านคน ในปี 1990 เป็น 6.2 ล้านคน ในปี 2020

ในรัฐแคลิฟอร์เนีย (ซึ่ง Orange County and Los Angeles ตั้งอยู่) จะมีประชากรเอเชีย-แปซิฟิก ถึง 8.5 ล้านคน ในค.ศ. 2020

ตารางที่ 1 จำนวนคนเชื้อสายเอเชีย-แปซิฟิก ในสหรัฐอเมริกา (จำแนกตามเชื้อชาติ)

	1980	1990	Percent Growth
Total Asian Pacific	3,726,440	7,273,662	95%
Chinese	806,040	1,654,472	104%
Filipino	774,652	1,406,770	82%
Japanese	700,974	847,562	21%
Asian Indian	361,531	815,447	125%
Korean	354,593	798,849	125%
Vietnamese	261,729	614,547	135%
Hawaiian	166,814	211,014	26%
Samoaan	41,948	62,964	50%
Guamanian	32,158	49,345	53%
Other Asian Pacific	226,001	821,692	264%

ที่มา : LEAP : The State of Asian Pacific America : A Public Policy Report, Policy Issues to the Year 2020 (Executive Summary)

โดยสรุปแล้ว เราควรพิจารณาแนวโน้มใหญ่ๆ ของโลกในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างการเพิ่มขึ้นของประชากร-การอพยพย้ายถิ่น กับลักษณะของเมืองกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในเมืองและผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรม

ในกรณีของประเทศไทยนั้น ประเด็นที่จะต้องคำนึงถึงก็คือ ผลกระทบที่การเพิ่มขึ้นของประชากรและการอพยพย้ายถิ่น ไม่เฉพาะอาณาบริเวณของประเทศไทยเท่านั้น แต่ในบริเวณจังหวัดชายแดน โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกตลอดแนว ทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหาทางทิศใต้จะมีน้อยกว่าภูมิภาคอื่น เนื่องจากภาคใต้ (ชุมพร นครศรีธรรมราช สงขลา สุราษฎร์ธานี สตูล ยะลา ระนอง กระบี่ ปัตตานี นราธิวาส พังงา พัทลุง ภูเก็ต) เป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับมาเลเซียและสิงคโปร์ ซึ่งทั้งสองเป็นนครภูมิภาคที่จะมีความเจริญมากในอนาคต จะมีปัญหาที่เฉพาะจังหวัดที่มีชายแดนติดต่อกับพม่า เช่น ระนอง เท่านั้น

กระแสตะวันออก (Easternization)

การเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก กำลังเป็นที่กล่าวขวัญกันอย่างมากมายจนถึงขนาดมีผู้ขนานนามศตวรรษที่ 21 ว่าเป็นศตวรรษของเอเชียและแปซิฟิก

แม้ว่าเอเชียและแปซิฟิกจะเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วก็ตาม แนวโน้มที่สำคัญมิใช่แนวโน้มของอำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจ หากเป็นอิทธิพลทางปรัชญาและวัฒนธรรม รวมตลอดไปถึงการจัดการและวิธีการปกครองด้วย

เมื่อทัศนะแม่บทดั้งเดิมแบบกลไกเริ่มหมดอิทธิพลลง ปรัชญาแนวคิดของตะวันออกได้กลายเป็นรากฐานของทัศนะแม่บทใหม่ ปรัชญาและแนวคิดตะวันออกที่สำคัญที่สุด ได้แก่การยอมรับถึงความสามารถในการอยู่ร่วมกันระหว่างสิ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามเหมือนคู่เทียบหยินหยาง ทัศนะแม่บทดั้งเดิมแบบ

กลไกเน้นหยั่งมากกว่าหยิน จึงก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทั่วด้าน เพราะด้านหยั่งนั้น คือ ปุรัสภาวะ (masculin) การขยายรูกออก (expansive) การเรียกร้อง ต้องการ (demanding) การรูกและก้าวร้าว (aggressive) การแข่งขัน (competitive) เหตุผล (rational) และการวิเคราะห์ (analytic) เป็นเหตุให้เกิดความไม่สมดุล

ทัศนะแบบใหม่นี้ อาศัยปรัชญาพุทธและเต๋าในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่เบียดเบียนสรรพสิ่งซึ่งเป็นธรรมชาติและสรรพสัตว์ ในแง่ของการจัดการทางเศรษฐกิจได้มีการเน้นการควบคุมคุณภาพทั่วด้าน โดยทุกคนในองค์กรในทางการเมืองได้เน้นความสำคัญของความเป็นปึกแผ่นของชุมชนมากกว่าความสูงสุดของปัจเจกชน เน้นเสถียรภาพความสามัคคีสมานฉันท์มากกว่าความขัดแย้ง

แนวโน้มของโลกในศตวรรษที่ 21 จึงจะเห็นการแพร่ขยายของปรัชญาความคิดและวิธีการของตะวันออกมากขึ้น แต่จะมีใช้การขยายตัวแบบครอบงำ (domination) ดังที่เคยปรากฏในกรณีของ Westernization เพราะสิ่งที่เป็นที่มาของกระแสตะวันออกมิได้มุ่งหวังที่จะครองโลกหรือเป็นมหาอำนาจ หากต้องการสงวนรักษาวัฒนธรรมของตนไว้มิให้ถูกตะวันตกครอบงำบังคับ กระแสตะวันออกจึงจะมีบทบาทเป็นทางเลือกใหม่สำหรับโลกและมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

กระแสตะวันออกจะมีอิทธิพลต่อปัจเจกชนและชุมชนขนาดเล็กที่ต้องการมีทางเลือกใหม่ชีวิตใหม่ กระแสนี้เองก็จะมีผลสำคัญในสังคมตะวันออกมากขึ้นเป็นการโต้ตอบกับกระแสนิยมวัตถุและบริโภคนิยม

โลกตะวันตกจะเรียนรู้และยอมรับปรัชญาความคิด วัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบตะวันออกมากขึ้นเป็นลำดับ และชุมชนเล็กๆ ที่เน้นทางเลือกใหม่จะเกิดขึ้นมากมายในโลกตะวันตก

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีกับ สถานการณ์ในอนาคต

แนวโน้มใหญ่ประการที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ยังกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว และในกลุ่มรายได้สูงและชนชั้นกลางในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนานำไปสู่สถานการณ์ที่สำคัญ 4 เรื่อง คือ

1. แรงงานที่ใช้กำลังกายไร้ทักษะและเป็นแรงงานกึ่งฝีมือ จะเป็นกลุ่มประชากรที่เสียเปรียบแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประเทศที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมสูง และส่วนของสังคมในประเทศที่กำลังพัฒนาที่เข้าถึงเทคโนโลยีและมีความรู้จะแปรเปลี่ยนเป็นแรงงานรู้ (knowledge worker) มากขึ้น ดังนั้นส่วนของสังคมในโลกจึงจะแบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนของแรงงาน (กำลัง) งานกับส่วนของแรงงาน (ความรู้) แนวโน้มของโลกจึงเป็นไปในลักษณะที่ความแตกต่างระหว่างชาติ คือความแตกต่างระหว่างส่วนที่รู้กับส่วนที่ไม่รู้ มิใช่ความแตกต่างของความยากจนอีกต่อไป

2. เนื่องจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารคมนาคม โลกในศตวรรษที่ 21 จะมีชุมชนของแรงงานรู้เกี่ยวโยงกันข้ามรัฐ นครภูมิภาคจึงเป็นชุมชนสองแบบซ้อนกันคือ ชุมชนที่เชื่อมโยงกันระหว่างส่วนก้าวหน้าของเมืองใหญ่เป็นชุมชนของแรงงานรู้ ห้อมล้อมไปด้วยชุมชนของแรงงานไร้ฝีมือ

3. ในแง่นี้สังคมของโลกในศตวรรษที่ 21 จึงต้องจัดการกับปัญหาสองด้านควบคู่กันไป คือการเพิ่มผลผลิตของแรงงานรู้ กับการเพิ่มผลผลิตของแรงงาน (กำลัง) งาน ด้านแรกเป็นการท้าทายทางเศรษฐกิจ ด้านที่สองเป็นการท้าทายด้านสังคม การท้าทายนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ และสมรรถนะของสังคมที่มีวิลักษณะเช่นนี้ในการหารายได้ที่เหมาะสม ตักดีศรีและสถานภาพของส่วนที่เป็นชุมชนของแรงงานที่ใช้กำลังกายมากกว่ากำลังสมอง ย่อมขึ้นอยู่กับกระบวนการประชาธิปไตย (governance) แนวโน้มด้านกำลังแรงงานของโลกจึงแปร

เปลี่ยนไปสู่การมีบทบาทนำทางการผลิตและการบริการของแรงงานมากขึ้น โดยที่ผู้ใช้แรงงานในการทำงานจะกลายเป็นแรงงานรองไม่ใช่แรงงานหลัก แรงงานหลักจะเป็นช่างเทคนิค ซึ่งใช้กำลังควบคุมไปกับการใช้สมอง (Drucker, 1995)

4. การแปรเปลี่ยนของสังคมในศตวรรษที่ 21 น่าจะทำให้สังคมที่มีลักษณะทวิลักษณ์ของความรู้กับความไม่รู้ ไร้เสถียรภาพ เพราะเป็นการแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในเวลาสั้น ต่างกับการเติบโตของแรงงานอุตสาหกรรมที่ย้ายตัวออกจากไร่ นา สู่เมือง และการผันตัวออกจากความเป็นคนรับใช้ตามบ้านสู่โรงงาน และงานบริการตามบริษัทห้างร้าน

กระแสโลกาวัตต

กระแสโลกาวัตต เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา โลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายไม่ใช่เพราะวัฒนธรรมหรือการเมือง แต่เป็นเพราะเศรษฐกิจ เริ่มเป็นตัวแปรที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบและความสัมพันธ์ทางการเมืองทุกระดับ การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของเศรษฐกิจ ซึ่งมีได้มีเพียงระบบเดียวอีกต่อไป หากมีถึง 4 ระบบซ้อนกันอยู่ โดยแต่ละระบบมีลักษณะเฉพาะแต่มีที่คาบเกี่ยวพัวพันซึ่งกันและกัน มีผลทำให้รัฐประชาชาติมีใช้หน่วยหลักทางเศรษฐกิจเหมือนดังที่เคยเป็นมาในอดีต

จุดเปลี่ยนนี้จะเกิดก่อนที่โลกจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และเกิดขึ้นในขณะที่ระบบและระเบียบทางการเมืองยังคงมีรัฐประชาชาติเป็นศูนย์กลางอยู่ ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบเศรษฐกิจโลก แล้วก็ยังมีการแสโลกาวัตตเกิดขึ้นพร้อมๆ กันไปอีกด้วย

ระหว่าง ค.ศ. 1968-1973 มีสถานการณ์สำคัญสามประการเกิดขึ้นในโลก คือวิกฤติน้ำมัน (oil shock) การลอยตัวของดอลลาร์ และการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในหลายแห่งทั่วโลก ในทางเศรษฐกิจมีงานทำและอยู่ใน

งานนั้นอย่างมั่นคงได้กลายเป็นสิทธิทางทรัพย์สินรูปแบบหนึ่ง งานในฐานะที่เป็นสิทธิตามธรรมชาติได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนอย่างมหาศาลมากกว่าการว่าจ้างแรงงาน และแรงงานสัมพันธ์ในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ที่สำคัญคือ สังคมที่มีความเจริญทางอุตสาหกรรมสูงได้แปรเปลี่ยนแหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสาร การศึกษาเป็นกลไกในการเคลื่อนไหวเลื่อนชั้นทางสังคมกับการให้ความมั่นคงในชีวิต ในสังคมที่มีรากฐานอยู่บนความรู้นี้ คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นลูกจ้างทำงานในองค์กรจะต้องมีประสิทธิภาพสูง เพราะสังคมปัจจุบันนี้เป็นสังคมขององค์กร และการจัดการ โดยอาศัยการเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสาร จึงอาจกล่าวได้ว่า ทรัพย์สินทางปัญญาและความรู้ความสามารถของคนเรากำลังเป็นพลังทางการผลิตที่สำคัญเหนือปัจจัยการผลิตอื่นๆ

การเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโลก

ตามความเห็นของ Peter Drucker (1995) ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ 8 ประการ ในโลกปัจจุบัน ได้แก่

1. สถานการณ์ทางเศรษฐกิจปัจจุบันมีความอ่อนไหวสูง ความเสี่ยงกับความมั่นคงเกิดขึ้นควบคู่กันไป
2. เศรษฐกิจที่อาศัยวัตถุดิบเป็นปัจจัยหลักกำลังตกต่ำ ในขณะที่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมกำลังเฟื่องฟูใน ค.ศ. 1920 การผลิตยังอาศัยวัตถุดิบและพลังงานรวมกันถึงร้อยละ 60 ของต้นทุนสินค้าอุตสาหกรรมหลัก (รถยนต์) ในยุคนั้น แต่ในปัจจุบัน microchip มีส่วนประกอบที่เป็นวัตถุดิบและพลังงานไม่เกินร้อยละ 2 เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงสามารถเพิ่มผลิตผลทางอุตสาหกรรมระหว่าง ค.ศ. 1965-1985 ได้ถึง 2.5 เท่า โดยไม่ต้องเพิ่มวัตถุดิบและพลังงานเลย
3. เกิดการแยกส่วนระหว่างปัจจัยการผลิตดั้งเดิมกับผลิตผลทางอุตสาหกรรมทั้งทางด้านวัตถุดิบ และพลังงานกับทางด้านหัตถกรรมกับแรงงาน

ในปี ค.ศ. 1988 สินค้าและปริมาณเดียวกันกับที่ผลิตได้ในปี 1973 ใช้คนแค่ 2/5 ของกำลังแรงงานของคนในโรงงาน

4. ในอดีตการลงทุนมักจะเกิดขึ้นตามหลังการค้า ปัจจุบันนักลงทุนสามารถนำปัจจัยการผลิตไปไว้ที่ไหนก็ได้ เพราะในตลาดที่เป็นโลกาภิวัตน์นี้ผู้ผลิตแทนที่จะผลิตในประเทศแล้วส่งออกก็สามารถผลิตนอกประเทศแล้วซื้อมาเป็นสินค้าก็ได้ ดังเช่น กรณีการผลิตรถฮอนด้า ซึ่งทำในอเมริกาและส่งกลับมาญี่ปุ่น หรือรถปอนเตียก เลอแมง ซึ่งออกแบบในเยอรมนี ทำส่วนประกอบของญี่ปุ่นที่ผลิตในเกาหลี เป็นต้น

5. ในปัจจุบันเศรษฐกิจด้านสินค้าและบริการ ได้แยกตัวออกจากเศรษฐกิจด้านการเงินอย่างชัดเจน เพราะร้อยละ 90 ของธุรกรรมทางการเงินข้ามชาติไม่ใช่ธุรกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต

6. แต่ก่อนเศรษฐกิจระหว่างประเทศเกี่ยวเนื่องและแข่งขันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย เช่น ในศตวรรษที่ 18 อังกฤษขายขนแกะให้ปอร์ตุเกส เพื่อแลกกับเหล้าองุ่นที่อังกฤษผลิตเองไม่ได้ หรือเมื่อกลางศตวรรษที่ 19 อเมริกาแข่งกับเยอรมนีในการขายสารเคมีให้ตลาดขายให้แก่กันและกัน และให้แก่อตลาดโลก เป็นต้น ในปัจจุบันการค้าระหว่างประเทศเป็นเรื่องของการเป็นปรปักษ์ที่ต่างฝ่ายต่างพยายามทำลายสมรรถนะในการต่อสู้แข่งขันของอีกฝ่ายหนึ่ง

7. แต่ก่อนบริษัทต่างเสาะหาผลกำไรให้สูงสุดเท่าที่จะทำได้ ปัจจุบันบริษัทข้ามชาติต้องการหาส่วนแบ่งตลาดให้ได้สัดส่วนที่มากที่สุด และการค้าขายในตลาดโลกมักจะดูที่ผลตอบแทนของการลงทุนระยะยาวโดยดูอายุของการลงทุน และการได้รับผลตอบแทนว่าจะได้รับภายในระยะเวลาเท่าใด (เช่น 7 ปี) เป็นสำคัญ

8. การจัดการกลายเป็นปัจจัยชี้ขาดของการผลิต ไม่ใช่ปัจจัยการผลิตแบบเก่า คือที่ดิน แรงงาน และเงินทุน เป็นต้น

ระบบเศรษฐกิจสี่ระบบ

ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นดังได้กล่าวมาแล้ว โลกเราจึงมีระบบเศรษฐกิจถึง 4 ระบบ คือ

1. ระบบเศรษฐกิจของชาติ
2. ระบบเศรษฐกิจของภูมิภาค
3. ระบบเศรษฐกิจโลกด้านการเงิน สินเชื่อ และการลงทุน
4. ระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ ซึ่งมีความต้องการทำให้เกิดตลาดโลกการค้าเสรีที่เป็นตลาดเดียว (single market)

ในเมื่อระบบเศรษฐกิจโลก 4 ระบบนี้ ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยไปพัวพันอย่างแยกไม่ออกกับระบบเศรษฐกิจของโลกด้านการเงิน สินเชื่อ และการลงทุน และระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ สิ่งที่จะต้องมีการริบดำเนิการก็คือ การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่ ซึ่งนำเอาแนวโน้มของโลกไปเป็นบริษัทในการแสวงหาทิศทาง นโยบายและกลยุทธ์

ที่สำคัญก็คือ มีความจำเป็นที่จะต้องคิดวางแผนทั้งระยะสั้น กลาง ยาว โดยคำนึงถึงระบบเศรษฐกิจอีก 3 ระบบ มิใช่จำกัดอยู่เฉพาะระบบเศรษฐกิจของชาติ (national economy) เพราะนับวันเศรษฐกิจภายในประเทศก็จะได้รับผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจ 3 ระบบมากขึ้นเป็นลำดับ โดยผู้วางแผนจะต้องพิจารณาถึงทั้งจุดเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจของชาติกับระบบเศรษฐกิจ 3 ระบบ และข้อจำกัด-โอกาสของภาครัฐ-เอกชน ที่จะอาศัยประโยชน์หรือได้รับผลกระทบในด้านลบเพื่อหา นโยบายและมาตรการแก้ไข

ระบบเศรษฐกิจโลกในแง่หนึ่งก็มีลักษณะข้ามชาติและการต้องการให้เกิดตลาดโลกการค้าเสรีที่เป็นตลาดเดียว แต่อีกด้านหนึ่งก็มีการรวมตัวผนึกกำลังกันเป็นกลุ่มเศรษฐกิจ เช่น สหภาพยุโรป (EU) ซึ่งรวมตัวในรูปสหภาพเศรษฐกิจและการเงิน มีแผนการชัดเจนในการขยายการรวมกลุ่มไปยังประเทศในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออก, กลุ่มข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ

(NAFTA), กลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจในเขตเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) และ เขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA)

กลุ่มเศรษฐกิจดังกล่าวนี้จัดเป็นกลุ่มร่วมพหุภาคี (multilateral cooperation) แต่การร่วมมือทวิภาคี (bilateral cooperation) ก็ยังมีส่วนสำคัญอยู่มาก โดยเฉพาะข้อตกลงทวิภาคีระหว่างรัฐ ซึ่งหลายประเทศในเอเชียยังคงอาศัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการติดต่อสัมพันธ์กัน

อาจกล่าวได้ว่าการร่วมมือแบบพหุภาคีในยุโรปทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง-วัฒนธรรม แต่การร่วมมือทวิภาคี (bilateral cooperation) ก็ยังมีส่วนสำคัญอยู่มาก โดยเฉพาะข้อตกลงจะเป็นแบบแผนหลักของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิก และจะเป็นแนวทางที่กลุ่มประเทศดังกล่าวใช้กับกลุ่มเศรษฐกิจอื่นๆ และกับแต่ละประเทศด้วย

ทิศทางและแนวโน้มของกระแสโลกาภิวัตน์

โดยสรุปแล้ว กระแสโลกาภิวัตน์ยังคงจะเป็นกระแสหลักของการเปลี่ยนแปลงในต้นศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้กระแสโลกาภิวัตน์จะมีทิศทางและแนวโน้ม 4 ด้านใหญ่ๆ คือ

1. กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ยังคงขยายตัวต่อไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น โดยจะแปรสภาพกลายเป็นกระแสภูมิภาค หรือการร่วมมือระดับภูมิภาค (regionalization) มากขึ้น ทั้งนี้เพราะแรงกดดันสองด้านจากส่วนที่เป็นแรงรู้และส่วนที่เป็นแรงงานดังกล่าวมาแล้ว กระแสภูมิภาคนี้มีแนวโน้มในทางที่เปิด (open regionalism) โดยมีอนุภูมิภาคเป็นหน่วยสำคัญของการร่วมมือกันเพื่อแข่งขันกับภูมิภาคหรืออนุภูมิภาคอื่นๆ

2. กระแสโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นจากแรงผลักดันทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายตัวของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่มีพื้นฐานจาก micro-electronics และทางการสื่อสารคมนาคม ด้วยเหตุนี้เอง สิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กัน

ไปในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจก็คือ (ก) โลกานวัตกรรมด้านการเงิน (ข) โลกานวัตกรรมด้านอุปสงค์ และ (ค) โลกานวัตกรรมด้านการแข่งขัน

3. กระแสโลกานวัตกรรมจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของสังคมโลกแบบใหม่มากขึ้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (รัฐ) ซึ่งอาศัยการทูตเป็นกระบวนการเจรจาและสงครามชิงดินแดน เป็นวิธีการขั้นสุดท้ายในการตัดสินความขัดแย้งมาเป็นความสัมพันธ์สามเส้าระหว่างรัฐต่อรัฐ บริษัทต่อบริษัท และรัฐต่อบริษัท ทั้งนี้โดยมีแรงขับเคลื่อนที่ยึดกันอยู่ 3 ด้านพร้อมๆ กันไปคือ เงื่อนไขบังคับด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านการแข่งขัน (Stopford and Strange, 1991)

4. โลกานวัตกรรมมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การปกป้องตลาดของระบบเศรษฐกิจที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมสูง และสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาหรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ปัญหาสำคัญที่ประเทศเหล่านี้จะต้องเผชิญได้แก่

(ก) ประโยชน์เชิงเปรียบเทียบระหว่างการผลิตระดับโลกกับระดับภูมิภาค เพราะต้นทุนด้านแรงงานจะลดความสำคัญลง และความใกล้เคียงทางกายภาพ (ทางภูมิศาสตร์) จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้น

(ข) การผลิตจะเน้นความสำคัญของขอบเขตการผลิต (economies of scope) ซึ่งได้แก่ การผลิตสินค้าที่หลากหลายด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็ลดความสำคัญของการผลิตที่เน้นปริมาณของสินค้า (economies of scale) ดังนั้นระบบการผลิตจึงจะเน้นการเพิ่มพูนโอกาสที่จะปรับปรุงการผลิต และลักษณะของสินค้าให้เป็นไปตามเงื่อนไขจำเพาะของอุปสงค์ และตลาดจำเพาะ ระบบการผลิตจึงจะต้องมีความคล่องตัว ไม่ซึ่งตั้งปรับเปลี่ยนง่าย (feasible)

ลักษณะของสังคมโลกในยุคข้อมูลข่าวสาร

สถานการณ์ใหม่ 4 สถานการณ์ใหญ่ๆ ที่เกิดจากกระแสโลกานวัตกรรมนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของแนวโน้มโลกในยุคข้อมูลข่าวสาร Ohmae (1995) ได้เปรียบเทียบสถานการณ์เก่าในยุคอุตสาหกรรม (Industrial Age)

กับสถานการณ์ใหม่ในยุคข้อมูลข่าวสาร (Information Age) ไว้ดังนี้

ภาพที่ 2 โลกสองยุค

<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>สถานการณ์เก่า</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">ยุคอุตสาหกรรม</div> </div> <div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 10px; display: inline-block;"> การก่อเกิดของ นครภูมิภาค </div> </div> <div style="text-align: center;"> <p>สถานการณ์ใหม่</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">ยุคข้อมูลข่าวสาร</div> </div> </div>	
ศตวรรษที่ 19-20	ปลายศตวรรษที่ 20-ศตวรรษที่ 21
<ul style="list-style-type: none"> ● ขั้วต้นโดยรัฐบาลของรัฐประชาชาติ ● อำนาจอธิปไตยของชาติ ● การควบคุมเข้มโดยพลังรวมศูนย์ ● ระแวงหวาดระแวงอันโหดร้ายของชายแดน ● ชาตินิยมและปกป้องบริษัทภายในประเทศ ● มุ่งความเจริญของรัฐเดี่ยวด้วยการพัฒนา ● การริเริ่มมาจากรัฐบาล ● รัฐบาลที่ดีทำให้อุตสาหกรรมหลักแข็งแกร่ง ● การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปหลายศตวรรษ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ขั้วต้นโดยทุนเอกชนและข้อมูลข่าวสาร ● อธิปไตยของพลเมือง ● เครือข่ายอิสระของบริษัทเอกชนที่เชื่อมโยงฟุ้งพาดค้ำยัน และหน่วยภูมิภาค ● ไร้พรมแดน ● ต้อนรับทุนต่างชาติ และบริษัทระดับโลก ● ความชำนาญพิเศษ, สร้างงานที่มีคุณภาพสูง ● ความเจริญของภูมิภาคที่มีความกลมกลืนกัน โดยมีพื้นฐานอยู่บนการพึ่งพาค้ำยันกัน, บริษัทที่เน้นการทำงานเป็นเครือข่าย สร้างบริการข้ามทางข้อมูลข่าวสารเพื่อหามูลค่าจากลูกค้า ● การริเริ่มมาจากผู้ประกอบการ ● รัฐบาลที่ดีพุ่มพักการพัฒนาภูมิภาค ไม่เน้นหนักในอุตสาหกรรมใดเฉพาะเจาะจง ● การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วระยะเป็นเดือนและเป็นปี

Ohmae ระบุว่า อาณาบริเวณที่จะเป็นนครภูมิภาค (region-state) นั้นหมายถึงพื้นที่ของรัฐมากกว่าหนึ่งรัฐ ซึ่งมีชายแดนติดต่อกันมีการพัฒนา รอบๆ แกนเศรษฐกิจภูมิภาค พื้นที่เหล่านี้จะมีประชากรตั้งแต่ 2-3 ล้านคนไปจนถึง 10-20 ล้านคน

เมื่อเปรียบเทียบกับส่วนที่ได้ผลประโยชน์จากยุคพัฒนาอุตสาหกรรม ระหว่างศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งเป็นประเทศเดี่ยวๆ (เยอรมนี, ญี่ปุ่น, อังกฤษ, อเมริกา) แล้ว ผู้ที่จะเป็นฝ่ายชนะได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงในยุคข้อมูลข่าวสารมากที่สุด จะได้แก่ อาณาบริเวณ 10 แห่ง ดังต่อไปนี้

- ฮองกง/เซินเจิ้น (Hong Kong/Shenzhen)
- สิงคโปร์/ยะโฮ/บาตัม (Singapore/Johor/Batam)
- ไต้หวัน/ฟูเจี้ยน (Taiwan/Fujian)
- ตอนใต้ของจีน (ลุ่มแม่น้ำไข่มุก) (Southern China)
- ตอนใต้ของอินเดีย (Southern India) เช่น บังกาลอ (Bangalore)
- ตอนเหนือของเม็กซิโก/ตะวันตกเฉียงใต้ของอเมริกา (North Mexico/Southwestern U.S.)
- ซิลิคอนแวลลีย์ (Silicon Valley)
- นิวซีแลนด์ (New Zealand)
- ลอมบาเดีย (Lombardia)
- ตะวันตกเฉียงเหนือติดแปซิฟิกของสหรัฐอเมริกา (Pacific Northwest of the United States)

จะเห็นได้ว่าการคาดคะเนดินแดนที่จะเป็นส่วนเจริญก้าวหน้าในยุคข้อมูลข่าวสารนี้อาศัยปัจจัยหลายปัจจัยประกอบกัน นอกเหนือไปจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยที่สำคัญ คือ ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งหมายถึง แรงงานที่มีความรู้ มีคุณภาพและฐานหลักทางเทคโนโลยี ที่เรียกว่า intrinsic technology ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ จำนวนประชากรที่มีจำนวนมากพอเหมาะ มีรายได้สูง

พอที่จะเป็นตลาดในตัวเองได้ และความสามารถทางการผลิต เพื่อส่งออกที่แข่งขันได้กับตลาดโลก

ปัจจัยทางการเมืองที่สำคัญที่สุดตามความคิดนี้ มีรัฐประชาชาติแบบดั้งเดิมหรือระบอบการเมือง หรือเสถียรภาพทางการเมือง หากได้แก่ รูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ข้ามรัฐจัดว่าเป็นองค์การของการจัดการความร่วมมือทางเศรษฐกิจแบบใหม่ในยุคข้อมูลข่าวสารเพื่อผนึกกำลังร่วมกันในการแข่งขันระหว่างกลุ่มการผลิตอื่นๆ ในตลาดโลก

การคาดการณ์เช่นนี้เกิดจากประสบการณ์ด้านการคะแนนการเคลื่อนไหวของการตลาด ซึ่งถูกกดดันโดยความพึงพอใจของลูกค้า ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เพียงภายในประเทศใดประเทศหนึ่ง หากมีลูกค้าข้ามชาติซึ่งมีรสนิยมคล้ายคลึงกัน ลูกค้าข้ามชาติเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้มีรายได้สูงเท่านั้น หากยังมีผู้ซึ่งมีรสนิยมในการอุปโภคบริโภคในระดับล่างที่กำลังแปรเปลี่ยนเป็นชนชั้นกลางในอนาคตอีกด้วย

ประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงหน่วยหลักในการประสานอำนาจการบังคับทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม จากรัฐประชาชาติไปเป็นอำนาจอื่นที่ข้ามรัฐ (บรรษัทข้ามชาติ, นครภูมิภาค, การสื่อสารผ่านดาวเทียม และ internet) และลดรัฐ (การติดต่อชายแดนโดยพ้อค้าย่อย และประชาชนที่มีเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม ใกล้เคียงกันซึ่งแต่ก่อนถูกกีดกันโดยเขตแดนตามหลักอธิปไตยของรัฐประชาชาติ) นี่ย่อมก่อให้เกิดสถานการณ์ที่จะส่งผลสะท้อนต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ตามมาอีกหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางความสัมพันธ์ด้านอำนาจระหว่างรัฐประชาชาติ สถาบันต่างๆ ภายในสังคมชุมชน และปัจเจกชน

นอกจากนั้น กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งกดดันให้เกิดการรวมตัว และร่วมมือกันในระดับภูมิภาค และอนุภูมิภาค ก็ยังส่งผลสะท้อนต่อกองโลก กระบวนการจัดการแก้ไขปัญหาแบบเก่าๆ ที่รัฐประชาชาติเคยดำเนินการมาแล้วในอดีต จน

ก่อให้เกิดกฎหมาย กฎ ระเบียบ ตลอดจนธรรมเนียมปฏิบัติค่านิยมต่างๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะเรื่องที่มีใช้เรื่องเศรษฐกิจ และธุรกิจ

การทำหายในศตวรรษที่ 21

ดังนั้น โลกในศตวรรษที่ 21 จึงต้องเผชิญกับการทำหายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด การทำหายนี้มิใช่การสร้างพลังงานในการผลิตที่มีประสิทธิภาพ และไม่เป็นเพียงแต่การสร้างทีมงานที่มีการปรับปรุงคุณภาพของการผลิตอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

ดังที่ Drucker (1995) กล่าวไว้ แต่เป็นประเด็นปัญหาที่ Drucker ที่ตั้งไว้ให้มีการขบคิดกันในการเตรียมรับกับศตวรรษหน้า นั่นคือ ความจำเป็นในการหานวัตกรรมทางสังคม และการเมือง เพื่อช่วยลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในสังคมใหม่ที่เรารู้มีโอกาส และข้อได้เปรียบต่อผู้ใช้แรงงาน และเกษตรกรผู้ยังประกอบอาชีพนั้นอยู่ หรือกำลังแปรสภาพปรับตัวเข้าสู่ตลาดแรงงานในฐานะแรงงานด้อยฝีมือ

นวัตกรรมทางสังคมและการเมืองที่จะช่วยให้มนุษยชาติเตรียมรับศตวรรษที่ 21 ได้ นั้น จะต้องมิลักษณะดังนี้

1. สามารถจัดการกับการทำหายและประเด็นปัญหาที่มีความซับซ้อนหลากหลายได้โดยมีทิศทางแต่ก็มีความยืดหยุ่นพอ
2. สามารถพิจารณาการทำหายและประเด็นปัญหาได้อย่างรอบด้านเป็นองค์รวมไม่แยกส่วน ไม่เน้นหนักส่วนหนึ่งส่วนใด จนก่อให้เกิดภาวะเหลื่อมล้ำจนนำไปสู่วิกฤติและความเสื่อมโทรมในอีกด้านหนึ่ง
3. สามารถจัดความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างพลังขององค์กรและพลังของชุมชนได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับภูมิภาค อนุภูมิภาค ชาติ ภาค กลุ่ม จังหวัด ชุมชน และปัจเจกชน โดยเน้นการทำงานแบบภาคี (partnership) และเครือข่าย (networking)

4. สามารถรักษาและส่งเสริมการดำรงอยู่ของสถาบันขั้นพื้นฐานของสังคม คือ ครอบครัว และเชื่อมโยงสถาบันครอบครัวที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์มากที่สุด กับสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมอื่นๆ โดยเฉพาะกับสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ (สื่อหลากหลาย)

5. สามารถปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ และทัศนะที่เป็นเอกนิยมสู่พหุนิยมองค์รวม (holistic pluralism) ทั้งต่อมนุษย์ พีช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมทั้งหมด

6. สามารถสร้างสมรรถนะสามด้านควบคู่กันไป คือ (ก) ด้านเอื้ออำนาจ (enabling) (ข) ด้านประสานสัมพันธ์-ผนึกกำลัง (co-ordination-consolidating) และ (ค) ด้านทักษะทางการจัดการ (managerial skills)

7. สามารถประสานข้อดีของอำนาจ (power) ความรับผิดชอบ (responsibility) การตอบสนองอย่างฉับไว (responsiveness) กับการกระจายอำนาจ (decentralization) และ การมีส่วนร่วม (participation) ได้

8. สามารถอาศัยประโยชน์จากเทคโนโลยี หรือสร้างพัฒนาเทคโนโลยี ทั้งที่เหมาะสมและที่ทันสมัย เพื่อเอื้ออำนาจประโยชน์ทั้งต่อส่วนของสังคมที่เป็นสังคมความรู้ และส่วนของสังคมที่เป็นแรงงาน ให้มีโอกาสในการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สันติ เห็นใจ และเอื้ออาทรต่อกัน

นวัตกรรมทางสังคมและการเมือง 8 ประการข้างต้นนี้ เป็นการประสานกันระหว่างโลกาภิวัตน์ ประชาธิปไตยและการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้โดยมีกระแสโลกาภิวัตน์เป็นปัจจัยหลักผลักดันการพัฒนาที่ยั่งยืนและอย่างเป็นองค์รวมเป็นเป้าหมาย และประชาธิปไตยเป็นกลไกและกระบวนการการประสาน

ได้กล่าวไปแล้วว่าโฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21 มีลักษณะสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปมาก ตั้งแต่แรงขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงจนถึงหน่วยของอำนาจที่สัมพันธ์กับสังคม ทั้งนี้พอสรุปได้ว่า กระแสโลกาภิวัตน์เป็นปัจจัยผลักดันสังคมข้อมูลข่าวสารซึ่งแรงรู้เป็นกำลังการผลิตหลัก ดังนั้น กระแสโลกาภิวัตน์ จึงจะมี

ความกว้างขวางและส่งผลกระทบรุนแรงมากขึ้นในศตวรรษหน้าเป็นกระแสหลักของการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจหยุดยั้งได้

การเตรียมการเพื่อรับมือกับกระแสโลกในศตวรรษที่ 21 นั้น จึงจะต้องเป็นการเตรียมการด้านนโยบาย นโยบายที่จะเหมาะสมกับยุคใหม่ จะต้องเป็นนโยบายที่สะท้อนลักษณะเด่นของโลก และสังคมยุคใหม่ดังได้กล่าวมาแล้ว

นวัตกรรมทางสังคมและการเมือง 8 ประการข้างต้น จึงเป็นทั้งแนวโน้มของนโยบายและเป็นนวัตกรรม (innovations) ทางสังคมควบคู่กันไป เป็นเทคโนโลยีทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันต้นทุนและการสะสมทุนทางสังคม วัฒนธรรมทั้ง 8 ประการเป็นแนวทาง กระบวนการ และมาตรการ ในการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เอื้อประโยชน์ต่อโลก ชาติ ชุมชน ครอบครัว และปัจเจกชน พร้อมๆ กันไป

โฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21

การจะฉายภาพโฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21 ได้ โดยสามารถเชื่อมโยงกับประเทศไทยได้นั้น วิธีการที่ดีคือ (1) พิจารณาว่าอะไรคือการทำลายที่ชาวโลกมีร่วมกันในศตวรรษหน้า ชาวโลก (โดยผ่านทางองค์กรร่วมกัน เช่น สหประชาชาติ และการประชุมระดับโลกในเรื่องต่างๆ) มีความคาดหวังว่าจะสร้างสังคมโลกที่มีความยั่งยืนอย่างไร (2) พิจารณาว่าสถานการณ์ด้านการพัฒนามนุษย์โดยส่วนรวมเป็นอย่างไร และในระดับภูมิภาค ซึ่งประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งนั้นเป็นอย่างไร (3) มีเรื่องใดบ้างที่สังคมตะวันออก สามารถให้แนวทางแก่โลกในอนาคตได้ โดยเฉพาะทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

การที่จะให้บทศึกษานี้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมต่อกับบทศึกษาอื่นๆ ที่มีจุดเน้นอยู่ที่ “การยกเครื่องประเทศไทย” นั้น ผู้ศึกษาได้เลือกที่จะให้ความสำคัญแก่สถานการณ์ด้านการพัฒนามนุษย์ในระดับภูมิภาค เพราะเป็นอาณานิคมที่ใกล้ประเทศไทย และผู้ศึกษามีความเห็นว่ากระแสโลกาภิวัตน์ใน

อนาคตจะแปรเปลี่ยน และกดดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างส่วนต่างๆ ที่ใกล้เคียงกันในภูมิภาคมากที่สุด

การทำหายที่ชาวโลกมีส่วนร่วม

Willis W. Harman, President ของ The Institute of Noetic Sciences ผู้เขียนหนังสือ New Metaphysical Foundation of Modern Science (1994) และ Global Mind Change (1988) กล่าวไว้ในเอกสาร Our Hopeful Future : Creating A Sustainable Global Society (1995) ว่า โลกเราในปัจจุบันที่กำลังเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 นั้น มีการทำหาย 3 ด้านใหญ่ๆ ด้วยกันคือ

- (1) การทำหายของการมีความยั่งยืนด้านสภาวะแวดล้อม
- (2) การทำหายด้านการมีความเท่าเทียมกันและความยุติธรรม
- (3) การทำหายด้านโลกทัศน์

Harman เห็นว่า สังคมที่เน้นการผลิต (Production-focused Society) นั้นไม่ใช่สังคมที่พึงปรารถนาอีกต่อไป ปัญหาสำคัญของสังคมในอนาคตเป็นปัญหาพื้นฐาน คือการแสวงหาความหมายว่า อะไรคือเป้าหมายหลักของสังคมที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงๆ เมื่อวัตถุประสงค์หลักไม่ใช่การผลิตทางเศรษฐกิจอีกต่อไปแล้ว เพราะการผลิตทางเศรษฐกิจมิใช่การทำหายอีกต่อไป และการที่จะมุ่งเน้นอยู่ที่การผลิตทางเศรษฐกิจในระยะยาวก็มีได้นำเราไปสู่อนาคตที่ยั่งยืนของโลก

Harman สรุปว่า คำตอบมาจากการพิจารณาคุณค่าและความเชื่อที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนี้เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ ดังนั้น เป้าหมายหลักของสังคมที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงๆ ก็คือ การเพิ่มพูนความเติบโตและการพัฒนามนุษย์ให้เต็มเปี่ยมที่สุด และส่งเสริมการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ เป้าหมายนี้เป็นไปตามภารกิจหลัก คือ การหาความหมายที่

ถ้าที่สุดในคุณภาพของความสัมพันธ์ทั้งมวลระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองและกับ
ธรรมชาติ เป้าหมายและภารกิจนี้จึงไม่สอดคล้องกับการบริโภคอย่างไร้สติ
การสะสมวัตถุและการพัฒนาเศรษฐกิจแบบมุ่งอัตราการเติบโตอย่างไม่หยุดยั้ง

ในปัจจุบันได้มีแนวคิดใหม่ที่กำลังมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางนั่นเองก็คือ
ความคิดในการทบทวนกระบวนทัศน์เก่าๆ ทั้งนี้เพราะประสบการณ์ “การพัฒนา”
ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นแล้วว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจไม่เป็นผลดีต่อโลกและไม่เป็น
ผลดีต่อมนุษย์ เพราะการพัฒนาได้ทำลายคุณภาพชีวิต ทำให้รากฐานทาง
ทรัพยากรธรรมชาติย่ำแย่

ที่สำคัญก็คือ เริ่มมีความรู้สึกมากขึ้นเกี่ยวกับวิกฤติในความหมาย
(crisis in meaning) ของชีวิต ความร่ำรวย มั่งคั่งของคนเราไม่ได้นำมาซึ่งชีวิต
ที่เป็นสุขเสมอไป ดังนั้นจึงมีการแสวงหาความหมายร่วมกันที่จะทำให้สังคม
อยู่ร่วมเย็นเป็นปึกแผ่น และมีแรงบันดาลใจให้คนในสังคมมีความภาคภูมิใจ
ต่อกัน

นอกจากนั้น ยังมีความรู้สึกด้วยว่าในสังคม “ที่พัฒนาน้อย” นั้น “ความ
ทันสมัย” ไม่จำเป็นที่จะนำมาซึ่ง “การพัฒนา” ที่ดีที่สุดในแง่ของความเป็นมนุษย์
ดังจะเห็นได้จากการที่ได้มีการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมย่อยต่างๆ มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้เองที่รายงาน Human Development Report 1995 ของ
สหประชาชาติเห็นว่าองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการของกระบวนทัศน์ การ
พัฒนามนุษย์แนวใหม่ ได้แก่

- (1) ผลิตผล (Productivity)
- (2) ความเท่าเทียมกัน (Equity)
- (3) ความยั่งยืน (Sustainability)
- (4) การให้พลังอำนาจ (Empowerment)

โฉมหน้าของโลกในศตวรรษหน้า จึงจะมีใช้การเน้นเฉพาะการผลิตทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากจะต้องคำนึงถึงการผลิตทางสังคม-วัฒนธรรมด้วยประเด็นที่ทำนายชาวโลกให้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำในอนาคตอันใกล้นี้ จึงได้แก่

- การเติบโตในลักษณะใด เพื่อเป้าหมายอะไร
- การพัฒนาเพื่ออะไร เพื่อใคร
- อะไรเป็นการพัฒนาที่ถูกต้องเหมาะสมต่อสังคมนี้
- อะไรเป็นการพัฒนาที่ช่วยให้โลกมีความยั่งยืน
- อะไรคือโลกที่เป็นของและให้ประโยชน์มนุษย์ทุกรูปแบบ
- อะไรเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว
- อะไรเป็นค่าเสียหาย หรือสิ่งที่เราต้องสูญเสียหากไม่ดำเนินการตามเป้าหมายใหญ่

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า โลกที่กำลังจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 มีใช้โลกเดียว หากมีหลายโลกหลายระบบ มีความแตกต่างกันหลายด้านหลายระดับ

บทความนี้จะได้เสนอภาพระดับภูมิภาคต่อไป

โฉมหน้าของภูมิภาค

เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการในระดับภูมิภาค (de facto regional integration) และการมีความตกลงร่วมกันอย่างเป็นทางการระดับภูมิภาค (de jure regional agreements) ระหว่างรัฐบาลของประเทศต่างๆ (Oman, 1994) เราจึงจะเน้นการฉายภาพโฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21 ในรายละเอียด ด้วยการเสนอโฉมหน้าของภูมิภาค เพื่อช่วยให้เห็นภาพที่ใกล้ตัว (ประเทศไทย) อันเป็นจุดมุ่งหมายของโครงการ “ยกเครื่องเมืองไทย : จินตภาพสู่ปี 2000” มากขึ้น เพราะประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก นอกจากนี้ภูมิภาคนี้

ก็จะเป็นภูมิภาคที่มีผู้ทำนายไว้ด้วยว่าจะมีความสำคัญที่สุดในศตวรรษหน้าด้วย (George, 1992)

ในการนี้จะได้ฉายภาพรวมของประเด็นปัญหาหลัก 6 ประการ ซึ่งจะ เป็นโฉมหน้าของภูมิภาคนี้ต่อไปในศตวรรษที่ 21 ด้วย คือ (UNDP, 1995b)

1. การพัฒนามนุษย์และการเติบโตทางเศรษฐกิจ
2. การขจัดความยากจน
3. ความก้าวหน้าของสตรี
4. การว่างงาน
5. สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
6. สถานการณ์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ทั้งนี้ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคจะเผชิญกับการท้าทายที่ต้องช่วยกัน แก้ไขและพัฒนา 5 ประการ คือ

1. ความมั่นคงทางอาหารที่ยั่งยืน
2. การเพิ่มสมรรถนะและมาตรฐานการครองชีพ
3. การส่งเสริมการเข้าถึงที่เท่าเทียมกัน และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน
4. การโอบอุ้มสนับสนุนกรอบการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง
5. การเพิ่มสมรรถนะในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนส่งเสริมการถ่ายทอดเทคโนโลยี

ประเด็นที่ 1-3 เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ประเด็นที่ 4 เป็นหัวใจของประชารัฐพัฒนา และประเด็นที่ 5 เป็นหัวใจของการเข้าสู่ และ รักษาสถานภาพของการเป็นสังคมความรู้ ตลอดจนการเพิ่มปริมาณและคุณภาพ ของแรงรู้ ในบทศึกษานี้จะเน้นเสนอเฉพาะประเด็นที่ 4 เป็นสำคัญ

สภาการณ์ด้านการพัฒนามนุษย์ และ การเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในกลางทศวรรษที่ 1990 ลักษณะเด่นของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ได้แก่ การมีพลวัตทางเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไปทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ แต่ก็เกิดปัญหาสำคัญ 3 ด้านควบคู่กันไปคือ การเติบโตทางเศรษฐกิจกระจุกตัวมีได้กระจายตัวอย่างทั่วถึง อัตราการเติบโตของประชากรมีสูง จำนวนคนที่อยู่อย่างด้อยโอกาส ถูกเอาเปรียบ และยากจนเพิ่มมากขึ้นและมีความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศอย่างรุนแรง

ลักษณะเหล่านี้ยังคงเป็นลักษณะเด่นของภูมิภาคนี้ในต้นศตวรรษที่ 21 การเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคในทศวรรษที่ 1990 ยังคงมีอัตราสูงที่สุดในโลก โดยอัตราการเติบโตของ GDP ต่อปีในปี 1994 สำหรับเอเชียสูงถึง 8.2% มากกว่าอัตราเติบโตของกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหมดซึ่งมีเพียง 4.9% และสูงกว่าอัตราการเติบโตของ GDP ระดับโลกซึ่งเฉลี่ยเพียง 2.1% ในจำนวนนี้อัตราการเติบโตของสาธารณรัฐประชาชนจีน สูงสุดคือ 11.8% ส่วนรายได้ต่อหัวของประชากรมีต่ำสุดคือ US\$ 160 ในเนปาลไปจนถึงเกาหลีสูงสุด US\$ 7,670

คาดว่า ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก จะมีการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงต่อไปในต้นศตวรรษที่ 21 แต่จะเกิดการเกาะกลุ่มระหว่างนครภูมิภาค ซึ่งจะมีอัตราการเติบโตร่วมกันสูงสุด โดยเฉพาะบริเวณฮ่องกง/เซินเจิ้น, สิงคโปร์-ยะโฮ-บาตัม, ไต้หวัน-ฟูเจี้ยน, ตอนใต้ของจีน และตอนใต้ของอินเดีย

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การที่ฮ่องกงตกเป็นของสาธารณรัฐประชาชนจีนในปี 1997 จะทำให้จีนสามารถผลักดันการพัฒนาบริเวณฮ่องกง/เซินเจิ้น ให้กลายเป็นศูนย์กลางทั้งด้านการเงิน การลงทุนระหว่างประเทศ และการผลิตที่สำคัญ

ตัวชี้วัดการพัฒนามนุษย์ขั้นพื้นฐานของภูมิภาคนี้ดีขึ้นในระยะ 20-30 ปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังมีความแตกต่างกันอยู่มาก โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มที่มีระดับการพัฒนามนุษย์สูง (เกาหลี พิจิ ไทย มาเลเซีย) และกลุ่มที่มีระดับการพัฒนาต่ำมาก (ปากีสถาน พม่า อินเดีย สปป.ลาว บังคลาเทศ เนปาล กัมพูชา ภูฏาน และอัฟกานิสถาน)

ตารางข้างล่างแสดงตัวชี้วัดการพัฒนามนุษย์รวมของภูมิภาค

ตารางที่ 2 สถานการณ์โดยรวมด้านการพัฒนามนุษย์

	เอเชียใต้	เอเชียใต้ ไม่รวม อินเดีย	เอเชีย ตะวันออก	เอเชีย ตะวันออก ไม่รวมอินเดีย	เอเชีย อาคเนย์และ แปซิฟิก	ประเทศที่ กำลัง พัฒนาทั้งหมด
ความยืนยาวของอายุ						
1960	43.8	43.1	47.5	54.7	45.3	61
1992	60.2	59.9	68.7	71.5	63.9	85
อัตราการตายของเด็กแรกเกิด (ต่อ 1000 ของการเกิด)						
1960	164	161	145	83	126	149
1992	85	90	43	19	54	70
การมีน้ำสะอาดใช้ (%)						
1975-80	-	27*	-	70	-	36*
1988-93	77	73	70	93	53	69
การเข้าถึงบริการสาธารณสุข (%)						
1975-80	-	-	-	-	-	-
1988-93	77	57	90	100	79	79
การเข้าถึงบริการอนามัย (%)						
1975-80	-	-	-	-	-	-
1988-93	31	40	19	98	48	79

	เอเชียใต้	เอเชียใต้ ไม่รวม อินเดีย	เอเชีย ตะวันออก	เอเชีย ตะวันออก ไม่รวมอินเดีย	เอเชีย อาคเนย์และ แปซิฟิก	ประเทศที่ กำลัง พัฒนาทั้งหมด
สัดส่วนการลงทะเบียนเรียน ทั้งหมด (%)						
1980	37	30	51	65	51	46
1990	46	35	54	73	54	50
Real GDP per capita (US\$)						
1960	699	936	729	869	732	925
1992	1,629	2,606	2,308	8,009	3,065	2,595

ที่มา : UNDP, Human Development Report 1995 (New York, Oxford University Press, 1995) Table 39, pp. 214-5

* UNDP, Human Development Report 1994 (New York, Oxford University Press, 1994) Table 2, p. 207

ในปี ค.ศ. 2000 เป็นที่คาดหมายได้ว่าสภาพของการพัฒนามนุษย์ในภูมิภาคนี้จะดีขึ้นทุกๆ ด้าน แต่อัตราการตายของเด็กแรกเกิดที่มีแนวโน้มลดต่ำลงในระยะ 32 ปีที่ผ่านมา (1960-1992) ได้ทำให้ประชากรในประเทศที่มีฐานประชากรสูงอยู่แล้วต้องแบกรับภาระเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านสาธารณสุขการ นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดการไหลบ่าของแรงงานชนบทสู่เขตเมืองใหญ่ ตลอดจนการอพยพข้ามเขตแดนอีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นปัญหาใหญ่ในต้นศตวรรษที่ 21 สำหรับภูมิภาคนี้จึงจะเป็นปัญหาการไหลบ่าของประชากรจากกลุ่มประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่ำไปสู่ดินแดนของประเทศที่มีพัฒนาการระดับสูง

ตารางข้างล่างเปรียบเทียบระดับการพัฒนามนุษย์ 3 ระดับในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ระหว่าง ค.ศ. 1994-1995

ตารางที่ 3
ระดับการพัฒนามนุษย์

ปี	การพัฒนามนุษย์ อยู่ในระดับสูง	การพัฒนามนุษย์ อยู่ในระดับปานกลาง	การพัฒนามนุษย์ อยู่ในระดับต่ำ
1995	สาธารณรัฐเกาหลี ฟิลิปปินส์ ไทย มาเลเซีย	สาธารณรัฐอิสลาม- อิหร่าน สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนเกาหลี ศรีลังกา ฟิลิปปินส์ ซามัว อินโดนีเซีย มองโกเลีย จีน มัลดีฟส์ เวียตนาม หมู่เกาะโซโลมอน ปาปัวนิวกินี	ปากีสถาน พม่า อินเดีย สปป.ลาว บังคลาเทศ กัมพูชา ภูฐาน อัฟกานิสถาน

ที่มา : UNDP, Human Development Report 1994 และ 1995 (New York, Oxford University Press, 1994, 1995)

เนื่องจากประเทศไทยอยู่ล้อมรอบโดยประเทศที่มีการพัฒนามนุษย์อยู่ในระดับต่ำ คือ พม่า สปป.ลาว เวียดนาม และยังมีประเทศที่มีดินแดนติดต่อกับพม่า และมีช่องทางที่ผ่านเขตแดนได้จากปากีสถานและบังคลาเทศ ดังนั้นในศตวรรษที่ 21 ประเทศไทยจะเผชิญกับปัญหาสำคัญ คือ การอพยพย้ายถิ่นของประชากรในกลุ่มประเทศเหล่านี้ โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างทางและมีการ

คมนาคมเชื่อมต่อเขตแดนระหว่าง ไทย-พม่า, ไทย-ลาว ซึ่งสามารถทำให้การติดต่อคมนาคมระหว่างไทย-ลาว-เวียดนาม มีมากขึ้น

ในต้นศตวรรษที่ 21 ประชากรที่อยู่ในระดับต่ำของการพัฒนามนุษย์ 12 ประเทศ จำนวน 1,640,000,000 คน จะมีเพิ่มมากขึ้น เพราะประเทศเหล่านี้มีอัตราการเกิดสูงและอัตราการตายของเด็กแรกเกิดมีแนวโน้มลดลง ดังนั้นในปี ค.ศ. 2000 คาดว่า 4 ประเทศในปี 1995 มีประชากรรวมกันเพียง 124,300,000 คน และโดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งคาดว่าในปี 2000 จะมี GDP 283 ล้านเหรียญอเมริกัน และมีรายได้ต่อหัวประชากร 4,416 เหรียญอเมริกัน จะต้องเป็นประเทศที่แบกภาระแรงงานที่อพยพเข้ามามากที่สุด

ปัญหาความยากจน

ปัจจุบันประเทศในเอเชียที่มีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงต่างก็มีจำนวนประชากรมากอยู่แล้ว เช่น จีน (1.42%) อินเดีย (1.91%) อินโดนีเซีย (1.78%) เป็นต้น ส่วนประเทศที่มีความยากจนมากและมีอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำ ก็มีอัตราการเติบโตของประชากรสูงด้วย เช่น บังกลาเทศ (2.41%) และปากีสถาน (2.67%) การมีประชากรเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากจึงหมายถึงถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนคนจนด้วย

รายงานของสหประชาชาติ (Human Development Report 1994) ระบุว่าคนในแถบเอเชีย-แปซิฟิกเกือบ 800 ล้านคน ตกอยู่ภายใต้ความยากจนมากที่สุด ความยากจนนี้มีหลายรูปแบบและรวมถึงการขาดโอกาสที่จะพัฒนาสมรรถนะของตนเอง ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ในการมีส่วนร่วมและทำประโยชน์ให้สังคม

ความยากจนอย่างมกนี้มีอยู่ทั้งในประเทศที่ร่ำรวย และยากจน และมักจะปรากฏอยู่ในบริเวณที่ห่างไกลของแต่ละประเทศ แม้ว่าไทยและมาเลเซียจะมีอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจสูงอย่างต่อเนื่อง แต่ประชากรในประเทศไทย

ร้อยละ 30 และในมาเลเซียร้อยละ 16 ตกอยู่ในภาวะยากจนในกลุ่มประเทศที่มีการพัฒนามนุษย์ระดับปานกลาง เช่น ฟิลิปปินส์ ศรีลังกา และอินโดนีเซีย มีประชากรที่อยู่ในภาวะยากจนร้อยละ 54, 39 และ 25 ตามลำดับ ส่วนกลุ่มประเทศที่มีการพัฒนามนุษย์ระดับต่ำสุด คือบังคลาเทศ เนปาล อินเดีย และ ปากีสถาน ประชากรร้อยละ 78, 60, 40 และ 28 อยู่ในภาวะยากจน

ตารางที่ 4
ภาวะยากจนในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

ลำดับ	ประเทศ (จัดลำดับตามจำนวนประชากรทั้งหมดที่อยู่ในภาวะยากจนสูงสุด คิดเป็นร้อยละ)	ประชากรในภาวะยากจน (%) 1980-1990		
		รวม	ชนบท	เมือง
1	บังคลาเทศ	78	86	–
2	ปาปัวนิวกินี	73	75	10
3	เนปาล	60	61	51
4	เวียดนาม	54	60	–
5	ฟิลิปปินส์	54	64	40
6	อัฟกานิสถาน	53	60	18
7	อินเดีย	40	42	33
8	ศรีลังกา	39	46	15
9	พม่า	35	40	–
10	ไทย	30	34	17
11	ปากีสถาน	28	29	26
12	อินโดนีเซีย	25	27	20
13	มาเลเซีย	16	22	8
14	จีน	9	13	–
15	สาธารณรัฐเกาหลี	5	4	5

ลำดับ	ประเทศ (จัดลำดับตามจำนวนประชากร ทั้งหมดที่อยู่ในภาวะยากจนสูงสุด คิดเป็นร้อยละ)	ประชากรในภาวะยากจน (%) 1980-1990		
		รวม	ชนบท	เมือง
ข้อมูลจำกัด :				
	ภูฏาน	—	90	—
	กัมพูชา	—	—	—
	ฟิลิปปินส์	—	20	—
	สาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน	—	30	—
	สปป. เกาหลี	—	20	—
	สปป. ลาว	—	85	—
	มัลดีฟส์	—	40	—
	มองโกเลีย	—	—	—
	ซามัว	—	60	—

ที่มา : UNDP, Human Development Report 1994 (New York, Oxford University Press, 1994) Table 18. p. 164.5

จากข้อมูลข้างต้นนี้ อาจคาดสถานการณ์ในปี ค.ศ. 2000 ได้ว่าปัญหาความยากจนที่จะลดลง เพราะปัญหาความยากจนในภูมิภาคนี้ มิได้เปลี่ยนแปลงไปตามรายได้ต่อหัวของประชากร แต่ที่จริงแล้วประสบการณ์ในรอบสามสิบปีที่ผ่านมามีให้เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไม่ได้ช่วยลดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย หากทำให้คนรวยๆ ขึ้น และคนจนๆ ลง ทั้งนี้เป็นเพราะปัจจัยต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขาดโอกาสทางการศึกษา และการขาดการเข้าถึงบริการทางสาธารณสุข น้ำสะอาดและบริการด้านสุขอนามัย ตลอดจนการขาดการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและโอกาสด้านการจ้างงาน อีกทั้งยังขาดการมีส่วนร่วมทางสังคมอีกด้วย

ปัญหาความยากจนจึงจะมืออยู่ต่อไป และจะทวีความรุนแรงมากขึ้นในศตวรรษหน้า เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ในสังคมข้อมูลข่าวสารจะเอื้อประโยชน์ต่อส่วนของสังคมที่มีความรู้และรู้จักที่จะเรียนรู้โดยพัฒนาทักษะเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เกษตรกรผู้ยากไร้ และแรงงานไร้ฝีมือ ขาดโอกาสที่จะเร่งพัฒนาตัวเองให้ทัน

ปัญหานี้ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อพิจารณาแนวโน้มที่เป็นมาในทศวรรษที่ผ่านมา นั่นคือ การที่ความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองมีมากขึ้น การเข้าถึงบริการทางสาธารณสุข น้ำดื่ม และสุขอนามัย ในชนบทมีน้อยมาก ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5
การเข้าถึงบริการทางสาธารณสุขของประเทศต่างๆ
ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

ลำดับ	ประเทศ (จัดลำดับตาม % ของประชากรที่เข้าถึงบริการสาธารณสุขต่ำที่สุด)	ร้อยละของประชากรที่เข้าถึงบริการสาธารณสุข			ประชากรต่อแพทย์ 1985-1993 ¹	ประชากรต่อพยาบาล 1988-1991 ²
		รวม	เมือง	ชนบท		
1	อัฟกานิสถาน	29	80	17	7,692	11,111
2	บังคลาเทศ	45	-	-	12,500	20,000
3	พม่า	48	-	-	12,500	-
4	กัมพูชา	53	80	50	-	-
5	ปากีสถาน	55	99	35	2,000	3,448
6	ภูฏาน	65	-	-	11,111	6,667
7	สปป. ลาว	67	-	-	4,545	-
8	ฟิลิปปินส์	76	77	74	8,333	-
9	อินโดนีเซีย	80	-	-	7,143	2,857
10	สาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน	80	95	65	-	-
11	อินเดีย	85	100	80	2,439	3,333
12	เวียดนาม	90	100	80	247	1,149

ลำดับ	ประเทศ (จัดลำดับตาม % ของประชากรที่ เข้าถึงบริการสาธารณสุขต่ำที่สุด)	ร้อยละของประชากรที่ เข้าถึงบริการสาธารณสุข			ประชากรต่อ แพทย์	ประชากรต่อ พยาบาล
		รวม	เมือง	ชนบท	1985-1993 ¹	1988-1991 ²
13	จีน	90	100	88	—	—
14	ไทย	90	90	90	4,762	1,064
15	ศรีลังกา	93	—	—	7,143	1,754
16	มองโกเลีย	95	—	—	389	209
17	ปาปัวนิวกินี	96	—	—	—	1,587
18	สาธารณรัฐเกาหลี	100	100	100	1,205	1,538
ข้อมูลไม่มี :						
	ฟิลิปปินส์	—	—	—	—	—
	สปป. เกาหลี	—	—	—	—	—
	มาเลเซีย	—	—	—	2,564	—
	มัลดีฟส์	—	—	—	—	—
	เนปาล	—	—	—	16,667	33,333
	ซามัว	—	—	—	—	—

- ที่มา : 1. UNICEF, The State of The World's Children 1995 (New York, Oxford University Press, 1995) pp. 70-71.
2. UNDP, Human Development Report 1995, (New York, Oxford University Press, 1995) pp. 170-171.

ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศเป็นอีกปัญหาหนึ่งซึ่งเป็นภาวะการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนในภูมิภาคนี้ เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของโลกที่อยู่ใภาวะยากจนเป็นสตรีถึงร้อยละ 70 ประเด็นนี้จะกล่าวได้ต่อไปต่างหาก

ปัญหาความยากจนในภูมิภาคนี้จะทวีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคตได้แก่ การมีอาหารการกินโดยไม่ต้องกังวลใจและมีการเกษตรที่ยั่งยืน ปัญหานี้มีความรุนแรงมากในเขตชนบทของกลุ่มประเทศที่มีการพัฒนามนุษย์ระดับต่ำในจีนระหว่าง ค.ศ. 1990-1994 ที่มีการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม จีนสูญเสีย

พื้นที่การเพาะปลูกไปถึง 5.1 ล้านเฮกตาร์ หรือร้อยละ 5.6 ของพื้นที่เพาะปลูก
ข้าวทั้งหมด ในระยะเดียวกันประชากรเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.9 มีผลทำให้พื้นที่เพาะ
ปลูกข้าวต่อคนลดลงร้อยละ 10.5

ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ยังคงจะเป็นปัญหาใหญ่สำหรับภูมิภาคนี้ใน
อนาคต เพราะในปัจจุบันน้อยกว่าร้อยละ 60 ของประชากรใน 5 ประเทศ (ดู
ตารางข้างต้น) สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข

การมีน้ำสะอาด การได้รับบริการสุขอนามัย และการมีสภาพแวดล้อมที่
สะอาดล้วนแล้วแต่กำลังเป็นปัญหาความจำเป็นอยู่ของประชากรจำนวน
มากในภูมิภาคนี้ และจะเป็นปัญหาต่อไปในต้นศตวรรษหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในชนบทในเกาหลี อิหร่าน มองโกเลีย พิจิ มาเลเซีย จีน และปาปัวนิวกินี
ประชากรร้อยละ 90 ในเขตเมือง มีน้ำบริโภคอุปโภคที่สะอาด แต่ในชนบทมี
ประชากรเพียงร้อยละ 24-74 เท่านั้นที่มีน้ำสะอาดใช้

อัตราการรู้หนังสือในภูมิภาคนี้สูงมาก โดยเฉพาะในหมู่สตรี อัตราผู้
รู้หนังสือร้อยละ 40 ขึ้นไป มีอยู่ใน 8 ประเทศ ส่วนประเทศที่มีประชากรหนา
แน่นมักจะมีคนไม่รู้หนังสือมาก โดยทั่วไปสตรีจะรู้หนังสือมากกว่าชาย

เมื่อพิจารณาถึงรายจ่ายของภาครัฐในด้านการศึกษาและสาธารณสุข
แล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ยังคงมีการทุ่มเทให้การศึกษา
และการสาธารณสุขที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอยู่ประมาณหัวละ 18 เหรียญ
อเมริกัน สำหรับรายจ่ายด้านการศึกษา และหัวละ 20 เหรียญอเมริกันสำหรับ
รายจ่ายด้านสาธารณสุข ในศตวรรษหน้ามีแนวโน้มว่ารายจ่ายภาครัฐด้านการ
ศึกษาและสาธารณสุขในประเทศที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจสูง จะถูกโอนถ่าย
ไปเป็นภาระของภาคธุรกิจเอกชนมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะการศึกษาระดับ
มัธยม และมหาวิทยาลัย และการบริการทางสาธารณสุขในเขตเมืองใหญ่ ซึ่งมี
แนวโน้มว่าภาคเอกชนจะเข้าไปมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ

ความก้าวหน้าของสตรี

เหตุที่ทั่วโลกเน้นการพัฒนาสตรีเป็นพิเศษ และเป็นแนวโน้มใหญ่ทั้งของโลก และของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ก็เนื่องมาจากการที่สตรีและเด็กหญิงประกอบกันเป็นร้อยละ 70 ของประชากรผู้ยากจนทั่วโลก นอกจากนั้นยังเป็นสัดส่วนถึงสองในสามของผู้ที่ไม่รู้หนังสือทั้งหมดของโลกด้วย

UNDP ได้พัฒนา Gender-related development index (GDI) ขึ้นใช้วัดความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ พบว่าในจำนวนประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ประเทศไทย, สาธารณรัฐเกาหลี, มาเลเซีย, ฟิลิปปินส์, อินโดนีเซีย และจีน มีคะแนน 0.56 แต่ไม่มีประเทศใดเลยที่จะถึงระดับเกินกว่า 0.869 (index นี้มีช่วงระหว่าง 0.0-1.0 โดย GDI เฉลี่ยสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาในค.ศ. 1992=0.560 และในประเทศอุตสาหกรรม = 0.869) (UNDP 1995a)

สตรีขาดความเท่าเทียมกับบุรุษในทุกๆ ด้าน ดังนั้นจึงเป็นที่คาดคะเนได้ว่าในต้นศตวรรษที่ 21 นี้ ประเด็นการพัฒนาสตรีจะเป็นแนวโน้มใหญ่ที่จะได้รับการเอาใจใส่ทั้งระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับชาติ โดยจะมีแนวทางและมาตรการในการสร้างพลังให้กับสตรีอย่างเป็นรูปธรรม ดังจะเห็นได้ว่า UNDP ได้เริ่มพัฒนา GEM (gender empowerment measurement) ขึ้นแล้ว

การว่าจ้างงาน

การว่าจ้างงานสัมพันธ์กับการเติบโตขยายตัวของอุปทานด้านแรงงาน ซึ่งกระจุกตัวอยู่ในเขตയാากจน การสร้างงานจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับรองรับการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สำคัญและเป็นการแก้ปัญหาคความยากจนด้วย หากไม่แล้วก็จะเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานทั้งภายในประเทศและข้ามประเทศแรงงานในภูมิภาคนี้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือและมีภาวะการว่างงานและการว่างงาน

เทียมแพงสูง ได้รับค่าจ้างต่ำ และมีแนวโน้มที่น่าสยงเกตว่าจำนวนแรงงานที่มีอายุ 14-64 ปี ในเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิกเพิ่มขึ้นจาก 448 ล้านคนในปี 1965 เป็น 964 ล้านคน ในปี 1995 และมีการคาดการณ์ว่าจะสูงถึง 1,201 ล้านคนใน ค.ศ. 2025 (World Bank, 1995)

ในเอเชียใต้ แรงงานเพิ่มจาก 228 ล้านคนในปี 1965 เป็น 440 ล้านคน ในปี 1995 และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 779 ล้านคนใน ค.ศ. 2025

ปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมาในต้นศตวรรษที่ 21 ก็คือ จะเกิดภาวะว่างงาน ซึ่งจะทำให้จำนวนคนจนมีเพิ่มมากขึ้น ข้อมูลจาก ILO ระบุว่า อัตราการว่างงาน ในประเทศกลุ่มเอเชีย-แปซิฟิกส่วนใหญ่มีสูงขึ้น มีเพียงน้อยรายที่การว่างลดต่ำลง จำนวนผู้ว่างงานโดยเฉลี่ยของภูมิภาคนี้เพิ่มขึ้น 4.24 ล้านคน จากปี 1990-1994 อัตราการว่างงานในจีนในค.ศ. 1994 เพียงร้อยละ 2.8 หมายถึง คนจำนวน 4,764, 000 คน ในอินเดียสถิติปี 1994 ระบุว่ามีคนว่างงานมากที่สุดถึง 36,758,000 คน (ILO, 1995)

ดังนั้น ในศตวรรษหน้าแนวโน้มสำคัญด้านการจ้างงานในภูมิภาคนี้จึงได้แก่ การเร่งสร้างความสามารถในการพัฒนาของประชากร จะมีการลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่มีอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจสูง เช่น จีน, เกาหลี, ไทย และมาเลเซีย นอกจากนี้ การขยายการจ้างงานจะต้องเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นคงด้านรายได้ การปรับปรุงสภาพการทำงาน และการเข้าถึงสินเชื่อ และทรัพยากรทางเศรษฐกิจอื่นๆ ด้วย ที่สำคัญก็คือจะมีการเน้นการพัฒนาคนอย่างยั่งยืน โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น โดยทั้งภาคเกษตรและอุตสาหกรรมมีบทบาทสำคัญร่วมกัน

สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นปัญหาใหญ่สำหรับโลกในศตวรรษหน้า ยิ่งมีอัตราการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม และการเติบโตของประชากร การอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ การเคลื่อนย้ายแรงงาน การขยายตัวของเมืองมากเท่าใด สภาวะแวดล้อมก็จะมีปัญหามากขึ้นเท่านั้น

โดยที่การพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นเวลาหลายสิบปี จึงเกิดความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมอย่างหนักในทุกๆ ด้าน

ภูมิภาคนี้มีพีชพรรณร้อยละ 20-25 ของประเภทพีชพรรณทั้งหมดในโลกส่วนใหญ่ โดยเฉพาะที่อยู่ในป่าเมืองร้อน กำลังอยู่ในสภาพที่แย่มากที่สุด ระหว่าง ค.ศ. 1981-1990 อัตราการทำลายป่าสูงสุดในโลกอยู่ในผืนแผ่นดินของเอเชียอาคเนย์ และอัตราการทำลายป่าในประเทศส่วนใหญ่อยู่ระหว่างร้อยละ 1-2 (World Resources Institute, 1994)

ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีทั้งด้านมลพิษในอากาศ ซึ่งเห็นได้จากตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 6
มลภาวะในเมืองใหญ่ของเอเชีย

เมือง	ซัลเฟอร์ไดออกไซด์	ขยะ	ตะกั่ว	คาร์บอนมอนอกไซด์	ไนโตรเจนออกไซด์	โอโซน
กรุงเทพมหานคร	*	***	**	*	*	*
ปักกิ่ง	***	***	*		*	**
บอมเบย์	*	***	*	*	*	—
กัลกัตตา	*	***	*		*	—
เดลี	*	***	*	*	*	—

เมือง	ซัลเฟอร์ไดออกไซด์	ขยะ	ตะกั่ว	คาร์บอนมอนอกไซด์	ไนโตรเจนไดออกไซด์	โอโซน
จาการ์ต้า	*	***	**	**	*	**
การจี	*	***	***	—	—	—
มะนิลา	*	***	**	—	—	—
โซล	***	***	*	*	*	*
เซี่ยงไฮ้	*	***	—	—	—	—

*** มลพิษระดับอันตราย

** ปานกลาง-มาก

* ต่ำ

— ไม่มีข้อมูล

ที่มา : World Resources Institute, A Guide to the Global Environment 1994-95 (New York, Oxford University Press, 1994) Table 11.2 p. 199

ในบรรดาเมืองในโลกที่มีระดับซัลเฟอร์ไดออกไซด์สูงสุด 6 เมืองอยู่ในเอเชีย 5 ใน 7 เมืองที่อากาศเป็นพิษมากที่สุดก็อยู่ในเอเชีย มีการคะเนว่าในปี ค.ศ.2000 ภูมิภาคนี้จะปล่อย green houses gases ถึงร้อยละ 30 (WRI, 1994)

สภาวะแวดล้อมของภูมิภาคนี้ไม่ได้มีเฉพาะด้านอากาศ ด้านน้ำในแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง และของเสียในทะเลก็ยิ่งน่าเสียเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ในต้นศตวรรษหน้าปัญหานี้จะกระทบถึงชีวิตมนุษย์ในด้านการผลิตอาหาร สุขภาพอนามัย อุตสาหกรรม พลังน้ำ การคมนาคมทางเรือ การปลูกป่า และการป้องกันลุ่มน้ำ

ดังนั้น ในต้นศตวรรษที่ 21 การจัดการสิ่งแวดล้อม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงจะเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่สุดควบคู่ไปกับการพัฒนา

ด้านต่างๆ จะมีความพยายามในการเรียนรู้การพิทักษ์รักษาและใช้ทรัพยากร
ธรรมชาติจากชุมชน และให้ชุมชนช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

การประเมินสภาวะแวดล้อมและผลกระทบต่อด้านนิเวศน์และด้านสังคม
จะมีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้น โดยรัฐบาลของแต่ละประเทศ และกลุ่ม
ประเทศ จะต้องประสานงานในการจัดการสิ่งแวดล้อมทุกๆ ด้านร่วมกันมากขึ้น

สถานการณ์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สถานการณ์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่อง
สำคัญอย่างยิ่งในการประเมินสมรรถนะและช่องว่างของแต่ละประเทศในการ
เตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

การเลือกเทคโนโลยีในอนาคตมิใช่เป็นเพียงการตัดสินใจทางวิชาการ
หรือทางวิทยาศาสตร์ หากเป็นการตัดสินใจที่มีมิติทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม
และวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วย เพราะในสังคมหนึ่งๆ นั้น แต่ละส่วนย่อมมีฐาน
ทางเศรษฐกิจ ฐานความรู้ และโอกาสต่างๆ แตกต่างกันไปอยู่แล้ว การเลือก
เทคโนโลยีอนาคตที่เน้นหนักไปทางภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่งโดยไม่คำนึงถึง
ความล้าหลังของภาคการผลิตทางเกษตรหรือการจัดการย่อมก่อให้เกิดช่องว่างที่
ห่างกันมากขึ้น

การที่โลกเปลี่ยนแปลงไปมากในระยะเวลา 200 ปีที่ผ่านมาก็เป็นเพราะแรง
ขับเคลื่อนของเทคโนโลยี ความแตกต่างกันระหว่างประเทศและกลุ่มประเทศที่มีการ
วัดและจัดลำดับกันในรูปแบบของ Human Development Index (HDI) และ
Gender-Related Development Index (GDI) นั้นยังไม่พอเพียง หากควรมี
การจัด Technology-Related Development Index (TDI) อีกด้วย เพราะใน
ปัจจุบันปัจจัยสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันระหว่างประเทศ
ก็คือ การมีเทคโนโลยีและการไม่มีเทคโนโลยี

ยิ่งสังคมในอนาคตจะเป็นสังคมความรู้เต็มรูปแบบมากขึ้น และการแข่งขันระหว่างประเทศจะอาศัยการลดต้นทุนการผลิตด้านอื่นที่ไม่ใช่ค่าจ้างแรงงาน บทบาทของเทคโนโลยีก็ยิ่งจะมีมากขึ้นตามไปด้วย ดังได้มีการคาดการณ์ว่า ในต้นศตวรรษที่ 21 ความแตกต่างระหว่างสังคมของผู้รู้และสังคมของผู้ด้อยปัญญา จะเริ่มมองเห็นอย่างชัดเจน ประเทศที่ด้อยภูมิปัญญาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะไม่มีวันไล่ตามกลุ่มประเทศที่ก้าวหน้าได้ทัน ช่องว่างนี้จะทิ้งห่างกันออกไปทุกที

น่าแปลกใจว่า Human Development Report กล่าวถึง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีไว้น้อยมาก รายงานปี 1995 เพียงแต่ระบุว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วได้ปฏิวัติชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ในปัจจุบัน เครือข่ายของดาวเทียม 19 ดวงได้ให้บริการสาธารณะทางช่องทีวีใน 180 ประเทศ คอมพิวเตอร์เทคโนโลยีได้ก้าวล้ำหน้าไปเรื่อยๆ โดยผ่านการพัฒนาไปถึง 4 ขั้นตอนแล้ว ในชั่วชีวิตของคนๆ เดียว ในปี 1993 การขายเครื่องคอมพิวเตอร์ทั่วโลกมีเกิน 12 ล้านเครื่องไปแล้ว ความก้าวหน้าทางการฉีดวัคซีนป้องกันโรคได้ช่วยชีวิตเด็กๆ ในประเทศที่กำลังพัฒนาประมาณปีละ 3 ล้านคน (UNDP, 1995a)

รายงานดังกล่าวมิได้หยิบยกเรื่องเทคโนโลยีมาเป็นประเด็นสำคัญในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขสถานการณ์การพัฒนามนุษย์ อย่างไรก็ตาม โคมองหน้าของโลกในศตวรรษที่ 21 จะเป็นระยะเวลาที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเป็นปัจจัยตัดสินการพัฒนามนุษย์ในแต่ละประเทศทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ใน 3 ประเด็น คือ

1. การมีภาพเทคโนโลยีในอนาคตว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าอย่างไร เทคโนโลยีด้านใดจะมีความสำคัญอย่างไร ต่ออะไร
2. การสร้างพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ในระยะยาวเพื่อลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอก

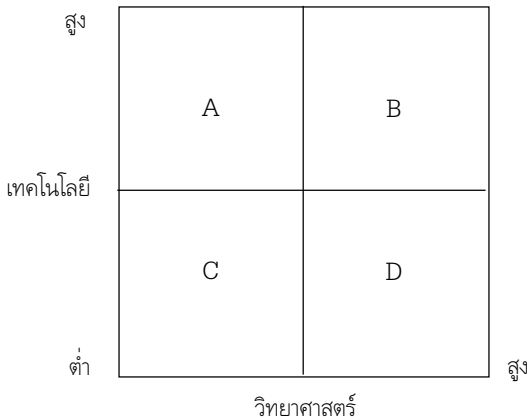
3. การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมทางการผลิตที่แต่ละสังคมมี
ข้อได้เปรียบ-เสียเปรียบ

ในศตวรรษหน้าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะมีความสำคัญต่อ
มนุษยชาติมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมาในศตวรรษที่แล้ว อาจกล่าวได้ว่าตัวของมัน
เองนั้นนอกจากจะมีความสำคัญแล้ว ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยียิ่งจะมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ในอดีตความสัมพันธ์ระหว่าง
วิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีกับการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมมักไม่ได้รับการเอาใจใส่
อย่างจริงจัง แต่ในศตวรรษหน้า ความสัมพันธ์นี้จะเป็ประเด็นที่จะต้องช่วย
กันขบคิดมากขึ้น

ในโลกปัจจุบัน ประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่มักจะตกอยู่ในสภาพการณ์ที่
อยู่ในช่อง C คือวิทยาศาสตร์ก็อยู่ในระดับต่ำ และเทคโนโลยีก็อยู่ในระดับต่ำ

ภาพที่ 7

สภาวะทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 4 แบบ

มีน้อยประเทศที่ทั้งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะอยู่ในระดับสูง คืออยู่
ในช่อง B ประเทศในเอเชีย เช่น อินเดีย และจีน เป็นประเทศที่มีความก้าวหน้า

ทางวิทยาศาสตร์พื้นฐานสูง แต่มีเทคโนโลยีค่อนข้างต่ำ (กรณี D) ประเทศยุโรปเหนือและอเมริกาเหนือนอกจากจะมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีระดับสูงแล้ว ก็ยังมีภาคบริหารวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีกับการศึกษา ธุรกิจ และอุตสาหกรรมอีกด้วย

ขั้นตอนการปรับเปลี่ยนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ประโยชน์ได้ จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากที่สุดในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีประชากรมากมาย เช่น จีน และอินเดีย ซึ่งทั้งสองจัดอยู่ในกลุ่มที่มีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์สูง แต่ยังมีเทคโนโลยีค่อนข้างต่ำ

เป็นที่คาดหมายว่า ความจำเป็นในการแข่งขันทางการผลิต-การตลาดด้านหนึ่งกับความจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือประชากรผู้ยากไร้ และมีปัญหาอบด้าน ทั้งสองส่วนนี้น่าจะผลักดันให้ประเทศที่กำลังพัฒนาหันมาทุ่มเททรัพยากรอย่างจริงจัง เพื่อสนับสนุนการสร้างห้องทดลองที่มีทุนสนับสนุนอย่างเพียงพอ และมีการจัดการที่เป็นอิสระจากรัฐ

โลกในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีด้านหนึ่ง แต่อีกด้านหนึ่งก็มีการเพิ่มขึ้นของประชากร การบริโภคนิยมและการผลิตที่ทำให้มนุษย์ต้องหาทางร่วมกันในการตอบสนองและพัฒนาอย่างยั่งยืน

ในปัจจุบันโลกเรามีระบบใหญ่อยู่ 3 ระบบ (Ahmad, 1977)

ระบบที่ 1 : เป็นระบบที่มีประชากรน้อย, ความยากจนน้อย, การบริโภคสูง, การผลิตสูง, มลภาวะสูง, และมีเทคโนโลยีสูง

ระบบที่ 2 : เป็นระบบที่มีประชากรมาก, ยากจนมาก, การบริโภคน้อย(ต่ำ),การผลิตน้อย (ต่ำ), มลภาวะต่ำ, และเทคโนโลยีต่ำ

ระบบที่ 3 : เป็นระบบที่มีประชากรน้อย, ยากจนมาก, การบริโภคน้อย, การผลิตต่ำ, มลภาวะต่ำ, และเทคโนโลยีต่ำ

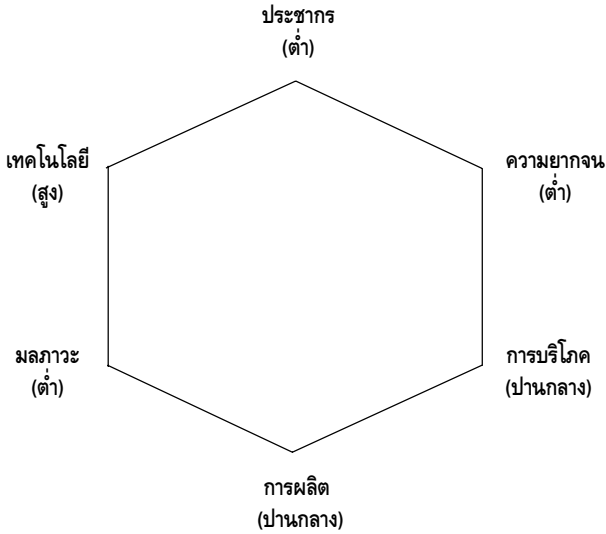
โลกที่กำลังเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 จึงประกอบด้วยระบบ 3 ระบบนี้ และการเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ของระบบแต่ละระบบก็มีเงื่อนไขที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม ทุกระบบใดที่ประชากรปานกลาง (60-80 ล้านคน) ยากจนมาก (หนึ่งในสาม) การบริโภคสูง การผลิตต่ำ มลภาวะสูง และเทคโนโลยีต่ำ ก็จะเป็นระบบที่มีปัญหาหนักมาก

กรณีของกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาแล้วอยู่ในระบบที่ 1 การที่อยู่ในระบบที่ 1 ได้นั้น จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่การมีเทคโนโลยีสูง กรณีของอินเดียและเอเชียใต้ที่อยู่ในระบบที่ 2 และกรณีของประเทศในแอฟริกาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในระบบที่ 3

โฉมหน้าของโลกในศตวรรษหน้า จะเปลี่ยนแปลงไปเพราะในปัจจุบัน ในขณะที่สองในสามของประชากรโลกอยู่ในสภาวะยากจนอย่างสาหัส สองในสามของทรัพยากรในโลกตกเป็นของประชากรหนึ่งในสามของโลก ซึ่งมีการบริโภคสูง มีการผลิตสูง และเป็นส่วนหนึ่งที่มีเทคโนโลยีสูงสุด

โลกพึงปรารถนา คือ ระบบที่มีประชากรพอประมาณ มีความยากจนน้อย มีการบริโภคปานกลาง มีการผลิตปานกลาง มีมลภาวะต่ำ และมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม ดังภาพ (Ahmad, 1997)

ภาพที่ 8 ระบบโลกที่พึ่งปรารถนา

โดยสรุปแล้ว โลกในศตวรรษที่ 21 จะให้ความสนใจกับการร่วมกันสร้างระบบที่พึ่งปรารถนามากขึ้น แนวโน้มที่เห็นได้ชัดในขณะนี้คือ การที่สหประชาชาติได้ให้ความสนใจที่จะผลักดันแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำแนวคิดและมาตรการด้านประชาธิปไตย (Governance) เข้าไปไว้เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดและมาตรการด้านประชาธิปไตยที่กำลังได้รับความสนใจจากประเทศที่กำลังพัฒนา และจะเป็นกระแสโลกในต้นศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งเน้นการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน เป็นภาคีเพื่อการพัฒนา

การพัฒนาที่ยั่งยืนกับประชารัฐ

ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์เป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีการขับเคลื่อนโดยเทคโนโลยีและกลไกการตลาด การพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืน (Sustainable Human Development - SHD) และประชารัฐ (Governance) ก็เป็นแนวคิดและมาตรการในการจัดการมิให้กระแสโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยี และกลไกการตลาดก่อให้เกิดการเติบโต การผลิต การบริโภคที่เป็นผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม และชีวิตมนุษย์ ลัทธิ และพีชพรรณ ดังที่ Brundtland Commission ได้ระบุไว้ในรายงาน Our Common Future 1987 ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องตอบสนองต่อความต้องการของชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่เสียหายต่อความต้องการต่ออนาคตของชนรุ่นต่อไป

อาจกล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืน เป็นแนวทางที่ได้ต่อกับแนวทางการพัฒนาแบบเก่าที่ไม่คำนึงถึงข้อจำกัดด้านการพัฒนา โดยเฉพาะข้อจำกัดของโลกในฐานะที่เป็นกายาชีวิตและสามารถรองรับการใช้ประโยชน์ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น แนวทางการพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืนเป็นแนวทางของฝ่ายที่เน้นข้อจำกัดของโลก และเน้นความจำเป็นที่จะต้องพิทักษ์สิ่งแวดล้อม

ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการถกเถียงกันถึงแนวทางการพัฒนาสองแนวทางนี้เป็นอย่างมาก ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืนกำลังได้รับความเห็นชอบอย่างแพร่หลาย ที่สำคัญคือองค์การสหประชาชาติได้ยกเอาแนวทางนี้มาเน้นย้ำและสนับสนุนให้ประเทศต่างๆ นำมาใช้ในการพัฒนา อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์และแรงขับเคลื่อนของการแข่งขันระหว่างประเทศทำให้หลายประเทศต้องพยายามหาความสัมพันธที่เหมาะสมระหว่างแนวทางเก่าในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและบางประเทศในเอเชียอาคเนย์อย่างรวดเร็ว

แนวโน้มในต้นศตวรรษที่ 21 จะเข้าไปในด้านการพยายามใช้แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนมาถ่วงดุลย์ แนวทางการพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เพียงด้านเดียว หรือเป็นด้านหลักมากขึ้น

แนวทางการพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืนมีความสอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย แม้จะไม่มี การเน้นย้ำในเรื่องนี้โดยตรงก็ตาม แต่การเน้นการส่งเสริมความสามารถของมนุษย์และประชาสังคมในการทำงานร่วมกัน สร้างผลิตผลร่วมกัน ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยไปในตัวนั่นเอง นอกจากนี้ แนวทางนี้ยังต้องการสร้างหลักประกันว่าประโยชน์และอันติงส์ของการเติบโตทางเศรษฐกิจควรมีการกระจายอย่างทั่วถึง ทั้งยังพยายามสนับสนุนให้ทุกๆ คนมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย

ดังนั้น จึงได้มีการเสนอแนวคิดเรื่อง ทุนทางสังคม (Social capital) ซึ่งจะเป็นวิธีการในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมกับโอกาสที่จะรวมกลุ่มกันเป็นสมาคม ช่วยงานอาสาสมัคร มีจิตใจเอื้ออ้อมอารีต่อกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน การหันมาเน้นเรื่องทุนทางสังคมนี้เท่ากับให้การยอมรับถึงความสำคัญและความจำเป็นในการสร้างจิตใจร่วมทางสังคม รวมทั้งสุขภาพจิตของแต่ละคน และชุมชน อิสรเสรีภาพ และทักษะ ความรู้ด้านต่างๆ อีกด้วย (Banuri, Hyden. Juna and Rivera, 1994)

ในอดีตการพัฒนาเป็นการพัฒนาโดยรัฐ ของรัฐ แต่อ้างว่ากระทำเพื่อประชาชน แนวโน้มในต้นศตวรรษหน้า คือ การปรับเปลี่ยนไปเป็นการพัฒนาของประชาชน เพื่อประชาชนและโดยประชาชน (development of the people, for the people, by the people) เมื่อเป็นเช่นนี้โลกยุคใหม่จึงจะให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากกว่าที่เคยเป็นมา และเป็น การมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยไม่จำเป็นต้องผ่านตัวแทน

โลกอนาคตจึงจะไม่แยกประชาธิปไตยกับการพัฒนาออกจากกัน แต่จะเชื่อมโยงกันโดยประชาชนจะได้รับการยอมรับจากรัฐว่าเป็นปัจจัยสำคัญของ

ความสำเร็จแห่งการพัฒนา ประชาชนจะได้รับการยอมรับมากขึ้นโดยภาครัฐ และภาคธุรกิจจะโอนอ่อนยอมให้ภาคประชาชนได้เข้ามาเป็นภาคีของการพัฒนาอย่างเต็มตัว แทนที่จะตกเป็นฝ่ายรับหรือเป็นเหยื่อของการพัฒนาแต่เพียงฝ่ายเดียว

จะเห็นได้ว่า แนวทางการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืนนี้ หากมีการนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและจริงจังแล้ว ก็จะก่อให้เกิดทางสายกลางในการจัดการกับการพัฒนา นั่นคือ แนวทางประชารัฐ หรือประชาชนร่วมกับรัฐในการพัฒนา ซึ่งแต่ก่อนมีการเน้นหนักไปที่รัฐมากเกินไป หรือไม่ก็เน้นกลไกตลาดมากเกินไป และรัฐมีบทบาทน้อยมาก ในการสร้างกรอบและมาตรการในการดูแลไม่ให้ผู้ที่ไร้ทุนและอ่อนแอขาดโอกาส ถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้มีทุนและมีโอกาสดีมากเกินไป

เหตุที่บทบาทของประชาชนกับรัฐจะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้ ก็เพราะการทำลายที่กำลังเกิดขึ้นจะทวีความรุนแรงมากขึ้นในต้นศตวรรษหน้า ล้วนแล้วแต่ต้องการความร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐ เพื่อช่วยจัดการแก้ไขทั้งสิ้น การทำลายเหล่านี้ได้แก่ การขาดแคลนอาหาร การเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม การที่หลายประเทศมีหนี้สินล้นพ้นตัว เป็นต้น

การทำลายในต้นศตวรรษหน้าที่สำคัญๆ ได้แก่ การปฏิรูประบบเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการปฏิรูปการเมือง การบริหาร การศึกษา การขจัดและลดความยากจน การส่งเสริมให้มีบูรณาการทางผลิตทางการเกษตร การสร้างงานที่พอเพียงกับการเติบโตของประชากร การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม การลดอัตราการขยายตัวของประชากร เป็นต้น

ประชาธิปไตย (Civil-State) และ ประชาธิปไตย (Governance)

การทำหายเหล่านี้จำเป็นจะต้องมีการจัดการที่ดี การจัดการที่ดีเป็นจุดสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนา และเป็นวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้

ประชาธิปไตยมีความหมายมากไปกว่าการบริหารรัฐกิจตามกระบวนการปกติ เพราะประชาธิปไตยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 7 ประการ คือ (UNDP, 1995)

(1) ประชาชนจะต้องยอมรับในความชอบธรรมของรัฐบาล (legitimacy) และรัฐบาลจะต้องมีความรับผิดชอบต่อประชาชนในกิจการที่ได้กระทำลงไป (accountability)

(2) ประชาชนจะต้องมีอิสระเสรีภาพในการรวมกลุ่มและในการมีส่วนร่วม (freedom of association and participation)

(3) จะต้องมีการอบแห่งกฎหมายที่ชัดเจน และเป็นระบบซึ่งก่อให้เกิดสถานะที่มั่นคงเป็นหลักประกันต่อชีวิตและการทำงานของพลเมือง และเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อผู้ประกอบการและเกษตรกร กฎหมายจะต้องปฏิบัติต่อประชาชนอย่างเสมอหน้ากัน ทั้งนี้โดยกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ จะต้องเปิดเผยเป็นที่รู้จักกันล่วงหน้า กฎหมายจะต้องมีการบังคับใช้อย่างเคร่งครัด มีวิธีการที่ประกันการบังคับใช้กฎหมาย การตัดสินยุติข้อขัดแย้งจะต้องเป็นการตัดสินใจที่ผูกพันและกระทำโดยฝ่ายตุลาการที่เป็นอิสระและเป็นที่ยอมรับ และจะต้องมีกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ได้ เมื่อหมดประโยชน์ใช้สอย

(4) ระบบราชการจะต้องรับผิดชอบต่อการดำเนินงานต่างๆ (bureaucratic accountability) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการงบประมาณของรัฐ ซึ่งจะต้องมีการควบคุมติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานของรัฐ และบุคลากร

ของรัฐไม่ให้ใช้ทรัพยากรโดยมิชอบ ทั้งนี้จะต้องมีความโปร่งใส (transparency) ในการปฏิบัติราชการทุกระดับ

(5) จะต้องมีข้อมูลข่าวสารที่น่าเชื่อถือ โดยรัฐบาลจะต้องเปิดให้ประชาชนได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะด้านรายได้ประชาชาติ คุลย์ชำระเงิน สภาการจ้างงาน และดัชนีค่าครองชีพ เป็นต้น

(6) จะต้องมีการบริหารภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

(7) จะต้องมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกับองค์กรของประชาสังคม ซึ่งหมายถึง องค์กรชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน (people's organizations) และองค์กรเอกชนอาสาสมัคร (NGOs)

ประชาชาติก็จตามองค์ประกอบข้างต้นนี้ จะเป็นมิติใหม่ของการจัดการพัฒนาซึ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยที่แนวทางการพัฒนาใหม่ที่กำลังเป็นแนวโน้มในปัจจุบัน จะผนึกกำลังเป็นกระแสหลักได้ในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในโลกทัศน์ของผู้นำทุกระดับ (ภูมิภาค ชาติ ชุมชน) ไปในทางที่เป็นแนวคิดแบบพหุนิยมองค์รวม (holistic pluralism) ด้วย มิใช่เอกนิยมองค์รวม

ตารางที่ 7 เป็นการเปรียบเทียบลักษณะที่เป็นอยู่ของรัฐประชาชาติกับลักษณะใหม่ของรัฐ

ตารางที่ 7

เปรียบเทียบรัฐประชาชาติกับประชารัฐ

รัฐประชาชาติ	ประชารัฐ
เอกภาพ (uniformity)	ความหลากหลาย (diversity)
การสยบยอม (submission)	ความเป็นอิสระ (freedom)
การพึ่งพา (dependence)	ความเป็นเอกเทศ (autonomy)
การบังคับ (compulsion)	ความเต็มใจพร้อมใจ (voluntary)
การควบคุม (control)	การทว่านล้อมชักจูง (persuasion)
การสร้างมาตรฐานเดียวกัน (standardization)	พหุนิยม (pluralism)
การรวมศูนย์-รวมอำนาจ (centralization)	การกระจายอำนาจ (decentralization)
การครอบงำ (domination)	การใช้อิทธิพล (influence)
การเป็นปฏิปักษ์ (antagonism)	การชื่นชอบ (appreciation)
การกำหนดกฎเกณฑ์ (determinism)	การริเริ่ม (initiation)
การกล่อมเกลามาโดยมีแบบแผน (socialization)	การเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-learning)
เน้นรัฐ (state-centric)	เน้นชุมชน-สังคม (society-centric)
เน้นความรู้ (knowledge-based)	เน้นปัญญา (wisdom-based)
เรียนรู้ (learning)	เรียนใหม่, เพิ่มพูน, ปรับความรู้ใหม่ (relearning, re-tooling)
ระบบโรงเรียน (school system)	ระบบเปิด (open system)
หลักสูตร (curriculum)	ประสบการณ์ (experience)
แบ่งแยกเป็นส่วนๆ (compartmentalization)	เป็นองค์รวม (holistic)
ระดมสรรพกำลัง (mobilization)	การมีส่วนร่วม (participation)
ทำให้ชุมชน-ประชาชนไร้อำนาจ (powerlessness)	ทำให้ชุมชน-ประชาชนมีอำนาจ (empowerment)

ประชาธิปไตยนี้คือ civil-state แตกต่างไปจากรัฐประชาธิปไตย (nation-state) ประชาธิปไตย (governance) เป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างประชาชนกับรัฐใน civil-state

ความแตกต่างที่สำคัญยิ่งระหว่าง ประชาธิปไตยกับรัฐประชาธิปไตย ที่ควรกล่าวไว้ก็คือ ในขณะที่รัฐประชาธิปไตยต้องการควบคุมและครอบงำประชาชนภายใต้ “อำนาจอธิปไตย” ของรัฐ ซึ่งมีอาณาเขตที่แน่นอนขึ้นต่ออำนาจศูนย์กลาง ประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 21 จะตกอยู่ในสภาวะการณ์ที่ไม่อาจควบคุมและครอบงำประชาชนได้ เพราะ “การข้ามรัฐ” จะเป็นปรากฏการณ์ที่กลายเป็นเรื่องธรรมดา ชุมชน (community) ในศตวรรษที่ 21 จะเป็นชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องติดกับสถานที่ หากเป็นชุมชนที่ไร้พรมแดน ปัญหาของอำนาจอธิปไตย จะไม่มีข้อตรงข้าม คือ อธิปไตย แต่จะเป็น “อรูปนัย” คือชุมชนไร้รูป เช่น ชุมชนเครือข่าย internet และการที่แต่ละคนต่างมี homepage ของตัวเอง เป็นต้น

ปัญหามีอยู่ว่า ประชาธิปไตยนี้จะนำไปสู่อะไร จะก่อให้เกิดการเผชิญหน้าหรือการประสานประโยชน์ การที่จะตอบปัญหานี้ได้ เราจะต้องเปลี่ยนความคิดที่มีต่อรัฐและอำนาจรัฐเสียใหม่ เพราะรัฐไม่จำเป็นจะต้องเป็นศูนย์กลางของวิกฤตการณ์เสมอไป เนื่องจากปัจเจกบุคคลและชุมชนอรูปนัยจะไม่ยึดรัฐ จะข้ามรัฐไปในกรณีของรัฐหมดความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการ

แต่ประชาธิปไตยจะเผชิญกับปัญหาทางสังคมของ “ผู้แพ้” ผู้ชนะข้ามรัฐ ส่วนผู้แพ้ซึ่งได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่มีการผลิตแบบไม่ก้าวหน้า ต้นทุนสูง รายได้จากการขายผลผลิตต่ำตลอดจนคนจนในเมืองและแรงงานที่ขาดความรู้ ไม่มีทักษะ

ประชาธิปไตยจึงมีภารกิจสำคัญในการจัดการบรรเทาแก้ไขปัญหาของผู้แพ้ในสังคมความรู้สึกรู้สึกที่มีการแข่งขันสูง บทบาทและหน้าที่สำคัญของประชาธิปไตยจึงได้แก่ การช่วยลดช่องว่างทางความรู้มากกว่าลดช่องว่างทางความยากจน เพราะช่องว่างทางความรู้คือสาเหตุหลักของความยากจน

ในศตวรรษที่ 21 การเคลื่อนไหวมวลชนที่เคยพบในศตวรรษที่ 20 จะหมดความสำคัญลง ลักษณะของระบบเศรษฐกิจโลก (global economy) ดังกล่าวมาแล้วและลักษณะทางการผลิต ตลอดจน “แรงงาน” ที่กลายเป็น “แรงรู้” ปฏิบัติงานด้านการบริการจะเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวมวลชนแบบที่สภาพแรงงานเคยกระทำมาได้ยาก การเคลื่อนไหวทางสังคมในศตวรรษใหม่จะเป็นการเคลื่อนไหวโดยไม่จำเป็นจะต้องมีการรวมคนจำนวนมาก หากเป็นการเคลื่อนไหวผ่านสื่อสารคมนาคม และ internet ซึ่งรัฐไม่อาจควบคุมได้ การเมืองในศตวรรษหน้าจึงจะเป็นการเมืองที่มีประเด็นปัญหาหลากหลายและมีกลุ่มชนผู้เรียกร้องที่ชัดเจน แต่จะมีจำนวนน้อยและกระจัดกระจาย แดกขอยย่อยลงไป ไม่เป็นกลุ่มก้อนใหญ่ หรือ “มวลชน” ดังที่เคยเป็นมาในอดีต

สรุป

ในต้นศตวรรษหน้า ประชากรจะจะเป็นหน่วยใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาไปสู่ประชากรจะเป็นหน่วยใหม่ของสังคมความรู้ ซึ่งในโลกยุคใหม่จะเป็นความรู้แบบองค์รวม ทั้งนี้โดยมีหลักคิดที่ว่า ปรัชญาการณที่ซับซ้อนแต่เป็นระบบนั้นอาจเกิดขึ้นได้จากการประสานกันอย่างกลมกลืนของส่วนย่อยมากมายหลากหลายที่ต่างก็ดำเนินท่วงทำนองไปโดยปราศจากการควบคุมเข้มจากศูนย์กลาง กระบวนทัศน์ใหม่นี้แตกต่างไปจากความคิดเก่าตรงที่กระบวนทัศน์ใหม่เน้นการบรรลุถึงศักยภาพของมนุษย์โดยเปิดทางเลือกอย่างอิสระเสรี โดยมีเป้าหมายในการสร้างพลัง (empower) ให้แก่พลเมืองและชุมชน ในลักษณะที่เป็นภาคีกับอำนาจรัฐ มีที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว หากสามารถโต้ตอบมีความสัมพันธ์ต่ออำนาจรัฐได้อย่างมีศักดิ์ศรี คงความเป็นอิสระไว้โดยไม่ต้องถูกลอมละลาย ครอบงำ หรืออ่อนเปลี้ยไม่มั่นใจ หวาดกลัว

บทบาทของรัฐในต้นศตวรรษหน้าก็จะเปลี่ยนแปลงไป รัฐจะเป็นฝ่ายสร้างสภาพการณ์ สถานการณ์และบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเสริมสร้างพลังให้แก่พลเมือง และชุมชนเป็นการผนึกกำลังร่วมกันเป็น ประชากรรัฐ “มากกว่าที่จะเป็น รัฐประชาชาติ”

ประชารัฐนั้นได้แก่ civil state ที่ประชาสังคม (civil society) ครอบคลุมรัฐซึ่งแตกต่างจากรัฐประชาชาติซึ่งรัฐมีบทบาทนำในการอยู่เหนือชุมชนและชนชาติน้อยใหญ่ภายในรัฐ

ในโลกยุคใหม่ลักษณะของชุมชน (community) จะเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิงเพราะชุมชนยุคใหม่ไม่จำเป็นว่าจะต้องอยู่ติดพื้นที่ มีภาษา เชื้อชาติ ชนบประเพณีเดียวกัน แต่จะเกิดชุมชนแบบใหม่ที่แม้จะอยู่คนละพื้นที่ มีภาษา ต่างกัน เชื้อชาติ วัฒนธรรมนิยมประเพณีต่างกัน แต่ก็มี การเชื่อมโยงกัน โดยมีความสนใจ รสนิยม ตลอดจนการเกี่ยวโยงกับประเด็นปัญหาที่เห็นร่วมกัน ต้องการแก้ไขร่วมกันก็เป็นได้

ชุมชนแบบใหม่ในโลกอนาคตนี้จะเกิดขึ้นมากมายหลากหลายซ้อนไป
กับครอบครัวและชุมชนแบบดั้งเดิม แม้โลกจะเปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวก็ยัง
คงเป็นสถาบันหลัก ประชากรรัฐจะมีหน้าที่ใหม่คือ สานสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว
ซึ่งเป็นสถาบันเก่าแก่กับชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ โดยเฉพาะชุมชนที่เกิดจาก
เทคโนโลยีทางการสื่อสาร (internet)

โลกเรามีลักษณะซับซ้อนทางกายภาพและชีวภาพโดยที่สังคมมนุษย์เริ่ม
จากความเรียบง่ายไม่ซับซ้อนไปสู่ความซับซ้อนหลากหลาย ได้กล่าวมาแล้วว่า
ในอนาคตประชากรของโลกจะเพิ่มมากขึ้น นครใหญ่ๆ เกิดขึ้นทั้งแปรเปลี่ยน
เป็นนครภูมิภาคหลายแห่ง สังคมมีปัญหามากขึ้น องค์กรมีมากขึ้นและผลักดัน
การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่คนรุ่นใหม่กำลังถูกถอนรากถอนโคน
ห่างเหินศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และความสัมพันธ์ทางครอบครัว

ไม่ว่าโลกอนาคตจะเป็นอย่างไร ความยั่งยืนของวัฒนธรรมซึ่งมีความ
หลากหลายก็ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืนของประชากรรัฐอยู่นั่นเอง

สิ่งที่ทำลายโลกในศตวรรษที่ 21 ก็คือ ทำอย่างไรประชากรรัฐจึงจะสมาน
สถาบันหลักและวัฒนธรรมที่อยู่ควบคู่ไปกับชุมชนแบบดั้งเดิม กับชุมชนแบบ
ใหม่ที่ไร้พรมแดน ไร้สถานที่ ไร้ข้อจำกัดด้านเวลาได้

นี่คือ การทำลายของศตวรรษที่ 21

บทที่ 2

อนาคตการเมืองไทย : วิถีมัชฌิมาในโลกอนาคต*

โลกกับมนุษย์

อีกไม่กี่ปีข้างหน้าโลกจะเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 อาจกล่าวได้ว่า การเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 นั้น ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านกาลเวลา ซึ่งเป็นไปตามกาลสมัย (chronological) ที่เวลาเคลื่อนไปข้างหน้าเรื่อยๆ ไม่มีวันหยุด เว้นแต่โลกจะแตกดับลง โลกเราจึงมีอายุขัยในแง่ของกาลเวลา (chronological age) ซึ่งคริสต์ศตวรรษที่ 21 เป็นเพียงจุดเล็กๆ จุดเดียวของกาลเวลาอันยาวนานประมาณ 4,600 ล้านปี นับตั้งแต่โลกก่อรูปขึ้นมา

โลกเรายังมีอายุขัยทางชีวภาพ (biological age) และอายุขัยทางวัฒนธรรม (cultural age) อีกด้วย อายุขัยทางชีวภาพนั้นเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 3,500 ล้านปีมาแล้ว เมื่อเกิดเซลล์เซลล์เดียว วิวัฒนาการรวมกับสัตว์หลายเซลล์จนสามารถอยู่รอดปลอดภัยได้ ส่วนอายุขัยทางวัฒนธรรมนั้นสั้นที่สุดเมื่อเทียบกับอายุขัยทางกาลเวลาและทางชีวภาพ แต่ก็ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงและรวดเร็วต่อโลกในฐานะที่เป็นกายภาพและชีวภาพ

* บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2538

โลกทั้งสามสถานะนี้ มีลักษณะร่วมที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งความเป็นอยู่คือความเป็นไป (being is becoming) นอกจากนั้น วิวัฒนาการของสรรพสิ่งก็มักจะเป็นการคลี่คลายขยายตัวจากสิ่งที่มีลักษณะเดี่ยวๆ ไปสู่สิ่งที่มีความซับซ้อน (complexity) มากขึ้นเป็นลำดับ ความซับซ้อนนี้มักจะควบคู่ไปกับความหลากหลาย (diversity) และมีความสัมพันธ์ต่อกันทางโครงสร้างและกระบวนการในทางที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependence)

ภายใต้กฎแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ พลังงาน (energy) ทั้งที่มาจากธรรมชาติและจากสิ่งมีชีวิต คือ ลัทธิ พีชพรรณ และมนุษย์ คือ ปัจจัยขั้นต้นที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงควบคู่ไปกับการค้นคิดประดิษฐ์สรรค์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ที่กล่าวมา โลกกำลังจะเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 นั้น ย่อมมีนัยทางวัฒนธรรมซึ่งรวมลักษณะทางเศรษฐกิจและการเมืองไว้ด้วย โดยปกติแล้วมักจะมีการแยกวัฒนธรรมออกจากเศรษฐกิจและการเมือง แต่ในที่นี้เราถือว่าเศรษฐกิจและการเมืองเป็นส่วนย่อยของวัฒนธรรม ซึ่งระบบความคิด-ความเชื่อของมนุษย์ เป็นแก่นแกนหลักที่นำไปสู่การก่อเกิดของแนวคิด-วิธีการ-กระบวนการอยู่ร่วมกันทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการประกอบอาชีพ หรือด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน-สังคม ตลอดจนวิถีความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับอำนาจการปกครอง และระหว่างชุมชนหรือสังคมหลายๆ สังคม

โลกได้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมาโดยตลอด นับตั้งแต่มนุษย์ดึกดำบรรพ์ยุคแรกรู้จักใช้เครื่องมือ (Homo habilis) เมื่อประมาณล้านปีมาแล้ว ยิ่งเมื่อมนุษย์ดึกดำบรรพ์มีวิวัฒนาการทางสรีรภาพสามารถเหยียดยืนตัวตั้งตรงได้ (Homo erectus) ชีวิตของมนุษย์ก็เริ่มซับซ้อนกว่าแต่ก่อน มีการประมาณการว่า มนุษย์รู้จักใช้ไฟฟ้าเป็นครั้งแรก เมื่อประมาณ 500,000 ปีมาแล้ว มนุษย์ยุคใหม่ (Homo sapiens) เริ่มสร้างชุมชนในอาณาบริเวณต่างๆ เมื่อผ่านพ้นยุคน้ำแข็งเมื่อประมาณ 20,000 ปีที่ผ่านมา

มนุษย์เริ่มเขียนภาพประมาณ 40,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช ศิลปะ
วัฒนธรรมจึงเกิดก่อนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อ
มนุษย์ถูกสภาพแวดล้อมผลักดันให้ต้องหาอาหารเพื่อดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์
และเก็บของป่า ยิ่งมนุษย์ตั้งถิ่นฐานอย่างยาวนานเพราะเริ่มเพาะปลูกพืช ความ
จำเป็นในการปกป้องสิ่งที่ลงแรงไปนำไปสู่การอาศัยวัฒนธรรมเป็นเครื่องช่วย
จรรโลงให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยมีความขัดแย้งน้อยที่สุด

อารยธรรมของมนุษย์เริ่มเมื่อ 5,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช แต่อารยธรรม
ในอดีตเรื่อยมาจนถึงประมาณ 1,200 ปีก่อนคริสต์ศักราช มีลักษณะกระจุกตัว
เป็นหย่อมๆ โดยมีการติดต่อกันน้อยมาก เพราะข้อจำกัดทางการคมนาคม
สื่อสาร ราว 500 ปีก่อนคริสต์ศักราชจนถึงปีแรกของคริสต์ศักราช ระบบ
ความคิด-ความเชื่อ จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปและมีผลกระทบถึงเมือง ซึ่งถูกผลัก
ดันให้กลายเป็นอาณาจักรในช่วงเวลานี้

ระบบและระบอบการเมืองการปกครองที่เป็นรากเหง้าของการจัด
ระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม จึงเพิ่งก่อตัวขึ้นเมื่อไม่กี่พันปี
ที่ผ่านมาเนื่อง ในแง่นี้ อายุขัยของชีวิตทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทาง
การเมืองจึงมีน้อยกว่าอายุขัยของวัฒนธรรมและอารยธรรมมากนัก

ข้อควรคำนึงก็คือ ในเมื่อโลกเราเปลี่ยนไปทั้งทางกาลเวลา ทางชีวภาพ
และทางวัฒนธรรม สิ่งที่เรารู้จักกันในนามของการเมืองจึงจะต้องแปรผันไปตาม
กาลเวลา และวัฒนธรรมเสมอ

วัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง

ในขณะที่ทุกส่วนของโลกต่างมีอายุขัยทางกาลเวลา และชีวภาพไม่แตก
ต่างกัน แต่ส่วนของโลกมีอายุขัยและความซับซ้อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ
และการเมืองต่างกัน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความแตกต่าง
ทางเศรษฐกิจ-สังคม-การเมืองระหว่างส่วนต่างๆ ของโลก ได้แก่ การเปลี่ยน

แปลงวัฒนธรรมขึ้นพื้นฐานที่เกี่ยวกับความคิด-ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อจักรวาลและโลก ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกาลเวลาและชีวภาพ ในแง่ที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจึงเกิดจากการเปลี่ยนแปลงขึ้นพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นก่อน เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นพลังขับเคลื่อนแล้ว ผลกระทบต่อการดำรงชีพการประกอบอาชีพจึงเกิดขึ้น ดังกรณีของการปฏิวัติทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนี้ มิได้เกิดในทุกส่วนของโลกพร้อมๆ กันไป จึงอาจกล่าวได้ว่า แต่ละส่วนของเมืองที่เคยมีความแตกต่างกันไม่มากนักก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 17 เริ่มมีความแตกต่างกันมากขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ทั้งนี้เนื่องจากในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่อกับต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้ การเติบโตของระบบความคิดแบบวิทยาศาสตร์ได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการมองโลกและชีวิตของชนชั้นนำในอังกฤษและยุโรป

ในขณะที่ยุโรปก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ด้วยพลังทางวิทยาศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนการผลิตไม่เฉพาะแต่ทางด้านธัญญาหาร แต่สามารถผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ล้ำหน้าชาติในเอเชียและแอฟริกา วัฒนธรรมของเอเชียยังคงเป็นวัฒนธรรมตามระบบความคิดความเชื่อที่ส่วนข้างมากของสังคมยังล้าหลังอยู่

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุโรปส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายแห่งในโลกนอกยุโรป ที่สำคัญที่สุดคือ แนวความคิดเรื่องการจัดระเบียบสังคมโดยเห็นอำนาจรัฐ ศูนย์กลาง เห็นอำนาจสูงสุดที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” และนำเอาแนวคิดเรื่องความเป็นนิติรัฐเข้ามาเป็นเครื่องมือในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน พร้อมๆ ไปกับการอาศัยหลักการเรื่องสัญญา (contract) มาเป็นเงื่อนไขบังคับความสัมพันธ์ทั้งระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกันและระหว่างผลประโยชน์ภายในรัฐหนึ่งกับอำนาจและผลประโยชน์ในอีกรัฐหนึ่ง

การเติบโตทางอุตสาหกรรมระหว่าง ค.ศ.1800-1850 ยิ่งทำให้ส่วนต่าง ๆ ของโลกมีความแตกต่างและเหลื่อมล้ำกันมากขึ้น ที่สำคัญก็คือ ความเหนือกว่าทางวิทยาศาสตร์กำลังอาวุธได้ก่อให้เกิดการสร้างความสำเร็จทางอารยธรรมและวัฒนธรรมของยุโรปและอังกฤษว่ามีเหนืออารยธรรมและวัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิมของส่วนที่ด้อยกว่าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนในที่สุดมนุษย์ในส่วนอื่นๆ ของโลกที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมและอารยธรรมที่เก่าแก่กว่าวัฒนธรรมของชาวยุโรป-อังกฤษ กลับถูกภาวะกดดันให้สูญเสียความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น ยิ่งหลายส่วนของโลกกลายเป็นอาณานิคมของชาติอังกฤษและยุโรป กระบวนการครอบงำทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการควบคุมบังคับด้วยกำลังผ่านระบอบกระบวนการทางการเมืองการปกครองก็ยิ่งถึงโถมเข้าสู่สายความแข็งแกร่งของวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง

การฟ่ายแพ้ทางวัฒนธรรมของโลกตะวันออก

การฟ่ายแพ้ทางการทหารและการเมือง ยังมีผลไม่รุนแรงเท่ากับการ **ฟ่ายแพ้ทางวัฒนธรรม** ระหว่าง ค.ศ.1800-1850 ในขณะที่ราชวงศ์จักรีเริ่มผนึกรวมรัฐได้และขยายการค้าทั้งระหว่างจีน และชาติต่างๆ ในยุโรป ความขัดแย้งทางการค้าระหว่างอังกฤษกับจีนเกี่ยวกับฝิ่นก็ก่อให้เกิดสงครามฝิ่นครั้งแรก ใน ค.ศ. 1839 ในระยะนี้เองที่อังกฤษสามารถสร้างมหาอาณาจักรได้กว้างไกลกว่าอาณาจักรในสมัยใดๆ ที่ผ่านมา

อายุขัยของโลกในแง่วัฒนธรรม จึงถูกครอบงำด้วยมหาอำนาจทางอังกฤษ และยุโรปอยู่ถึงสองศตวรรษ ในระยะนี้ “วัฒนธรรมของโลก” จึงมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมของโลกตะวันตก กระบวนการอัปเดตงคตาดานุวัต (Westernization) เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง และมีผลกระทึอนสูง เพราะมีเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพสูง คือ “รัฐประชาชาติ” ควบคู่ไปกับความเหนือกว่าทางกำลังอาวุธและกำลังการผลิต

เมื่อโลกก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ
อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมันก็เริ่มขึ้น และนำไปสู่สงครามในแอฟริกาใต้ (Boer)
และสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งแบ่งยุโรปเป็นสองค่าย ใน ค.ศ. 1911 มหา
อำนาจจีนล้มทลายลง และญี่ปุ่นเริ่มฮึกเหิม เพราะเอาชนะกองเรือรัสเซียได้
ใน ค.ศ. 1905 อาณาจักรออตโตมันเริ่มเสื่อมลง และพอลถึง ค.ศ.1913 ก็สูญเสีย
อาณาเขตในยุโรปที่เคยครอบครองไว้เกือบหมด ในระยะเวลาเดียวกันนี้อเมริกา
ซึ่งเป็นทวีปใหม่ ก็เริ่มมีความเจริญทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมมากขึ้นเป็น
ลำดับ

อาจกล่าวได้ว่าการปฏิวัติทางเทคโนโลยีเริ่มขึ้นเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่
20 นี้เอง เมื่อพี่น้องตระกูลไรต์ (Wright) สามารถประดิษฐ์เครื่องบินได้ในปี
1903 สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง จึงเป็นสงครามที่มนุษย์อาศัยเทคโนโลยีทำลายล้าง
กันอย่างกว้างขวาง ทั้งทางบก ทางเรือ และอากาศ

คริสต์ศตวรรษที่ 20 เริ่มขึ้นด้วยความต้องการในความสามารถของ
มนุษย์เหนือธรรมชาติ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ รัฐประชาชาติ (nation-state)
ได้กลายเป็นเทคโนโลยีทางสังคม ซึ่งต่อสู้ปกป้องการขยายตัวของทุนและการ
ค้าทั้งภายในและระหว่างชาติได้เป็นอย่างดี ก่อนหน้านั้นรากฐานของรัฐประชา
ชาติ โดยเฉพาะของมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศสมีความแข็งแกร่งมั่นคงแล้ว
ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อกับต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ควรกล่าวถึงก็
คือ การก้าวขึ้นสู่อำนาจของนโปเลียนซึ่งประกาศตนเป็นจักรพรรดิฝรั่งเศส เมื่อ
ค.ศ.1804 และยาตราทัพยึดดินแดนส่วนต่างๆ ของยุโรป นับตั้งแต่ ค.ศ.1804-
1812 ในช่วงเวลานี้เองที่นโปเลียนได้นำระบบกฎหมายแบบใหม่ในรูปของ
ประมวลกฎหมาย (Code Napoleon) มาใช้ โดยมีถึง 2,281 มาตราในเล่มเดียว
ประมวลกฎหมายนี้ให้หลักประกันทรัพย์สินส่วนบุคคล ความเสมอภาคตาม
กฎหมาย และให้เสรีภาพทางศาสนา ระบบกฎหมายแบบนี้มีอิทธิพลไม่เฉพาะแต่
ในยุโรปเท่านั้น แต่ยังกลายมาเป็นแบบฉบับของการจัดทำกฎหมายใหม่ของ
หลายชาติในโลก รวมทั้งไทยเราด้วย

ในขณะที่สถานการณ์ในยุโรปเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 การเปลี่ยนแปลงในเอเชียอาคเนย์เป็นไปอย่างเชื่องช้า อันนัมเพิ่มจะรวมเป็นรัฐที่มั่นคงได้ใน ค.ศ.1802 โดย เหงียน อันห์ (จักรพรรดิ ยาลอง 1762-1820) เซอร์ทอมัส สแตมฟอร์ด (Sir Thomas Stamford) ทำสัญญากับสุลต่านยะโฮร์ของมลายา ผนวกสิงคโปร์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของจักรภพอังกฤษ ใน ค.ศ.1819

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้านระบบความคิดความเชื่อในยุโรปนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่รวดเร็วและต่อเนื่อง เมื่อนโปเลียนต้องถอยทัพจากการเข้ายึดมอสโก ใน ค.ศ.1812 ความอ่อนเปลี้ยของกองทัพมีผลให้รัฐต่างๆ ในยุโรปก่อหวอดแข็งข้อต่ออำนาจของฝรั่งเศส ดูกแห่งเวลลิงตันของอังกฤษขับไล่ฝรั่งเศสออกจากสเปน และรุกเข้าไปในฝรั่งเศส ใน ค.ศ.1814 ที่ไลพ์ซิก ใน ค.ศ.1813 กองกำลังร่วมของออสเตรีย ปรุสเซีย และรัสเซีย สามารถเอาชนะนโปเลียนได้ ในปี 1815 กองทัพอังกฤษภายใต้การนำของเวลลิงตันเอาชนะนโปเลียนได้

การเปลี่ยนแปลงยุโรป และการขยายตัวของอังกฤษและฝรั่งเศสมายังเอเชียอาคเนย์ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1850 เป็นช่วงเวลาที่จีนและอินเดีย ซึ่งเป็นอารยธรรมใหญ่และเป็นแม่แบบของวัฒนธรรมทางเอเชียอาคเนย์กำลังอ่อนกำลังลง ในทศวรรษ 1850 อังกฤษเข้าปกครองอินเดีย อิทธิพลของพวกแมนจูเริ่มเสื่อมลงในจีน นับตั้งแต่ทศวรรษ 1800 เป็นต้นมา การปกครองและการบริหารเต็มไปด้วยการฉ้อราษฎร์บังหลวงและไร้ประสิทธิภาพ สหคมลับที่ต่อต้านราชวงศ์ชิง พวกแมนจูผู้ขึ้นราวดอกเห็ด ใน ค.ศ.1853 กบฏไต้ผิงยึดนานกิงได้ มีผลทำให้การลุกฮือขยายตัวไปอีก 15 มณฑล ระหว่าง ค.ศ.1853-1864 จีนเริ่มแตกแยกมากขึ้น เพราะรัฐบาลแมนจูยืมมือชาวยุโรปเข้าช่วยต่อสู้โดยยอมยกท่าเรือสำคัญๆ ผลประโยชน์ทางการค้า และให้ขายฝิ่นได้โดยถูกต้องกฎหมาย แม้รัฐบาลแมนจูจะได้อำนาจคืนในปี 1864 แต่สงครามกลางเมืองก่อ

ให้เกิดความพินาศและความเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้าผู้คนล้มตายถึง 20-30 ล้านคน

อาจกล่าวได้ว่าเมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อิทธิพลทางวัฒนธรรมของจีนและอินเดียที่มีต่อกลุ่มผู้นำในเอเชียอาคเนย์ได้เสื่อมคลายลง แม้ในอินเดียเองชนชั้นนำของอินเดียได้หันเหไปหาอารยธรรมตะวันตก โดยอาศัยภาษาอังกฤษเป็นสื่อ และเห็นความสำคัญของการศึกษาแบบอังกฤษและยุโรปมากขึ้นเป็นลำดับ ความแตกแยกกระส่ำระสายในจีนก่อให้เกิดการไหลบ่าอพยพย้ายถิ่นของคนจีนมายังเอเชียอาคเนย์ จนต่อมาได้กลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่ทรงอิทธิพลทางเศรษฐกิจมากที่สุดในภูมิภาคนี้

ในช่วงเวลานี้อีก (1850-1900) ที่สยามเริ่มสูญเสียความมั่นใจในอารยธรรมจีน อินเดีย ชนชั้นนำของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มกระบวนการปฏิรูปการปกครองและสร้างความทันสมัยให้แก่รัฐสยามจนเกิดความมั่นคงและความสามารถในการอยู่รอดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

อิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกในแง่ระบบความคิด ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุโรปมาแล้ว เริ่มส่งผลกระทบต่อในเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราชวงศ์ชิงถูกโค่นล้มลงในปี ค.ศ.1911 ทำให้ระบอบสาธารณรัฐและแนวคิดประชาธิปไตยโดยมีผู้แทนราษฎรปรากฏเป็นจริงทางรูปธรรม แทนที่จะเป็นเพียงนามธรรม อีกไม่กี่ปีต่อมา ใน ค.ศ.1917 ราชวงศ์โรมานอฟที่ปกครองรัสเซียก็สิ้นสุดลง ตามมาด้วยการสิ้นสุดของอาณาจักรออตโตมันใน ค.ศ.1923 เมื่อเคมาลประกาศจัดตั้งสาธารณรัฐตุรกีขึ้น และประกาศใช้รัฐธรรมนูญประมวลกฎหมายแพ่งและอาญาคัดฉบับใหม่ ยกเลิกระบบการมีภรรยาหลายคน ให้สตรีมีสิทธิออกเสียงใช้อักษรละตินแทนอักษรเดิมส่งเสริมให้คนตีกรังแต่งกายแบบยุโรป และริเริ่มโครงการเศรษฐกิจสี่ปี

การเปลี่ยนแปลงในคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงมีมิติทางการเมืองสูง

สถานการณ์ในเอเชียและตุรกีส่งผลสะท้อนต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยโดยตรง ถึงแม้ความคิดเรื่องการมีรัฐธรรมนูญและการปฏิรูปทางการเมืองจะเริ่มก่อหวอดขึ้นตั้งแต่กลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็ยังไม่ส่งอิทธิพลรุนแรงและเร่งเร้าเท่ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจีน (1911) ในรัสเซีย (1917) และในตุรกี (1923) ดังกล่าวมาแล้ว การเปลี่ยนแปลงในระบอบความคิดของชนชั้นนำทั้งที่กลุ่มอำนาจและกลุ่มที่ยังไม่มีอำนาจ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มีลักษณะร่วมกัน คือ การสูญเสียความเชื่อมั่นในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเล็งเห็นทางเลือกใหม่ในระบอบรัฐธรรมนูญ โดยมีรัฐสภาที่เป็นตัวแทนของประชาชน

เป็นที่น่าเสียดายว่าระบอบรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) ไม่ได้มีโอกาสที่จะดำรงอยู่ต่อเนื่องภายหลังจาก พ.ศ.2475 แต่กลับถูกทดแทนด้วยระบอบรัฐนิยม (Statism) และระบอบรัฐนิยมนี้ก็ได้รับการเสริมแต่ง โดยระบอบพัฒนานิยม (Developmentalism) ในกาลต่อมา ซึ่งภายใต้ระบอบนี้ การเมืองได้ถูกแซ่แข่งโดยการปกครองที่คณะทหารร่วมกับข้าราชการพลเรือนทำการชี้แนะประเทศอย่างต่อเนืองถึงกว่าสามทศวรรษ (2501-2535)

ตลอดระยะเวลา 60 กว่าปีที่ผ่านมานี้ สังคมที่ได้ก่อกำเนิดระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 2 ด้าน คือ บทบาทของรัฐประชาชาติ ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองกับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้ลักษณะของทุนและการผลิต ตลอดจนการสื่อสารคมนาคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

เมื่อลักษณะของระบบทุนที่เติบโตควบคู่กันมากับการเติบโตของรัฐประชาชาติและการผ่นึกกำลังของระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทนเปลี่ยนแปลงไป กลไกและกระบวนการดั้งเดิมของระบอบการเมืองจึงไม่อาจรองรับสถานการณ์ใหม่ที่ซับซ้อนกว่าเก่าได้

ก่อนที่จะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงเช่นว่านี้ ควรระลึกถึงระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทนที่ล้าสมัยไปแล้วนั้น กลับกำลังผืนีกำลังแรงขึ้นในสังคมไทยกลไกและกระบวนการ เช่น พรรคการเมือง และสภาผู้แทนราษฎร ในฐานะที่เป็นสถาบันนำของระบอบดังกล่าว นับวันยังเป็นปัญหาต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่เป็นชีวิตประจำวันของกลุ่มชนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน และบนทอนกำลังร่วมของชุมชน-สังคมมากขึ้น เป็นลำดับ

จุดเปลี่ยนแปลงแห่งศตวรรษและผลกระทบต่อการเมือง

อายุขัยทางวัฒนธรรมของโลกใหม่ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ยุคแห่งปัญญา ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 กำลังสิ้นสุดลง ในระยะเวลา 200 ปีที่ผ่านมา กระแสความคิดที่ทรงอิทธิพลต่อโลกมากที่สุดไม่ว่าจะเป็น “โลกเสรี” หรือ “โลกคอมมิวนิสต์” ก็คือ ความเชื่อมั่นในพลังของรัฐและบทบาทของสังคมในการสนับสนุนส่งเสริมปัจเจกบุคคล

ก่อนหน้านี้นับตั้งแต่ แอดัม สมิท (Adam Smith) เขียน The Wealth of Nations (1776) เป็นต้นมา ลัทธิเสรีนิยมที่เน้นการแข่งขันระหว่างปัจเจกบุคคล โดยที่รัฐจำกัดบทบาทน้อยที่สุด มีผลให้ระบบการค้าเสรีเติบโตอย่างรวดเร็ว ตราบจนกระทั่งเกิดการล่มทลายของตลาดหุ้นเวียннаเมื่อ ค.ศ.1873 ผลสะท้อนที่มีต่อเศรษฐกิจของเมืองสำคัญๆ คือ ปารีส ลอนดอน แฟรงเฟิร์ต และนิวยอร์ก ทำให้รัฐบาลในประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ในยุคนั้นต้องทบทวนบทบาทของรัฐกับการเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจในแง่ที่รัฐเข้าไปแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจมากขึ้น

การเฟื่องขึ้นของสังคมนิยมมาร์กซิสต์ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็ เป็นผลจากการระส่ำระสายของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี ก่อนจะเริ่มศตวรรษที่ 20 พรรคสังคมนิยมมาร์กซิสต์ในยุโรปได้กลายเป็นพรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุด

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีการเติบโตทางอุตสาหกรรมสูง ในสหรัฐอเมริกาเองก็เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐ โดยในทศวรรษที่ 1880 ได้มีการตั้งคณะกรรมการการค้าระหว่างมลรัฐ (Interstate Commerce Commission) เพื่อควบคุมกำกับกิจการรถไฟ และดูแลกฎหมายป้องกันการฮั้วระหว่างธุรกิจขนาดใหญ่ (Antitrust Law) ด้วย

กระแสด้านธุรกิจเกิดขึ้นเพราะสถานการณ์การเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงทางตลาดหุ้นซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยาถูกใช้ดังกล่าวมาแล้ว ทำให้รัฐมีบทบาทสูงเด่นมากขึ้น ในฐานะพลังอำนาจที่จะเข้าไปช่วยเหลือประชาชนด้วยการแทรกแซงในด้านนโยบาย และการใช้จ่ายของรัฐ โดยเฉพาะด้านการบริการทางสังคม-สวัสดิการ

บทบาทของรัฐจึงได้รับการเสริมจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ซึ่งในสมัยก่อนทศวรรษ 1970 ยังเป็นเศรษฐกิจที่ยังมิได้เข้าสู่กระแสโลกอย่างเต็มที่ ดังนั้นก่อนจะเกิดกระแสโลกาภิวัตน์ระบบเศรษฐกิจการค้าทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ จึงถือgulเสริมส่งระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีรัฐประชาชาติเป็นหน่วยทางการเมืองหลักของสังคม แนวคิดและทฤษฎีทางเศรษฐกิจที่ทรงพลังคือ แนวคิดของเคนส์ (Keynes) ก็มีส่วนสำคัญในการทำให้รัฐประชาชาติมีบทบาทสำคัญในชีวิตทางเศรษฐกิจด้วย เพราะตามความคิดนี้รัฐประชาชาติที่มีอธิปไตย คือ หน่วยที่สำคัญที่สุดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และเป็นหน่วยเดียวที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจเพื่อจัดการกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ดังนั้น ทั้งวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก จึงหล่อหลอมผนึกกำลังอย่างมีเอกภาพ ระบบพรรคการเมืองแบบสองพรรคเป็นกลไกที่เชื่อมโยงผลประโยชน์ที่มีการแบ่งแยกเป็นกลุ่มก้อนใหญ่ๆ ที่ชัดเจนในสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา โลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ไม่ใช่เพราะวัฒนธรรมหรือการเมือง แต่เป็นเพราะเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเริ่มเป็นตัวแปรที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบและความสัมพันธ์ทางการเมืองทุกระดับ การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของเศรษฐกิจ ซึ่งมีได้มีเพียงระบบเดียวอีกต่อไป หากมีถึง 4 ระบบซ้อนกันอยู่ โดยแต่ละระบบต่างมีลักษณะแต่มีส่วนที่คาบเกี่ยวพัวพันซึ่งกันและกัน มีผลทำให้รัฐประชาชาติมิใช่หน่วยหลักทางเศรษฐกิจเหมือนดังที่เคยเป็นมาในอดีต

จุดเปลี่ยนนี้เกิดก่อนที่โลกจะเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 และเกิดขึ้นในขณะที่ระบบและระเบียบทางการเมือง ยังคงมีรัฐประชาชาติเป็นศูนย์กลางอยู่ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบเศรษฐกิจโลก แล้วก็ยังมีกระแสโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นพร้อมๆ กันไปอีกด้วย

ระหว่าง ค.ศ. 1968-1973 มีสถานการณ์สำคัญสามประการเกิดขึ้นในโลกคือวิกฤติน้ำมัน (oil shock) การลอยตัวของดอลลาร์ และการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในหลายแห่งทั่วโลก ในทางเศรษฐกิจ การมีงานทำและอยู่ในงานนั้นอย่างมั่นคงได้กลายเป็นสิทธิทางทรัพย์สินรูปแบบหนึ่ง งานในฐานะที่เป็นสิทธิตามธรรมชาติได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมหาศาลต่อคำว่าจ้างแรงงาน และแรงงานสัมพันธ์ในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ที่สำคัญคือสังคมที่มีความเจริญทางอุตสาหกรรมสูง ได้แปรเปลี่ยนเป็นสังคมแห่งความรู้ ข้อมูลข่าวสาร การศึกษา เป็นทั้งกลไกในการเคลื่อนไหว เลื่อนขั้นทางสังคม กับการให้ความมั่นคงในชีวิตในสังคมที่มีรากฐานอยู่บนความรู้นี้ คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นลูกจ้างทำงานในองค์กรการจะต้องมีประสิทธิภาพสูง เพราะสังคมปัจจุบันเป็นสังคมขององค์กรและการจัดการ โดยอาศัยการเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสารจึงอาจกล่าวได้ว่าทรัพยากรมนุษย์ และความรู้และความสามารถของคนกำลังเป็นพลังทางการผลิตที่สำคัญเหนือปัจจัยการผลิตอื่นๆ

การเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโลก

ตามความเห็นของปีเตอร์ ดรักเกอร์ (Drucker 1995) ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ 8 ประการ ในโลกปัจจุบัน ได้แก่

1) สถานการณ์ทางเศรษฐกิจปัจจุบันมีความอ่อนไหวสูง ความเสี่ยงกับความมั่นคงเกิดขึ้นควบคู่กันไป

2) เศรษฐกิจที่อาศัยวัตถุดิบเป็นปัจจัยหลักกำลังตกต่ำในขณะที่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมกำลังเฟื่องฟูใน ค.ศ.1920 การผลิตยังคงอาศัยวัตถุดิบและพลังงานรวมกันถึงร้อยละ 60 ของต้นทุนสินค้าอุตสาหกรรมหลัก (รถยนต์) ในยุคนั้น แต่ในปัจจุบัน microchip มีส่วนประกอบที่เป็นวัตถุดิบ และพลังงานไม่เกินร้อยละ 2 เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงสามารถเพิ่มผลิตผลทางอุตสาหกรรม ระหว่าง ค.ศ. 1965-1985 ได้ถึง 2.5 เท่า โดยไม่ต้องเพิ่มวัตถุดิบและพลังงานเลย

3) เกิดการแยกส่วนระหว่างปัจจัยการผลิตดั้งเดิมกับปัจจัยการผลิตทางอุตสาหกรรมทั้งทางด้านวัตถุดิบ และพลังงานกับทางด้านหัตถกรรมกับแรงงาน ในปี ค.ศ.1988 สินค้าและปริมาณเดียวกันกับที่ผลิตได้ในปี 1973 ใช้คนแค่ 40% ของกำลังแรงงานของคนงานในโรงงาน

4) ในอดีตการลงทุนมักจะเกิดขึ้นตามหลังการค้า ปัจจุบันนักลงทุนสามารถนำปัจจัยการผลิตไปไว้ที่ไหนก็ได้ เพราะในตลาดที่เป็นโลกาภิวัตน์นั้น ผู้ผลิตแทนที่จะผลิตในประเทศแล้วส่งออก ก็สามารถผลิตนอกประเทศ แล้วซื้อกลับเข้ามาเป็นสินค้าเข้าได้ ดังเช่นกรณีการผลิตรถยนต์ ซึ่งทำในอเมริกาและส่งกลับมาญี่ปุ่น หรือรถปอนเตียก เลอแมง ซึ่งออกแบบในเยอรมนี ทำส่วนประกอบของญี่ปุ่นที่ผลิตในเกาหลี เป็นต้น

5) ในปัจจุบันเศรษฐกิจด้านสินค้าและบริการได้แยกตัวออกจากเศรษฐกิจด้านการเงินอย่างชัดเจน เพราะร้อยละ 90 ของธุรกรรมทางการเงินข้ามชาติไม่ใช่ธุรกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต

6) แต่ก่อนเศรษฐกิจระหว่างประเทศเกือบจะและแข่งขันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย เช่น ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 อังกฤษขายขนแกะให้โปรตุเกส เพื่อแลกกับเหล้าองุ่นที่อังกฤษผลิตเองไม่ได้ หรือเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 สหรัฐอเมริกาแข่งกับเยอรมนีในการขายสารเคมี ให้ตลาดขายให้แก่กันและกัน และให้แก่อตลาดโลก เป็นต้น ในปัจจุบันการค้าระหว่างประเทศเป็นเรื่องของการเป็นปรปักษ์ที่ต่างฝ่ายต่างพยายามทำลายสมรรถนะในการต่อสู้แข่งขันของอีกฝ่ายหนึ่ง

7) แต่ก่อนบริษัทต่างแสวงหาผลกำไรสูงสุดเท่าที่จะทำได้ ปัจจุบันบริษัทข้ามชาติต้องการหาส่วนแบ่งตลาดให้ได้สัดส่วนที่มากที่สุด และการค้าขายในตลาดโลก มักจะดูที่ผลตอบแทนการลงทุนระยะยาว โดยดูอายุของการลงทุน และการได้รับผลตอบแทนว่าจะรับรายได้ภายในระยะเวลาเท่าใด (เช่น 7 ปี) เป็นสำคัญ

8) การจัดการกลายเป็นปัจจัยชี้ขาดของการผลิต ไม่ใช่ปัจจัยการผลิตแบบเก่าคือ ที่ดิน แรงงาน และเงินทุนอีกต่อไป

โดยสรุปแล้ว เราจะไม่อาจพูดถึงระบบเศรษฐกิจที่มีเอกภาพได้ เพราะตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โลกเรามีระบบเศรษฐกิจถึง 4 ระบบคือ

- 1) ระบบเศรษฐกิจของชาติ
- 2) ระบบเศรษฐกิจของภูมิภาค
- 3) ระบบเศรษฐกิจโลกด้านการเงิน สินเชื่อ และการลงทุน
- 4) ระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ ซึ่งมีความต้องการทำให้เกิดตลาดโลก

การค้าเสรีที่เป็นตลาดเดียว (single market)

เมื่อโอเปก (OPEC) และนิกสัน (Nixon) ลอยค่าเงินเหรียญอเมริกันในกลางทศวรรษที่ 1970 เศรษฐกิจโลกได้เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (international) ไปเป็นเศรษฐกิจข้ามชาติ (transnational) เศรษฐกิจข้ามชาตินี้ขึ้นอยู่กับพลวัตของการหมุนเวียนของเงิน ในขณะที่เศรษฐกิจระหว่างประเทศขึ้นอยู่กับกำไรไหลเวียนของสินค้าและบริการ

ในช่วงเดียวกันกับที่ระบบเศรษฐกิจโลกได้เปลี่ยนแปลงไป กระแสการ เมืองโลกก็ได้เปลี่ยนไปด้วย เพราะพลังการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในยุโรปได้บีบบังคับรวบรวมศูนย์อำนาจ เช่น สหภาพโซเวียต ให้ต้อง ผ่อนคลายการควบคุมทั้งภายในสหภาพและต่อกลุ่มประเทศบริวารลง ผลการ เปลี่ยนแปลงในสหภาพโซเวียต และต่อมาในยุโรปตะวันออกนี้ ทำให้สภาวะ สงครามเย็นและการที่การเมืองโลกแบ่งออกเป็นสองขั้วสลายตัวลง

กระแสการเมืองโลกปัจจุบัน 4 กระแส ที่ดำรงอยู่ล้วนแล้วแต่เป็น กระแสที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ กระแสทั้ง 4 นี้ ได้แก่

- 1) การแพร่ขยายตัวแบบการเมืองประชาธิปไตยเสรีที่เน้นเสรีภาพ ทางการเมือง การลดอำนาจที่เคยเข้มข้นของศูนย์กลาง และสนับสนุนการ กระจายอำนาจ
- 2) การเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาขององค์กรเอกชน และองค์กร ประชาชน การให้ความสำคัญต่อชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มประชากรที่เคยถูก กีดกัน การมีส่วนร่วมทางการพัฒนาและทางเศรษฐกิจ-การเมือง เช่น สตรี ตลอดจนการให้ความสำคัญต่อสิทธิเด็ก
- 3) การเน้นการร่วมกันพิทักษ์รักษาสິงแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นความ มั่นคง (ที่มีใช้ด้านการทหาร) ร่วมกันของมวลมนุษย โดยสนับสนุนให้มีการร่วมมือกันข้ามรัฐ เพราะสภาพของปัญหาที่มีลักษณะกระจายตัวข้ามอาณาเขตของรัฐ หลายรัฐ และเชื่อมโยงกันทั่วโลก
- 4) การเน้นการลดกำลังอาวุธ ลดความรุนแรง แสวงหาแนวทาง และมาตรการพหุภาคีในการจัดการทางยุทธศาสตร์ทั้งในระดับโลกและระดับ ภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Confidence Building Measures-CBM) การป้องกันการแพร่กระจายของ อาวุธนิวเคลียร์

จะเห็นได้ว่า แนวโน้มทางการเมืองโลก ทั้ง 4 กระแสนี้ย่อมก่อให้เกิด ผลสะท้อนโดยตรงต่อรัฐในฐานะที่เป็นหน่วยการเมืองระดับชาติ ซึ่งสำคัญที่สุด ความมั่นคงของรัฐประชาชาติตลอดระยะเวลา 100 กว่าปีที่ผ่านมา ในประเทศไทยเคยได้รับการดูแลปกป้องโดยกลไกอำนาจรัฐ อันประกอบด้วยกองทัพชาติ และกลไกของระบบราชการ มาบัดนี้สงครามเย็นสิ้นสุดลง ภัยคุกคามของการ ก่อการร้ายในประเทศไม่มี แต่กระแสมือง-เศรษฐกิจโลก-ภูมิภาค ได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐใหม่หมด จากการเป็นรัฐแบบเน้นความมั่นคง ทางทหาร และมีพันธมิตรซึ่งอาศัยเงื่อนไขทางความมั่นคงทางทหารเป็นด้านหลัก กลายเป็นรัฐที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นโดยไม่อาจมีหลักประกันใดๆ ของ พันธมิตรทางทหารที่เอื้อเพื่อการเมืองและเศรษฐกิจควบคู่กันไปด้วย สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้เกิดสภาวะของการเคลื่อนไหวสูง ทำให้ส่วนต่างๆ ของสังคม ต้องปรับตัวอย่างรวดเร็ว และรอบด้าน

ผลกระทบต่อรัฐและการเมือง

จากประเด็นข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดความหลากหลาย ความซับซ้อนและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมากขึ้น ด้วยเหตุนี้เองรัฐประชาชาติและรัฐบาลของแต่ละชาติจึงประสบปัญหาในการ ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ โดยเฉพาะแบบเคนส์ (Keynesian) ซึ่งเน้นการควบคุมอุปทาน และแรงดัน ในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจมหภาค โดยอาศัยการเงิน สินเชื่อ และอัตราดอกเบี้ยเป็นกลไกปรับเปลี่ยนที่สำคัญ

เมื่อระบบเศรษฐกิจของโลกมีความซับซ้อนและมีแรงขับเคลื่อนให้การควบคุมของรัฐประชาชาติเช่นนี้ ผลสะท้อนที่เกิดจากการเคลื่อนไหวทาง เศรษฐกิจยุคโลกาภิวัตน์ จึงทำให้กลไกสถาบันดั้งเดิมของระบอบประชาธิปไตย เช่น พรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรต้องเผชิญกับปัญหาที่ไม่สามารถตอบ

สนองต่อความเดือดร้อน และผลประโยชน์อันหลากหลายของสังคม ซึ่งแต่ละส่วนต่างเผชิญกับสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้ ส่วนย่อยของสังคมต่างเกี่ยวพันกับระบบเศรษฐกิจทั้งสิ้นในสัดส่วนมากน้อยต่างกัน รัฐจึงไม่สามารถจะมีนโยบายเพียงนโยบายเดียวรวมๆ กันไป โดยไม่แยกย่อยให้สอดคล้องกับปัญหาที่เฉพาะเจาะจงของแต่ละส่วนของสังคมได้

ในยุโรปเอง คนยุโรปกำลังเป็นปฏิปักษ์ต่อพรรคการเมือง โดยเห็นว่าพรรคมีอำนาจมากเกินไปทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ผู้คนกำลังมีความรู้สึกแปลกแยกกับระบบพรรคแบบสองพรรค ดังจะเห็นได้จากปฏิกิริยาของคอนอเมอริกัน ซึ่งตอบสนองต่อแนวทางการรณรงค์หาเสียงของรอสส์ เบโรต์ (Ross Perot) อย่างกว้างขวาง หรือในอิตาลีที่เกิดการต่อต้านมาเฟียทางการเมือง โดยสรุปแล้ว ประชาธิปไตยตะวันตก กำลังเผชิญกับการท้าทายอย่างรุนแรง เพราะประชาชนคนธรรมดาในระดับท้องถิ่นกำลังเกิดความรู้สึกว่าพรรคการเมืองถูกรอบงำโดยกลุ่มผลประโยชน์ใหญ่ๆ ที่ไม่เห็นแก่ความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนยากจนในเมือง ชนกลุ่มน้อยและสตรี

ตลอดระยะเวลา 200 ปีที่ผ่านมา ตัวแบบทางการเมืองของรัฐประชาชาติสมัยใหม่คือ การล้มล้างหรือลดอิทธิพลของประเพณีดั้งเดิมของเผ่าชนและชนชาติต่างๆ ตัวแบบทางการเมืองนี้ตั้งหลักเกณฑ์ไว้ว่า สังคมที่ดีคือสังคมแห่งเอกภาพมากกว่าสังคมของความแตกต่างหลากหลายรัฐ และกลไกของรัฐจึงมีความซึ่งตั้งมากขึ้นเป็นลำดับ แทนที่จะเปิดทางเลือกให้กับนโยบายที่เห็นความแตกต่างหลากหลายก็กลับปิดทางเลือกเหล่านั้นเสีย การก่อตัวและการขยายขอบเขตอำนาจของรัฐประชาชาติ ในฐานะศูนย์กลางที่เห็นเอกภาพ มีผลในระยะยาวให้กลไกและกระบวนการทางการเมืองมีลักษณะซึ่งตั้งมากขึ้นเป็นลำดับ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ระบอบประชาธิปไตยยุคใหม่ซึ่งเกิดเมื่อศตวรรษที่ 18 ในยุโรปนั้นได้อิทธิพลจากวิธีคิดและตัวแบบทางวิทยาศาสตร์ เพราะนักคิดของอังกฤษและฝรั่งเศสคิดระบอบประชาธิปไตยขึ้นในสภาวะการณ์ของโลก เมื่อสอง

ร้อยปีมาแล้ว ตัวแบบทางวิทยาศาสตร์กายภาพ ซึ่งเป็นกลไกต่างๆ ไม่ซับซ้อน
ของนิวตัน จึงกลายมาเป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม

ปัญหาที่มีผู้ถามอยู่เสมอในเวลานี้ก็คือ ตัวแบบง่ายๆ ของประชาธิปไตย
นี้จะสามารถตอบสนองต่อสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีความ
ซับซ้อนมากกว่าเมื่อสองร้อยปีก่อนหลายเท่าได้อย่างไร อย่างน้อยประชาชน
ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในยุค 100-200 ปีก่อน ก็แบ่งออกเป็นกลุ่มเป็นก้อนที่มีผล
ประโยชน์แตกต่างกันไม่มาก เช่น ภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาค
พาณิชยกรรม แต่โลกปัจจุบันนอกจากเศรษฐกิจจะมีถึง 4 ระบบแล้ว ภายใน
แต่ละสังคมเอง ผู้เลือกตั้งก็มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งทางวัฒนธรรมและ
ทางผลประโยชน์

ดังนั้นจึงมีผู้ให้ความเห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยในคริสต์ศตวรรษที่
21 นี้ จำต้องมีการปรับปรุงหรือแม้แต่ต้องคิดค้นขึ้นใหม่ ให้สอดคล้องกับความ
ซับซ้อนของสังคม เมื่อหวนกลับไปพิจารณาวิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย
แล้ว จะเห็นได้ว่าภารกิจของการปรับตัวในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ การ
เผชิญกับวิกฤติของการขยายลัทธิการเลือกตั้งไปยังผู้ไร้สมบัติและสตรี นอก
จากนั้นจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งก็มีไม่มากเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ มีเรือน
แสนไม่ใช่หลายสิบล้าน

วิวัฒนาการของประชาธิปไตยในยุโรปที่สำคัญ ได้แก่ การก่อเกิดของ
พรรคขนาดใหญ่ เรียกว่า พรรค ซึ่งเน้นฐานมวลชน (mass party) เช่น พรรค
สังคมประชาธิปไตย ในหลายประเทศเพื่อตอบสนองการเผชิญหน้าระหว่างผู้ใช้แรง
งานกับชนชั้นกลาง

ในทศวรรษที่ 1950 การปฏิรูปทางการเมืองที่สำคัญในยุโรปและอเมริกา
ก็คือ การจัดให้กลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งได้แก่ บรรษัทใหญ่ๆ ได้เข้ามาแข่งขัน
กันในกระบวนการทางการเมืองอีกระดับหนึ่งที่สูงกว่าระดับผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่ว
ไป ระบบบรรษัทนิยม (Corporatism) นี้ ก่อให้เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์

ระหว่างผู้แทนราษฎรกับกลุ่มผลประโยชน์ และก่อให้เกิดการคอร์รัปชัน “ที่ถูกกฎหมาย” ในที่สุด

หลังจากทศวรรษที่ 1950 โลกแบ่งออกเป็นสองขั้ว เพราะสงครามเย็นระหว่างโลกเสรีกับค่ายคอมมิวนิสต์ระบอบประชาธิปไตยในยุคนี้จึงเป็นระบอบที่แสดงปฏิกิริยาโต้กลับ (reactive) ต่อการทำลายของตัวแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์มากกว่าที่จะมีการคิดค้นแนวทางการปฏิรูปใหม่ๆ ระยะเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมา จึงเป็นระยะเวลาที่ตัวแบบประชาธิปไตยสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 และการปรับเปลี่ยนเล็กๆ น้อยๆ เช่น บรรษัทนิยม คงตัวอยู่กับที่มาเป็นเวลานาน

ความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปทางการเมือง

โลกเปลี่ยนไปรวดเร็ว กำแพงเบอร์ลินแตกใน ค.ศ.1989 และเปิดให้สังคมของโลกคอมมิวนิสต์กลายเป็นสังคมเปิด (open society) และรับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเต็มที่จากจุดนี้ระบอบประชาธิปไตยแบบจักรกลของนิวตันยังเสื่อมโทรมลงอีก ระบบพรรคการเมืองแบบเก่าหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ การสร้างพันธมิตร และรัฐบาลผสมระหว่างพรรคต่างๆ เริ่มแตกสลายและพรรคการเมืองเล็กๆ เริ่มเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นพรรคกรีน (Green) ในประเทศต่างๆ หรือ พรรคที่เรียกร้องการแบ่งแยกภูมิภาคออกมาเป็นอิสระอย่าง ลอมบาร์ด ลีก (Lombard League) ในอิตาลี นอกจากนี้ยังเกิดพรรคประเภทคลั่งชาติในฝรั่งเศสและเยอรมันอีกด้วย

ในสหรัฐอเมริกานั้น ความพยายามที่จะตอบรับการเปลี่ยนแปลงกลับเกิดขึ้นนอกกรอบพรรคการเมืองกล่าวคือ เกิดกระแสด้านสื่อมวลชน โดยเฉพาะรายการโทรทัศน์ที่มีเนื้อหาสาระที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายของรัฐโดยตรง นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอของผู้สมัครเข้าแข่งขันชิงตำแหน่งประธานาธิบดีอย่างเป็นทางการเป็นเอกเทศ คือ รอส เปรอร์ต์ ให้

ประชาชนชาวอเมริกันทั้งหลาย สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐบาล โดยผ่านเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ อีกด้วย

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมทางการเมือง อาศัยตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ในสภา โดยมีพรรคการเมืองทำหน้าที่เป็นกลไก สำคัญนั้นเริ่มก่อให้เกิดปัญหาของความเห็นห่างระหว่างผลประโยชน์ของพรรค และกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่กับผลประโยชน์ของประชาชนโดยทั่วไป

นายจานนี เดมิเกลส์ (Gianni de Michels) ศาสตราจารย์ด้านเคมี อุตสาหกรรมแห่งมหาวิทยาลัยเวนิส อิตาลี ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการต่างประเทศระหว่าง 1989-1992 ให้ความเห็นว่าประชาธิปไตยแบบ จักรกลของนิวตันนั้น ไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุค ปัจจุบันได้ เขาเสนอระบบที่เรียกว่า “Prigoginian Democracy” แทน Prigogini เป็นนักเคมีฟิสิกส์ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ในปี 1977 จากทฤษฎี thermodynamic system ความซับซ้อนและการพึ่งพาต่อกันในยุคโลกาภิวัตน์ เรียกร้องให้ระบบการเมืองจะต้องเปิดโอกาสให้คนจำนวนมากที่สุดได้เข้ามา มี ส่วนร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะในระดับรากหญ้า เทคโนโลยีใหม่ๆ สามารถ ช่วยให้มีกลไกบ่อนกลับอิเล็กทรอนิกส์ได้ แทนที่จะเป็นกลไกของนาฬิกาแบบ นิวตันก็เป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกัน มีการเปิดโอกาสให้แต่ละส่วนของระบบ สามารถสัมพันธ์กันได้อย่างเสรี การสิ้นไหลของข้อมูลข่าวสารและปฏิกิริยาย้อน กลับจะมีลักษณะเหมือนกับการอพยพของคนเรามากกว่าชิ้นส่วนของเครื่องยนต์ กลไก

ความคิดเช่นนี้เกิดจากการตระหนักถึงระบบโลกที่เปิดกว้างนั้น ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ ของโลกจนโลกเป็นระบบเดียวกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทั้งกว้างขวางไร้ขอบเขตและถี่ขึ้นกว่าที่เป็นมาในอดีต ดังนั้น จะ เห็นได้ว่า ระบบการเมืองที่อาศัยตัวแบบประชาธิปไตยดั้งเดิมย่อมมีผลทำให้ โครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองซึ่งตึงและมีเสถียรภาพมากเกินไป

ไม่อาจโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมได้ ความคิดที่จะให้ผลประโยชน์อันหลากหลายของทุกๆ กลุ่มมามีบทบาทแทนพรรคการเมืองใหญ่ๆ เลยนั้นก็เป็นความคิดสุดขั้วอีกด้านหนึ่ง ปัญหาที่ควรขบคิด ก็คือ แม้ระบบพรรคการเมืองจะยังคงมีอยู่ ทำอย่างไรจึงจะเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่มีผลประโยชน์อันหลากหลายและเป็นเสียงข้างน้อย สามารถเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อนโยบาย หรือปฏิบัติการของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อพวกเขาโดยตรงได้ กระแสความคิดที่เน้นรัฐประชาชาติมักจะมองว่า ปัญหาของระบอบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนราษฎรไม่ใช่ปัญหาของการมีส่วนร่วมของส่วนต่างๆ ในสังคมที่มีความหลากหลายซับซ้อนโดยตรง หากเป็นปัญหาของประสิทธิภาพทางการปกครอง ในแง่นี้ ความหลากหลาย (diversity) จึงถูกมองว่าเป็นบ่อเกิดของการแตกกระจาย ไร้ระเบียบ (fragmentation) ผู้ที่ยังคงเห็นความสำคัญของรัฐประชาชาติ เช่น อาร์เทอร์ เชลซิงเงอร์ (Arthur Schlesinger Jr.) ยังคงเน้นบทบาทของระบบพรรคการเมืองว่า เป็นเครื่องมือสำคัญของระเบียบทางการเมือง เป็นสถาบันที่ช่วยให้การเมืองมีความรับผิดชอบและเสถียรภาพ แต่ประสบการณ์ในหลายประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยชี้ให้เห็นว่า ระบบพรรคการเมืองที่จะนำเสถียรภาพและความรับผิดชอบต่อมาให้แก่ระบอบการเมืองได้นั้น จะต้องเป็นระบบพรรคการเมืองที่ก้าวหน้า และมีการตรวจสอบถ่วงดุลจากภายนอกอย่างดี โดยมีสาธารณชนที่กระตือรือร้นทางการเมืองอยู่ตลอดเวลาตลอดจนมีสื่อมวลชนที่เป็นอิสระ และมีคุณภาพพอในการทำหน้าที่เป็น “ตัวแทน” ของประชาชนได้อย่างแท้จริง

การกระจายมวลประชาและ การจัดแบ่งอำนาจในสังคมเสียใหม่

นักคิดอย่างแอลวิน (Alvin) และ เฮดี้ ทอฟเฟลอร์ (Heidi Toffler) เห็นว่าเมื่อทศวรรษที่ 1930 นั้น ระบอบประชาธิปไตยแบบทุนนิยมต้องเผชิญกับการท้าทายจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และลัทธินาซี ต่อมาสงครามโลกครั้งที่ 2

การทำทลายมาจากลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ในปัจจุบัน ระบอบประชาธิปไตยกำลังเผชิญกับสภาพการณ์ใหม่ที่แตกต่างไปจากอดีต นั่นคือสภาพการณ์ของช่องว่างที่ถ่างห่างออกมากขึ้นทุกวันระหว่างสถาบันทางการเมืองกับสถาบันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมซึ่งห้อมล้อมการเมืองอยู่ แอลวิน และเฮตี ทอฟเฟเลอร์ สรุปว่าสาระสำคัญของสถานการณ์ใหม่นี้ ก็คือ การมีระบบการสร้างความมั่งคั่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากระบบการผลิตในยุคก่อนๆ ในสมัยแห่งคลื่นลูกที่สาม (คลื่นลูกแรกคือ การปฏิวัติทางเกษตรกรรม ส่วนคลื่นลูกที่สองคือการปฏิวัติอุตสาหกรรม) นี้ บทบาทของรัฐประชาชาติจะต้องเปลี่ยนแปลงไป เพราะอิทธิพลแบบดั้งเดิมที่เน้นอาณาเขตพรมแดนที่ชัดเจนมีรัฐบาลคอยควบคุมมีอำนาจสูงสุดจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของโลกไร้พรมแดน ในหนังสือ The Third Wave เขาทั้งสองได้เสนอหลักการในการปฏิรูประบอบประชาธิปไตย เพื่อให้สถาบันทางการเมืองไม่เป็นสิ่งแปลกแยกไปจากกระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นทั้งระดับโลกและภายในสังคม

ปัญหาด้านโครงสร้างอำนาจกระบวนการทางการเมือง

แอลวิน และ เฮตี ทอฟเฟเลอร์ ชี้ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยโดยมีตัวแทนนั้น เป็นประติมากรรมทางการเมืองที่ตอบสนองต่อปัญหาของการมีส่วนร่วมสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้ดีมาก เพราะเป็นคำตอบและทางเลือกที่ดีกว่าระบอบสืบสันตติวงศ์ และในห้วงเวลาหนึ่งระบอบนี้ก็ยังสามารถเปิดช่องทางปฏิบัติการย้อนกลับระหว่างชนชั้นสูงสุดกับประชาชนชั้นล่างในสังคมได้ เพราะมีสภาผู้แทนราษฎรเป็นเวทีที่กลุ่มต่างๆ สามารถมาตกลงต่อรองประนีประนอมกันได้อย่างสันติ

อย่างไรก็ดี ประชาธิปไตยก็ได้แก้ปัญหาดังเดิมที่เป็นปัญหาพื้นฐานทางการเมือง นั่นก็คือ ปัญหาด้านโครงสร้างอำนาจ ไม่ว่าจะมียุทธการการเมืองหรือระบบผู้แทนราษฎร สังคมก็ยังมีโครงสร้างอำนาจที่แบ่งออกเป็นชนชั้น

นำระดับต่างๆ กลุ่มเล็กกลุ่มน้อยอยู่ดี และกลไกที่เป็นทางการของระบบของการมีตัวแทนประชาชนก็กลายเป็นวิธีการสำคัญที่กลุ่มผู้นำเหล่านี้ใช้ในการหล่อหลอมอำนาจและรักษาอำนาจไว้

เมื่อเป็นเช่นนี้ การเลือกตั้งจึงเป็นภารกิจทางวัฒนธรรมที่สำคัญสำหรับชนชั้นนำ เพราะถ้าหากประชาชนทุกคนมีคุณสมบัติตามรัฐธรรมนูญมีสิทธิออกเสียงลงคะแนนหนึ่งเสียงเท่ากันแล้ว การเลือกตั้งก็เป็นเหมือนพิธีกรรมที่ตอกย้ำมายาภาพของความเสมอภาคสิทธิในการออกเสียงทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่ามีหลักประกันว่า ประชาชนยังมีทางเลือกและสามารถแสดงออกซึ่งการเลือกนี้ได้อย่างเป็นระบบ มีระยะเวลาที่แน่นอน มีการลงคะแนนลับ เป็นต้น

สรุปก็คือ การเลือกตั้งเป็นหลักประกันความมั่นใจในเชิงสัญลักษณ์ให้ประชาชนต่างเกิดความรู้สึกว่า พวกตนยังคงเป็นใหญ่ในแผ่นดินอยู่ สามารถเลือกผู้นำไม่เลือกผู้นำได้

ในระบอบประชาธิปไตยทุกประเทศ ข้อเท็จจริงก็คือ ชนชั้นนำที่เข้าไปเป็นนักการเมืองนี้ต่างสามารถควบคุมกลไก และระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่มีผู้แทนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

แอลวิน และ เฮดี ทอฟเฟเลอร์ ชี้ให้เห็นว่า ระบบการเมืองของคลื่นลูกที่สองนั้นมีลักษณะเป็นกลไกแบบเครื่องจักรกลมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นจักรกลแบบทำงานการผลิตเป็นชุดๆ (batch-processing) มิใช่การทำงานในกระบวนการผลิตแบบต่อเนื่อง (continuous-flow machines) กล่าวคือ ทำงานไประยะหนึ่งแล้วก็หยุดแล้วเริ่มต้นใหม่คล้ายๆ กับการทำงานของแท่นพิมพ์ ส่วนกระบวนการผลิตแบบต่อเนื่องนั้น ก็เหมือนอย่างการทำงานของโรงกลั่นน้ำมัน ซึ่งเมื่อเดินเครื่องแล้วก็ทำงานต่อเนื่องไปโดยไม่หยุด

ระบบการเมืองของคลื่นลูกที่สองก็เหมือนกับจักรกลแบบแรก คือ สาธารณชนได้รับโอกาสให้เลือกระหว่างผู้สมัครระหว่างพรรคต่างๆ หลังจากนั้นจักรกลประชาธิปไตยก็ปิดสวิทช์ กล่าวคือ กระบวนการโต้ตอบติดต่อกันระหว่าง

ประชาชนที่แท้จริงส่วนใหญ่กับชนชั้นนำหยุดอยู่แค่นั้น

แต่ชนชั้นนำได้สร้างจักรกลแบบทำงานไหลเวียนต่อเนื่องขึ้นมาใช้ระหว่างชนชั้นนำด้วยกันเอง คือ กระบวนการทางสภาและทางการบริหาร ซึ่งประชาชนโดยทั่วไปมีส่วนรับรู้หรือเกี่ยวข้องน้อยมาก มีแต่กลุ่มผลประโยชน์และบรรษัทใหญ่ๆ เท่านั้นที่เข้าไปอยู่ในกระบวนการนี้ ในประเทศไทยเราจะเห็นได้จากการจัดให้มี กรอ. เป็นต้น

ในยุคของโลกไร้พรมแดน ยุคของสังคมข้อมูลข่าวสาร สถาบันและระบบการเมืองจะต้องกระจายอำนาจและมีกระบวนการตัดสินใจจากล่างสู่บน และจะต้องเป็นการปกครองที่เน้นความสำคัญของเสียงข้างน้อยไม่ใช่การปกครองที่เน้นอำนาจเด็ดขาดของเสียงข้างมาก

ระบอบประชาธิปไตยที่เรารู้จักกันอยู่ในปัจจุบันเป็นผลพวงของโลกยุคที่มีการผลิตทางอุตสาหกรรม ดังที่เรียกว่า mass production ดังนั้น เสียงข้างมากจึงสะท้อนถึงการสร้างมาตรฐานของสินค้ามวลชน วิถีชีวิต ภาษา วัฒนธรรม และโครงสร้างทางครอบครัวตลอดจนลักษณะพิเศษอื่นๆ ของสังคม อุตสาหกรรม ระบบที่ใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าใครจะได้อะไรได้เมื่อใด และได้อย่างไร สามารถใช้ทดแทนหลักเกณฑ์เก่าๆ ที่อาศัยชาติตระกูล ความสัมพันธ์ทางครอบครัวเครือญาติได้ดี เพราะมีความชอบธรรมมากกว่าใครๆ ก็จึงต่างพูดถึงประชาชนและมวลชนในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ แอลวิน และเฮดี ทอฟเฟเลอร์ชี้ว่าจะต้อง “de-massify” หรือที่ผมชอบใช้คำว่า เราจะต้อง disaggregate (แยกขอย่อยออกไป) สิ่งที่เราเรียกว่าประชาชนหรือมวลชน เพราะมวลชนมิใช่กระปิตินก้อนเดียว แต่มีความหลากหลายซับซ้อน

ฝ่ายที่ต้องการ re-massify เป็นอีกขั้วหนึ่งที่ยพยายามชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างหลากหลายที่มีมากขึ้นเป็นลำดับนั้น คือ การแตกแยก-แตกกระจาย (fragmentation) และจะก่อให้เกิดการสลายตัวอย่างต่อไม่ติด แต่ความเป็น

จริงของโลกยุคนี้ชี้ให้เห็นว่าทุกๆ ด้านของชีวิตมนุษย์พัวพันกันมากขึ้นจนไม่อาจแยกออกเป็นด้านๆ ต่างหากจากกันได้ องค์กรรวมของวัฒนธรรมการเมือง บุคลิกภาพครอบครัว เศรษฐกิจ เทคโนโลยีนี้ทำให้เราต้องคิดปรับปรุงกระบวนการเมืองแบบมวลชน แต่เพียงอย่างเดียวย่อมไม่ได้ เพราะการเมืองแบบมวลชน โดยอาศัย “เสียงข้างมาก” จะละเลยความยุติธรรมทางสังคม และจะเป็นเหตุให้กลุ่มคนที่เป็นส่วนข้างน้อยต้องจมปลักอยู่กับสภาพ และสถานการณ์อันเลวร้ายลงไปเรื่อยๆ โดยไม่มีทางออก-ทางเลือก เช่น คนในเมือง เกษตรกรรมรายย่อย คนเผ่าต่างๆ เป็นต้น

แล้วเราจะรังสรรค์ประชาธิปไตยในยุคแห่งคลื่นลูกที่สามได้อย่างไร ผมเองได้เสนอวิธีที่ว่า “แตกต่างแต่ไม่แตกแยก” โดยใช้เป็นชื่อคอลัมน์บทความมาหลายปีแล้ว แอลวิน และ เฮตี ทอฟเฟิลอร์ เห็นตรงกันว่า เราจะต้องขจัดความคิดเดิมๆ และความกลัวความแตกต่างไม่เหมือนกันนี้ออกไปให้ได้เสียก่อน เพื่อล้มล้างสมมติฐานที่ว่า ความแตกต่างหลากหลายที่เพิ่มขึ้นนำไปสู่ความตึงเครียดและความขัดแย้งโดยอัตโนมัติเขาทั้งสองชี้ว่า คำตอบไม่ได้อยู่ที่การขจัดความไม่เห็นพ้องต้องกัน แต่จะต้องพัฒนาการจัดการใหม่ๆ ที่มีจินตนาการมารองรับ และยอมรับความแตกต่างหลากหลายนั้นว่าเป็นสิ่งที่ชอบธรรม สถาบันใหม่ๆ นี้จะต้องฉับไวไหวตัวทันกับความจำเป็น-ความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของคนส่วนน้อยที่มีความหลากหลายทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองให้ได้

ด้วยเหตุนี้ จึงมีข้อเสนอให้หาแนวทางใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้สำหรับประชาธิปไตยของเสียงข้างน้อย ผมเองได้เคยเสนอ **สภากระจก** เพราะเป็นช่องว่างของประชาธิปไตยแบบศตวรรษที่ 18 นี้ แอลวิน และ เฮตี ทอฟเฟิลอร์ เห็นว่าวิธีการที่ควรนำมาใช้ในกระบวนการประชาธิปไตยของเสียงข้างน้อยนี้ คือวิธีการที่เป้าหมายหลักไม่ได้อยู่ที่ฉันทานุมัติ หากเป็นวิธีการที่เป้าหมายสำคัญ คือการก่อให้เกิดการรับรู้ถึงความแตกต่าง และพยายามหาทางออกในการอยู่ร่วมกัน แทนที่จะขจัดออกไป หรือกีดกันไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม

ผมเสนอความคิดสภากระจก เป็นแค่เวทีที่เสียงข้างน้อยจะสามารถมาแสดงความคิดเห็นทุกซีกทุกฝ่ายได้ โดยเห็นว่า เป็นสภาที่ไม่มีอำนาจทางกฎหมายหรือการเมือง หากเป็นมาตรการทางสังคม เพื่อเสริมระบอบและกลไกแบบดั้งเดิมของประชาธิปไตยแบบเก่า แต่ก็ยังไม่มีส่วนเข้าใจมากนัก โดยเฉพาะนักเลือกตั้งและกลุ่มอิทธิพลที่อาศัยกลไก-กระบวนการของระบบการเมืองแบบเก่า ขจัดคนยากจนออกนอกสารบบของประชาธิปไตยโดยเพียงแต่ให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแล้วปิดสวิชท์เครื่องยนต์

ประชาธิปไตยอยู่แค่นั้น ในที่สุดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนเสียงข้างน้อย (ซึ่งในหลายกรณีก็มีจำนวนมากพอ แม้จะไม่มากที่สุด) ก็จะไม่มีความชอบธรรม แม้แต่ในการแสดงออก และอาจได้รับการกล่าวหาว่าเป็น “กบฏหมู่” หรือการก่อกวนทำลาย “บรรยากาศการลงทุน” ไป

ผมเห็นด้วยกับ แอลวิน และ เฮดี ทอฟเฟลอร์ ที่ชี้ว่าการออกเสียงลงคะแนน โดยอาศัยหลักของเสียงข้างมากดังที่ทำกันอยู่ ทั้งในการเลือกตั้งทั่วไป และในสภาผู้แทนราษฎรนั้นเป็นเพียง **จำนวนและเชิงปริมาณ** มิได้บ่งบอกถึง **คุณภาพ** ของทัศนะแต่อย่างใด แต่หลักเกณฑ์นี้ก็ยิ่งถือปฏิบัติกันไปเรื่อยๆ เพราะฝ่ายข้างน้อยโดยทั่วไปแล้วมักขาดอำนาจที่จะก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อระบบการเมือง แต่ในปัจจุบันในโลกแห่งข้อมูลข่าวสารที่เหตุการณ์หนึ่งๆ สามารถส่งผลทางจิตวิทยาต่อคนทั้งโลกได้ หากทั่วโลกได้รับรู้ดังนั้นเสียงข้างน้อยที่มาจากชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนเผ่าในแอฟริกา ลาตินอเมริกา อเมริกาเหนือ เอเชีย ตลอดจนในออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ นับวันก็ยิ่งได้รับการยอมรับถึงสิทธิที่จะอยู่รอดและอยู่ดีมากขึ้นในสถานการณ์ใหม่นี้ ทางเลือกที่แอลวิน และ เฮดี ทอฟเฟลอร์ เสนอก็คือ การปรับปรุงระบบการเมืองที่สามารถผสมผสานระหว่าง majority rule กับ minority power ได้ ระบบการเมืองของคลื่นลูกที่สามนี้ก็คือระบบที่เน้นความสำคัญของเสียงข้างน้อยให้อำนาจกับเสียงข้างน้อยโดยมีการเสริมให้มีประชาธิปไตยกึ่งโดยตรง (semi-direct democ-

racy) คือ แทนที่จะติดอยู่กับการอาศัยสภาที่มาจากการเลือกตั้ง และดำเนินการตัดสินใจภายใต้กรอบของกระบวนการทางรัฐสภาแต่เพียงอย่างเดียวก็จะต้องให้เสียงข้างน้อยกลุ่มต่างๆ สามารถมีผู้แทนของตัวเองด้วย ไม่ใช่อ้างว่าพวกเขาเป็นผู้แทนที่เขาได้เคยใช้สิทธิออกเสียงลงคะแนนมาแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมาแสดงออกภายหลังการเลือกตั้งอีก

ปัญหาที่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเน้นสภาผู้แทนราษฎรว่าเป็นกลไกหลักกลไกเดียวในการตัดสินใจทางการเมืองที่เผชิญอยู่ก็คือ ปัญหาของความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) การตกลงต่อรองการประนีประนอมในปัญหาหลายเรื่องที่ต้องพบกับทางตัน เพราะฝ่ายที่มีผลประโยชน์ได้เสียต่างกันไป ยินยอมต่อกันและความขัดแย้งก็ยืดเยื้อมากขึ้น ในประเทศไทยเรามีกรณีของเขื่อนปากมูล และการสร้างทางด่วนผ่านบ้านครัวเป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลไกที่ใช้กันอยู่หมดความหมาย

โดยสรุปแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันได้แปรเปลี่ยนไป ไม่เหมือนในอดีต แต่อำนาจในการตัดสินใจยังคงรูปเดิมอยู่ ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญก็คือ ในสังคมแต่ละสังคมต่างมีพื้นที่ต่างระดับโดยแต่ละพื้นที่จะมีปัญหาเฉพาะไม่เหมือนกัน แต่อำนาจการตัดสินใจมักรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาไม่ใช่การเลือกกระหว่างการรวมศูนย์อำนาจหรือการกระจายอำนาจ แต่ขึ้นอยู่กับ การปรับเปลี่ยนการแบ่งปันอำนาจในการตัดสินใจภายในระบบให้เหมาะสมมากกว่าอย่างอื่น

เมื่อวิเคราะห์ปัญหาของประชาธิปไตยโดยพิจารณาจากประเด็นต่างๆ ดังกล่าวนี้อาจสรุปได้ว่า ปัญหาหลักอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เน้นอำนาจรัฐศูนย์กลางมากเกินไปกลายเป็นการสร้างปัญหาให้กับตัวระบบเอง และหากไม่ใช้จินตนาการใหม่ก็ไม่อาจพลิกตัวออกจากสายโง่โง่ของระบบที่เป็นอยู่ได้ “การปฏิรูปทางการเมือง” จึงไม่เพียงพอ เราจำเป็นต้องมีการคิดค้นออกแบบระบบและกระบวนการทางการเมืองเสียใหม่ โดยตั้งคำถามถึงลักษณะ

การทำหายที่สังคมแต่ละสังคมต้องเผชิญอยู่ว่าได้เปลี่ยนไปหรือไม่ และในเมื่อลักษณะของระบบเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่งแล้ว กลไก-กระบวนการทางการเมืองลักษณะใดจึงจะจรรโลงสังคมทุกๆ ส่วนไว้ได้ และอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก-ยั่งยืน กล่าวอีกทางหนึ่งก็คือ เราจะสามารถอาศัยพลังทางการเมืองในลักษณะที่เป็นพลังสร้างสรรค์ด้านบวก เพื่อจรรโลงและส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นสังคมเปิด (open society) ต่อไปได้อย่างไร

สังคมเปิด (Open Society) กับประชาธิปไตย

ผมเคยกล่าวซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่า ลักษณะเด่นที่สุดของสังคมเรานั้น ได้แก่ การเป็นสังคมเปิดอย่างต่อเนื่องยาวนาน ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ไม่ว่าระบอบการเมือง-การปกครองจะมีลักษณะโน้มเอียงไปในทางการรวมศูนย์อำนาจหรือนิยามการใช้อำนาจเด็ดขาดอย่างไร ระบอบการเมืองนั้นก็มิได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือทำให้สังคมเปิดกลายเป็นสังคมปิดไปได้

ลักษณะพิเศษของสังคมไทยนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้ระบอบเผด็จการไม่สามารถผนึกกำลังได้ในระยะยาวจนกลายเป็นระบอบเบ็ดเสร็จ (totalitarianism) ทั้งยังเป็นปัจจัยต้านลัทธิที่จะก่อให้เกิดระบอบเบ็ดเสร็จ ทั้งซ้ายจัด (คอมมิวนิสต์) และขวาจัด (ฟาสต์ซิสต์) อีกด้วย

การเป็นสังคมเปิดนั้นเกี่ยวพันกับสภาวะทางวัฒนธรรมและสภาวะทางเศรษฐกิจควบคู่กันไป แต่ก่อนอื่นเราควรทำความเข้าใจถึงความหมายของคำว่าสังคมเปิดเสียก่อน

เซอร์ คาร์ล พอปเปอร์ (Sir Karl Popper ผู้เขียน The Open Society and Its Enemies) เป็นผู้ที่เสนอความคิดเกี่ยวกับสังคมเปิดนี้ว่า อารยธรรมของมนุษยชาตินั้นยังคงดิ้นรนต่อสู้อยู่กับการเปลี่ยนแปลง และก้าวผ่านพ้นจากสังคมเผ่าชน (tribal society) อันเป็นสังคมปิด ซึ่งภายใต้สังคม

แบบนี้ มนุษย์ยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของพลังศักดิ์สิทธิ์ไร้ร้นลับไปสู่ “สังคมเปิด” ซึ่งเป็นสังคมที่ปลดปล่อยพลังของมนุษย์ในการตั้งข้อสงสัยวิพากษ์วิจารณ์ ใช้หลักเหตุผลได้อย่างอิสระเสรี

พอปเปอร์ เห็นว่า มนุษย์เรายังทำใจไม่ได้ ยังไม่สามารถผ่านสภาวะของความซื่อคั่นยิ่งใหญ่นี้ได้ เพราะตามวิถีชีวิตดั้งเดิมของมนุษย์เรานั้น เผ่าชนเป็นองค์กรทางสังคมที่ให้ความอบอุ่นและความมั่นคงทั้งทางกายภาพและทางจิตใจแก่มนุษย์เรามากที่สุด มนุษย์เราจึงสยบยอมต่ออำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ไร้ร้นลับ ซึ่งต่อมาได้สร้างความเชื่อและคุณค่าสำหรับเผ่าชนที่เฉพาะเจาะจง คนที่เป็นสมาชิกของเผ่าไม่จำเป็นจะต้องคิดอะไรด้วยตัวเองมากนัก และยอมแลกความเป็นอิสระเสรีกับความมั่นคง

พอปเปอร์ วิเคราะห์ว่า บ่อเกิดของอารยธรรมตะวันตกนั้นมาจากพวกกรีก เขาเห็นว่าพวกกรีกเป็นมนุษย์กลุ่มแรกที่ก้าวจากเผ่าชนนิยม (tribalism) ไปสู่มนุษยชาตินิยม (humanitarianism) ผมไม่เห็นด้วยกับพอปเปอร์ว่าพวกกรีกเป็นชนชาติแรกที่มีความพยายามเช่นนี้ ผมเห็นว่าในระยะเวลาที่พอปเปอร์คะเนว่า ความเคลื่อนไหวนั้นเกิดขึ้นคือ ก่อนและระหว่างสงครามเปโลปอนเนเซีย (Peloponnesian) ก็ได้มีการเคลื่อนไหวในทิศทางนี้ของลิซิดตัส ด้วยการเสนอแนวคิดแบบใหม่ที่ต่อต้านทั้งกระแสเผ่าชนนิยมและพื้นฐานหลักของสังคมแบบวรรณะพร้อมๆ กันไป

ดังนั้นการที่ดินแดนที่ประกอบด้วยเมืองต่างๆ ในแหลมสุวรรณภูมิ รับเอาพุทธศาสนามาเป็นแนวคิด-ความเชื่อหลัก จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของสังคมเปิด นอกจากนั้นแนวคิดของพุทธศาสนาและสังคมเปิดนี้ยังสอดคล้องกับการขยายตัวของพาณิชย์กรรมของเมืองต่างๆ ในบริเวณสุวรรณภูมิในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมทางการค้าขายระหว่างอารยธรรมใหญ่สองอารยธรรม คือ อารยธรรมจีนด้านหนึ่งกับอารยธรรมอินเดียอีกด้านหนึ่งด้วย

พอลเปอ์ วิเคราะห์ว่า การที่กรีฑาคเอนส์เรื่องอำนาจเป็นสังคมเปิด นั้น เพราะปัจจัยและสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลและการมีกองทัพเรือที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการสนับสนุน และส่งเสริมการค้าขายพาณิชย์กรรม จึงเป็นศัตรูตัวสำคัญของสังคมปิด เพราะกิจกรรมทางการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกนั้น มีผลโดยตรงในการสร้างความกดดันให้สังคมที่มีลักษณะเป็นเผ่าชนต้องเปิดโลกทัศน์และวิถีชีวิตให้รับกับกิจกรรมทางการค้าที่เปิดสังคมให้กว้างขึ้น

ข้อคิดของพอลเปอ์ที่ลึกซึ้งอย่างหนึ่งที่เรควรนำมาเทียบเคียงกับการเปลี่ยนแปลงทางตะวันออกก็คือ ข้อคิดเกี่ยวกับทฤษฎีองค์คัพพ (organic theory) ทฤษฎีองค์คัพพนี้มีอิทธิพลทั้งในกรีกและอินเดียโบราณ พอลเปอ์เห็นว่าทฤษฎีองค์คัพพที่นำมาใช้กับรัฐนั้นเป็นการเปรียบเทียบที่ผิดความจริง เพราะอวัยวะต่างๆ ในร่างกายของคนเรานั้นต่างประกอบหน้าที่ไปโดยแม้จะมีความสัมพันธ์ต่อกัน แต่ก็ไม่ต้องการที่จะก้าวกายหรือทดแทนกัน กล่าวคือ ส่วนใดส่วนหนึ่งของขาแข้งของเราก็มิได้มีแนวโน้มที่ต้องการจะกลายเป็นสมอง หรือส่วนหัวของคนเราก็ไม่ต้องการเป็นท้อง เป็นต้น แต่ภายในรัฐและในสังคมเปิดนั้น ลักษณะพิเศษที่โดดเด่นออกมาได้แก่การแข่งขันระหว่างสมาชิกในสังคมเพื่อเลื่อนสถานะทางสังคม

ในความคิดของพวกพราหมณ์ที่พระพุทเจ้าคัดค้านไว้ก็เช่นกัน อำนาจของระบอบการเมืองในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นอำนาจที่ต้องการรักษาสังคมปิด โดยอาศัยทฤษฎีองค์คัพพ ซึ่งมีความเห็นว่ารัฐและความสัมพันธ์ทางอำนาจกับส่วนต่างๆ ในสังคมนั้นก็เหมือนกับองค์คัพพของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ จำนวนหนึ่ง ซึ่งแม้ว่าส่วนต่างๆ เหล่านี้จะมีลักษณะและบทบาทต่างกันเกี่ยวของสัมพันธ์ซึ่งกันและกันก็ตาม แต่องค์ประกอบแต่ละส่วนก็มีความสำคัญไม่เท่าเทียมกัน

สังคมวรรณะเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่งของสังคมปิดและเป็นเทคโนโลยีทางสังคมอย่างหนึ่งที่ใช้ในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจ-การเมือง โดยเฉพาะการรักษาเสถียรภาพของสังคมไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก ตลอดจนเป็นกลไกที่ใช้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ที่วรรณะเหนือกว่าจัดการให้ลงตัวในระยะยาวด้วย

ในสังคมกรีกโบราณมีการปกครองสองรูปแบบที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง คือ ตัวแบบสังคมปิดของสปาร์ตากับตัวแบบสังคมเปิดของเอเธนส์ สปาร์ตานั้นเป็นเมืองทางตอนใต้ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินแถบทะเลไอโอเนียน (Ionian) เชื่อมต่อกับทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ในขณะที่เอเธนส์อยู่ทางชายฝั่งทะเลตะวันออกและเป็นเมืองท่าสำคัญ สภาพทางภูมิศาสตร์นี้มีผลทำให้สปาร์ตาและเอเธนส์มีความแตกต่างกันทางด้านโลกทัศน์ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากกรีซมีชายฝั่งทะเลยาวมีการติดต่อคมนาคมโดยอาศัยชายฝั่งทะเลมากกว่าทางบก ชาวกรีกโบราณจึงต้องออกทะเลเพื่อสำรวจชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในการค้าขายมากกว่าที่จะใช้เส้นทางคมนาคมทางบกซึ่งยากลำบากกว่า

สังคมปิดของสปาร์ตาก็เหมือนกับสังคมปิดของอินเดียโบราณ กล่าวคือ มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การรักษาเสถียรภาพและสถานภาพเดิมของสังคม โดยพยายามปิดกั้นการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่สปาร์ตาต้องการสงวนรักษาลัทธิเผ่าชนนิยมไว้ พวกเขาพรหมณ์-กษัตริย์ ในสังคมอินเดียโบราณก็ปรารถนาที่จะคงรูปลักษณะของชนชั้นวรรณะไว้ให้เป็นรากฐานของสังคมที่มีความมั่นคง มีเสถียรภาพ และมีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

พอบเปออร์อธิบายว่าพวกเขาสปาร์ตามีนโยบายที่สำคัญ 6 ประการคือ

1. การปกป้องรักษาลัทธิเผ่าชนนิยมไว้โดยปิดกั้นอิทธิพลของต่างชาติที่อาจเป็นภัยอันตรายต่อความซึ่งตั้งแข็งแกร่งของข้อห้ามต่างๆ ของเผ่าชน
2. การต่อต้านมนุษยชาตินิยม ปิดกั้นความคิดที่เน้นความเหมือนกัน ความคิดประชาธิปไตย และความคิดปัจเจกชนนิยม

3. การมีความพอเพียงพึ่งพาตนเองได้ (autarky) โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าบริการกับชุมชนอื่น
4. การต่อต้านลัทธิสากลนิยม มุ่งเน้นความเฉพาะเจาะจง การเชิดชูตอกย้ำความแตกต่างระหว่างเผ่าชนของตนกับคนอื่น ๆ และการไม่คบหาสมาคมกับผู้ที่ต่ำต้อยกว่า
5. การเป็นเจ้าของเข้าครองเป็นนายครอบงำและเอาชุมชนเผ่าชนรอบๆ ด้านเป็นทาส
6. การรักษาสภาพของเมืองไว้ไม่ให้ขยายใหญ่จนเกินไป จนอาจเป็นอันตรายต่อเอกภาพความสามัคคีระหว่างคนในเผ่าชน

แนวคิดและวิถีชีวิต-การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างเอเธนส์กับเมืองอื่นๆ แตกต่างไปจากนโยบายนี้ พอปเปอร์เห็นว่าชนรุ่นที่มีชีวิตอยู่ก่อนและหลังสงครามเปโลปอนเนเซียครั้งแรกระหว่าง 460-445 กคศ. และสงครามใหญ่ระหว่าง 431-404 กคศ. เป็นชนที่ยิ่งใหญ่ (Great Generation) ที่ร่วมสร้างสังคมเปิด ทั้งนี้โดยมี เปริคลีส (Pericles) (ประมาณ 490-29 กคศ.) เป็นผู้นำคนสำคัญระหว่าง 461-429 กคศ. เปริคลีส เป็นนักการเมืองและผู้นำคนสำคัญของเอเธนส์ที่เสนอหลักการของความเสมอภาคต่อกฎหมายและตอกย้ำความสำคัญของปัจเจกชนในกระบวนการทางการเมือง ชนรุ่นนี้ประกอบด้วยคนอย่าง โพรทาโกรัส (Protagoras) เดโมคริตัส (Democritus) ที่เป็นฝ่ายหัวก้าวหน้า และ โซโฟคลีส (Sophocles) ทูซิดิดีส (Thucydides) ซึ่งเป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยม แต่โดยรวมแล้ว ชนรุ่นนี้ได้ผลักดันความคิดที่ว่า สถาบันที่มนุษย์เราเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นภาษา ขนบประเพณี หรือกฎหมาย ต่างเป็นผลิตผลของตัวมนุษย์เอง ไม่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือข้อห้ามของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น

ควรระลึกว่าในระยะ 528-482 กคศ. คือ ก่อนยุคสมัยของ The Great Generation ของกรีกโบราณนั้น ลิทธิตตะก็ได้ประกาศหลักคิดที่เป็นการทลายปรการของสังคมปิดในอินเดียโบราณไปแล้ว กล่าวคือ การ

ปฏิเสธความเหนือกว่าของชนกลุ่มหนึ่งที่เชื่อมโยง กำเนิด สถานภาพ บทบาท
หน้าที่ของพวกตนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไร้ฉันทัน ฌมยังสงสัยว่าบรรดาชนรุ่นใหม่ของ
กรีกโบราณอย่างเช่น เดโมคริตัส โพรทาโกรัส และ เพรคิลีสนั้นน่าจะได้อิทธิพล
จากแนวคิดใหม่ของลัทธิตะบั้งหรือไม่ ก็จะต้องสรุปว่า ในระยะเวลาระหว่าง
543-446 กคศ. นั้นทั้งในอินเดียและกรีกโบราณได้มีแนวคิดที่ต่อต้านทำลาย
ความคิดดั้งเดิม และเป็นบ่อเกิดของแนวคิดสังคมเปิดเหมือนกัน

อัคคัญญสูตร เป็นอรรถาธิบายต้นเหตุแห่งความแตกต่างทางชนชั้น
วรรณะที่ปฏิเสธความคิดของลัทธิพราหมณ์อย่างชัดเจน และเป็นอรรถาธิบายที่
เป็นพื้นฐานสำคัญของการมีสังคมเปิด สังคมที่เห็นความสำคัญของปัจเจก
บุคคลที่คุณค่าของเขาผูกพันโดยตรงกับกรรมหรือการกระทำของเขา มิใช่โยงยึด
มาจากกำเนิดและสถานภาพบทบาทที่ชนชั้นวรรณะกำหนดขึ้น ดังความตอน
หนึ่งว่า

“ดูกรวาเสฏฐะ และภารทวาชะ พวกพราหมณ์ ระวังถึง
เรื่องเก่าของพวกเราไม่ได้ จึงพากันพูดอย่างนี้ว่า พราหมณ์
พวกเดียวกัน เป็นวรรณะที่ประเสริฐสุดวรรณะอื่น เลวทราม
พราหมณ์เป็นบุตรเกิดจากอูระ เกิดจากปากของพรหม มี
กำเนิดจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้น เป็นทายาทของพรหม
ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะก็ตามที่ปรากฏอยู่แลคือ นาง
พราหมณ์ทั้งหลายของพวกพราหมณ์ มีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง
คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกกินนมอยู่บ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดอยู่เหล่า
นั้น ก็ล้วนแต่เกิดจากช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งนั้น...เขา
เหล่านั้นกล่าวต่อพรหมและพูดเท็จก็จะประสบแต่บาปเป็นอัน
มากฯ”

การทำลายความคิดดั้งเดิมของลัทธิตะบั้งนั้น แม้ไม่อาจเปลี่ยนแปลง
สังคมฮินดูทั้งหมดได้ แต่ความคิดนี้ก็แพร่ออกไป และได้รับการยอมรับจากผู้

ปกครองเมืองเล็กๆ ที่ถูกรอบงำ โดยอาณาจักรใหญ่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
อาณาบริเวณที่เป็นเมืองท่า หรือจุดผ่านทางของการค้าขายทางบก ลุโซทัยก็
อาศัยแนวคิดของสังคมเปิดขยายเมือง อาณาเขตและการค้าของอาณาจักรเล็กๆ
ได้เช่นกัน ต่อมาอยุธยาที่มีที่ตั้งที่ออกทะเลได้ และควบคุมเมืองท่าตามชายฝั่ง
ทะเลไว้ตลอดจนยอมรับรักษาความเป็นสังคมเปิดทางเศรษฐกิจการค้าไว้ ควบคุมไป
กับการใช้กลไกทางการเมืองแบบสังคมปิดตามมติของเขมร ซึ่งได้อิทธิพลจาก
ฮินดู แต่ก็รับเอาพุทธศาสนามาเป็นแนวคิดพื้นฐานทางสังคมที่ช่วยให้ประชาชน
ส่วนใหญ่ที่กระจัดกระจายกันอยู่มีความรู้สึกทางจิตใจที่มีใช้มีขอบเขตจำกัด
เหมือนกับที่เป็นอยู่ในสังคมฮินดู ทั้งนี้โดยมีอิสระเสรีในการนับถือศาสนาและ
สามารถปฏิบัติตามความเชื่อระดับท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ใน
สังคมชนชั้นวรรณะ

สังคมเปิดมีใช้ลักษณะหรือรูปแบบทางการเมืองการปกครอง หากเป็น
โอกาสที่เปิดกว้างให้บุคคลแต่ละคนไม่ต้องถูกยึดโยงจำกัดตัวเองอยู่กับชาติ
กำเนิดหรือสถานภาพทางวรรณะหรือชนชั้น สังคมไทยเราได้พัฒนาจากสังคม
เปิดทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งมีผลสะท้อนต่อ
การควบคุมการกระจุกตัว มีการเคลื่อนไหวของแรงงานโดยตรงน้อย

ดังนั้น สังคมไทยที่เป็นสังคมเปิดจึงมีแต่การเปิดกว้างมากขึ้นเป็นลำดับ
เพียงแต่การเปิดทางการเมืองดำเนินไปในสัดส่วนและอัตราที่น้อย-ต่ำกว่าการ
เปิดทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจเท่านั้น

เมื่อวิเคราะห์วิวัฒนาการของอารยธรรมตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลจาก
กรีกโบราณแล้ว จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาสองพันกว่าปีที่ผ่านมามีสิ่งที่
พอปเปอร์เตือนให้ระวังคือ ภัยของการต่อต้านอารยธรรมด้วยการย้อนกลับไปสู่
ความเป็นเผ่าชนดั้งเดิมอีกนั้น ได้สะท้อนออกมาในรูปลักษณะของอุดมการณ์ที่มี
ความเชื่อมั่นต่อการเป็นไปของประวัติศาสตร์ ซึ่งมีผลคลี่คลายขยายตัวอย่างแน
นอน มีเป้าหมายอันชัดเจน อุดมการณ์ทั้งซ้ายจัดและขวาจัด ต่างรวมอยู่ใน

ความพยายามที่จะย้อนกลับไปสู่ลัทธิเผ่าชนนิยมนี้ เพราะอุดมการณ์ดังกล่าวต่อต้านการมีสังคมเปิดและไม่เห็นความสำคัญของมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล หากสอนและบังคับให้มนุษย์สยบยอมต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งอ้างว่ารัฐชาติกรรมของชาติและสามารถกำหนดอนาคตของสังคมได้ดีกว่าประชาชนทั่วไป

การคลี่คลายขยายตัวของสังคมตะวันตกจึงลงเอยด้วยการต่อสู้แข่งขันระหว่างอุดมการณ์ซ้ายจัดและขวาจัด ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วต่างมีลักษณะร่วมกัน คือ มุ่งสร้างสังคมปิด และต่อต้านสังคมเปิด

ปาลูกฎของเฟริคิส อันมีชื่อเสียง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“เมืองของเรานั้นถูกเปิดกว้างต่อโลก เราไม่เคยขับไล่ไล่ส่งชาวต่างชาติคนใดเลย เรามีอิสระเสรีที่จะอยู่อย่างที่เราพึงพอใจ แต่กระนั้นเราก็ตริยมพร้อมเผชิญกับภัยอันตรายทุกด้านเสมอ...การยอมรับว่าเรามีความยากจนไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องน่าอับอายสำหรับเรา แต่เรารู้ว่ามันน่าละอายที่จะละเว้นที่จะเพียรพยายามเพื่อหลีกเลี่ยงมัน พลเมืองเอเธนส์ไม่ละทิ้งสาธารณกิจในขณะที่เขาก็ดูแลธุรกิจส่วนตัวของเขา... พวกเรารู้ว่าบุคคลใดก็ตามที่ไม่ให้ความสนใจในรัฐ มิใช่คนที่ไม่มีอันตรายหากเป็นคนที่ไร้ประโยชน์ และแม้ว่าคนไม่กี่คนอาจริเริ่มนโยบายหนึ่งนโยบายใดได้ แต่เราทั้งหลายต่างก็มีความสามารถในการตัดสินใจด้วยกันทั้งสิ้น”

สิ่งที่เฟริคิสกล่าวข้างต้นนั้นเป็นหัวใจของสังคมเปิด เมื่อทวนคิดถึงพัฒนาการของสังคมไทยแล้ว จะเห็นได้ว่าการต่อสู้แข่งขันระหว่างกระแสสองกระแสคือ กระแสที่สนับสนุนสังคมเปิดกับสังคมปิดมีอยู่เป็นระยะๆ ตลอดเวลา แต่ปัจจัยที่สังคมไทยมีร่วมกับสังคมเอเธนส์ก็คือสภาพทางภูมิศาสตร์และการมีการค้าระหว่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ในฐานะเมืองที่ทำหน้าที่พ่อค้าคนกลางระหว่างอารยธรรมใหญ่สองอารยธรรม คือ จีนกับอินเดีย

ด้วยเหตุนี้เองที่ผมเห็นว่าโลกาภิวัตน์เป็นตัวเร่งสำคัญต่อการที่สังคมไทยจะเป็นสังคมเปิดทางการเมืองมากขึ้น เพราะนอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศแล้ว เงื่อนไขและข้อจำกัดการเคลื่อนไหวทางสังคมวัฒนธรรม ที่มีผลโดยตรงทางการเมืองก็กำลังหมดไปด้วย เงื่อนไขนี้ได้แก่ ข้อจำกัดการเคลื่อนไหวและความสัมพันธ์ทางการเมืองของเชื้อชาติที่เคยเป็นส่วนข้างน้อย คือ คนเชื้อสายจีน

ก่อนที่จะมีการอพยพครั้งใหญ่ของคนจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 20 คนจีนเป็นคนต่างชาติกลุ่มหนึ่งซึ่งมีการติดต่อค้าขายกับเมืองต่างๆ ในบริเวณสุวรรณภูมิมาเป็นเวลาหลายร้อยปี เมืองต่างๆ ในแหลมสุวรรณภูมินี้ โดยลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นทางผ่านทางการค้า ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นเมืองเปิด คนต่างชาติต่างเมือง ต่างภาษา ต่างขนบธรรมเนียมประเพณี สามารถติดต่อไปมาหาสู่กับชาวเมืองเหล่านี้ได้อย่างเสรี โดยที่เจ้าผู้ครองเมืองหรือนครยินดีที่จะรักษาและส่งเสริมการค้าที่เสรีนั้นไว้ เพราะกิจการดังกล่าวนำรายได้สิ่งของและข่าวสารมาสู่เมือง แม้จะมีชุมชนชาวต่างชาติอยู่ในเมืองเหล่านี้ เช่น ในกรุงศรีอยุธยา แต่ก็มีขนาดเล็ก และถือว่าเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวของพ่อค้าและนักเดินเรือ มิใช่ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานรกรากอย่างถาวร

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ชุมชนชาวจีนได้กลายเป็นชุมชนต่างชาติที่ใหญ่ที่สุดในสยาม แต่ก็ยังคงมีสถานภาพเป็นเพียงชุมชนของผู้อาศัย มิใช่พลเมืองถาวรเหมือนกับทาสและไพร่ไทย คนจีนจึงเป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดของสังคมเปิด เพราะสามารถเคลื่อนไหวได้โดยอิสระ มีข้อจำกัดน้อยกว่าทาสและไพร่ไทย นอกจากนั้นชุมชนชาวจีนยังเป็นชุมชนที่ประกอบการค้าและรับจ้าง แรงงานนอกภาคเกษตรกรรม อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในกิจการเดินเรือและขนถ่ายสินค้าอีกด้วย โดยเหตุนี้เองชุมชนชาวจีนนับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการผสมพลัง ซึ่งมีศักยภาพที่จะผลักดันให้สังคมเปิดกว้างมากขึ้น

ลักษณะสำคัญของสังคมเปิดได้แก่ การที่ปัจเจกบุคคลสามารถเป็นนายตัวเองได้ มีความคิดริเริ่มและผลึกต้นศักยภาพของตนเอง ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในหมู่คนจีน ซึ่งมีเรื่องราวเล่าขานกันมากถึงความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของกุสึที่เริ่มจาก “เสื้อผืน-หมอนใบ” ที่ก้าวจากความยากจน แร้นแค้นไปสู่ความมั่งคั่งภายในชนรุ่นเดียว

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สังคมเปิดของสยามส่วนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจการค้ากับต่างประเทศ และภายในประเทศมีผลทำให้ปัจเจกบุคคลที่ดำเนินการค้าสามารถอาศัยโอกาสของสังคมเปิดเฉพาะส่วนเศรษฐกิจนั้นสร้างตัวได้อย่างรวดเร็ว ต่างจากประชากรในภาคเกษตรกรรม ซึ่งยากที่จะก้าวล่วงพ้นจากความยากจนและต้องจมปลักอยู่กับความด้อยโอกาสด้านต่างๆ ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา

สังคมสยามต่างกับสังคมเอเธนส์ตรงที่ในสังคมเอเธนส์ยุคการค้ารุ่งโรจน์นั้น พลเมืองชาวเอเธนส์เองซึ่งเป็นพลังสำคัญทางเศรษฐกิจมิใช่ชาวต่างชาติ ดังนั้นสังคมเปิดของชาวเอเธนส์จึงเป็นสังคมเปิดอย่างรอบด้านทั้งทางด้านวัฒนธรรม (ซึ่งรวมถึงระบบคิด) ทางเศรษฐกิจและทางการเมือง ปัจเจกชนที่เป็นพลเมืองชาวเอเธนส์สามารถบรรลุถึงเป้าหมายของชีวิตตามโอกาสที่เปิดกว้างเต็มที่

ปัญหาของสังคมสยามก็คือ ในขณะที่ชนชั้นปกครองของสยามยอมรับความแตกต่างหลากหลายของประชากรไทยส่วนใหญ่แล้ว ต่างมีศาสนาและวัฒนธรรมพุทธที่คล้ายคลึงกัน จะแตกต่างก็เฉพาะชุมชนเชื้อชาติมุสลิม ซึ่งในสมัยอยุธยาบางกลุ่มก็ได้กลายถิ่นผ่านหลายชั่วอายุคน เป็นขุนนางในหมู่ชนชั้นผู้นำไป (เช่น ตระกูลสุนทรนาศ เป็นต้น)

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวจีนซึ่งโดย**ส่วนบุคคล** แต่ละคนสามารถมีอิสระเสรีและผลึกต้นชีวิตของตนเองได้ด้วยการทำงานหนัก แต่ใน**ส่วนรวม** คือ ในฐานะที่เป็นกลุ่ม (group) แล้ว กลุ่มไม่สามารถแสดงบทบาทของ**กลุ่มเชื้อชาติ** หรือ**กลุ่มทางเศรษฐกิจ**ในกิจกรรมทางการเมืองได้ บทบาทของกลุ่มทางภาษา

และวัฒนธรรมมีได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่อาจยกระดับขึ้นเป็นความสัมพันธ์ทาง การเมืองได้ ดังจะเห็นได้ว่า กลุ่มมีฐานะเป็นกลุ่ม สมาคมลับหรืออัยยี่ที่รัฐมี นโยบายและมาตรการในการควบคุมอย่างเคร่งครัด

ชุมชนจีนได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วทั่วประเทศและมีบทบาทสำคัญในการ สร้างส่วนที่เป็นเมืองในท้องถิ่นชนบทควบคู่ไปกับการขยายตัวของชุมชนจีนนั้น ได้แก่การที่พลังปัจเจกชนนิยมทางเศรษฐกิจได้ตั้งสมัชชขึ้นที่ละน้อยและแสดงออก ในรูปลักษณะของการรวมตัวเป็นสมาคมตระกูลและสมาคมผู้ทำประโยชน์ทาง สังคม ตลอดจนจนศาลเจ้า การขยายตัวของชนเชื้อสายจีนเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการ ขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ และเป็นปัจจัยสำคัญของการก่อกำเนิดและการ ขยายตัวของชนชั้นกลางนอกระบบราชการ (ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ รวมอยู่ในชนชั้นกลาง)

อย่างไรก็ดี การที่โลกต้องตกอยู่ในสภาวะของการแข่งขันระหว่างลัทธิ เสรีประชาธิปไตยกับลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้สังคมไทยที่น่าจะเป็นสังคมเปิดทาง การเมืองมากขึ้นต้องปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพราะเกรงกลัวอิทธิพล และอำนาจทางการเมืองของกลุ่มชาวจีน การสกัดกั้นการโอนถ่ายอำนาจทาง เศรษฐกิจนี้ยังไม่สำคัญเท่ากับการที่ข้อจำกัดดังกล่าวมีผลทำให้พลังสร้างสรรค์ ของปัจเจกชนที่มีอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย ตราบจนกระทั่งหลังยุคสงครามเย็น การเปลี่ยนแปลงในยุโรปและการให้มี เสรีภาพทางเศรษฐกิจในสาธารณรัฐประชาชนจีน จึงทำให้เกิดการผ่อนคลายข้อ จำกัดที่รัฐเคยมีต่อความสัมพันธ์และการสื่อสารติดต่อระหว่างประชาชน การ ผ่อนคลายนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเติบโตของคณจีนรุ่นลูกและหลานของจีนที่ อพยพเข้ามาในต้นศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง จนอาจ กล่าวได้ว่า สถานการณ์หลายสถานการณ์เหล่านี้ได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กันไป และ ร่วมกันผลักดันให้สังคมไทยที่เป็นสังคมเปิดทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจมา อย่างต่อเนื่องยาวนาน ได้เข้าระยะการเปลี่ยนผ่านเป็นสังคมเปิดทางการเมือง มากขึ้น

อย่างไรก็ดีปัญหาสำคัญของสังคมนิยมเปิดกลับกลายเป็นปัญหาประชาธิปไตย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก แทนที่สังคมนิยมจะมี ลักษณะและกระบวนการทางสังคมนิยม ซึ่งสอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย ตัว ระบอบ “ประชาธิปไตย” ที่พัฒนาการมาตั้งแต่ พ.ศ.2475 กลับกลายเป็นระบอบ เลือกตั้งพรรคการเมืองที่มีลักษณะขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานของสังคมนิยม

เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะแท้จริงแล้วระบอบการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มิใช่ระบอบประชาธิปไตย หากเป็นระบอบรัฐนิยม ของข้าราชการ ที่มุ่งเน้นการสร้างความแข็งแกร่งให้กับระบบราชการทหาร พลเรือน เพื่อให้เป็นส่วนนำของสังคมนิยม โดยจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ประชาชนทุกกลุ่ม ระบอบรัฐนิยม (statism) ของข้าราชการเป็นระบอบการเมือง ที่ปิดกั้นมิให้พลังทางเศรษฐกิจซึ่งสั่งสมกำลังอยู่อย่างต่อเนื่อง ภายนอก ระบบราชการได้เข้ามามีอิทธิพลและบทบาทหน้าในการริเริ่มจัดทำนโยบาย

ระบอบรัฐนิยมเกิดขึ้นในขณะที่พลังทางเศรษฐกิจยังคงมีลักษณะทาง เชื้อชาติเป็นกลุ่มน้อยอยู่ และผู้นำทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ก็เป็นชาวจีนโพ้นทะเล ความเป็นอิสระของชาวจีนโพ้นทะเลจึงถูกจำกัดให้ความเป็นอิสระเฉพาะส่วน เศรษฐกิจการค้าไม่เกี่ยวข้องกับวงอำนาจทางการเมือง ด้วยเหตุนี้เองที่สังคมนิยม เปิดทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจได้มีส่วนช่วยทำให้เกิดความกล้าช้าของชนชั้น กลางที่เป็นอิสระ และเป็นพลังสำคัญของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกลายเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มี มิติสากล สังคมนิยมได้กลายเป็นสังคมนิยมโลกที่กว้างมากขึ้น ในขณะที่โลกเล็กลง เพราะการย่นกาลเหตุด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ สถานการณ์ของ ประเทศไทยจึงเป็นสถานการณ์ใหม่ของสังคมนิยมที่มีลักษณะที่ต่างไปจากสังคมนิยม ในอดีต กล่าวคือ เป็นสังคมนิยมไม่เฉพาะแต่ทางด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ เท่านั้น หากยังเป็นสังคมนิยมเปิดทางด้านการเมืองอีกด้วย

การเป็นสังคมเปิดอย่างรอบด้านนี้ นำมาซึ่งข้อเรียกร้องที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกแบบทางการเมืองเสียใหม่ (political design) การออกแบบใหม่นี้มิใช่การปฏิรูปทางการเมืองที่มุ่งเน้นการสร้างรัฐธรรมนูญหรือกระบวนการทางการเมืองแต่เพียงเท่านั้น หากหมายถึงการคิดทรวากเหง้าและคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมพุทธ ซึ่งเป็นสังคมเปิดมาเป็นกรอบในการออกแบบระบอบการเมืองใหม่ด้วย

สถานการณ์ของประเทศไทย

ในขณะที่สังคมไทยกำลังได้ยินเสียงนักรบการเมืองพรวดูถึงระบอบประชาธิปไตยจนถึงขั้นโยงความอยู่รอดของระบอบนี้กับพรรคการเมือง และบรรดานักวิชาการตลอดจนองค์กรเอกชน-องค์กรประชาชนต่างเคลื่อนไหวช่วยแก้ไขปัญหทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจระดับชุมชน สถานการณ์ประจำวันชี้ให้เห็นตัวกลไกทางการเมือง คือ พรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรกลับเป็นฝ่ายที่สร้างปัญหามากขึ้นทุกวัน นอกจากความสามารถในการแก้ปัญหาที่มีต่ำอยู่แล้ว ตัวพรรคการเมืองเองและการมีรัฐบาลผสมยิ่งทำให้ชาติบ้านเมืองมีปัญหามากขึ้นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่รัฐบาลโดยพรรคการเมืองเป็นฝ่ายริเริ่มทำเอง เช่น กรณี สปก. 4-01 หรือเรื่องที่เป็นปัญหาหมกหมมมานาน แต่ก็ไม่สามารถจัดการได้อย่างเป็นระบบ เช่น ปัญหาการก่อสร้างระบบขนส่งมวลชน หรือเรื่องที่เป็นปัญหาทางพฤติกรรมของพระสงฆ์ เช่น กรณีพระยันตระ หรือเรื่องที่เป็นการจัดการตามอาณัติที่ได้รับมอบหมายมา เช่น กรณีสปอร์ตคอมเพล็กซ์ เป็นต้น

นี่เป็นเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้น หากจะพิจารณาในรายละเอียดลงไปอีก ก็พบว่าระบบพรรคการเมืองและกระบวนการตัดสินใจระดับสูงสุดของประเทศไทย ในขณะที่อยู่ในสถานะที่ตกต่ำอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ดัชนีที่บ่งบอกถึงสถานะต่อความสามารถของระบบปัจจุบันนี้ ก็คือ ความขัดแย้งในการใช้

ทรัพยากรหลักๆ คือ ดิน น้ำ ป่า ในประเทศไทย จากการศึกษาของคณะนัก
ศึกษาปริญญาเอก คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะการ
สำรวจส่วนที่ประพาส ปีนตบแต่งกระทำในช่วงหนึ่งปีของรัฐบาลชวน คือในปี
ประมาณ 2537 (1 ตุลาคม 2536 - 30 กันยายน 2537) พบว่ามีการชุมนุมร้อง
เรียนของประชาชนรวมทั้งสิ้น 739 ครั้ง คือ ชุมนุมเฉลี่ยวันละ 2 ครั้ง โดย
ปัญหาการชุมนุมเรียกร้องมากที่สุด คือ การชุมนุมที่เกิดจากการขัดแย้งในการใช้
ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า การตัดค้ำโครงการขนาดใหญ่ การต่อต้านขยะมลพิษจาก
อุตสาหกรรม มีถึง 276 ครั้ง

ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า 276 ครั้งนี้คิดเป็นร้อยละ
34.7 ของการชุมนุมทั้งหมด 739 ครั้ง เป็นความขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกินในเขต
ป่ามากที่สุด คือ 126 ครั้ง นอกจากนั้น เป็นความขัดแย้งในการใช้ที่ดินในเมือง
การตัดค้ำโครงการขนาดใหญ่และความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ (ร้อยละ
24.6, 14.1 และ 12.1 ตามลำดับ)

ความขัดแย้งที่ยกมากล่าวนี้เป็นเรื่องพื้นฐานที่รัฐบาลในระบบการเมือง
แบบประชาธิปไตย จะต้องถือเป็นลำดับความสำคัญสูง ที่จะต้องรีบดำเนินการ
แก้ไข แต่การศึกษารายละเอียดของกรณีความขัดแย้งชี้ให้เห็นว่า ทั้งฝ่ายการ
เมืองและกลไกทางการบริหารราชการไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ สิ่งที่น่าตกใจก็คือ ในขณะที่ประชาชนผู้ยากไร้ มีปัญหาเรื่องที่ดิน
ทำกิน พรรคการเมืองที่คุมอำนาจด้านการจัดสรรที่ดินให้เกษตรกร กลับทำการ
แจกจ่ายที่ดินให้กับผู้ที่มีเชื้อเกษตรกรตามความหมายที่แท้จริงของพระราช
บัญญัติปฏิรูปที่ดินฯ

เรื่อง สปก. 4-01 นี้คือ รูปธรรมของความเหลกเหลวของระบบหัว
คะแนน-ระบบพรรค-ระบบพรรคร่วมรัฐบาล และระบบสภาผู้แทนราษฎร จะ
เห็นได้ว่ากลไกหลักของระบอบประชาธิปไตยไม่สามารถยุติปัญหานี้ได้ และเป็น
เพราะสื่อมวลชน เรื่องนี้จึงถูกเปิดโปงขึ้น

สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยเป็นสถานการณ์ที่สังคมมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคงและมีพลังสะสมไว้ช่วยบรรเทาปัญหา แต่พลังสะสมนี้กำลังสลายตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่การเมืองไม่มีความมั่นคง เพราะคุณภาพของนักการเมือง-พรรคการเมืองโดยเฉพาะส่วนแกนที่คุมอำนาจอยู่ในทุกพรรคต่างเป็นแกนที่คุณภาพต่ำ และเต็มไปด้วยผลประโยชน์อันคับแคบเฉพาะตัว-เฉพาะกลุ่ม ดังนั้นไม่ว่าทุกพรรคจะมีบุคลากรที่มีคุณภาพหรือมี “ความหวังดี” “ความตั้งใจจริง” อย่างไรก็ตาม แต่อิทธิพลของบุคลากรเหล่านี้ยังไม่ีมากพอที่จะพลิกผันสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในหมุมแกนหลักของพรรคได้

เราพอสรุปสถานการณ์ทางการเมืองไทยในปัจจุบันและในระยะ 5 ปีข้างหน้าได้โดยย่อดังนี้

1. การเมืองไทยจะยังคงถูกยึดกุมด้วยแกนอำนาจแกนเล็กๆ ในพรรคการเมืองที่มีบทบาทในการเลือกตั้งและในสภาผู้แทนราษฎร ประมาณ 5-6 พรรค โดยแกนอำนาจในแต่ละพรรคต่างประกอบด้วย กลุ่มคนที่ร่วมกันอยู่ในพรรคโดยอาศัยพรรค และกติกาประชาธิปไตยดำเนินการแสวงหาผลประโยชน์กับระบบเศรษฐกิจระดับชาติและนานาชาติ โดยเน้นการหาผลประโยชน์จากธุรกิจขนาดใหญ่ สัมปทานในลักษณะที่แบ่งปันผลประโยชน์ที่พยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งซึ่งกันและกัน

2. แกนอำนาจจะต้องอาศัย “กติกา” ของประชาธิปไตยแบบจักรกล ดำเนินการรักษาพื้นที่ทางการเมือง ซึ่งเน้นกระบวนการเลือกตั้งว่าเป็นช่องทางแห่งความชอบธรรม ช่องทางเดียวไว้อย่างเหนียวแน่น โดยในระยะยาวจะเริ่มจำกัดและลดอิทธิพลของสถาบันที่เคยมีพลังอำนาจทางการเมือง เช่น กองทัพนักศึกษา และองค์กรประชาชน และจะแสวงหาพันธมิตรกับกลุ่มธุรกิจมากขึ้น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แกนอำนาจในแต่ละพรรคจะเร่งสร้างพันธมิตรทางธุรกิจ โดยเฉพาะธุรกิจที่ต้องอาศัยสัมปทานใบอนุญาต ซึ่งพันธมิตรนี้จะมีหลายกลุ่มตามลักษณะการแข่งขัน เช่น ในสายโทรคมนาคม

สายก่อสร้าง เป็นต้น พันธมิตรนี้จะเกิดขึ้นเป็นหย่อมๆ ทั่วอาณาบริเวณของระบบราชการตามการควบคุมกรมในกระทรวงต่างๆ ทำให้การเมืองไทยแปรสภาพจากลักษณะการ “กินเมือง” ในสมัยโบราณมาเป็นการ “กินกรม” เพราะในระยะเวลา 100 กว่าปีที่ผ่านมานี้ อำนาจและการแบ่งปันอำนาจในสังคมไทยได้พัฒนาจากอิทธิพลและผลประโยชน์ที่ได้รับโดยตรง จากการคุมเมืองมาเป็นอำนาจตามกฎหมายภายใต้รัฐประชาชาติที่อาศัยกรมเป็นกลไกในการควบคุมอาณาบริเวณพื้นที่ทั่วทั้งหมดในรัฐประชาชาติ โดยลดอิทธิพลและอำนาจทั้งที่เป็นทางการและที่มืออยู่อย่างธรรมชาติไปที่ละน้อย

พรรคการเมืองเป็นกลไกของระบบการเมืองซึ่งการเมืองได้พัฒนาผ่านการต่อสู้ของประชาชนต่อเนื่องยาวนาน จนมีพลังสะสมมากพอที่จะต้านทานการกุมอำนาจเด็ดขาดของสถาบันราชการดั้งเดิม ซึ่งได้อาศัยอำนาจรัฐประชาชาติจัดพลังอื่นๆ ในสังคมออกไปจากเวทีของรัฐ มาบัดนี้พลังที่เคยอ่อนแอรวมตัวไม่ติด ทั้งฝ่ายประชาชนและสื่อมวลชน สื่อสารการคมนาคมสามารถเชื่อมโยงกันได้โดยไร้การจัดที่ตั้งถาวร อีกทั้งเชื่อมโยงกับระบบโลกด้วยพลังที่จัดตั้งเพื่ออำนาจเผด็จการเป็นระยะๆ นี้เอง ที่เปิดให้การเมืองและรูปแบบทางการเมืองแบบประชาธิปไตยได้เข้ามาสวมบทบาทและอำนาจเหนือกรมอันเป็นฐานอำนาจหลักของข้าราชการมาเป็นเวลา 100 กว่าปี ดังนั้น พรรคการเมืองจึงจะรักษาระบบการเลือกตั้งปัจจุบันไว้ไม่ยอมปฏิรูประบบการเมือง เพราะการปฏิรูประบบการเมืองจะทำให้พรรคการเมืองไม่สามารถใช้อำนาจได้เต็มที่

3. การเมืองไทย จะก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว เพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างพรรคการเมืองกับข้าราชการในแง่ของการสยบยอมอยู่ภายใต้อำนาจของพรรคการเมืองมากขึ้น เพราะข้าราชการต่างตระหนักดีว่า ระบบนี้จะคงอยู่กับพวกเขาไปอีกนาน โดยโอกาสที่ข้าราชการจะหวังให้มีการปฏิวัติรัฐประหารเริ่มมีน้อยลง เพราะทหารเองก็มีความตระหนักว่าการปฏิวัติรัฐประหารส่งผลเสียโดยตรงต่อประเทศชาติอย่างมาก การปรับสัมพันธ์ภาพทั้งระดับข้าราชการกับนัก

การเมืองนี้ มีความคุ้นกันไปเป็นความสัมพันธ์สามเส้า ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มธุรกิจ-ข้าราชการ-นักการเมือง โดยนักการเมืองกลายเป็นหัวจั่วใหญ่แทนที่จะเป็นข้าราชการ กลุ่มธุรกิจกำลังช่วยนักการเมืองจัดความสัมพันธ์ใหม่กับข้าราชการ และกลุ่มธุรกิจบางกลุ่มกำลังเข้าเป็น “ผู้ร่วมทุน” กับแกนอำนาจพรรคการเมืองแต่ละพรรค อีกทั้งยังพัฒนาบทบาทของตนเองเข้าเป็นนักการเมืองโดยตรงด้วย

4. การเมืองไทยในระบบเลือกตั้งแบบปัจจุบัน จัดเป็นเทคโนโลยีทางสังคมของเหล่านักเลือกตั้งที่มีประสบการณ์และทักษะ ซึ่งคนกลุ่มอื่นในสังคมไม่มีหรือมีน้อยกว่า นักเลือกตั้งจำนวนไม่เกิน 3,000 คนทั่วประเทศขณะนี้ อาศัยทักษะในการจัดการเลือกตั้งขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง จึงทำให้ “คนหน้าใหม่” ซึ่งอาจเป็นมหาเศรษฐี มีเงิน มีอำนาจทางธุรกิจ-เศรษฐกิจ ต้องอยู่ในภาวะพึ่งพาทักษะทางการเมืองและนักเลือกตั้งก็จะอาศัยทักษะนี้ข่มขู่บุคลากรใหม่ๆ ที่จะเข้าสู่ระบบการเมืองต่อไปให้สยบยอมทางวัฒนธรรม (ทางการเมือง) ซึ่งพวกเขา กำลังช่วยกันสร้างมายาคติทางการเมืองขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่นกรณี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร และ “คนนอก” อื่นๆ เป็นต้น

5. ในส่วนที่เกี่ยวกับฐานของการขึ้นสู่อำนาจและการรักษาอำนาจการเมืองไทยจะมีลักษณะภูมิภาคนิยมมากขึ้น แต่จะมีลักษณะแบ่งกันกินกรรมมากขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวกับการหาผลประโยชน์เพื่อไปรักษาฐานอำนาจ ดังนั้น การเมืองไทยจึงจะเลื่อมทราวมไปสู่สภาวะของการที่ประชาชนระดับล่างถูกใช้เป็นฐานเสียงในขั้นตอนแรก แต่จะถูกกลืนในขั้นตอนภายหลังที่นักการเมืองเข้าสู่อำนาจแล้ว เพราะกระบวนการแบ่งกันกินกรรมไม่มีส่วนสัมพันธ์กับประชาชนในพื้นที่จังหวัด เนื่องจากเม็ดเงินงบประมาณ ตลอดจนผลประโยชน์ที่ได้จากการกินกรรมเกี่ยวพันกับนักการเมืองอีกระดับหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของคะแนนเสียงไม่มีอิทธิพลในการให้คุณให้โทษแก่นักการเมืองแล้ว

ความเลื่อมทราบนี้นหากดำเนินไปโดยไม่มีการแก้ไขจะทำให้เกิดลียุคและการกลับคืนมาของสถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงในสังคมทั้งระดับเมืองและชนบทอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทย

6. การเมืองไทยเป็นการเมืองที่ขาดวัฒนธรรมทางอำนาจและยังไม่มีแนวคิดหรืออุดมการณ์ใหม่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางอำนาจ นักการเมืองจึงไม่มีหลักการ ไม่มีจิตสำนึกที่สูงส่งพอที่จะควบคุมพฤติกรรมทางอำนาจ การรักษาอำนาจจึงเป็นไปอย่างขาดความละเอียด การเมืองไทยจึงเป็นการเมืองของความบ้าคลั่งกักขังทางอำนาจ ไม่รู้จักความละเอียด ดื้อด้นและจะมีการปฏิเสธความรับผิดชอบต่อสาธารณชนมากขึ้น ด้วยเหตุนี้เอง ที่จะทำให้การเมืองไม่สามารถจะปฏิรูปตนเองจากภายในได้ จะต้องมีการกดดันจากภายนอก โดยเฉพาะทางสื่อมวลชนและองค์กรเอกชน-องค์กรประชาชนมากขึ้นเป็นลำดับ

7. ระบบเศรษฐกิจโลกที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวพันกับสังคม-เศรษฐกิจ-การเมืองไทยมากขึ้นเป็นระบบเศรษฐกิจ 4 ระบบ ไม่ใช่ระบบเดียว ดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น นโยบายของรัฐบาลแบบที่เคยใช้อยู่ในการพัฒนาประเทศ หรือแม้แต่การอาศัยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ เป็นกรอบใหญ่ในการจัดการกับการท้าทายของการเปลี่ยนแปลงย่อมไม่มีประสิทธิภาพอีกต่อไป การเมืองที่เคยอิงกรอบของแผนพัฒนา โดยไม่รู้จักกำหนดท่าทีของรัฐในความสัมพันธ์ต่างลักษณะกับแต่ละระบบเศรษฐกิจ หรือไม่เข้าใจที่จะจัดองค์การและวิธีการปฏิบัติงานหลากหลายรูปแบบ เพื่อได้ตอบสนองสัมพันธ์กับแต่ละลักษณะของระบบเศรษฐกิจก็จะประสบกับความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือปัญหาของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นปัญหาและพื้นฐานชั้นล่างสุดด้านหนึ่งกับปัญหาการจัดการทางเศรษฐกิจจะระดับสูงสุด คือความล่าช้าในการกำหนดตำแหน่งให้กับหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) และลงเอยด้วยการกำหนดให้เป็นข้าราชการระดับ 10 เงินเดือน 53,200 บาท โดยอ้างเหตุผลว่าไม่ควรมีระดับสูงกว่าเอกอัครราชทูต ซึ่งเป็นระดับ 10 แสดงให้เห็นถึงการใช้หลักเกณฑ์ของระบบราชการแบบเก่าไปกำหนดมาตรฐานทางตำแหน่งที่มีลักษณะงานผิดแผกแตกต่างไปจากงานราชการต่างประเทศโดยทั่วไป

ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ บอกเรากว้างๆ ว่าจะเห็นเรื่องคน แต่ก็ยังไม่มีแนวทางของการจัดความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนหลากหลายรูปแบบ หรือการดำเนินการแต่ละปีตามงบประมาณก็ยังไม่สะท้อนถึงนโยบายที่หลากหลายมากพอในการจัดความสัมพันธ์ตามลักษณะของปัญหาในระดับพื้นที่ หากยังอาศัยกรมและแผนงานของกรมเป็นตัวกำหนดอยู่ ดังนั้น การเมืองจึงขาดพลังทางนโยบายไม่ว่าจะเป็นระดับแผนพัฒนา ใหญ่สุดหรือนโยบายหลัก-นโยบายย่อยที่จะก่อให้เกิดการแก้ปัญหาของแต่ละส่วนย่อยอันหลากหลายของสังคมได้ สิ่งที่ดีกว่า “ใหม่” เช่น การเห็นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาก็มิใช่ความใหม่ที่มีมาตรการรองรับในการก่อให้เกิดความเป็นจริงในทางปฏิบัติ บทพิสูจน์จึงไม่ได้อยู่ที่การมีแผนพัฒนา ที่ “เข้าท่า” ขึ้น หากอยู่ที่การดำเนินการตามแผน ซึ่งเป็นปัญหาที่พัวพันกับระบบการเมืองและระบบราชการโดยตรง

8. การเมืองไทยจึงมีสภาพเหมือนกับการมีก๊กหลายก๊ก เหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก จะต่างกันตรงที่ว่าสมัยกรุงแตกนั้น ก๊กแต่ละก๊กไม่สามารถคงอำนาจอยู่ได้ในระยะยาวก็ต้องสลายไป แต่การพัฒนาของก๊กหรือแก๊งอำนาจในระบบการเมืองปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะคงตัวและผนึกกำลังได้ในระยะยาว ควบคู่ไปกับลักษณะของระบบการเลือกตั้ง ระบบพรรคการเมืองและระบบสภาผู้แทนราษฎรอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน โดยแก๊งหรือก๊กอำนาจแต่ละก๊กจะแบ่งสันปันส่วนอาณาบริเวณที่จะหาผลประโยชน์กัน และไม่กระทบกระทั่งกันหากหลีกเลี่ยงได้ ก๊กและแก๊งเหล่านี้จะกลายเป็นรูปลักษณะของการเมืองไทยในอนาคต ซึ่งมีลักษณะล้าหลังกว่าฝักฝ่าย (factions) ในระบบการเมืองอื่น เช่น ต่างจากระบบฝักฝ่ายในญี่ปุ่น (ซึ่งกำลังสลายตัวอย่างรวดเร็ว) เพราะแก๊งอำนาจในการเมืองไทยต่างมีวิถีหากินแบบดั้งเดิมล้าหลัง เช่น หากินกับทรัพยากรของชาติ หากินกับของเถื่อน (น้ำมัน บุหรี่ เหล้า) บ่อน-ช่อง และแหล่งบันเทิงยาเสพติด เป็นต้น แก๊งอำนาจที่เข้าคู่มือกิจการของกรมที่มีการพัฒนาเทคโนโลยี เช่น การสื่อสารโทรคมนาคม ก็จะมีวิธีการพลิกแพลงหาผลประโยชน์อีกรูปแบบหนึ่ง

ส่วนที่คุ้มครองวิสาหกิจก็จะทำให้วิสาหกิจต่างๆ กลายเป็นส่วนควบของกระบวนการกินกรรมไปในที่สุด

9. การเมืองไทยจะสามารถควบคุมแหล่งอำนาจเดิม คือระบบราชการได้และสามารถผนวกอำนาจทางธุรกิจเข้ามาไว้ให้เป็นส่วนเอื้อประโยชน์ต่อพรรคการเมืองได้ แต่จะไม่สามารถทำให้สังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมเปิดมาเป็นเวลานานอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นสังคมปิด ดังนั้น แรงต้านพลังทางการเมืองที่มีน้ำหนักมากที่สุดจึงจะอยู่ในส่วนของสังคมที่เกี่ยวกับการสื่อสารคมนาคมซึ่งนับวันจะมีขอบเขตที่เสรีมากขึ้น และเรียกร้องให้รัฐเปิดเสรีการสื่อสารคมนาคมอย่างกว้างขวาง ดังนั้น การเมืองในรูปลักษณะของการสื่อสารจะเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยไปอีกนาน และจะเป็นพลังเดียวที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การตื่นขึ้นทางวัฒนธรรม

เมื่อระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกของศตวรรษที่ 18 กำลังจะกลายเป็นรูปแบบของกติกาทางอำนาจ ที่เอื้อประโยชน์ต่อแกนอำนาจของพรรคการเมืองดังกล่าวมาแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าสังคมเรากำลังก้าวเข้าสู่กับดักทางการเมือง ซึ่งโลกตะวันตกเจ้าของตัวแบบทางการเมืองเองกำลังหลีกเลี่ยง

ประเด็นที่น่าสนใจซึ่งไม่ค่อยจะมีใครนึกถึง ก็คือ การใช้มายาคติของลัทธิเลือกตั้งนิยมมาเป็นเงื่อนไขของความชอบธรรมทางการเมือง แทนที่จะถือเอาประสิทธิภาพของการแก้ไขปัญหาให้แก่กลุ่มชนทุกกลุ่มในสังคมได้อย่างฉับไวนั้น เท่ากับกลุ่มนักเลือกตั้งได้ทำให้เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์ประชาธิปไตยขึ้นในชีวิตทางการเมืองของประเทศทันที ทั้งๆ ที่สังคมไทยเป็นสังคมเปิดและประนีประนอมเหมือนกับสังคมตะวันตกโดยทั่วไป

ออกตาวิโอ ปัส (Octavio Paz) กวีชาวเม็กซิกันผู้เขียนเรื่อง The Labyrinth of Solitude (1950) และเป็นผู้ให้ความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่

กำลังเกิดขึ้นในโลกปัจจุบันได้เคยวิจารณ์วัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมลาตินอเมริกันไว้ว่ามีพรสวรรค์ในการทำให้ฝ่ายที่อยู่ตรงกันข้ามกัน (คู่ขัดแย้ง) ไม่สามารถตกลงประนีประนอมกันได้ แต่ในวัฒนธรรมตะวันออกนั้นเป็นวัฒนธรรมที่มีอัจฉริยภาพในการทำให้สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกันสามารถอยู่ร่วมกันได้ เขายกตัวอย่างพุทธศาสนา ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นปรัชญาที่วิพากษ์ความเป็นจริงและสภาวะของมนุษย์ได้อย่างน่าพิศวง โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องสัจจธรรม ซึ่งเป็นสภาวะที่ความเป็นอยู่และความไม่มีอยู่ ความจริงและความไม่จริง รวมอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันไม่ขัดแย้งกัน ดังนั้น ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากมายาภาพเท่านั้น ข้อสังเกตของปรัชญาสำคัญต่อปัญหาที่เรากำลังพิจารณาอยู่ ก็คือ ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยของตะวันตกนั้นมาจากวัฒนธรรมตะวันตกที่ไม่ยอมประนีประนอมความขัดแย้งที่เป็นคู่ตรงข้าม วัฒนธรรมนี้มีรากเหง้ามาจากลัทธิพระเจ้าองค์เดียวของชาตินิยม วัฒนธรรมแบบนี้จึงมักจะมองทุกอย่างเป็นขาวกับดำไปหมด ในทางการเมืองก็เช่นกัน การมองอะไรเป็นขาวกับดำหรือเทพกับมารย่อมก่อให้เกิดปัญหาในการยอมอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

นับวันนักการเมืองของเราก็มักมีพฤติกรรมทางการเมืองในลักษณะที่จะเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมากขึ้น ดังจะเห็นจากความขัดแย้งระหว่างพรรคร่วมรัฐบาล นอกจากนั้นคุณค่าหรือวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมพุทธที่เรานับถือกันมานาน เช่น การรักษาวาจ การไม่ตลบแต่ลง การรู้จักความผิด ความบกพร่องของตนเองและยอมรับผิด ก็กำลังถูกการเมืองทำให้สามัญ ดังกรณีสัตยาบันที่กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย เป็นต้น

ดังนั้น การเมืองไทยจึงทำให้คุณค่าและวัฒนธรรมเสื่อมทรามลงมากขึ้น แม้สังคมไทยจะมีความมั่นคงทางวัฒนธรรม แต่การเมืองปัจจุบันต่างกันกับการเมืองในยุคก่อน ซึ่งแม้จะมีระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ความเกี่ยวโยงกับประชาชนก็ยังมีสูง เพราะระบอบการเมืองดั้งเดิมให้ความสำคัญ

สำคัญต่อความชอบธรรมที่ผูกพันอยู่กับเงื่อนไขทางศีลธรรมและคุณธรรมสูงผิดกับการเมืองในปัจจุบัน นอกจากนักการเมืองบางคนมีคุณค่าส่วนตัวที่ไม่สนใจไยดีศีลธรรมคุณธรรมอยู่แล้ว ก็ยังนำเอาความบกพร่องทางศีลธรรมส่วนตัวนั้น มาทำให้คุณค่าที่สาธารณชนยังคงยึดมั่นอยู่ยิ่งสั่นคลอนไปอีก

ปัญหาประชาธิปไตยในยุคที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง จึงเป็นปัญหาทางด้านวัฒนธรรมเป็นด้านหลัก มิใช่เป็นเพียงแค่ปัญหาการเมืองหรือเศรษฐกิจ

ทั้งนี้เนื่องจากในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าในยุคสมัยใด เพราะยุคที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคทันสมัยสุดเหวี่ยงและซับซ้อนนี้ มนุษย์เราต้องพยายามรักษาสภาพสมดุลระหว่างหลายสิ่งหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหลายๆ ด้าน เรื่องของชุมชน เรื่องของชาติและนานาชาติ ท่ามกลางความซับซ้อนหลากหลายที่โหมเร้าด้วยความรวดเร็วของธุรกรรมข้อมูลข่าวสารและห้อมล้อมไปด้วยปัญหามานัปการนี้ มนุษย์เราจะวางตัวเองไว้อย่างไร ตัวเองและเพื่อนร่วมสังคมจึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างอยู่เย็นเป็นสุข

การเมืองจะช่วยให้มีสภาพการณ์ดีขึ้นหรือลดลง ในเวลานี้ทุกคนคงมีความรู้สึกว่าการเมืองกำลังเลวลงเป็นลำดับยังมีความสับสนทางคุณธรรมและคุณค่า เพราะกิจกรรมทางการเมืองกำลังให้นิยามคุณค่าบางคุณค่าเสียใหม่ ดังที่เราพบเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันเช่นนี้จึงจะต้องเรียกร้องให้เราหันมาให้ความสนใจต่อแนวคิด และคุณค่าของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นปรัชญาอันควรแก่การนำมาใช้ในการดำเนินความสัมพันธ์ทางการเมืองมากขึ้น

เราจะต้องรู้จักแยกแยะระหว่างการศึกษาหาความรู้จากพุทธปรัชญา แล้วนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติทางการเมืองกับการนำศาสนา มา “เกี่ยวข้อ” กับการเมืองซึ่งเป็นคนละเรื่องกัน

แนวคิดของท่านพุทธทาสในการนำเรื่องสัญญาตา มาเป็นแก่นแกนของการพัฒนาชีวิตและการดำเนินชีวิตนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงพื้นฐานของชีวิตกับชีวิตด้านต่างๆ ของเราในชีวิตทางการเมืองของสังคม การย้อนกลับ

ไปศึกษาเรื่องสัญญาตาก็จะทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับอิทธิพลและอำนาจได้เข้าใจสัง-
กรรมและสภาวะที่มีมนุษย์เราต้องเผชิญอยู่ได้

โลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างที่เราเห็นไปไม่อาจหมุนเข็มนาฬิกากลับ
ได้ ประเด็นหลักของสังคมทุกสังคมก็คือ เราจะสามารถหาสภาวะที่พึงพอใจจาก
ความขัดแย้งหลายๆ ด้านที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและรวดเร็วนี้ได้อย่างไร

ถ้าเราเริ่มต้นจากความเข้าใจว่า โลกปัจจุบันและอนาคตเป็นโลกของ
ความหลากหลาย (diversity) ซับซ้อน (complex) มีความเกี่ยวพันพึ่งพาดต่อกัน
ไปหมด (interdependence) มีลักษณะเครือข่าย (network) ซึ่งความสัมพันธ์
นี้เป็นความสัมพันธ์แบบชีวภาพ (biological) มากกว่าแบบจักรกล (mechani-
cal) โดยความหลากหลายซับซ้อนนี้ เป็นความแตกต่างที่ไม่จำเป็นจะต้องก่อให้เกิด
เกิดความแตกแยกโดยอัตโนมัติเสมอไป หากเป็นธรรมชาติของธรรมชาติ

นอกจากนี้ถ้าเราเข้าใจสัมพันธ์ภาพเชิงชีวภาพเช่นนี้แล้ว เราจะไม่แยก
แยะความสัมพันธ์ของมนุษย์หรือระหว่างมนุษย์กับชุมชนออกเป็นด้านๆ แบบที่
แต่ละด้านมาเกี่ยวกับภายหลัง แต่เราจะมองมนุษย์และชุมชนเป็นภาพเดียวกัน
ทั้งหมด (holistic) ดังนั้นสิ่งที่กล่าวไว้ตั้งแต่ต้นก็คือ วัฒนธรรมเกิดก่อนการ
เมืองเพราะ ภาษาคือวัฒนธรรมรูปแบบแรก เราจึงต้องพิจารณาลึกลับที่เราเรียกว่า
“การเมืองจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม” ดังได้กล่าวมาแล้ว

ในปัจจุบันได้มีการทบทวนความคิดพื้นฐานทางวัฒนธรรมมากขึ้น แล้ว
น้อมนำเอาความคิดนั้นไปทำความเข้าใจกับตัวแบบทางการเมือง การตื่น
(awakening) ทางวัฒนธรรมจึงเป็นการตื่นทางปัญญาที่สำคัญยิ่ง เพราะ
วัฒนธรรมตะวันออกมีใช้วัฒนธรรมใหม่ หากเป็นวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดเมือง
อาณาจักรและมหาอาณาจักรมาแล้ว ผมจึงเห็นอย่างรุนแรงว่า การตื่นขึ้นทาง
วัฒนธรรมเป็นเงื่อนไขแรกของการแก้ปัญหาทางการเมืองของประเทศไทย

ชูอิชิ คาโตะ (Shuichi Kato) นักคิดคนสำคัญของญี่ปุ่นผู้เขียน A
History of Japanese Literature และ Form, Style and Tradition ชี้ให้

เห็นว่าในขณะที่เศรษฐกิจอเมริกันกับญี่ปุ่นมีความเหมือนกันมากยิ่งขึ้นทุกขณะ เพราะใช้รหัสประเภทเดียวกัน ดูวีดีโอและบินด้วยเครื่องบินประเภทเดียวกัน แต่แนวคิดพื้นฐานเรื่องกาล (Time) และเทศะ (Space) ต่างกันอย่างฟ้ากับดิน

แนวคิดเรื่องกาลของอเมริกันและของตะวันตกโดยทั่วไป เป็นความคิดที่มาจากพระคัมภีร์เก่า (Old Testament) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของยิว-คริสเตียน (Judeo-Christian)

ตามแนวความคิดนี้กาลมีโครงสร้างที่แน่นอน คือถูกกำหนดให้มีจุดเริ่มต้นกำเนิดที่มาและมีจุดจบ ดังที่เรียกว่า a beginning, Genesis, an end แม้ สตีเฟน ฮอว์กิงส์ (Stephen Hawkins) เองก็คิดว่าจักรวาลมีจุดเริ่มต้นคือ Big Bang และต้องมีจุดจบ

กาลหรือเวลานี้มีการคลี่คลายขยายตัวจากเวลาหนึ่งไปสู่อีกเวลา (หรือยุค) หนึ่ง โดยเคลื่อนตัวเป็นเส้นตรงและไม่ซ้ำรอยเดิม กาลก้าวไปจากอดีตที่เรา รู้จักไปสู่ขณะจิตใหม่ที่เรารู้จัก เช่น ใน Exodus ได้มีการเลือกที่จะทิ้งระบบ ทาลัวข้างหลัง และก้าวต่อไปสู่เป้าหมายใหม่ที่ชัดเจน คือ ไปสู่ “ดินแดนตาม สัญญา” (The Promised Land) จุดที่ตัดสินใจไปแล้วนี้ผ่านเลยไปโดยไม่มีวัน หวนกลับคืนมาอีก

ในแนวความคิดของตะวันออกเวลาไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด มีแต่ อนันตกาล ไม่รู้จุดจบ (infinity) และซ้ำรอยเดิม (repetition) กาลหรือเวลา เป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่คลี่คลายขยายตัวไปจากปัจจุบัน สายใยแห่ง ประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่มีความต่อเนื่องดูละเอียดแน่นนี้ไม่มีการแบ่งตัดตอนเป็น ยุคสมัย ดังนั้น “ที่นี่และเดี๋ยวนี้” จึงมีความสำคัญเฉพาะตัวของมันเองไม่ใช่เป็น ส่วนหนึ่งของอดีตหรือปัจจุบัน

กาลจึงไม่มีโครงสร้าง เพราะกาลมีความหมายผูกพันกับขณะนี้ บัดนี้ (present moment) ดังคำกล่าวที่ว่า

วันวาน คือ ความทรงจำ (Yesterday is a Memory)

วันพรุ่ง คือ สิ่งที่ไม่รู้ (Tomorrow is the Unknown)

บัดนี้ คือ พุทธะ (Now is the Knowing)

ในแง่นี้ทางตะวันออกจึงไม่มีความคิดที่ว่า ประวัติศาสตร์ถูกกำหนด โดยการตัดสินใจของมนุษย์ที่จะเคลื่อนตัวจากอดีตไปสู่แผ่นดินที่พระเจ้าได้ให้ สัญญาไว้

นอกจากความคิดเรื่องกาลแล้วความคิดเรื่องเทศะ (space) ของ ตะวันออกก็ยังแตกต่างไปจากฝ่ายตะวันตกอีกด้วย ทางฝ่ายตะวันตกนั้นเป็น ปัจเจกบุคคลนิยมเป็นแก่นแกนหลักของระเบียบทางวัฒนธรรม มุ่งรับใช้บุคคล เป็นสำคัญ แต่ในความคิดตะวันออกไม่มีปัจเจกบุคคลในความหมายของตะวันตก เพราะแต่ละคนต่างเป็นส่วนหนึ่งที่แนบแน่นกับกลุ่มหรือชุมชน เช่น หมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้เองที่แต่ละบุคคลจะถูกอบรมเพาะให้อ่อนน้อมถ่อมตน ให้ลดอัตตา ลดความสำคัญของตนเอง ให้ความสำคัญกับชุมชนและกลุ่มคน แต่ละคนต้อง ปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มและชุมชนให้ได้ การปรับตัวจึงเป็นวิถีทางวัฒนธรรมที่สำคัญ พิจารณาในแง่นี้สังคมเปิดของตะวันออกจึงน่าจะมีลักษณะแตกต่างไป จากสังคมเปิดของตะวันตกในข้อที่ว่า เมื่อพัฒนาไปถึงจุดหนึ่ง สังคมเปิดของ ตะวันตกที่เน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคลก็จะไม่อินังขังขอบกับปัญหาและความล้มเหลวของปัจเจกบุคคล หรือชุมชน หรือชนกลุ่มน้อย แต่รากฐานทาง ความคิดและชนบประเพณี ตลอดจนสภาพการดำรงชีวิต-ประกอบอาชีพของ สังคมตะวันออกมีผลทำให้สังคมเปิดของตะวันออกเป็นสังคมเปิดไม่เฉพาะของ ปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่สำหรับชุมชนและกลุ่มชนอีกด้วย

วัฒนธรรมตะวันออกมีคุณค่าที่ส่งเสริมการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะสอนให้คนลดความเห็นแก่ตัวและขจัดตัวกู-ของกู ในวัฒนธรรมญี่ปุ่น มีคำสมัยโตกุกาวะ คำหนึ่งคือ mokoto ซึ่งหมายถึง จิตบริสุทธิ์ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีอัตตา ความหมายของ mokoto นี้ลึกซึ้งมากกว่าคำว่า ความจริงใจ

(sincerity) ในภาษาอังกฤษ เพราะ mokoto เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณธรรม
ภายในจิตใจแต่ละตนเอง ส่วนคำว่า ความจริงใจนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ทำภาย
นอกตัวเรา

ตัวอย่างของวัฒนธรรมตะวันออกที่ยกมากล่าวให้เห็นนี้ก็เพื่อจะย้ำ
ประเด็นของวามสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะสภาวะทั้งหมดทางสังคม มิใช่
เรื่องที่แยกออกต่างหากจากเศรษฐกิจและการเมือง

ผมได้กล่าวมาแล้วว่าสังคมไทยกำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านที่สำคัญใน
ด้านที่เกี่ยวกับลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไป ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ได้
ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า สังคมไทยเรามีคลื่นของความไม่พร้อมมาเยือน
พร้อมๆ กัน ซึ่งเรียกว่า "การมาพร้อมกันของความไม่พร้อม" ทั้งนี้เนื่องจากใน
ด้านหนึ่งนั้น โลกของเรากำลังก้าวเข้าสู่ยุคหลังสงครามเย็น ยุคหลังสังคม
อุตสาหกรรมและยุคหลังสงครามเย็นที่มีความขัดแย้งรุนแรงระดับชาติ-ท้องถิ่น
และภูมิภาคมากขึ้น อีกทั้งยังอยู่ในยุคก่อนอุตสาหกรรมและในยุคก่อนทันสมัย
อีกด้วย

ความกังวลใจที่ ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ได้แสดงไว้โดยทั่วไปนี้ ยุคเสรีอารี-
ยะ ได้ให้ความเห็นที่ละเอียดลงไปอีกเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมและความตาย
ของวัฒนธรรมไทยที่เกิดจากการรุกรานทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลางของโลก
ทุนนิยม ยุคเสรีอารียะ เห็นว่า สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันนี้คือ การรุกราน
วัฒนธรรมของโลกตะวันตก โดยอาศัยเงื่อนไขของการปฏิวัติทางการสื่อสารซึ่ง
เป็นพลังอำนาจใหม่ เขายังเห็นต่อไปอีกว่าการแพร่ระบาดของลัทธิปัจเจก
บุคคลก่อให้เกิดความเห็นแก่ตัวที่ทำให้คนรุ่นใหม่จมปลักอยู่ในโลกแห่งความ
บันเทิงโลกมาตา ไม่สนใจใฝ่ดีสังคมถึงขนาดที่ว่าในบั้นปลายมันสมองของมนุษย์
ก็จะถูกล้อมรอบด้วยวัฒนธรรมขยะซึ่งเป็นอาหารขยะ วัฒนธรรมน้ำเน่าและ
ความจริงเทียมทั้งหลาย ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือ ที่มาแห่งความตายของวัฒนธรรมของ
มนุษยชาติ ไม่ว่าจะยุคเสรีอารียะจะมองภาพสังคมปัจจุบันอย่างไรก็ตาม แต่ข้อ

เท็จจริงก็คือสังคมโลกกำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นสังคมเปิดมากขึ้น และเป็นภารกิจของทุกๆ ส่วนของสังคมที่จะรู้จักและเข้าใจหาความพอดีร่วมกัน

ประเด็นสำคัญที่ควรเน้นก็คือ ในขณะที่สังคมไทยเป็นสังคมเปิดทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจมาอย่างต่อเนื่องและมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมค่อนข้างมาก โดยเฉพาะทางศาสนาและชนบประเพณี การเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในขณะนี้ก็มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง คือ กระแสโลกาภิวัตน์นั้นเป็นกระแสของสังคมเปิดที่มีได้มีอุดมการณ์แบบสังคมปิดเจือปนอยู่ ต่างกับในยุคของอัศวองคตานุวัตร (Westernization) ซึ่งอารยธรรมของตะวันตก มีความคิด-ความเชื่อของศาสนาคริสต์เจือปนอยู่มิใช่น้อย หรือในยุคสากลานุวัตร(Internationalization) ซึ่งเป็นการแบ่งชั้นระหว่างสากลนิยมสองกระแส (สังคมนิยมกับประชาธิปไตยเสรี)

ในระยะที่สังคมไทยมีการเปิดทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจมากขึ้น ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายวัฒนธรรมที่เน้นชาตินิยม สามารถใช้ได้ในยุคสงครามเย็น การดูแลชนชาวจีนและการตอกย้ำความเป็นไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเนื้อแท้แล้วเป็นการกลับคืนสู่ความเป็นเผ่าชน (tribalism) ซึ่งนอกจากมีผลได้ที่สนองตอบต่อลัทธิทหารแล้วยังมีส่วนสำคัญในการกีดกันพลังทางเศรษฐกิจให้อยู่นอกวงการเมืองอีกด้วย ดังนั้นข้อคิดของ เกษียร เตชะพีระ เกี่ยวกับวัฒนธรรม (ไทย) ร่วมสมัยจึงชี้ประเด็นอย่างชัดเจนว่า ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ แบบแผนทางวัฒนธรรมของปรากฏการณ์ความ (อียาก) เป็นไทยจึงมีความซับซ้อนเป็นอย่างมาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในกระแสโลกาภิวัตน์นั้นความเป็นสากล ไม่มีเชื้อชาติ ปรากฏอยู่ทั่วไปในวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การบริโภคท่ามกลางการแข่งขันทางการค้าที่รุนแรงมากขึ้นนี้ การวางตำแหน่งแห่งที่ให้สินค้าและบริการมีความเป็นสากลพร้อมๆ ไปกับผนึกรวมความเป็นไทยเข้าไปกับความเป็นสากลนั้นด้วย ย่อมทำให้เกิดข้อได้เปรียบมากขึ้น เพราะได้มีการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมให้กับสินค้าและบริการที่มีความทันสมัยและเป็นสากลนั้น

การตื่นขึ้นทางวัฒนธรรมในที่นี้จึงมิใช่การหวนกลับไปสู่ความเป็น
ท้องถิ่นนิยม, เผ่าชนนิยม และภูมิภาคนิยมอย่างคับแคบ หรือเอาวัฒนธรรม
ย่อยนั้นเป็นจุดหมายใหญ่ในตัวของมันเองโดยไม่ยอมรับคุณค่าสากล ผมหลีกเลี่ยง
คำว่า “วัฒนธรรมใหญ่” หรือ “วัฒนธรรมชาติ” หากใช้คำว่า **คุณค่าสากล**
แทนเพราะแท้จริงแล้ว **คุณค่าสากล** ที่สังคมเรายอมรับมาเป็นเวลานานนี้ก็คือ
คุณธรรมคุณค่าของปรัชญาพุทธ จึงเป็นคุณค่า-คุณธรรมร่วมที่อยู่เหนือท้องถิ่น
นิยม เผ่าชนนิยม ภูมิภาคและเชื้อชาติ-ภาษา เพราะการอยู่เหนือนี้มิใช่ครอบงำ
หรือไปทำลายกดขี่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในทางตรงข้ามกลับเสริมให้
โอกาสคนในสังคมที่อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและยั่งยืน

ผมได้กล่าวมาแล้วว่า สังคมตะวันออกนั้นได้ถูกทำลายความเชื่อมั่นใน
วัฒนธรรมของตนเองเป็นเวลาเกือบสองร้อยปี ในขณะนี้วัฒนธรรมตะวันออก
ซึ่งศาสนาพุทธเป็นส่วนหนึ่ง เป็นวัฒนธรรมที่อธิบายความซับซ้อนของโลกได้ดี
กว่าวัฒนธรรมตะวันตก เพราะวัฒนธรรมตะวันออกรวมทั้งพุทธศาสนาเป็น
วัฒนธรรมที่มีขันติธรรมสูงต่อความแตกต่างหลากหลาย และยอมรับว่าความ
แตกต่างอาจดำรงอยู่ควบคู่กันได้ แม้จะเป็นคู่ตรงกันข้าม ที่สำคัญก็คือในยุค
สมัยที่สังคมเรามีความลักลั่นระหว่างภาคส่วนต่างๆ วัฒนธรรมดั้งเดิมของเรามี
วิถีทางที่จะจัดการให้ภาคส่วนต่างๆ นั้น สามารถปรับตัวได้โดยมีวิถีหลายวิถี มิ
ใช่ใช้วิถีทางเดียวหรือนโยบายเดียว แต่ในระยะเวลาของการสร้างรัฐประชาชาติ
ความเป็นเอกภาพคือจุดเน้นจนนำไปสู่ความพยายามที่จะทำให้เกิดเอกภาพในสิ่ง
ที่มีความแตกต่างหลากหลายมากจนเกินไปถึงขนาดที่ละเลยธรรมเนียมปฏิบัติ
ดั้งเดิมของการเมือง-การปกครอง ซึ่งผู้ปกครองมีวิเทโศบายมากกว่าหนึ่งอย่าง
ในการทำให้ชนชาติต่างๆ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ และต่างมีบทบาทเฉพาะในการ
สร้างควมร่ารวยทางวัฒนธรรมหรือสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐได้

เมื่อเราตื่นขึ้นได้และสามารถลืมหรือปลดแอกจากการครอบงำทาง
ความคิดของตะวันตกได้แล้ว เราก็จะสามารถคิดค้นรูปแบบกระบวนการและ

วิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวทางสังคมเราทำได้ และสามารถอาศัยพลังทางวัฒนธรรมจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนได้ด้วยการจัดการแก้ปัญหา โดยวิธีทางมัชฌิมา ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

วิธีทางมัชฌิมา

วิธีทางมัชฌิมาเกิดจากความคิดทางพุทธ ซึ่งแตกต่างไปจากความคิดที่เป็นต้นเค้าของระบอบการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งอาศัยหลักการของอริสโตเติล และนิวตัน ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม

ปัญหาที่อริสโตเติลก่อให้เกิดขึ้นในระบบคิดแบบตะวันตกในยุคต่อมา ก็คือความคิดที่ว่า สิ่งเดียวกันไม่สามารถจะเป็นของวัตถุเดียวกัน และไม่เป็นของวัตถุเดียวกันนั้นในลักษณะเดียวกันนั้นในเวลาเดียวกันได้ กฎนี้เรียกว่า กฎแห่งความขัดภายในสิ่งหนึ่งๆ คือ สิ่งๆ หนึ่งจะมีลักษณะที่ขัดแย้งกันอยู่ร่วมกันไม่ได้ จะเป็นอะไรก็เป็นอย่างนั้น ไม่อาจมีลักษณะ "ห้วม้งกุกุ้ยม้งกร" ได้ กฎข้อนี้จึงห้ามมิให้สิ่งที่มีลักษณะตรงข้ามกัน มีความคาบเกี่ยวซ้อนกันกฎนี้จึงเป็นอุปสรรคต่อการคงอยู่ร่วมกันของความซับซ้อนแตกต่างหลากหลายในเวลาเดียวกัน

นอกจากกฎข้อนี้แล้ว ความคิดของอริสโตเติลที่มีอิทธิพลอย่างมากอีกกฎหนึ่ง ก็คือ สิ่งสองสิ่งที่เป็นคู่ตรงกันข้ามคนละขั้ว จะต้องมียูโดยปลอดจากสิ่งอื่นเข้ามาแทรกตรงกลาง

ตรรกดังกล่าวนี้ทำให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบแยกประเภทแบบคู่ตรงกันข้าม เช่น รวมอำนาจ-กระจายอำนาจ, ประชาธิปไตย-เผด็จการ ซึ่งมีลักษณะที่ไม่อาจรองรับสภาวะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ตลอดจนลักษณะของการเปลี่ยนแปลงได้ เพราะการแยงแยกแบบคู่ตรงกันข้าม เป็นวิธีการคิดแบบสุดขั้ว ในขณะที่แนวคิดแบบพุทธ เป็นแนวคิดที่คำนึงถึงความผสมผสาน ไม่แบ่งแยกเด็ดขาด ไม่ตัดตอน และไม่เชื่อในความเด็ดขาดสมบูรณ์ แต่

คำนึงถึงความมาก-น้อย ต่างระดับ และความซับซ้อนหลากหลายพึ่งพาดอกัน

แนวคิดแบบพุทธ จึงอธิบายความเป็นกลาง ๆ ของสรรพสิ่งไม่สุดขั้ว
ขาว-ดำและยอมรับการอยู่ร่วมกันของสิ่งที่มีลักษณะตรงข้ามขัดแย้งกันได้

เราสามารถอาศัยแนวคิดแบบพุทธออกแบบ (design) ความสัมพันธ์
ทางการเมืองใหม่ได้เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องกาล-เทศะ ช่วยให้เรามีความเข้าใจในความจำเป็นที่จะต้องลดหรือขจัดแนวโน้มที่รัฐมีบทบาทในการกำหนดภารกิจทางประวัติศาสตร์ให้แก่สังคม ในอดีตการ “เชื้อผู้นำ ชาติพันธุ์” เป็นการสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องกาลเวลา โนแ่งของการมีวีรบุรุษกำหนดชะตากรรมของชาติ แนวคิดเรื่องกาล-เทศะของพุทธปรัชญา จะทำให้เราระลึกว่า ทุกๆ ส่วนของสังคมต่างอยู่ร่วมกันภายใต้การเคลื่อนไปเป็นกระแสของกาลเวลา ทำให้เราสามารถทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นกฎธรรมชาติ ไม่หวั่นเกรงการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง

2. ความซับซ้อนของระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ซึ่งมีถึง 4 ระบบ เรียกร้องให้เราต้องออกแบบระบบการเมืองที่สามารถแยกแยะจัดการกับลักษณะของเศรษฐกิจแต่ละระบบและจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มประชาชนที่จะต้องมีการแยกแยะ หรือ de-massify มิใช่คิดถึงมวลชนว่าเหมือนกันหมด

ระบบการเมือง-การปกครองที่จัดเป็น 4 ระบบนี้ อาจเรียกว่าเป็น **ระบบ**
จัดโลกบาล มิใช่ระบบรัฐบาล เพราะระบบรัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วโดยสิ้นเชิง ทั้งในแง่ของการที่รัฐประชาชาติมีบทบาทหลัก และทั้งแง่ของพลังที่ข้ามรัฐและลอดรัฐ (ระดับบรรษัทข้ามชาติ และระดับคนลอดรัฐเข้ามา ซึ่งบางคนเรียกว่า คนข้ามชาติ หรือ transnational people แต่ผมอยากแยกแยะว่าคนข้ามชาตินี้มีสองพวกคือ พวกที่ทำงานกับบรรษัทข้ามชาติ กับผู้อพยพย้ายถิ่นข้ามดินแดน ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นการเล็ดลอดข้ามแดนมากกว่า)

การจัดให้ระบบการเมืองสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจ 4 แบบนี้ไม่ใช่หมายถึงการมีระบบการเมือง 4 ระบบ แต่หมายถึง การมีความหลากหลายอย่าง

น้อย 4 รูปลักษณะที่เน้นให้จัดรูปลักษณะและกระบวนการทางการเมืองให้สอดคล้องกับลักษณะ 4 ลักษณะของเศรษฐกิจเพราะพลังทางเศรษฐกิจเป็นพลังหลักที่ผลักดันความสัมพันธ์ของสังคมเสมอมา ระบบจัดทุโลกบาลจึงเป็นระบบการเมืองที่ไม่ได้มีเป้าหมายเดียว นโยบายเดียว วิธีการเดียว ซึ่งแต่เดิมเป็นรูปลักษณะของรัฐประชาชาติ ในทางตรงกันข้าม ควรคิดออกแบบรูปลักษณะและกระบวนการทางการเมืองที่เปิดโอกาสให้ทุกๆ ส่วนของสังคมได้มีบทบาทโดยยกเลิกระบบการเมืองที่ถือเอาเสียงข้างมากเป็นการชี้ขาด แต่ออกแบบสถาบันและกระบวนการทางการเมืองที่สามารถรองรับเสียงข้างน้อยให้หลากหลายทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองใหม่นี้ เนื่องจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยหลักของการเปลี่ยนแปลงทะเล (space) หรือความสัมพันธ์ทางทะเล (spatial relation) จึงจะต้องมาแทนความสัมพันธ์ทางองค์กรแบบกรม กล่าวคือ จะต้องมีการจัดการแบ่งเป็นทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติ และทางงบประมาณ โดยยึดถือ**ความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่** มากกว่าความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม คือ คนกับแผนงานของกรม การพลิกกลับให้กิจกรรมส่วนใหญ่เริ่มมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับคนและปัญหา แล้วจึงระบุบทบาทหน้าที่ขององค์กรในพื้นที่นั้น จะสามารถพลิกสถานการณ์ใหม่ให้เกิดการลดปัญหา และเพิ่มศักยภาพของพลังทุกส่วนในสังคมได้

3. ควรมีการทบทวนระบบการเลือกตั้ง โดยปรับเปลี่ยนแปลงจากระบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นระบบเขตเดียว-ผู้แทนคนเดียว เพื่อให้ระบบนี้สามารถรองรับการเป็นตัวแทนที่หลากหลายได้ โดยเขตเลือกตั้งควรมีขนาดเล็ก ไม่ใช่การรวมหลายอำเภอเหมือนที่เป็นอยู่

4. จะต้องยกเลิกการกำหนดให้พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งจำนวนที่เป็นสัดส่วนของจำนวนผู้แทนทั้งหมด เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่ม หรือพรรคเล็กๆ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ และถ้าประชาชนเลือก แม้พรรคจะมีผู้แทนราษฎรจำนวนน้อย แต่สามารถคงอยู่ได้ควรส่งเสริม

5. ยกเลิกเงื่อนไขที่กำหนดจำนวน สส. ที่สามารถเสนอกฎหมายได้ เปิดโอกาสให้กลุ่มประชาชนและองค์กรนอกสภาผู้แทนราษฎรมีความสัมพันธ์กับผู้แทนราษฎรในสภา โดยที่ผู้แทนราษฎรเพียงคนเดียวสามารถเสนอกฎหมายได้ หากมีองค์กรเอกชน-องค์กรประชาชนให้การสนับสนุน

6. เปิดเวทีนอกสภาผู้แทนราษฎรในลักษณะต่าง ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถตัดสินใจพื้นฐานได้โดยตรง เช่น การลงคะแนนโดยตรงของสมาชิกชุมชน ในเรื่องที่มีผลกระทบต่อชุมชนนั้น และไม่เกี่ยวกับชุมชนอื่น

7. เลิกวิธีการแบ่งซอยหมู่บ้าน เมื่อเกิดชุมชนหนาแน่นขึ้น แต่ใช้วิธีการพิจารณาความเป็นเมือง-ความเป็นชนบทแทน เพื่อกำหนดมาตรการที่รัฐจะสัมพันธ์กับคนและพื้นที่เสียใหม่ กล่าวคือ **ใช้วิธีแยกแยะลักษณะทางวัฒนธรรม-เศรษฐกิจ** แทนการแบ่งพื้นที่อำนาจการปกครอง

8. ส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม จัดให้มีนโยบายมาตรการกลไก-กระบวนการอยู่ร่วมกันทางวัฒนธรรม ขจัดทัศนคติที่มุ่งหลอมหล่อความแตกต่างทางภาษา-วัฒนธรรม โดยการบังคับ แต่ควรสร้างเอกภาพและฉันทานุมัติ-ความภาคภูมิใจเหนือท้องถิ่นและภูมิภาคควบคู่กันไป ด้วย โดยหาคุณค่า-คุณธรรมร่วมที่สามารถประสานความแตกต่างหลากหลายนั้นได้

9. เปิดเสรีทางสื่อสารมวลชน ด้วยการให้ออกชนเป็นเจ้าของสื่อโทรทัศน์และวิทยุได้ ในขณะเดียวกันรัฐก็ให้การสนับสนุนค้ำจุนวิทยุชุมชนของเกษตรกรรายย่อยและกลุ่มชนชาติและภาษาวัฒนธรรมต่างๆ โดยรัฐเป็นผู้กำหนดเฉพาะกรอบกติกาหลักๆ เปิดโอกาสให้มีเสรีทางข่าวสารข้อมูล เพื่อเพิ่มคุณภาพของการแข่งขันระหว่างสื่อมวลชน

10. วางน้ำหนักบทบาทของรัฐให้เหมาะสมกับสภาวการณ์ของประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ภายใต้เศรษฐกิจสีกระแสด มุ่งเน้นการบริการประชาชนผู้ด้อยโอกาสและเสียโอกาสไม่ต้องไปให้น้ำหนักสนับสนุนส่วนของสังคมที่ก้าวหน้าไป

และสามารถดูแลตัวเองได้แล้ว จัดลำดับความสำคัญของการทำงานของรัฐบาล ให้ชัดเจนว่า จะให้แต่ละส่วนในลำดับก่อนหลังอย่างไร ด้วยเม็ดเงินงบประมาณ และทรัพยากรอื่น ๆ อย่างไร

11. อาศัยแนวทางการจัดความสัมพันธ์แบบสัดส่วนความมาก-น้อย ผสมผสานกันระหว่างมิติความมั่นคง มิติการพัฒนาและมิติการมีส่วนร่วมผืนก ประสานกับการพิจารณาแบบสามประสาน คือ พื้นที่ (ความเป็นเมือง-ชนบท) องค์กร (กรม) และความมาก-น้อยของอำนาจด้านการคลัง การงบประมาณ และ กฎ ระเบียบ เรงปรับระบบราชการเพื่อให้รับกับการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน ให้ได้

วิถีมัชฌิมา เป็นทางสายกลางในการจัดระบบแบ่งปันอำนาจ มิใช่เกิดการกระจุกตัวเป็นหัวอำนาจ แม้แต่ใน “เสียงข้างมาก” หรือในเขตเมืองใหญ่ หรือ โชนชาติส่วนใหญ่หรือในเฉพาะกลุ่มคนรวย หรือกลุ่มชนชั้นกลาง แต่มุ่งเน้น ความหลากหลาย กระจายตัว การเกี่ยวโยงพึ่งพาอาศัยกัน การเปิดโอกาสให้มีการประสานกันได้ระหว่างส่วนที่แตกต่างกัน เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืน

วิถีมัชฌิมา จึงเป็นทางเลือกและทางออกของสังคมทุกสังคม ไม่เฉพาะแต่สังคมไทยเท่านั้น เพราะวิถีมัชฌิมาเป็นหนทางที่เอื้ออำนวยต่อการสร้าง การ รักษา และการส่งเสริมสังคมเปิด และสังคมเปิด (open society) นี้เอง เป็น ลักษณะของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายมาเป็นเวลานานนับ ตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและชุมชน

โดยสรุปแล้ว ผมเห็นว่าปัญหาที่เผชิญหน้าเราอยู่ก็คือ ปัญหาดึกดำบรรพ์ ของมนุษย์เรา ซึ่งได้แก่การปรับเปลี่ยนจากการมีชีวิตอยู่ในสังคมปิดมาเป็นการ อยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนในสังคมเปิด สังคมไทยได้ก้าวมาถึงจุดเปลี่ยนที่ สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์และเป็นขั้นตอนที่ซับซ้อนนำยุคสมัยต่าง ๆ ได้ พยายามเหนี่ยวรั้งถ่วงเวลายืดเวลาของการเผชิญหน้ากับปัญหานี้ออกไปมา นานแล้ว นั่นก็คือ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

สถานการณ์ที่สังคมโลกเป็นสังคมเปิดอย่างรอบด้าน สังคมไทยจะเห็นยวรั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะทุกครั้งที่เกิดการเห็นยวรั้งการเปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิวัติรัฐประหาร ความเสียหาย ความรุนแรงก็มีมากขึ้นทุกทีไป

แต่การที่สังคมเปิดทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจจะเป็นสังคมเปิดทางการเมืองด้วยนั้น พื้นฐานทางวัฒนธรรมพุทธย่อมมีคุณค่าสูงสุด เพราะพระพุทธศาสนาเน้นความเสมอภาคระหว่างปัจเจกบุคคล เน้นมนุษยชาติ ความเมตตา เพื่อแม่แก่สิ่งมีชีวิตทุกรูปแบบ ความมีเหตุผลลึกลับจะ ความกรุณาปราณี คุณธรรม ความดี การไม่เบียดเบียนกัน ตลอดจนความพอใจ รู้จักพอและความพอดีหรือทางสายกลาง ดังได้กล่าวมาแล้ว พื้นฐานทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ช่วยให้สังคมไทยเป็นสังคมเปิดและได้สร้างพลังซ่อนเร้นที่ต่อต้านความพยายามของการไปสู่สังคมปิดโดยอาศัยระบอบเผด็จการมาเป็นระยะ ๆ ดังนั้นพื้นฐานทางวัฒนธรรมนี้ย่อมเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางการเมืองได้อย่างไม่ต้องสงสัย

บทที่ 3

สังคมเปิดกับประชารัฐ*

คำถาม

1. เมื่อพูดถึงสังคมที่พึงปรารถนาแล้ว มีปัญหาค่อนข้างใหญ่ว่าจะเป็นที่พึงปรารถนาในมุมมองของใคร ใครเป็นคนกำหนด ประชาชน กลไกรัฐ รัฐบาล สื่อมวลชน สถาบันสูงสุด เทคโนโลยี หรือ นักคิด เท่าที่เห็นพอจะประมวลได้จากหลายมุมมอง อาทิ เช่น มุมมองเกี่ยวกับด้านชาติมั่นคง-ประชาชนมั่งคั่ง การพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมประชาธิปไตย เศรษฐกิจเติบโตมีรายได้จากการส่งออกสูง กระจายความเจริญ-อำนาจเสรีประชาธิปไตย พัฒนาการวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี พัฒนาคาน-ส่งเสริมคุณธรรม สร้างดุลยภาพระหว่างทุน-ท้องถิ่น-เมือง-ชนบท เร่งรัดฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อม การปฏิรูปการเมืองและการศึกษา การพัฒนาท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ

ปัญหาที่จะต้องพิจารณาในประการต่อไปก็คือ บางมุมมองก็ไปกันได้ บางมุมมองก็ขัดกัน บางทีก็ดูเหมือนจะดีแต่ก็ทำไม่ได้ และไม่รู้ว่าจะใครจะทำ ทำไปแล้วจะให้ประโยชน์ใคร จะขัดประโยชน์ใคร หรือจะกระทบส่วนอื่นอย่างไร ในที่สุดคงลงเอยที่ใครมีพลังมากมีอิทธิพลกว่าก็เป็นผู้กำหนดและได้ประโยชน์

* จากการสัมภาษณ์โดย ดร. เขาวนระ ไตรมาศ เมื่อตุลาคม 2539

ก่อน ซึ่งก็คงเสี่ยงไม่พนักที่จะนำสังคมไปสู่ความขัดแย้งแตกแยก และปัญหาที่ซับซ้อนในหลายมิติก็จะสะสมพอกพูนตามมา โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญเรื่องเดียวกันทำให้เกิดกบฏรัฐประหารนับครั้งไม่ถ้วนทำให้คนไทยต้องเสียเลือดเนื้อหลายชั่วอายุคน คงเป็นเรื่องยากที่จะยุติปัญหานี้โดยมาตรการของความเห็นพ้อง แต่น่าจะจัดการให้สังคมมีสมานฉันท์ สันติ และภราดรภาพได้ ซึ่งอาจจะต้องนำเอาแนวคิดเรื่องความแตกต่างแต่ไม่แตกแยกมาประยุกต์หรือขยายผลกันต่อไป

2. บางที่อาจจำเป็นต้องมีคนกลางซึ่งเป็นผู้รู้ ศึกษาเข้าถึงเกาะติดมากับปัญหาและใส่ใจกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ต่อเนื่องยาวนาน และมีฐานทางข้อมูล องค์ความรู้ แนวคิดและวิธีคิดที่เป็นระบบอย่างกลุ่มนักคิดหรืออาจารย์ บางที่อาจจำเป็นต้องช่วยกระตุ้นหรือให้สติ ข้อคิดกับฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะผู้มีอำนาจหรือกลไกอำนาจที่มีส่วนครอบงำในการกำหนดเป้าหมายสังคมให้รับฟังทำความเข้าใจใหม่ และเชื่อว่าเขาจำเป็นจะต้องมีกระบวนการที่ใหม่ในการจัดการกับมุมมองเป้าหมายพึงปรารถนาของสังคมที่ไม่สามารถยุติได้ด้วยความเห็นพ้องร่วมกันได้อย่างไร เป้าหมายใดควรจัดอยู่ในลำดับความสำคัญได้อย่างไร ที่สำคัญเราจะต้องกำหนดยุทธศาสตร์ในการจัดระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่มุ่งแยกเป็นแต่ละภาคส่วนให้เป็นระบบสัมพันธ์แบบรวมทุกภาคส่วนได้อย่างไร กล่าวอีกนัย เป้าหมายและทิศทางของสังคมควรจะได้รับบริหารจัดการอย่างไรถึงจะเรียกได้ว่าถูกทาง ไม่ต้องเรียนผิด-เรียนถูก และคอยหาคำตอบที่ถูกให้กับคำถามที่ผิด ซึ่งในปัจจุบันยุทธศาสตร์นี้ใช้ไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะ social determination คงจะปล่อยปละละเลยให้ถูกชี้้นำโดยกลไกรัฐ หรือบางภาคส่วนอย่างแต่ก่อนไม่ได้แล้ว

3. จะอย่างไรก็ตาม ในเมื่อบริบทของสังคมไทยดำรงอยู่ในสภาวะ “ไตรลักษณ์รัฐ” ที่กลไกหลักของสังคมถูกกำหนดอยู่ในกรอบของความมั่นคง การพัฒนาและประชาธิปไตย ซึ่งมีพลังสามานย์ของกลไกรัฐครอบงำอย่างซึ่งตั้ง และโดยที่มิติทั้ง 3 ยังคงเหนี่ยวนำด้วยพลังหลักจากกลไกสามานย์นั้น สังคม

จะสรรค์สร้างพลังจากแหล่งใดมาสร้างเป้าหมายถึงปรารถนาและจุดให้เปลี่ยนไปสู่เป้าหมายภายใต้กรอบของรัฐลัทธิสังคมนิยมได้ แม้ว่าในแง่มุมมองยอยจะมีสาระของการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้าง อย่างเช่น มิติของประชาธิปไตยที่คนรวย (ทุน) กับนักเลือกตั้งสมานกันสนิทขึ้น ในรูปของทุนใหญ่ที่กุมอำนาจการเมืองร่วมมือกับอำนาจรัฐผูกขาดและครอบงำทั้งภาคเศรษฐกิจเอกชน งบประมาณแผ่นดิน และการลงทุนภาครัฐนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่จะนำสังคมไปสู่ทิศทางใด สังคมจะต้องเผชิญกับอนาคตเช่นไร มีความเชื่อมโยงกันกับมิติอื่นรูปแบบใด และจะส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งแง่เป้าหมายและทิศทางอย่างไร

4. ปรากฏการณ์ของการลดรัฐ-ข้ามรัฐ ในปัจจุบันกำลังเป็นสัญญาณบอกเหตุอะไร เป็นพลังขับเคลื่อนซึ่งเป็นนิมิตหมายของสังคมที่ก้าวหน้า หรือเป็นพลังขับเคลื่อนจากภายนอกสังคมที่เข้ามาเซาะกร่อนให้สังคมภายในอ่อนแอแตกสลายหรือไม่ ใครควรรับรู้ และมีมาตรการในการตั้งรับ-โต้ตอบ หรือตอบสนองต่อปรากฏการณ์นี้เช่นไร เวลาใดและในกระบวนการใด เป็นที่น่าสังเกตว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดการเชื่อมประสานกันระหว่างพลังภายนอกที่แรงและเร็วกว่าพลังภายในที่อ่อนพลังและล่าช้ากว่า ประเด็นที่น่าพิจารณาคือปรากฏการณ์ดังกล่าวจะช่วยเสริมแรงให้พลังทางสังคมภายใน มีความตื่นตัวเพิ่มมากขึ้นหรือไม่ พลังเหล่านั้นจะนำสังคมไปในทิศทางใด การคลี่คลายขยายตัวของสังคมภายในที่เป็นผลพวงจากการโต้ตอบกับพลังภายนอกนั้นสามารถเป็นหัวข้อในการสร้างพลังที่ก้าวหน้าใหม่ ๆ ภายในสังคมขึ้นมาได้หรือไม่ และมีกำลังเข้มแข็งพอที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนาได้หรือไม่ ในทิศทางและชั่วคราวอย่างไร

5. ที่ผ่านมายุทธศาสตร์ของชาติขาดพลังในการนำสังคมไปในทิศทางที่พึงปรารถนาและมีเป้าหมายที่แน่ชัด แกว่งตามภาวะการขึ้นนำของกลไกรัฐซึ่งตั้งและสามัญ มีการวางจุดเน้นของยุทธศาสตร์แบบแยกเฉพาะภาคส่วน มีการพูดกันว่าล้มเหลวในการกระจายรายได้และความเจริญ การเมืองไม่เป็น

ประชาธิปไตย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโทรม ท้องถิ่นและ
วัฒนธรรมถูกเขาะกร่อน เด็กและผู้หญิงถูกกดขี่แรงงานและเพศ ที่สำคัญภาค
ประชาชนถูกขั้บตันออกนอกสังคมและเป็นความสัมพันธ์เชิงทาส ไม่มีการ
เคลื่อนไหวทางสังคมระหว่างรุ่นชน สังคมอ่อนแอไร้พลัง เพราะบางล่อแหลมต่อ
ภัยคุกคามและการเสื่อมสลาย เราจะสร้างพลังหลักในสังคมอย่างไร เป็นพลัง
ของอะไร และจากภาคส่วนใด หรือทุกภาคส่วน เราจะจัดลำดับความสำคัญและ
กรอบการสัมพันธ์ใหม่อย่างไร ระหว่างรัฐ การเมือง ธุรกิจเอกชน และภาค
ประชาชน ในขณะที่รัฐ การเมือง และธุรกิจเอกชนผูกพันเป็นพันธมิตรถาวร
ประชาชนถูกแยกโดดเดี่ยว สื่อมวลชนที่หลากหลายควรจะเน้นบทบาทหลัก
ด้านใด

ภารกิจหลักในการสร้าง infrastructure ทางอำนาจให้ภาคประชาชน
ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์และอำนาจของกลุ่มพลังที่แข็งที่สุดในสังคม
นั้น โดยข้อเท็จจริงแล้วเป็นเรื่องของการต่อสู้ทางการเมืองที่ภาคประชาชนคง
ต้องพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ประเด็นอยู่ที่ว่าภาคประชาชนจะพึ่งตนเองได้อย่างไร
จะมีพลังเองได้อย่างไร จะต่อสู้ด้วยเครื่องมือและกลไกอะไร ในเมื่อโครงสร้าง
พื้นฐานทางอำนาจของภาคประชาชนยังไม่พร้อม แม้กระทั่งการสร้างให้มี Mass
Culture ขึ้นในสังคม สังคมไทยก็จะยังจำกัดอยู่ในกรอบของ Limited
Pluralist และไม่สามารถสร้าง Popular Government ให้เกิดขึ้นได้

6. หากจะกล่าวถึงภาวะพึ่งปรารถนาในอนาคต อาจจำเป็นต้องทบทวน
ถึงยุทธศาสตร์การอยู่รอดเป็นลำดับแรก ซึ่งอาจต้องคิดถึงการสร้างพลังที่เข้ม
แข็งภายในของสังคมเอง โดยเฉพาะการสลั้บทิศทางแบบกลับด้านโดยการ
เกื้อหนุนให้ภาคประชาชนเข้ามาอยู่ในแกนหลักของสังคม จัดกรอบสัมพันธ์เชิง
การเป็นไทและกำหนดระบบสัมพันธ์แบบรวมทุกภาคส่วน ปัญหาหลักก็คือ
ประชาชนจะเข้ามาได้อย่างไร มีช่องทางกลไกกระบวนการใดรองรับ เราจะสร้าง
ภาวะนั้นให้เกิดขึ้นได้อย่างไร กลไกเสริมพลังของประชาชน อย่างเช่น สภา

กระจกจะเข้ามาทดแทนและถ่วงคานกับกลไก सामान्य ของรัฐอย่างไร ในปัจจุบันพอจะเริ่มเห็นเค้าอยู่บ้างแล้ว เช่น พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสารของราชการ กระแสการผลักดันให้มีการปฏิรูปการเมือง ปรับปรุงระบบราชการให้ลดการห่อผลและเพิ่มความโปร่งใส การผลักดันให้รัฐลดทอนบทบาทอำนาจ แต่ก็ยังมีประเด็นที่จะต้องถามต่อว่า กระบวนการดังกล่าวจะสามารถหรือถอนมิติ सामान्य ออกจากกลไก รัฐ และสร้างมิติใหม่ให้แก่การเมืองและราชการของไทยได้หรือไม่ด้วย ไม่เพียงแต่จะจัดช่องให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในระบบสัมพันธ์แบบรวมทุกภาคส่วนเพียงด้านเดียวเท่านั้น

7. ในปัจจุบันพลังนอกสังคมที่เรียกว่า กระแสโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาก มีการโต้ตอบกันกับสังคมในวงกว้างจากทุกภาคส่วนและส่งผลกระเทือนต่อสังคมสูงมาก ประเด็นก็คือเราจะต้องเตรียมสังคมให้รับกับมันได้อย่างไร โดยเฉพาะในส่วนของความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ซึ่งเราคงจำเป็นต้องสร้างองค์ความรู้ในเรื่องนี้อย่างรู้เท่าทันให้เพียงพอ ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องของการเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในรูปของการสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ ทั้งในเชิงความรู้ วัสดุ และการประยุกต์แบบชาวบ้านด้วย

ปัญหาสำคัญก็คือ กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการสร้างองค์ความรู้แบบใดจึงจะสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เข้าถึงมันได้ ซึ่งน่าจะสำคัญมากกว่าตัวองค์ความรู้ด้านนี้เพียงอย่างเดียว

8. พลังภายนอกที่มีอิทธิพลทางสังคมสูงอีกด้าน คือ การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในกรอบของการจัดระเบียบใหม่ อาจกล่าวได้ว่ามหาอำนาจทางเศรษฐกิจโลกเป็นผู้กำหนดเพื่อชดเชยการลื่นสุดของสงครามเย็นที่มหาอำนาจทางทหารเป็นผู้กำหนด ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการยุทธศาสตร์ทางสงครามรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากรูปแบบดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง เป็นภาวะเงื่อนไขของสงครามแบบไม่ประกาศที่แปรยุทธภูมิทางทหารเป็นยุทธภูมิทางเศรษฐกิจที่เพิ่มความซับซ้อนและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น ภาวะดังกล่าวจะนำสังคมไทยไปเผชิญกับอะไร

เราจะมีกระบวนการยุทธในการรับมือ จัดวางตำแหน่งอย่างไร และเลือก
เดินทางไหน ฯลฯ จึงจะสามารถดำรงรักษาสังคมไทยให้อยู่รอดอย่างเข้มแข็งใน
ระเบียบโลกใหม่ได้ ซึ่งจำเป็นต้องจัดวางยุทธศาสตร์สังคมแบบทแยงใหม่ ทั้ง
ในด้านความคิด องค์ความรู้ และการจัดระเบียบในการระดมพลังสังคม ให้มีขีด
ความสามารถถึงขั้นรับมือกันได้อย่างไร จะต้องมีการวางรากฐานของโครงสร้าง
พื้นฐานเพื่อสนับสนุนด้านต่างๆ โดยเฉพาะความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานทาง
ภูมิปัญญาสำหรับการโต้เผชิญที่เพียงพอในการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม รวมทั้ง
ความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับองค์ความรู้ กระบวนทัศน์และกระบวนการในการ
เข้าสู่ยุทธภูมิของระเบียบโลกใหม่ได้อย่างมีกระบวนการและรักษาการนำอยู่ใน
กระบวนการได้ ผมเห็นว่าเราอาจจะต้องสร้างขบวนการใหม่ทางสังคมร่วมกัน โดย
เฉพาะขบวนการทางวัฒนธรรมบางรูปแบบเพื่อเชื่อมโยงกับสังคมโลก ตัวอย่าง
เช่น ขบวนการด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสิทธิมนุษยชน หรือประชาธิปไตย ฯลฯ
 เป็นต้น

9. การพูดถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ซึ่งได้วาง concept ใหม่ โดยใช้
คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ในขณะที่ซึ่งอาจารย์เองก็มีบทบาทอยู่ด้วยนั้น
เป็นนิมิตหมายของมิติใดต่อสังคมไทย จะเป็นชนวนของจุดเปลี่ยนหรือไม่ จะมี
พลังสูงพอที่จะนำสังคมสู่ทิศทางใด และไปถึงได้หรือไม่ ในทิศทางและเงื่อนไข
อะไร เป็นการบุกเบิกหนทางใหม่ของเป้าหมายทางสังคมหรือเป็นการริเริ่มต้น
ของการเรียนผิด-เรียนถูกอีกครั้ง มีการเริ่มต้นและสิ้นสุดที่ใด และจะเป็นเครื่อง
มือที่สร้างขุมพลังอย่างไรพอศาลในการก่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ในบริบท
ของสังคมในอนาคตระยะยาว และส่งผลพวงให้สังคมหลังแผนฯ 8 แตกต่างจาก
สังคมในแผนฯ 1-7 อย่างไร

การหักมุมยุทธศาสตร์การพัฒนาจาก State & Economic Orientation เป็น Social & Men Orientation สังคมจะต้องแลกต้นทุนการเปลี่ยน
ผ่านนี้อย่างไร มิติสังคมในภาพรวมจะปรากฏในรูปแบบใด สังคมที่พึงปรารถนา

จะเป็นจริงหรือไม่ ในมุมมองส่วนตัวผมเองเห็นว่าแนวทางของแผนฯ 8 นี้ น่าจะเป็นลูกตุ้มของพลังปฏิวัติที่จะเปลี่ยนสังคมอย่างขนานใหญ่ในอนาคต โดยเฉพาะการปลดแอกสังคมออกจากโซ่ตรวนของพลังรัฐ ซึ่งผมอยากเรียกว่าเป็น ยุทธการสังคมนิยม ไม่ใช่ทรบอาจารย์เห็นเป็นอย่างไร

10. ถึงที่สุดแล้วคงจะหนีไม่พ้นที่จะต้องกลับมาที่จุดเริ่มต้น คือ เริ่มต้นที่จะต้องสร้างพลังภายในของสังคมให้แข็งแกร่งเป็นเบื้องต้น ซึ่งเป็นเรื่องยาก แต่น่าจะจำเป็นและถูกทางมากที่สุด ในระยะหลังอาจารย์ก็ได้ริเริ่มพูดถึงเรื่องของภาคประชาชนมากขึ้น เราสามารถคาดหวังบทบาทจากพลังตรงส่วนนี้ให้เป็นแกนหลักของสังคมได้แค่ไหน ในมิติใด ด้วยยุทธศาสตร์ใด หากจะนำเอาแนวคิดเรื่องประชาสังคม วิถีประชา ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบองค์รวม และระบบงบประมาณจังหวัดตามแนวคิดหลัก ๆ ของอาจารย์เฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงมาขยายผลหรือต่อให้เป็นภาพอันเดียวกันแล้ว ก็มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะสัมฤทธิ์ผลตามความคาดหวังนี้ได้ แต่ปัญหาคือไม่รู้ว่าจะจัดการกับกรอบโครงสร้างอำนาจในปัจจุบันซึ่งยังเป็นปัญหาวัฒนธรรมทางการใช้อำนาจอยู่ในขณะนี้ ให้เอื้อกับเป้าหมายนี้ได้อย่างไร ซึ่งบางที่อาจจำเป็นต้องพูดกันถึงเรื่องที่เป็นส่วนของกลุ่มอำนาจหรือโครงสร้างส่วนบนพร้อมกันไปด้วย โดยเฉพาะความเร่งด่วนในการปฏิรูปการเมือง

11. เฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกระบวนการมวลชนมิววี่นั้น น่าจะกล่าวได้ว่าเป็นรากฐานแม่บทของความคิดและกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ทรงพลังอย่างไพศาลในการจุดสังคมไทยไปสู่เป้าหมายในทิศทางของสันติวิธีได้ เพราะนอกจากจะเป็นวิธีที่กลมกลืนเข้ากับบริบททางสังคมทั้งอดีตปัจจุบันอนาคตทั้งกระแสภายในและภายนอกสังคมแล้ว ยังเป็นการวางโครงสร้างรากฐานของกระบวนการทัศน์ที่เชื่อมสมานกันได้อย่างแยกย่อยกับวิถีพุทธ ซึ่งเป็นรากฐานทางญาณวิทยาของคนไทยส่วนใหญ่ นับเป็นจุดแข็งของพลังเอกภาพที่จะกระชับกระบวนการทางสังคมให้เข้ากับต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นวัฒนธรรมแม่บทของสังคมไทย ซึ่งเท่ากับ

เป็นการเปลี่ยนสังคมโดยใช้แรงโน้มถ่วงจากพลังภายในสังคมเอง นับเป็นการค้นพบมรรคผลทางปัญญาครั้งสำคัญและเป็นการ reengineering ทางวัฒนธรรมอีกครั้งหนึ่งของสังคมไทย

ผมมองเห็นคุณูปการของมันตรงนี้ อยากขอให้อาจารย์ช่วยขยายความ ผมเองเห็นว่าแนวคิดเรื่องนี้ของอาจารย์เป็นกระสวนที่ค่อนข้างลุ่มลึก บางทีผมอาจจะคลาดเคลื่อนไม่สามารถเข้าถึงแก่นแกน

คำตอบ

สิ่งที่อยากให้สังคมไทยเป็นและคงไว้ตลอดไปคือ สิ่งที่เราเรียกว่าสังคมไทยเป็นสังคมเปิด (open society) ซึ่งมีความหมายไกลไปกว่าเรื่องของระบบประชาธิปไตย เป็นสังคมที่มนุษย์เราไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใดในทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรม ต่างก็มีทางเลือกในชีวิตมากขึ้นเรื่อย ๆ หมายความว่าชีวิตเป็นเรื่องที่พูดได้ว่าชีวิตนั้นเลือกได้ เพราะฉะนั้นความต้องการที่จะให้สังคมเป็นสังคมโดยตลอดจึงมีอยู่ 2 นัย **นัยแรก**คือ ลักษณะของสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งทางสังคมโลก อันนี้ก็เปิดรับกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เปิดรับกับการเปลี่ยนแปลง ไม่ต้องการให้มีอำนาจทางการเมือง หรือแม้แต่อำนาจทางเศรษฐกิจ หรือแม้แต่ความคิดในเชิงศาสนา หรือทางวัฒนธรรมมาปิดกั้นไม่ให้มีการติดต่อสื่อสารหรือลื่นไหลกันระหว่างนานาชาติ **นัยที่สอง** เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้ทุก ๆ ส่วนสามารถที่จะบรรลุถึงศักยภาพ คือ ความสามารถของตัวเองได้

สังคมไทยเท่าที่เห็นผ่านมา ส่วนต่างๆ ของสังคมเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงโดยที่มีความลึกลับกัน บางส่วนของสังคมก็ไปไกลกว่าอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่ได้หมายถึงเฉพาะในด้านชีวิตความเป็นอยู่เท่านั้น แต่รวมไปถึงในด้านของการรับรู้ การเปลี่ยนแปลง ในเรื่องของการที่จะเห็นว่าชีวิตมีทางเลือกมากมายหลายทางเลือกด้วยกัน เพราะฉะนั้น เราจะพบว่าสังคมอื่นในวันแรกก็มีทางเลือกมากขึ้นสำหรับสังคมไทยนั้นต้องการที่จะให้ส่วนที่เรียกภาคประชาชนคือ เกษตรกรราย

ย่อย คนจนในเมือง หรือคนเสียเปรียบด้อยโอกาสด้านอื่น ๆ เช่น คนพิการ สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยที่ไม่มีการหลอกล้อ หรือกินส่วนเกินมากนัก แม้ว่าจะไม่ต้องเหมือนหรือเท่ากันทั้งหมดก็ตาม แต่ควรมีการเกื้อกูลซึ่งกัน แทนที่จะเบียดเบียนซึ่งกันเหมือนกับที่เคยเรียกว่า “แตกต่างแต่ไม่แตกแยก” ความแตกต่างหลากหลายนั้นเป็นความแข็งแกร่ง ไม่เป็นความอ่อนแอ ซึ่งอันนี้มีความสำคัญมาก

ถ้าจะพูดในแง่มุมที่เกี่ยวพันกับหลักธรรม ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นสังคมที่คนเรามีความเมตตาต่อกัน ประรณาดูดีต่อกัน เอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าที่ทำให้สังคมไทยเรายูมาได้ และเป็นต้นทุนทางสังคมที่ชาติอื่นมีน้อยกว่าเรา เช่น อเมริกามีน้อยกว่าเรามาก สังคมไทยเราเป็นสังคมที่ครอบครัวมีความสำคัญมากเป็นครอบครัวขยายมากกว่าเป็นครอบครัวเดี่ยว แม้เวลานี้เราเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น แต่คุณค่าของครอบครัวขยายที่มีความเอื้ออาทรต่อกันนั้นสามารถที่จะเป็นพลังที่ยังเหลืออยู่ได้ ทั้งๆ ที่เรามีครอบครัวเดี่ยวแล้วก็ตาม แต่กรณีที่เราเคยผ่านการเป็นสังคมที่มีครอบครัวขยาย ก็หวังว่าคุณค่าเหล่านั้นน่าจะยังคงเหลืออยู่

อันนี้ก็เหมือนขบขายกว้างๆ ซึ่งเป็นลักษณะทางการยึดโยงกันระหว่างข่ายใยของสังคมกับวัฒนธรรม ยิ่งมีความซับซ้อนมากก็จะยิ่งทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขอย่างดีมากขึ้น ความซับซ้อนยิ่งมีมากขึ้นก็จะยิ่งเอื้อให้สรรพสิ่งนั้นมันคงดำรงอยู่ได้ดีขึ้นและพัฒนาไปดียิ่งขึ้น

ถ้าจะให้ระบุถึงภาพนิ่งของสังคมที่แน่นอนตายตัวว่า สังคมที่พึงปรารถยานั้นเป็นเช่นไร คงจะไม่มีแต่สิ่งที่พูดเป็นเรื่องของพลวัต (Dynamicism) ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า เป็นกระบวนการของการคลี่คลายขยายตัวมากกว่า มันเป็นเรื่องของ Process หรือกระบวนการมากกว่า ในความคิดของผมจึงไม่ปรากฏเป็นพิมพ์เขียว เช่นเดียวกันกับในงานเขียนต่าง ๆ ก็จะไม่มีความหมายของสังคมที่ออกมาในรูปนั้น และคิดว่าไม่ควรจะมีพิมพ์เขียวในทางรูปแบบของ

สังคม เพราะจะทำให้สังคมเป็นภาพนิ่ง หยุดอยู่กับที่ ไม่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น ผมจึงพยายามไม่พูดว่าสังคมที่พึงปรารถนาต้องเป็นไปตาม 1 2 3 4 หรือ 5

มีหลักเกณฑ์บางอย่างที่มีความสำคัญ เพราะผมก็ได้รับอิทธิพลมาจากนักคิดคนอื่น ๆ ที่เขาพูดถึงสังคมเปิด อย่างเช่น พอปเปอร์ (Popper) ที่บอกว่า ประสพการณ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์เราก็คือ การออกมาจากสังคมที่เป็นสังคมดั้งเดิมของเผ่าชน ซึ่งเป็นสังคมที่แคบมาก เป็นสังคมที่ชีวิตมนุษย์ยังแคบมาก เกิดมาก็ไม่ต้องคิดอะไรมาก สามารถกำหนดสถานะตำแหน่งได้ตามที่รู้ และถูกสอนกันมาตั้งแต่เกิด เผ่าชนแคบ ๆ ก็จะบอกเราได้ว่าการทำหายของมนุษย์ที่อยู่รวมกันมากกว่าเผ่าชนเดียว เป็นการทำความที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองมากมาย ความขัดแย้งที่จะกลับไปสู่อำนาจแบบเดิม คือ อำนาจของเผ่าชนกับการไปสู่อำนาจที่เปิดกว้าง ดังนั้น ไม่ว่าจะเปิดฟาสซิสต์ หรือสังคมนิยมคอมมิวนิสต์อะไรก็ตาม เมื่อถึงที่สุดแล้วต่างก็พยายามที่จะนำไปสู่สังคมที่ปิด (closed society) ด้วยกันทั้งสิ้น เหมือนอย่างที่ จอร์จ ออเวลล์ (George Orwell) เขียนเรื่อง ฟาร์มปศุสัตว์ (Animal Farm) ซึ่งพวกสัตว์ต่างวิจารณ์กันว่าพวกสี่ขาดี พวกสองขาเลว สองขาก็คือ มนุษย์เลว สี่ขาก็คือสัตว์ ก็เหมือนกับว่าถ้าใครไปเป็นชาวลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วยแล้วเขาก็บอกว่าเฉพาะพวกพรรคคอมมิวนิสต์ดี พวกอื่นเลว แยกกันเป็นขาวกับดำ (black & white) แบ่งแยกออกจากกันชัดเจนเป็นพวก เพียงแต่ว่ารูปแบบจะเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดเท่านั้น แต่ในสารัตถะแล้วมันมีสาระเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ความคิดหรือข้อเขียนของผมมันก็เหมือนกับเป็นปฏิกริยาโต้ตอบกับสภาพการณ์ หรือสถานการณ์ที่มันเกิดขึ้นในสังคมที่อำนาจมันพยายามที่จะนำสังคมไปสู่สังคมปิด และปฏิกริยาก็คือออกมาในลักษณะที่เป็นข้อเขียนต่อต้านความพยายามอันนี้มาตลอด ซึ่งมีลักษณะเป็น pattern ที่ชัดเจน

ในประเด็นคำถามที่ว่ากระบวนทัศน์ใหญ่ (major paradigm) ของผม เป็นพุทธนั้นก็มีส่วนจริง เพราะผมได้รับการซึบซับเรื่องนี้มาตั้งแต่เด็ก บางทีอาจไม่ได้แสดงออกในเรื่องนี้ชัดเจนโดยตรงทีเดียว แต่ก็มีอารมณ์ซ่อนเร้นอยู่ในส่วนลึก ส่วนที่บอกว่าการที่คนในชุมชนวิชาการหรือคนทั่วไปมักเรียกนักคิดคนสำคัญ ๆ รวมทั้งเรียกผมว่าเป็นปราชญ์ด้วยนั้น เป็นการเรียกท้าวๆ ไปที่ไม่ว่าจะตรงกับบุคลิกภาพทางความคิดของผม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่มีระบบคิดยึดโยงกับสังคม-การเมืองไทยค่อนข้างต่อเนื่องและแนบแน่น โดยเฉพาะการเป็นนักคิดที่ใส่กำลัง (action) ไว้ในความคิด รวมทั้งเป็นกระแสคิดที่มีแรงขับเคลื่อนค่อนข้างสูง (dynamic) ซึ่งส่งผลสะท้อนถึงภาคปฏิบัติด้วยนั้น น่าจะเรียกผมเป็นอย่างอื่นว่า เป็นรัตนชาติทางสติปัญญาของชาติและแผ่นดินไทย หรืออะไรทำนองนั้นก็มีส่วนจริงอยู่เช่นกัน ถ้าหากจะบอกว่าปราชญ์มีบทบาทจำกัดเฉพาะในทางความคิดเท่านั้น ผมก็คงจะไม่ใช่ เพราะผมทำหลายบทบาท ซึ่งอาจเทียบได้กับความมีหลายแง่มุมของผลึกแก้ว (crystal) เช่นเดียวกับที่เขาเรียกผมว่าเป็นนักคิด ขณะเดียวกันผมก็มี action มีการผลักดันที่เกี่ยวข้องกัน เพื่อผลทางปฏิบัติด้วย บางทีอาจจะเป็นไปได้เหมือนกันว่า จริง ๆ แล้วสังคมไทยไม่ได้ต้องการแต่นักคิดที่คิดเพียงอย่างเดียว แต่คาดหวังและต้องการหลาย ๆ อย่างมากกว่าการคิดมาตั้งไว้แล้วไม่รู้จะแปรผลในทางปฏิบัติได้อย่างไร

หากย้อนกลับมาพูดถึงสังคมไทยที่เป็นสังคมเปิด ส่งเสริมศักยภาพของคนทั่วไปให้อยู่รวมกันได้ โดยเฉพาะกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสหรือเสียเปรียบช่วยตัวเองไม่ได้ ด้วยคำถามที่ว่าจะมีแนวทางในเชิงปฏิบัติอย่างไรเพื่อให้เห็นผลตามที่คาดหวังได้ อันนี้เราจะพบความจริงอย่างหนึ่งว่า สังคมที่เราเติบโตมานี้จะมีมรดกอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษเราสร้างให้มาคือ เขาให้สร้างความจริงที่เรียกว่าความจริงบางอย่างไว้ ซึ่งอาจจะฟังดูลอยๆ เพราะฉะนั้นเมื่อเราเกิดมาเราก็ได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ รอบๆ ตัวเรามากมาย ซึ่งคนรุ่นก่อน ๆ เขาพยายามจะบอกเราว่ามันเป็นความจริง เช่น เขาบอกว่า “พระองค์เจ้าบรมเทศเป็นกบฏ เพราะ

ต้องการจะนำระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลับมาอีก” อันนี้มันเหมือนกับความจริง เพราะว่ามันเป็นแถลงการณ์ของรัฐบาลสมัยนั้น พระองค์เจ้าบรมวงศ์เป็นพระองค์เจ้าเพราะมีเชื้อเจ้า เพราะฉะนั้น ความจริงในเครื่องหมายคำพูดแบบนี้ มันก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของความจริงในประการแรก ส่วนความจริงในอีกประการหนึ่ง เช่น คนบอกว่า “อาจารย์ปรีดีเป็นคนไม่ดี” หรือความจริงที่มีคนพูดว่า “นักการเมืองฝ่ายอีสานหรือคนที่มีความคิดทางการเมืองหัวก้าวหน้า เป็นคนที่อาจจะเป็นคนมิวนิสต์ทั้งหมด” อะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นความจริงใหญ่ ๆ ที่เมื่อเราเกิดมาเราก็พบ

นอกจากนั้น เรายังรู้ว่าสังคมเราที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมทางการเมืองอยู่ได้ เพราะมันมีภาษาเป็นสิ่งที่สื่อ หรือพยายามบอกความจริง หรือให้เหตุผลบางอย่าง ฉะนั้นถ้าฟังคำบางคำหรือประโยคบางประโยคเอ่ยขึ้นมา คนแต่ละรุ่นก็จะต้องใช้ภาษาเชื่อมโยงกับความจริง แล้วนำไปสู่ความเชื่อบางอย่าง ฉะนั้นถ้าถามว่า ผมต้องการให้สังคมเป็นสังคมเปิดเป็นสังคมให้โอกาสผู้เสียเปรียบมีชีวิตที่ดีขึ้น เป็นสังคมอยู่เป็นสุข ตามที่ผมใช้คำว่า “สังคมที่มีชื่อ มีแป อยู่เย็นเป็นสุข เป็นธรรม เป็นไท” ก็หมายความว่าผมมีความพยายามที่จะเสนอภาษาในรูปแบบหนึ่ง เพื่อจะให้เริ่มมีการตั้งคำถามกับสิ่งที่เรากำลังจะพูดถึง ยกตัวอย่างเช่น เราเคยถูกสอนให้เชื่อว่าความจริงอย่างหนึ่ง คือ ความแตกต่างมันจะก่อให้เกิดความแตกแยก มันไม่ดี มันเป็นสิ่งไม่ดี เมื่อเราเห็นคนทั้งหลายแล้วไปจำแนกว่า เป็นเจ๊ก เป็นแขก เป็นเลี้ยว ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าความแตกต่างนั้นมันมีความหมายในเชิงลบ เพราะฉะนั้นในมายาคติที่เชื่อว่าความแตกต่างคือความแตกแยก เหมือนกับที่เชื่อว่าเสถียรภาพของรัฐบาลคือเสถียรภาพของรัฐอะไรทำนองนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นความพยายามของผมที่จะทำในฐานะที่เป็นครู เป็นนักคิด เป็นนักเขียน สิ่งที่จะทำให้ได้ผลเร็วที่สุดก็คือ การอาศัยภาษาทำให้คนคิด

เมืองไทยนั้นนอกจากเรามีพระไตรปิฎก เรามีสูตรสำเร็จทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเรามีมากอยู่แล้ว เรายังมีความจริงที่เป็นความเชื่อต่างๆ นานาแล้ว ลักษณะต่างๆ ไปของคนไทยอย่างหนึ่งก็คือว่า ทุกอย่างมันก็มีสูตรสำเร็จของมันอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น เราก็ไม่จำเป็นต้องคิด ต้องตั้งคำถามกันเท่าไร เพราะฉะนั้น ที่เขาพูดว่าคนไทยเชื่อง่ายก็คือว่า เราไม่ค่อยได้มีการทบทวนสิ่งที่เขาเสนอมาในรูปของภาษาต่างๆ ดังนั้น สิ่งที่มีผลสะท้อนมากที่สุด เห็นผลเร็วที่สุดในความเห็นของผม นั่น ผมก็จะสู้ในทางภาษา ซึ่งการสู้ในทางภาษานี้ มันเป็นการสู้ที่เป็นแบบอหิงสา (non-violence) ซึ่งในเรื่องการต่อสู้ที่เกี่ยวกับการใช้กำลังอาวุธ การใช้ความรุนแรง มันเป็นการต่อสู้กันทางปัญญา มันเป็นการต่อสู้กันในเรื่องของการกระตุ้นที่จะให้คนฉุกคิด แล้วมาใช้ความคิด เพราะฉะนั้นคนก็จะบ่นว่าผมสอนฟังยาก เขียนหนังสืออ่านยาก

ในด้านหนึ่งอันนั้นก็เป็นการทวนกระแส แต่การทวนกระแสของเรามีใช่เป็นการทวนกระแสแบบนิเสธ หรือในเชิงลบ (negative) แต่เป็นการทวนกระแสในเชิงปฏิฐาน (positive) หรือทวนกระแสในทางบวก ซึ่งการทวนกระแสทางบวกนี้มันจะบอกตรงไปตรงมา อย่างเช่น เราจะบอกว่า มันแตกต่างแต่ไม่แตกแยก อันนี้นอกจากเราจะบอกว่ามันแตกต่างเหมือน ๆ กันกับคนอื่นแล้ว แต่ว่าความแตกต่างนี้มันก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นความแตกแยกด้วย ซึ่งอันนี้ก็มีการหล้ามาจากทางพุทธเหมือนกัน แต่ว่าในทาง เต๋า ขงจื้อ ฮินดู อะไรมีผสมกันอยู่ อันนี้จึงเป็นเงื่อนไขแรกที่ผมเห็นว่าจำเป็นต้องทำ

เมื่อคนเริ่มมีการฉุกคิด เริ่มคิดใหม่ (Re-thinking) ขึ้นต่อไปก็จะเป็นการเสนอแนะว่า เมื่อเราเริ่มมาคิดใหม่กันว่อย่างนี้แล้ว สิ่งที่เราเชื่อกันเก่าๆ อาจจะไม่ใช่มั้ง แล้วสิ่งใหม่มันจะเป็นอะไร เราก็ต้องเสนอ เช่นแนวความคิดเก่าพูดว่า ภาครัฐ-ภาคเอกชน เราก็จะแยกและบอกว่าไม่ใช่ละ แต่ภาคเอกชนนี้มันไม่พอ ต้องรวมภาคประชาชนด้วย เราก็จะเริ่มจะดูต่อไปว่าแล้วความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ เอกชน และประชาชนจะเป็นอย่างไร พอเราเริ่มเสนอภาคประชาชน

ขึ้นมา คนก็ยกขึ้นเป็นประเด็นเอามาพูดกันต่อว่า ถ้าอย่างนั้นแล้ว สามส่วนมัน
ล้มพันกันอย่างไร เราก็เสนอได้ เพราะฉะนั้นภาษาจึงสำคัญมาก เป็นอาวุธที่ไม่
เป็นอันตรายถือเป็นอาวุธทางปัญญาอย่างหนึ่งอย่างเดียวกับที่ได้ตั้งเป็นข้อ
สังเกตว่าผมได้คิดและสร้างคำเป็นคำทางเทคนิค มีนัยทางความคิดที่สะท้อน
พลังของการสื่อในทางภาษาไว้หลายคำ เช่นคำว่า วงจรอุปาทัมภ์ รัฐบาลเขี้ยว โลกา
นุวัตร เพล็ดจากรละมุน ระบบจตุโลกบาล สังคมทอนกำลัง ภาคประชาชน ความ
อึมครึม ความโปร่งใส แตกต่างแต่ไม่แตกแยก กึ่งประชาธิปไตย รัฐปฏิสนธิ
ข้อมูลข่าวสารทางราชการ ผู้ตรวจการรัฐบาล ชุมชนอธิปไตย ฯลฯ

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นลักษณะพิเศษอีกอย่าง ที่แสดงออกมานอก
เหนือจากการเสนอความคิดในรูปของงานเขียน การใช้คำซึ่งเป็นสื่อสัญลักษณ์
ทางภาษานี้ นับว่ามีพลังซึ่งคล้ายกันกับการวาดรูป เขาต้องการจะบอกอะไรเขาก็
วาดออกมาเป็นรูป ในบางครั้งเราใช้คำๆ เดียวแต่มันก็มีพลังสูง อย่างคำว่า
โลกาวัตร ก็เป็นตัวอย่งที่ดี หรือคำว่าโปร่งใสซึ่งก็ส่งผลสะท้อนพอสมควร
ซึ่งเป็นการส่งผลในทางสร้างสรรค์เพราะก่อให้เกิดกระบวนการที่ต่อเนื่องของ
ระลอกคลื่นในการที่ทำให้คนนึกคิดและใส่ใจที่จะกระตุ้นให้คิดกันต่อ จนกลายเป็น
กรอบอ้างอิงของยุคสมัย เหมือนอย่างที่เราเคยพูดถึงยุคแห่งการพัฒนาหรือนิ
คส์ในช่วงระยะหนึ่ง ซึ่งก็ได้คลี่คลายไปแล้วในปัจจุบัน อย่างเวลานี้ก็ได้พูดกัน
ถึงโลกาวัตรกันต่อ ซึ่งทำให้คนทุกระดับรวมถึงนักเรียนด้วย สามารถพูดคุ
ยกันได้ มีกรอบอ้างอิงของยุคสมัยที่ร่วมกันได้

สิ่งที่ผมมีความปรารถนามากในส่วนที่เป็นความปรารถนาเฉพาะหน้า
คือ การที่ส่วนที่เป็นส่วนนำของสังคม เช่น สื่อมวลชน พรรคการเมือง สมาชิก
สภาผู้แทนราษฎร นักธุรกิจ ฯลฯ ผมหวังมากที่จะให้กลุ่มที่เป็นส่วนนำเหล่านี้
เริ่มคิดกันอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ เริ่มวิถึคิดหรือเริ่มมีความคิดว่าเขาเหล่านี้ต้องการ
เห็นสังคมเป็นอย่างไร ซึ่งผมว่าสังคมไทยยังขาดมาก เมืองไทยขาดวิถึที่จะมา
คิดกันอย่างเป็นนิกก็จะลักษณะแล้วก็มาหาหนทางที่จะมองไปข้างหน้าอันนี้ยังมี

น้อย และส่วนหนึ่งผมเองก็อยากผลักดันให้เกิดสิ่งนี้ขึ้น ถ้าถามว่าความหวังผมคืออะไรในเฉพาะหน้า ผมก็หวังมากในเรื่องนี้ เวลานี้ก็ดีใจที่ทหารเขาจะรับ กระบวนทัศน์ ผมเลยเข้าไปช่วยเขา ผมหวังอย่างมากที่จะให้คนเขาเห็นว่า idealism อุดมคตินั้นมันทำให้เป็นจริงได้ อุดมคติไม่ใช่สิ่งเพื่อฝันหรือเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นจริงไม่ได้ อันนี้ถือว่าสำคัญที่สุดที่เป็นความคาดหวังเฉพาะหน้าของผม

ดังนั้น ความใฝ่ฝันสูงสุดเฉพาะหน้าในประการแรกของผม จึงต้องการให้สังคมได้รู้ว่าสิ่งที่เป็นอุดมคติเป็นจริงได้ อธิบายได้ ในประการที่สองคือ ในแง่วิถีชีวิต ผมต้องการให้คนได้เข้าใจว่า ชีวิตที่มีความสุขคือชีวิตที่มีอุดมคติได้ และเป็นชีวิตที่รู้จักพอได้ ชีวิตที่มีความสำเร็จไม่จำเป็นต้องเป็นชีวิตที่อยู่กับการไขว่คว้าแข่งขันกับคนอื่น แต่เป็นชีวิตที่แข่งขันกับตัวเองได้แล้วในที่สุด ผมก็อยากให้ข้อเขียนของผมหรือบางอย่างที่ผมใช้ชีวิตกลายเป็นแรงบันดาลใจได้ด้วย เวลานี้ผมคิดก็เฉพาะแต่ลูก ครอบครัวยุติ น้อง หรือลูกศิษย์ เพื่อนร่วมงาน จะสังเกตได้ว่าช่วงหลัง ๆ มานี้ ผมได้พยายามเขียนอัตถะชีวประวัติ (Auto-biography) ซึ่งจะเป็นเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องของความสำเร็จ แต่เป็นเรื่องของการแจ่มแจ้งถึงองค์ประกอบและจังหวะชีวิตว่า ผมมีความกลัวอย่างไร ผมมีความล้มเหลวอย่างไร ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าผลบั้นปลายที่คนมองว่าเป็นความสำเร็จนั้น มันไม่ได้เกิดขึ้นจากความปราดเปรื่องทางสมอง หรือมีสติปัญญาส่วนตัวที่เป็นเลิศ หรือมีมาแต่เกิด หากแต่มันเป็นส่วนที่หล่อหลอมมาจากความเพียรพยายาม ความอดทนและการฝึกฝน

ผมคิดว่าสิ่งที่เมืองไทยต้องการ คือ แรงบันดาลใจ (inspiration) ไม่ต้องการผลักดันหรือการกดดันเพื่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจจะไปตรงกับที่มีการตั้งข้อสังเกตว่า ผมกำลังทำให้อีกบทบาทหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องของจริยธรรมสาธารณะ หรือเป็นการลู่วงถึงความประจักษ์แจ้งทางปัญญาของนักคิดก็ตามแต่ แต่สิ่งที่ผมพยายามสื่อแสดงในส่วนนี้ก็คือ การพัฒนาในเรื่องของกระบวนการ (process building) เพราะผมมองเห็นว่ามันเป็นความต้องการที่เป็นจริงของสังคม

ไทย เพราะเมื่อถึงที่สุดแล้ว หากเรามีครรลองของ process อย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว ผลที่เกิดขึ้น หรือ end result มันก็คงจะดีขึ้นไปได้ เพราะฉะนั้น ผมจะไม่เพียงแต่เจาะจงระบุไว้ว่าเพียงแต่อยากเห็นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หนึ่ง สอง สามสี่ แต่สิ่งที่ผมคาดหวังอยากให้เกิดขึ้นในสังคมไทยก็คือ กระบวนการนั่นเอง ไม่ว่าจะป็นกระบวนการทางความคิดก็ตาม อย่างที่ผมเรียกสังคมว่าเป็นสังคมทอนกำลัง เชื่อว่าเรามีพันธมิตรเพื่อการก้าวหน้าได้ ส่วนมากสังคมไทยมีพันธมิตรเพื่อการบั่นทอนกันมากกว่าที่จะผนึกกำลัง

ถ้าคิดในแง่นี้ประชาธิปไตยของเรา ถ้ามองไปแล้วกลับเป็นดาบสองคม คมที่มันดีก็เป็นการผนึกกำลังของพันธมิตรเพื่อก้าวหน้าไป ส่วนอีกคมหนึ่งของกระบวนการประชาธิปไตย ที่เป็นการผนึกกำลังกันเพื่อการบั่นทอนกำลังทั้งของสังคมโดยส่วนรวม และบั่นทอนกำลังของแต่ละส่วน สิ่งที่เราได้ยินเป็นข่าวคราวในหนังสือ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเรือดำน้ำ เรื่อง ดร.เอส ฯลฯ ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมที่ถกเถียงกันแล้วพยายามที่จะจับว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมชีวิตประจำวันของเราทุกๆ วันทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจหรือในทางสื่อ ถ้าคิดในชีวิตประจำวันแล้ว มันนำไปสู่การทอนกำลังกันทั้งสิ้น ความหมายของการทอนกำลังนั้น ถ้าเป็นนัยที่ลึกที่สุด ก็คือ การทำลายศักยภาพของคนที่จะร่วมผนึกกำลัง เพื่อจะดึงส่วนที่เสียเปรียบด้วยโอกาสให้มาเป็นส่วนที่สุขสบายได้ สังคมอื่นเขามีไปหมดแล้ว สังคมอื่นเขาผ่านขั้นตอนของการผนึกกำลังเพื่อสังคมไปแล้ว เช่น ในออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ สแกนดิเนเวีย สวิสเซอร์แลนด์ ได้ผ่านมานานแล้ว ของเรายังไม่ผ่านและผมก็ไม่รู้ว่าจะผ่านได้หรือเปล่า ทำนองเดียวกับที่ตั้งเป็นข้อสังเกตว่า วัฒนธรรมทางอำนาจของสังคมบ้านเรายังล้าหลังอยู่ในแบบแผนดั้งเดิม แต่ได้นำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ ซึ่งเป็นการใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำลายศักยภาพของสังคมมากกว่าการสร้างศักยภาพ

ระบอบประชาธิปไตยแท้ที่จริงและเป็นระบอบการปกครองที่สร้างศักยภาพและนำศักยภาพของปัจเจกบุคคลของชุมชนส่วนต่างๆ มาใช้ให้เกิดเป็น

positive sum game อย่างเช่นที่เราเรียกว่าเป็น synergism คือ หนึ่งบวก หนึ่งเป็นสาม สมมติว่า หนึ่ง เรามีคนที่ เป็นช่างชำนาญทางการแกะสลัก และ สอง เรามีอีกคนที่ เป็นช่างชำนาญด้านลงรักปิดทอง หรือสาม เป็นช่างอีกคนที่มีความชำนาญในการเลือกไม้ ซึ่งเมื่อเอาคนทั้งสามมารวมกัน ซึ่งเป็นภาพที่แยก ความแตกต่างกันได้ทั้งสามนี้มารวมเข้าด้วยกันโดยมีศรัทธา เขาก็จะเอาพลังทั้ง สามนี้มาสลับกันเป็นบุษบกหรือเป็นแคร์ เป็นธรรมาสถ์ให้พระมานั่งเทศน์ แล้ว คนอื่นได้มานั่งฟังพระเทศน์มีความสุขกายสบายใจ นี่คือการเอาศักยภาพของแต่ละคนออกมา เอาส่วนที่ดีของแต่ละคนมาผสมกัน ผนึกกำลัง ก่อให้เกิดผล ที่มันเป็นศิลปะ ซึ่งเป็นผลจากการที่หนึ่งบวกหนึ่งเป็นสามหรือ สิบหนึ่งเอง ซึ่งรูป ที่ปรากฏนั้นมันให้ความงดงามที่มีผลเป็นพวกทั้งหมด ซึ่งตรงข้ามกับกับสังคม ไทยในเวลานี้ที่ใช้ปัจจัยของพลังศักยภาพเหล่านี้ไปเพื่อการบั่นทอนกำลังกัน ทำให้ส่วนที่ดีอยู่แล้วมันสามานย์ไปและทำให้ส่วนที่เลวอยู่แล้วกลายเป็นนรก อเวจีลงไปอีก ก็เหมือนกับที่ตั้งเป็นข้อสังเกตว่า สังคมเราเป็นสังคมที่มีพลังแต่ เป็นพลังสามานย์

ฉะนั้น การที่เราจะแปรพลังแห่งการบั่นทอนให้เป็นพลังของการ สร้างสรรค์ ในเบื้องต้นเราจะต้องให้สติแก่สังคมไทย ซึ่งให้เห็นว่ามันไม่ใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ได้พยายามพูดพยายามเขียนให้ได้ตระหนักถึง แต่ความจริง แล้ว คนที่มีพฤติกรรมอย่างนี้มีจำนวนอยู่ไม่มาก แต่สร้างผลเสียหายได้มาก ซึ่ง เป็นการแข่งขันกันเชิงทำลาย ถ้าดูตามประวัติศาสตร์ก็จะพบว่าเป็นคนส่วนน้อย ทั้งนั้นทำสงครามกันแต่ก็ได้ส่งผลสะท้อนต่อคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะกรณีของการใช้ ระเบิดปรมาณูในสงครามโลกก็ตาม ในกระบวนการตัดสินใจจริงแล้วก็เป็นเรื่อง ของคนส่วนน้อย

เรื่องของการใช้ระเบิดปรมาณูนี้เป็นเรื่องที่ผมว่ามีความคลาสสิกที่สุดที่ ผมคิดอยู่ในใจตลอดเวลาว่า การที่จะทำระเบิดปรมาณูได้นี้ เกิดจากการคิดค้น ของคนหลายคน หลายขั้นตอน แต่ก็ไม่ใช่จะมากคนนัก แต่สิ่งที่บอกใน

กระบวนการนี้ คือ การสั่งสมกันของความรู้แต่ละส่วนที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา ซึ่งบังเอิญในช่วงนั้นมันมีสถานการณ์ของสงคราม มีเยอรมัน ญี่ปุ่น อเมริกา จึงนำไปสู่การตัดสินใจเรื่องการชำระเบ็ดเพื่อทำลายขึ้น แล้วต่อมาก็มีการพูดกันถึงการใช้จ่ายประมาทเพื่อสันติขึ้นมาในภายหลัง ซึ่งก็เป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของสังคมไทย แทนที่เราจะกระโดดไปพูดว่าอะไร (what) เราต้องพูดว่า ทำอย่างไรเสียก่อน (how) ทำไม (why) เราก็รู้แล้ว อะไร (what) เราก็มีกันมากแล้ว มีการเขียนเป็นแผนเป็นเค้าโครงที่จะเอียดยียดยาวได้ แต่อย่างไร (how) นี่ยังเป็นปัญหาหนัก

ความจริงในสังคมโบราณเองก็เป็นสังคมที่กลุ่มคนจำนวนน้อยที่กุมอำนาจและมีบทบาทหลักในทางสังคม แต่ภาวะอนาธิปไตย ซึ่งในที่นี้ไม่ใช่การปลดอำนาจที่เป็นความสับสนวุ่นวาย แต่เป็นภาวะที่ (1) ปลอดจากอำนาจ และ (2) ภาวะที่ความเข้มแข็งของอำนาจมันไม่ได้มีความเข้มแข็งครอบคลุมเท่ากันลงไป ในทุกส่วนของหมู่ชุมชนหรือของสังคม แต่ในสมัยนี้เรื่องทุนที่เราได้ยกมาเป็นประเด็นในขณะนี้ มันมีผลสะท้อนและความสามารถที่จะแผ่ขยายไปในทุกอณูของสังคม มันมีสูงมาก เพราะฉะนั้น แรงที่มันจะส่งลงไปในส่วนต่างๆ ของสังคมมันจะมีสูง ภาวะปลดอำนาจก็ไม่ค่อยมี

ตัวอย่างเช่น กลุ่มทุนใหญ่ๆ อย่าง ซีพี ซึ่งมีการผลิตแบบครบวงจร ตั้งแต่อหารสัตว์ซึ่งเป็นการผลิตวัตถุดิบไปจนถึงการผลิตอาหารในรูปของผลิตภัณฑ์ได้อาหารแช่แข็งไปถึงผู้บริโภค ยิ่งจุดไหนที่เป็นจุดของความเจริญ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวกับซีพี แต่เป็นผลมาจากภาษีประชาชน หรือความเจริญจากปัจจัยอื่นที่จะทำให้ชุมชนเติบโต มีถนนและสิ่งสาธารณูปการสมบูรณ์ คนที่มีทุนมากอย่างซีพีก็ไปเลี้ยงจุดที่มีความเจริญนั้น เข้าไปขยายทุนตั้งเป็นทำเลการค้าใหม่ ในรูปของ convenience store ที่เรียกว่า เซเว่นอีเลฟเว่นท์ เป็นผลทำให้ร้านค้า ร้านค้าเล็กในชุมชนถูกเบียดแทรก ต้องเลิกกิจการไป ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เราเห็นได้ทั่วไปว่า ภาวะการแทรกซึมของอำนาจทุนมีอำนาจทะลุทะลวงสูงและสร้างผลที่

รวดเร็วกว่าเมื่อเทียบกับเมื่อก่อน ซึ่งจะช้าหรือไม่ครอบคลุมทั่วถึงในทุกอนุของสังคมได้เท่ากับในทุกวันนี้ ยังมีเวลาปรับตัวและมีพัฒนาการเพื่ออยู่รอดในภาวะใหม่ได้ แต่ปัจจุบันเมื่อมาถึงก็ส่งผลทันทีเลย ร้านค้าเล็กก็ต้องล้มไปเลย

อันนี้ทำให้เราคิดต่อไปได้ว่า ทุนที่ใหญ่ๆ ในประเทศอื่น เขามีวิธีการคุมทุนในแง่ของการใช้กฎหมาย anti-trust law หรือแม้แต่มีการกำหนดกรอบว่าทำอะไรได้ ทำอะไรไม่ได้ เช่น ถ้าทำโทรทัศน์ก็จะทำหนังสือพิมพ์ด้วยไม่ได้ ซึ่งจะเป็นการคุมในทุกกิจการในลักษณะผูกขาดไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะเขาต้องการให้มีการดำรงความเป็นสังคมเปิดเอาไว้ บังคับบุคคลมีทางเลือกมากขึ้น ในทางกลับกัน สังคมเราถ้าปล่อยให้ทุนขยายตัวในลักษณะนี้ต่อไป ทุกคนต้องกินอาหารที่เหมือนกันหมด หรือมีเนื้อไก่ประเภทเดียวกันหมดให้กิน ทางเลือกของคนก็หดแคบลงทุกที เวลานั้นมันยิ่งกว่าในยุคของทุนอุตสาหกรรม เพราะทุนอุตสาหกรรมมัน standardize เฉพาะ production แต่ในขณะนั้นมันได้พยายาม standardize ในเรื่องของ taste ด้วยแล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็ต้องหาทางแก้ ทางแก้ที่ผมเสนอในช่วงหลังๆ มานี้ ผมจึงมุ่งเน้นให้เกิดระบบการเมืองมากขึ้น ให้มีการแยกระบบอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติออกเป็นสองลู่อู ซึ่งนี่ก็เป็นการเปิดให้ประชาชนได้เห็นชัด เวลานี้การเมืองมันยังเห็นไม่ชัด เพราะกลุ่มทุนยังไม่เปิดเผยตัวเต็มที่ มันมีแค่ตัวแทน

ในอนาคตเนื่องจากขณะนี้สังคมเราในภาคเศรษฐกิจกำลังอนุวัตรในเรื่องการเงินและระบบการผลิต เพราะฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยซึ่งเป็นเรื่องที่เราปฏิเสธไม่ได้ ก็คือ เราต้องจัดการกับมันให้ได้ คือส่วนที่เราเรียกว่าส่วนที่ก้าวหน้าที่สุดในระบบการผลิตและในเชิงการแข่งขัน ส่วนนี้คือส่วนที่ต้องการจะนำส่วนอื่นๆ และจะต้องก่อให้เกิดอานิสงส์ในทางที่ดีต่อส่วนอื่นๆ ได้ด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายคือ เวลานี้เรามีประสิทธิภาพในการผลิตสินค้าบริการมากขึ้น เช่น การผลิตในกลุ่มของสิ่งทอ และเสื้อผ้าสำเร็จรูป ซึ่งส่วนนี้มันก็มีอานิสงส์

ตกทอดไปถึงประชาชนในส่วนที่เราเรียกว่า กลุ่มยากจน (poverty) ได้เช่นกัน
ไม่ว่าในเรื่องของการสร้างงาน การสร้างสวัสดิการ ให้มีความมั่นคงในอาชีพและ
ชีวิตของคนงาน

แต่ในส่วนที่สำคัญ ที่เราเรียกว่า ภาคประชาชน คือส่วนที่เป็นการผลิต
ของเกษตรกรขนาดเล็กรายย่อย และส่วนที่เป็นคนจนเมืองด้วย ที่ผ่านมามัน
มักจะพูดถึงแต่ชนบทและปัญหาของเกษตรกร แต่ความจริงเวลานี้ชนบทในส่วน
ที่อยู่ดีกินดีก็มี ขณะนี้เมืองเองก็มีปัญหาไหล่ออกมามากมาย ซึ่งผมก็พยายาม
พูดถึงในเรื่องนี้ และเวลานี้ประชาชนก็เริ่มเห็นมากขึ้นแล้ว

ในเรื่องของการแยกความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท แท้ที่จริงแล้ว
เป็นปัญหาที่เกิดจากระบบราชการทั่วประเทศ เพราะเวลานี้รูปธรรมของส่วน
ราชการทั่วประเทศปรากฏในรูปกรม ขณะที่รูปธรรมของประชาชนทั่วประเทศ
ปรากฏในรูปของจังหวัดไม่มีฐานะเป็นส่วนราชการ เพราะฉะนั้นถ้าตราบใดที่
ส่วนของประชาชนยังเป็นรูปธรรมของจังหวัดอยู่ จังหวัดก็ไม่สามารถเปลี่ยน
ฐานะเป็นส่วนราชการได้ เมื่อไม่สามารถเป็นส่วนราชการได้ก็ไม่สามารถจัดตั้งงบประมาณได้
ดังนั้นสิ่งที่เราจะต้องพูดถึงในอนาคตในเรื่องของการจัดความ
สัมพันธ์นั้น จะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่จังหวัดสามารถตั้งงบประมาณได้

อีกด้านหนึ่งเป็นความสัมพันธ์ของอำนาจและบทบาทที่เราพูดว่าภาครัฐ
ภาคเอกชน และภาคประชาชน ภาคเอกชนคือภาคที่ช่วยตัวเองได้และมีความ
ก้าวหน้ามากที่สุด เพราะฉะนั้นเราจึงไม่จำเป็นต้องทำนโยบายแบบเดียวกันเหมือน
กันหมด เพราะส่วนเอกชนซึ่งเป็นส่วนที่ก้าวหน้าที่สุดนั้น รัฐหรือตัวเขาเองจะรู้ดี
ว่าจะต้องทำหรือมีบทบาทอย่างไร เพราะว่าเขาดูแลตัวเองได้

ประการต่อไป ก็จะต้องมาดูในส่วนของพื้นที่ เพราะว่าพื้นที่ที่เป็นที่มา
ของการจำแนกความแตกต่างของลักษณะชุมชน ซึ่งมีมิติที่หลากหลายทั้งทาง
ภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และวัฒนธรรม สามารถแยกแยะให้
เห็นลักษณะทางหน้าที่ของชุมชนนั้นๆ ได้ว่าเป็นชุมชนเมือง ชนบท เกษตรกรรม

อุตสาหกรรม หรือป่าไม้ ชายแดน ชายทะเล ฯลฯ ซึ่งจำเป็นต้องจัดวางจุดเน้นของบทบาทความสัมพันธ์และนโยบายที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

ประการต่อไปก็จะต้องมาดูที่การมีส่วนร่วมว่าในพื้นที่ใด ในกิจกรรมใด ใครมีกิจกรรมหลัก กิจกรรมรองอย่างไร และควรจัดวางน้ำหนักความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เหมาะสมกับกิจกรรมและชุมชนอย่างไร จะจัดสรรกรอบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเอกชนกับประชาชน ให้สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่และกิจกรรมอย่างไร ระบบราชการที่อยู่ได้ในขณะนั้นไม่ใช่เพราะตัวเองมันแข็ง แต่ที่อยู่ได้เพราะมันไม่มีทางเลือกอื่น ไม่มีกรอบอื่นที่จะมาจัดการกับมัน เหมือนวิญญูณพจนรที่ไปพูดไปเกิดไม่ได้ ไม่มีเครื่องมืออื่นมาจัดการกับมัน มันก็ไปของมันเรื่อยๆ ถ้าระบบราชการแข็งจริงก็จะมีประสิทธิภาพมากกว่านี้ ไม่ว่าจะเป็กรมตำรวจ หรือกระทรวงมหาดไทยก็ตาม ในระดับหนึ่งระบบนี้ดำรงอยู่ได้เพราะความหนุนช่วยของความเชื่อและมายาคติด้วย ที่สร้างขึ้นมาเป็นปลอกคุ้มกันตัวเอง (cocoon) ซึ่งเมื่อใครพูดถึงการปรับเปลี่ยนหรือการจัดรูปกระทรวงมหาดไทยใหม่ ภาพที่สะท้อนออกมาก็จะกลายเป็นเรื่องการหมิ่นหรือพยายามรักษามายาคติที่ห่อหุ้มตัวว่า บ้านเมืองต้องพินาศ์วุ่นวายแน่ แต่ถ้าจะถามกลับว่ามันยุ่งอย่างไร ยุ่งตรงไหน ทำไมจึงยุ่งก็ตอบไม่ได้ อีกอย่างก็จะบอกว่านักวิชาการไม่รู้เรื่องการปฏิบัติ ขึ้นชื่อไปก็จะยุ่งกันใหญ่ ฯลฯ

สิ่งที่ผมหวังมากอย่างหนึ่งก็คือ ข้อเสนอที่พยายามจะให้งบประมาณกลับไปเป็นงบประมาณจังหวัดมากขึ้น ซึ่งไม่ใช่งบประมาณจังหวัด ที่ผ่านมายังไม่ค่อยคิดถึง และยังมี ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนอยู่มากในคนทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณจังหวัด คือที่ผ่านมาเราเอาจังหวัดเป็น object ซึ่งเป็นเพียงพื้นที่แห่งหนึ่ง แล้วเอากรมเป็นศูนย์กลาง เพราะฉะนั้นเราก็ตั้งบพัฒนาจังหวัด คือบของกรมที่จะไปพัฒนาจังหวัด แต่เราไม่มีงบจังหวัดที่จะพัฒนาจังหวัด ดังนั้นถ้าจะพูดว่าผมต้องการงบจังหวัดเพื่อพัฒนาจังหวัด ผมไม่ต้องการบกรมเพื่อพัฒนาจังหวัด ถ้าพูดอย่างนี้ก็จะเข้าใจได้ทันที ไม่ต้องงุนงงกับความยกย่อน

ของภาษาทางราชการอีกต่อไป ซึ่งงบประมาณจังหวัดเพื่อพัฒนาจังหวัดนี้มันก็จะเปลี่ยนสมการใหม่ว่ามันมาจากจังหวัดว่าจะพัฒนาจังหวัด ส่วนอื่นก็จะเป็นความต้องการเพิ่มเติมว่า จะยังขอความช่วยเหลือจากกรมในลักษณะต่างๆ อย่างไรบ้าง อันนี้คือการกระจายอำนาจรูปแบบใหม่ที่เป็นสูตรสำเร็จในตัวมันเอง ไม่ต้องไปพูดถึงสภาตำบลที่ยังหลอกกันอยู่ไม่จบ

ต่อไปก็จะใช้มาตรการทางงบประมาณแบบตรงไปตรงมาอย่างนี้ ทุกฝ่ายก็ทำความเข้าใจร่วมกันได้ และมองเห็นถึงประโยชน์อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นแนวทางที่มีความเป็นไปได้สูง เพราะเวลานี้ ส.ส.ส่วนใหญ่ก็มีการตอบรับด้วยดี ฉะนั้นต่อไปถ้าจะจัดตั้งวงเงินงบประมาณก็ต้องเป็น 2 วงไปเลย คือวงหนึ่งก็เป็นของราชการส่วนกลาง อีกวงหนึ่งก็เป็นวงเงินสำหรับจังหวัด ไม่ใช่งบประมาณจังหวัด แต่เป็นงบประมาณของจังหวัดเพื่อใช้ในการพัฒนาจังหวัด

ที่ผ่านมาเมื่อพูดถึงงบประมาณจังหวัด ก็หมายถึงว่าจังหวัดนั้นต้องพัฒนาเหมือนเป็นเมืองขึ้น ซึ่งต้องคิดกลับด้านเสียใหม่ว่าจังหวัดเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นพื้นที่ของชาติ ของประเทศ ส่วนกรมนั้นไม่มีมิติทางพื้นที่-ประชาชน แต่เป็นมิติทางหน้าที่ หรือ functional เพราะฉะนั้นควรต้องเอาพื้นที่มาเป็นหลัก อันนี้ก็จะเป็นแนวทางอีกอันหนึ่งที่จะมีปฏิกริยาลูกโซ่ที่แรงมาก และอาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สร้างสรรค์จะทำให้ชนบทลืมนตาอ้าปากได้ ชนบทไม่ล่มสลายได้ ซึ่งมันเป็นคนละเรื่องกับที่จะบอกว่าเหมาะสมไม่เหมาะสม ไม่ใช่เรื่องของ why เรื่องของการล่มสลาย หรือปัญหาของชนบทด้านเดียว หรือเมืองดี-เมืองเลว ชีวิตในชนบทดี ภูมิปัญญาที่ท้องถิ่นชาวบ้านเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งพูดไปก็หยุดอยู่ตรงนั้น ซึ่งมีแต่เรื่องของความถูกกับเรื่องของความผิด ซึ่งไม่ได้ก่อผลสะท้อนอะไร เพราะไม่รู้ว่าจะเพราะอะไร ไม่รู้ว่าจะแก้อย่างไร

ผมต้องเสนอเรื่องนี้ในตอนนี ก็เพราะว่าภาคเอกชนยังไม่เติบโตเร็วขนาดนี้ และภาคประชาชนเองก็ยังไม่มั่งคั่ง ภาครัฐเป็นภาคที่มีทรัพยากรเหนือกว่าทุกภาค ทรัพยากรมันถูกใช้อย่างนี้ ดังนั้นเมื่อถึงที่สุดก็ต้องมีการ

วิภาคทรัพย์ากรเสียใหม่ ที่ผมเสนอตอนนั้นมันเป็นไปได้ก็เพราะว่างบประมาณ แม้จะมีมากก็จริง แต่ก็ไม่ใช้ทรัพย์ากรส่วนใหญ่ แล้วเงินในตลาดทุนของภาค เอกชนมีจำนวนมากพอที่จะส่งให้ภาคเอกชนเขามีพลังมากพอแล้ว ส่วนภาค ธุรกิจเอกชนในระดับจังหวัดท้องถิ่นนั้นเขาก็พอจะได้อันนี้ส่งส่งจากงบจังหวัด ในขณะที่ในกรุงเทพฯภาคธุรกิจที่เป็นการแข่งขันเพื่อการส่งออกไปแล้ว เพราะ ฉะนั้นงบประมาณแผ่นดิน สิ่งที่จะต้องจะใช้เป็นหลักก็คือ หนีไปใช้กับจังหวัด มากขึ้น ท้องถิ่นก็มีโอกาสเติบโตมากขึ้น แทนที่เวลานี้จะปล่อยให้ทุนท้องถิ่น ต้องไปแข่งขันกับทุนส่วนกลางที่มีโอกาสและทุนที่เหนือกว่าท้องถิ่นก็ไม่มีโอกาส เติบโตและขยายตัวได้

อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ คือ การไม่รู้แต่เพียงว่าเรากำลังเผชิญอยู่กับปัญหา อะไร แต่เราต้องรู้ด้วยว่าเราจะต้องหาวิธีการที่จะจัดการกับมันอย่างไรได้ด้วย ลำพังมีความรู้ไม่ว่าในทางเศรษฐศาสตร์ การเมือง การบริหาร ประวัติศาสตร์ สังคม นิติศาสตร์ หรือทางปรัชญา แต่ถ้าคิดไม่ได้คิดไม่ออก ค้นหาทางออกไม่ พบ ไม่รู้ how ไม่รู้ทางแก้ ก็เปล่าประโยชน์ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสังคมไม่ ได้ ที่ผมคิดออกในเวลานี้ก็เพราะผมไม่ยอมจำนนกับปัญหา ไม่ยอมแพ้กับ ความอับจนทางปัญญา และผมจำเป็นต้องหาทางออกและหาวิธีให้สังคมได้ใช้ เป็นทางเลือก ผมถึงต้องอยู่ต่อไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะคิดในสิ่งที่คนอื่นมองข้าม หรือไม่ค่อยคิด แต่เป็นประโยชน์กับสังคม

บทที่ 4

ประชาสังคมกับวิถีประชา*

นายแพทย์ชูชัย : ในเรื่องความหมายของคำว่า Civility, Civil Society, ความเป็นชุมชน, สังคมเข้มแข็ง ฯลฯ คำเหล่านี้มีความหมายใกล้เคียงกัน ขอความเห็นอาจารย์ในเรื่องความหมายของคำก่อนครับ

ดร.ชัยอนันต์ : คำว่า Civil Society นี้มีที่มาจากสังคมตะวันตกซึ่งในความหมายของตะวันตกหมายถึงสังคมทุกส่วนที่ไม่ใช่ภาครัฐ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในสังคมตะวันตกนั้นภาคเอกชนเติบโตมาหลังจากที่รัฐมีการสถาปนาอย่างเข้มแข็งแล้ว ส่วนอื่นๆ ของสังคมที่อยู่นอกรัฐก็คือ ภาคที่ไม่ใช่ประชาชนทั่วไป แต่เป็นประชาชนที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เห็นได้ชัดในส่วนที่เป็นพาณิชย์กรรม เกษตรกรรม เพราะฉะนั้น Civil Society จึงหมายความว่านอกภาครัฐจริงๆ แล้ว ถ้าจะหมายถึงองค์กรที่เป็นองค์กรที่จัดตั้งโดยไม่ใช้อำนาจรัฐ ไม่มีอำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง

ในสังคมไทยเป็นสังคมที่มีพัฒนาการมาต่างกัน เพราะฉะนั้น ในสังคมไทยเราจะพบว่าภาครัฐไปจัดตั้งสนับสนุนด้วยในรูปของกลุ่มต่างๆ ฉะนั้นเราอาจแบ่งแยกได้เป็นส่วนที่ภาครัฐไปจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เป็น 2 ส่วน คือ

* จากการสัมภาษณ์ โดย นายแพทย์ ชูชัย ศุภวงศ์ เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2539 ณ บ้านพระอาทิตย์

1. ลักษณะการจัดตั้งที่ไม่ได้เป็นการจัดตั้งในเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมช่วยเหลือของรัฐบาล หรือใช้กำลังบังคับ

2. ลักษณะการจัดตั้งที่มีส่วนช่วยเหลือของรัฐบาลในการใช้กำลังบังคับ

เราจะพบว่า ส่วนแรกเป็นการจัดตั้งของรัฐเหมือนกัน เป็นการจัดตั้งโดยกลไกของรัฐที่เป็นเรื่องบริการทางสังคม เช่น งานของกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ เพราะฉะนั้นเราจะเห็นการเจริญเติบโตที่คาบเกี่ยวกันองค์กรที่แม้ว่ากลไกของรัฐไปร่วมในการจัดตั้ง หรือมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสนับสนุน อาจจะมีลักษณะ 2 ประเภท ตามที่ผมได้กล่าวไว้ ในช่วงหลังๆ มีองค์กรภาคเอกชนเกิดขึ้น ที่เราเรียกว่า **ธุรกิจเอกชน** และเรามีองค์กรประเภทอาสาสมัครจริงๆ คือ **Voluntary association** ฉะนั้น ประชาสังคมของเราเมื่อคิดไปแล้วเราก็ควรจะรวมถึงองค์กรประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการที่ภาครัฐให้บริการ เช่น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ มูลนิธิเด็ก การศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ ซึ่งเหล่านี้ก็จัดอยู่ในประชาสังคม แต่ถ้าเป็นตะวันตกแล้วจะต้องไม่เกี่ยวข้องกับรัฐเลย จะต้องไม่ใช่องค์กรที่ภาครัฐเข้าไปจัดตั้ง

นายแพทย์ชูชัย : การให้บริการทางสาธารณสุข การให้บริการทางการศึกษา รวมอยู่ในประชาสังคมด้วยหรือครับ อยากให้อาจารย์อธิบายให้เข้าใจอีกสักนิด

ดร. ชัยอนันต์ : เนื่องจากถ้าเป็นประชาสังคมตามความหมายของตะวันตกแล้ว เราจะไม่นับองค์กรที่รัฐเข้าไปจัดตั้ง แต่ของเราถ้าจะพูดไปแล้วประชาสังคมของเรา แม้กระทั่งวัดก็มีรัฐเข้าไปเกี่ยวข้อง ฉะนั้นผมจึงหมายถึงอะไรก็ตามที่รัฐมีกลไกที่ไม่ใช่ใช้กำลังบังคับ ไม่ได้ไปจัดตั้งระดมเพื่อการต่อสู้ขัดแย้งอะไรบางอย่าง แต่เป็นเพื่อช่วยในการบริการของเขานะ พวกเหล่านี้เป็นสิ่งที่เวลานี้เราเรียกว่า **“ประชาสังคม”** ซึ่งเป็นไปตามความหมายที่ตะวันตกเขาพูดไว้ชัดเจน ถ้าเรานำ concept มา apply เราต้องคิดเอง

นายแพทย์ชูชัย : ด้วยเหตุที่ว่า รัฐไทยแทรกซึมไปทุกหย่อมหญ้าใช้ใหม่ครับ

ดร. ชัยอนันต์ : ก็เป็นแบบนี้ ที่นี้ถ้าเราจะให้คำจำกัดความว่า ประชาสังคม หมายถึงอะไรแล้ว ตามความเห็นของผมก็ควร หมายถึงทุกๆ ส่วนของสังคมโดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนด้วย ถือว่าทั้งหมดเป็น Civil Society แต่ถ้าถือตามแบบตะวันตกแยก Civil Society คือส่วนที่อยู่นอก State นอกภาครัฐ แต่ในความหมายของผม หมายถึงทุกฝ่ายเข้ามาเป็น Partnership กัน

นายแพทย์ชูชัย : ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ช่วงนั้นมีกระแสของสังคมนิยมค่อนข้างจะชัดเจน ตอนนี้อาจมาสนใจเรื่องประชาสังคม สังคมเข้มแข็งหรือความเป็นชุมชนที่ทำนอกรายล้อมประเทศเสนอ กระแสนี้ไม่ค่อยชัดเจนเท่าไร ผมว่ามีมาไม่เกิน 10 ปี ในสังคมไทยก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้นักว่าเป็นทางออกของสังคมที่สำคัญ ช่วงหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นักศึกษาเรียกร้อง Good Governance ที่เป็น Socialist อยากได้รัฐที่เป็นสังคมนิยม ตอนนี้อาจ聊聊กับกระแสที่ว่าให้ทุกส่วนในสังคมรวมกัน เพื่อทำให้สังคมเข้มแข็ง หรือที่เรียกว่าเบญจภาคี กระแสนี้เกิดขึ้นเพราะอะไรครับ เพราะเกิด global crisis แล้วแก้ไขไม่ได้ หรือว่าเกิดปัญหาของเมืองปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อนจนรัฐแก้ไขไม่ได้แล้วจึง form ตรงนี้ขึ้นมา

ดร. ชัยอนันต์ : เราต้องถือว่าในโลกนี้มี 2 concept ใหญ่ๆ คือแนวคิดแรก คิดว่าส่วนของรัฐควรจะมึบเทาเทา มาก นำส่วนของสังคมอยู่ภายนอกภาครัฐ ส่วนนี้ก็มีหลาย shade อีกส่วนก็เชื่อว่า (ซึ่งเชื่อค่อนข้างมาก) ภาครัฐจะต้องมึบเทาเทาน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ (less government) แต่ว่าแนวคิดที่ผมคิดว่าจะกำลังเกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้คือ แนวความคิดของ partnership คือการร่วมกันทำ ซึ่งหมายความว่า เราจะพูดไม่ได้ว่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องของฝ่ายรัฐหรือฝ่ายสังคม ในสมัยก่อนเน้นหนักแต่เรื่องเศรษฐกิจ

อย่างเดียว รัฐ

ไม่ควรมาโยงเกี่ยวกับการกระตุ้นเศรษฐกิจ รัฐไม่ควรมาโยงเกี่ยวกับการผลิตสินค้าและบริการ อีกด้านหนึ่งบอกว่า รัฐควรเข้ามาโยงเกี่ยวใน degree ต่างๆ กัน รัฐควรมีการกระตุ้น economy หลายอย่าง แต่ขณะนี้เกิด concept ใหม่ของ partnership มีปัญหาหลายอย่างที่ไม่ได้จำกัดว่า ใครเป็นส่วนนำ หรือส่วนตาม ต้องร่วมกันทำ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ได้กำหนดเฉพาะในสังคมเดียว แต่เป็นการร่วมกันของ partnership ทั้งโลกนี่เป็น concept ที่ใหญ่ จะมองเห็นว่าโลกเหมือน spaceship โลกมีขีดจำกัดในตัวของมันเอง แล้วทุกคนก็มาร่วมเป็น partnership กัน เพื่อดูแลโลก ฉะนั้น ปัญหาใหญ่ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาของเด็ก ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ฯลฯ **เป็นเรื่องของ partnership ไม่ใช่ leadership เป็นเรื่องของ participation ไม่ใช่เป็นเรื่อง representation** ในสมัยก่อนเป็นเรื่องของ leadership ใครเป็น leadership ใคร represent ใคร สมัยนี้เป็นสมัยใหม่ partnership กับ participation ฉะนั้นเราก็ควรที่จะคิดใหม่ พลิกสถานการณ์ใหม่ เพื่อดูว่า ประการแรกที่เราเรียกว่า ประเด็นปัญหา (issue) ประการที่สอง กลุ่มเป้าหมายเราสามารถดูได้ว่า ประเด็นปัญหาใด กลุ่มเป้าหมายใด มีปัญหาหนักเบาอย่างไรในพื้นที่ใด เพราะมี variation ในแต่ละพื้นที่ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องที่ทุกๆ ส่วนในสังคมมารวมกันเพื่อแก้ปัญหา โดยเอาประเด็นปัญหาหรือกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง ไม่ได้จำกัดว่าเป็นเรื่องของใคร ใครเป็นฝ่ายนำ ใครเป็นฝ่ายตาม ต้องร่วมกันทำ

นายแพทย์ชูชัย : บางคนก็บอกว่า โลกมีปัญหามาก และปัญหาที่เป็นปัญหาร่วมกันอย่างที่อาจารย์ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นทุกส่วนต้องมาร่วมกัน เหตุการณ์สำคัญๆ ที่แสดงให้เห็นเป็น civic government ในเมืองไทย นอกจากเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ตอนนั้นปรากฏชัดว่าพลังที่สามคือทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมที่จะผลักดันเผด็จการทหารออกไป เหตุการณ์อื่นๆ ที่ปรากฏชัดเช่นนี้ในสังคมไทย ในลักษณะเช่นนี้ตามความเห็นของอาจารย์มีอะไร

บ้างครับ

ดร. ชัยอนันต์ : จริงๆ แล้ว civic movement ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากขนาดนั้น แต่ก็มีเกิดขึ้นทุกวัน ในระดับท้องถิ่น ในระดับชนบท ที่เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ มากขึ้น แม้แต่กลุ่มที่เป็นพ่อค้าในจังหวัดต่างๆ ก็ถือว่าเป็น civic movement เหมือนกัน กลุ่มสตรี ฯลฯ อย่างที่ผมกล่าวแล้ว ซึ่งเดิมคือรัฐเป็นฝ่ายเข้าไปจัดตั้ง เช่น รัฐเข้าไปจัดตั้งหอการค้าจังหวัด รัฐไปจัดตั้งกลุ่มสตรี แต่ตอนหลังมีกระบวนการของมันเองเกิดขึ้น พัฒนาการที่เกิดขึ้นเอง เช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อย ถือว่าเป็น civic movement ถ้าเราเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ใหญ่ๆ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516, 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519, พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เป็นเรื่องซึ่งกว้างมาก เป็นประเด็นการเมือง ซึ่งเนื้อหากว้างมาก แต่การเคลื่อนไหวของ civic group ต่างๆ อาจจะมีตั้งแต่ผู้สนใจการเมือง เช่นที่โรตารี ซึ่งพวกโรตารี หรือไลอ้อน ก็ถือว่าเป็น civic group เหมือนกัน เราจะพบว่าในสมัยก่อนที่ civic group ไม่ได้เคลื่อนไหวมาก เพราะว่ากระจัดกระจาย รวมตัวกันไม่ได้ ฉะนั้น movement ที่เคลื่อนไหวก็เป็นชนกลุ่มน้อย เช่น ethnic chinese และ movement ของกลุ่มเหล่านี้ออกมาในรูปของสมาคมจีน โรงเรียนจีน ฯลฯ แม้กระทั่งพวกก๊วยพวกฮ่วย เขาก็เหมือนกัน แต่เป็นเรื่องของชนชาติส่วนน้อย ส่วนพวกคนจีนก็เป็นส่วนของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ต่อมาภายหลัง civic movement จะพบว่า ในด้านหนึ่งถูกนำเอาไปใช้ประโยชน์ในการเคลื่อนไหว เช่น ชนกลุ่มน้อยพวกว่า ฯลฯ ในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งได้ไปต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์

โดยสรุปแล้ว **civic movement ในเมืองไทย** เกิดจากกลุ่มผู้เสียเปรียบ หรือกลุ่มผู้เสียโอกาส ซึ่งไม่จำเป็นว่าต้องเป็นกลุ่มผู้เสียเปรียบ เช่น กลุ่มคนจีนที่ทำการค้า แต่หมายความว่า เขาถูก exclude ถูกขจัดออกไป ไม่ให้มีส่วนร่วมในบางเรื่อง ฉะนั้น เขาจะต้องปกป้อง สำหรับชาวจีนเขาก็ต้องปกป้องความปลอดภัยในตัวเอง หรือการที่มีสัญญาเป็นธรรมชาติเพื่อไม่ให้เจ้าหน้าที่ของ

รัฐมารีแอก

นายแพทย์ชูชัย : สมาคมหรือชมรมวิชาชีพก็ถือว่าเป็น civic movement ด้วยใช่ไหมครับ

ดร. ชัยอนันต์ : เป็น แต่ถือว่าเป็นองค์กร จะเป็น movement ทางสังคมหรือเปล่า เป็นอีกเรื่องหนึ่ง movement กับองค์กรไม่เหมือนกัน บาง movement ไม่ใช่องค์กร บางองค์กรไม่มีลักษณะเคลื่อนไหวปัญหาทางสังคม แต่ถ้าเราจะแบ่ง เราจะพูดต่อไปว่า จริงๆ แล้วสังคมไทยมีลักษณะที่ดีกว่าสังคมตะวันตก เพราะสังคมตะวันตก กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์เฉพาะเจาะจงเป็น interest group เป็น pressure group ของเราคือที่ว่ามี pressure group มาก ของเราก่อนข้าง active ในสิ่งที่เป็น issue ประเด็นปัญหาทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะเจาะจง ไม่ใช่ผลประโยชน์เฉพาะแคบๆ **การที่เราจะถือว่าเป็น movement ต้องเป็นผลประโยชน์ที่กว้างกว่าผลประโยชน์เฉพาะตัว** เช่น คุณไปเคลื่อนไหว เพราะคุณไม่เห็นด้วยกับรถไฟฟ้ายาง ทั้งที่คุณไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องโดยตรง คุณก็รู้สึกเป็นปัญหา นี่เป็น issue ในสิ่งที่เราเรียกว่า civic movement

นายแพทย์ชูชัย : อาจารย์ครับ ไม่ทราบว่าสังคมไทยที่มีลักษณะอุปถัมภ์และมีความสัมพันธ์ในแนวตั้งสูงมาก แต่การเกิดของ civic society หรือ civic movement มันมีความสัมพันธ์ในแนวราบเหมือนสิ่งที่อาจารย์กำลังทำอยู่ ที่พยายามให้เกิดเป็น partnership มีทั้งแนวตั้งและแนวราบมาประสานกัน ผมไม่ทราบว่าป็นอุปสรรคมากหรือไม่ จากไพร่ (Client) จะพัฒนาไปสู่พลเมือง (Citizen)

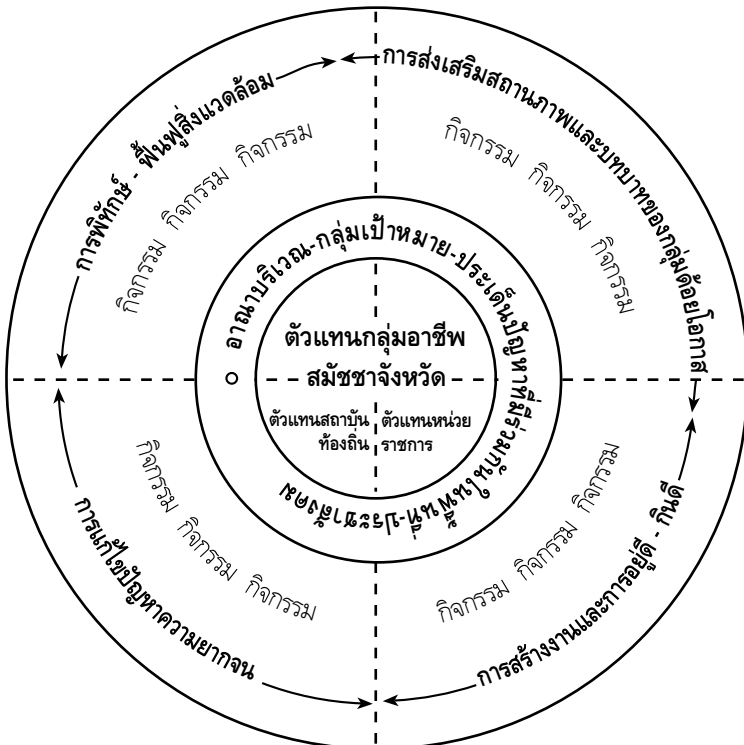
ดร. ชัยอนันต์ : ไม่ เพราะมันอยู่ที่ตัวกิจกรรมเป็นสำคัญ ถ้าเราไปมองดูแต่โครงสร้างอาจจะมีปัญหา ให้ดูที่กิจกรรม เพราะฉะนั้น เรื่องบางเรื่องเราสามารถมีการประสานทั้งแนวตั้งและแนวราบได้ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง (ดูภาพที่ 9) จะเห็นได้ว่า รูปอาณานิคมของกิจกรรมตามวิถีประชา

ถ้าเป็นความสัมพันธ์แนวราบ รูปจะมีลักษณะเป็นวงกลม ถ้าเป็นความสัมพันธ์แนวตั้ง รูปจะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม (Pyramid structure)

วิถีประชา ซึ่งเน้นการสร้างสมรรถนะในการพัฒนาแก่ประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาที่มีอาณาบริเวณ กลุ่มเป้าหมายและประเด็นปัญหาที่ชัดเจนมี

ภาพที่ 9

อาณาบริเวณของกิจกรรมตามวิถีประชา

ลักษณะดังกล่าว

สมัชชาประชาชน

ประเด็นสำคัญในการพิจารณา

โครงสร้างและกระบวนการของวิถึประชา เพื่อให้เกิดการพัฒนาของ และโดยประชาชนได้คำนึงถึงประเด็นหลักดังนี้

- การเน้นพื้นที่ (ประชาสังคม) เป็นหลัก
- การคำนึงถึงการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง
- การคำนึงถึงการจัดการพัฒนาแบบองค์รวม
- การคำนึงถึงความเดือดร้อนความต้องการของภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องกับสภาพของชุมชน
- การคำนึงถึงการตื่นตัวของประชาชนที่มีในระดับจังหวัดและกลุ่มจังหวัด
- การเพิ่มดุลทางการมีส่วนร่วมให้กับประชาคม และกลุ่มคนที่ยังขาดดุลย์ของการมีส่วนร่วมอยู่ เช่น กลุ่มเกษตรกรรายย่อย คนจนเมือง สตรี เป็นต้น
- การเน้นบทบาทของกลุ่มพลังที่แยกตัวออกจากสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ ทั้งในระดับชาติและระดับจังหวัด
- การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างวิถึประชา ซึ่งเน้นการพัฒนาของประชาชนและโดยประชาชน กับวิถึรัฐทำ-ราษฎร์ร่วม ซึ่งเน้นการพัฒนาเพื่อประชาชนโดยราชการและโครงสร้างท้องถิ่นที่ราชการครอบงำอยู่ เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- การสร้างสมรรถนะของประชาชนเพื่อรองรับเป้าหมายของการกระจายอำนาจ

โครงสร้างและองค์ประกอบของสมัชชาจังหวัด

จากข้อพิจารณา 9 ข้อนี้ จึงเสนอโครงสร้างและกระบวนการวิธีประชา
ดังนี้

- ให้มีสมัชชาจังหวัดซึ่งมีองค์ประกอบที่แตกต่างไปจากสภาจังหวัด
- สมัชชาจังหวัด ประกอบด้วย 3 ส่วน
- ส่วนที่มาจากกลุ่มอาชีพต่างๆ ในจังหวัดตามสัดส่วนของอาชีพ
จำนวนกึ่งหนึ่งของสมาชิกทั้งหมด
- ส่วนที่มาจากตัวแทนของสภาจังหวัด สภาเทศบาล สุขาภิบาล และ
สภาตำบล
- ส่วนที่มาจากตัวแทนของราชการส่วนภูมิภาค จำนวนสมาชิกอีกกึ่ง
หนึ่ง ให้ส่วนที่เป็นตัวแทนจากองค์กรท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้ง
ของประชาชน (สภาจังหวัด เทศบาล สภาตำบล) มีสองในสาม อีก
หนึ่งในสามมาจากตัวแทนของราชการส่วนภูมิภาค
- ให้สมัชชาจังหวัดสามารถแต่งตั้งฝ่ายสงฆ์หรือนักบวชในศาสนาอื่นใด
ที่ประชาชนในจังหวัดนิยมนับถือเป็นที่ปรึกษาของสมัชชาจังหวัดได้
- ในการเลือกตัวแทนกลุ่มอาชีพ สำหรับกลุ่มอาชีพที่มีการเลือกตั้ง
ตัวแทนอยู่แล้ว (เช่น หอการค้าจังหวัด) ให้แต่งตั้งตัวแทนที่ได้รับการ
เลือกตั้งเข้ามา กลุ่มอาชีพอื่นๆ ที่ไม่มีการเลือกตั้งให้ใช้วิธีการสรรหา
- ให้คณะกรรมการสรรหา ประกอบด้วย กรรมการที่ไม่มีผลประโยชน์
โดยตรงเช่น พระสงฆ์ ตัวแทนองค์กรเอกชน ตัวแทนองค์กร
ประชาชน ครุฑนักวิชาการในจังหวัด

อำนาจหน้าที่

ให้สมัชชาจังหวัดมีอำนาจในการพิจารณางบประมาณจังหวัด ซึ่ง

ตัวแทนจากสภาจังหวัด สภาตำบล สุขาภิบาล และตัวแทนราชการส่วนภูมิภาค เป็นฝ่ายเสนอ ทั้งนี้โดยให้ฝ่ายเลขานุการสมัชชาจังหวัดเป็นผู้ช่วยในการ พิจารณา

การที่ให้สมัชชาจังหวัดเป็นผู้พิจารณางบประมาณจังหวัดนี้ เท่ากับ เป็นการเปิดเวทีวิถึประชาที่ก่อให้เกิดพลวัตระดับพื้นที่ เป็นการกระตุ้นให้เกิด ประชาคม ในความหมายที่แท้จริง และเป็นการทำให้แผนงานโครงการที่จะมี การดำเนินงานในพื้นที่สามารถสะท้อนความจำเป็นและความต้องการในพื้นที่ได้

งบประมาณจังหวัดที่สมัชชาจังหวัดจะเป็นผู้พิจารณาอนุมัติจะเป็นงบประมาณในกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาความยากจน การสร้างงาน และการ อยู่ดีกินดี การส่งเสริมสภาพ และบทบาทของสตรี และกลุ่มชนผู้ด้อยโอกาส การพิทักษ์ และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

ให้สมัชชาจังหวัดมากกว่าหนึ่งจังหวัดสามารถรวมตัวกันเพื่อมีการ ประชุมปรึกษาหารือร่วมกันในกิจกรรมการพัฒนาที่อาจมีผลกระทบต่อกันได้ สมัชชากลุ่มจังหวัดมีใจองค์กรที่เป็นทางการ แต่สามารถจัดประชุมร่วมกันเป็น ครั้งคราว หรือมีการจัดส่งบุคลากรที่ปรึกษาหารือ เพื่อแก้ไขปัญหาที่กลุ่มจังหวัด มีร่วมกัน เช่น การกำจัดขยะ การพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน ปัญหาแรงงาน ฯลฯ

สมัชชาจังหวัด มีอำนาจหลักด้านเดียว คือ การพิจารณางบประมาณ จังหวัด แต่ไม่มีอำนาจในการบริหารงบประมาณ

สมัชชาจังหวัด มีอำนาจในการติดตามประเมินผลงานที่เกิดขึ้นจาก การอนุมัติงบประมาณไป

โดยสรุปแล้วการมีสมัชชาจังหวัด โดยให้มีบทบาทหน้าที่ดังกล่าว เป็นการสร้างข้อต่อ หรือจุดเชื่อมโยงระหว่างวิถีรัฐ-ราษฎรร่วมกับวิถีประชา ซึ่ง เป็นวิถีใหม่ซึ่งเสริมวิถีแรก แต่จะต้องมีมาตรการเสริม ดังนี้

- จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้จังหวัดเป็นส่วนราชการและมีการ จัดทำงบประมาณได้เอง มีการจัดแบ่งงบประมาณออกเป็นงบประมาณส่วน

กรมกับส่วนจังหวัด

- จะต้องมีนโยบายและมาตรการที่เปิดโอกาสให้องค์กรอาสาสมัคร เอกชน และองค์กรประชาชนในจังหวัดสามารถมีโครงการ และงบประมาณที่ใช้ ในกิจกรรมพัฒนาประเภทที่ต้องการก่อให้เกิดการสร้างสมรรถนะ (capacity development) ของประชาชนได้
- จะต้องมีนโยบาย และมาตรการที่ชัดเจนเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ภายในแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 ในการเพิ่มพูนขอบเขต และความเข้มข้นของการ พัฒนา โดยประชาชนและของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยระบุแผนงานและ โครงการในระยะยาว ซึ่งจะต้องมีงบประมาณสนับสนุนในกิจกรรม หรือกลุ่ม กิจกรรม ดังระบุไว้ข้างต้น

องค์กรเอกชนและองค์กรประชาชน

การที่แผนพัฒนา ฉบับที่ 8 มียุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนานั้น นอกจากจะมีการเปิดโอกาสให้ มี กลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมอื่นๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีประเด็นที่ควร พิจารณาอีกประเด็นหนึ่งก็คือ องค์กรเอกชนและองค์กรประชาชนจะสามารถได้ รับเงินสนับสนุนจากรัฐได้หรือไม่ และอย่างไร

ประเด็นนี้เป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งควรมีการศึกษาพิจารณาในรายละเอียด แต่ รายงานนี้ต้องการหยิบยกเรื่องนี้มากล่าวไว้เพื่อให้มีการขบคิดกันด้วย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับองค์กรชุมชนในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ เช่น พื้นที่ลุ่มน้ำ และ ปัญหาพิเศษเร่งด่วน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาโรค เอดส์ เป็นต้น

เท่าที่ผ่านมารัฐได้ให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรที่มีใช้หน่วยราชการ โดยมี พระราชบัญญัติพิเศษออกมารองรับสถานการณ์ขององค์กรที่ได้รับเงินอุดหนุนนั้น แต่ในส่วนขององค์กรประชาชนระดับล่างนั้น รัฐใช้วิธีสนับสนุนผ่านทางบ

ประมาณของหน่วยงานหรือองค์การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

ในเมื่อแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ต้องการจับจุดเน้นเรื่องของการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีพลังในการช่วยการพัฒนามากขึ้น (empowerment) และปรารถนาที่จะสร้างบริบทที่เอื้ออำนวยต่อการนี้ (enabling setting) ข้อควรพิจารณาก็คือ

- องค์การภายใต้การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นองค์กรประชาชนเสมอไป มีการเหลื่อมกันระหว่างลักษณะขององค์กร วิธีการทำงานและตัวบุคคล

- องค์กรประชาชนมีความหลากหลาย และมีการเน้นประเด็นปัญหาที่ชัดเจนต่างกับองค์การภายใต้การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นซึ่งทำงานด้านการพัฒนาต่างๆ ไปในระดับท้องถิ่น

ปัจจุบันองค์กรประชาชนระดับรากหญ้าจำนวนมากได้รับเงินสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศ และได้ดำเนินการที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเมืองใหญ่และชนบท จึงเห็นควรมีให้มีการพิจารณาอย่างจริงจังที่จะให้องค์กรประชาชนที่มีใช้องค์กรภายใต้การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นได้เข้ามีส่วนร่วมรับเงินอุดหนุนจากรัฐด้วย ทั้งนี้อาจดำเนินการดังนี้

- ในด้านงบประมาณ พิจารณาว่าทั้งในสถานการณ์ที่มีหรือไม่มีงบประมาณจังหวัด ทำอย่างไรจะให้มีการส่งผ่านเงินอุดหนุนไปยังองค์กรประชาชนโดยตรงได้ ทั้งนี้อาจดำเนินการเป็นโครงการทดลองในหมู่บ้านยากจนที่สุดก่อน

- สร้างความเชื่อมโยงด้านการรับรององค์กรประชาชนโดยสภาผู้แทนราษฎร

- ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญกิจการ องค์กรเอกชน และองค์กรประชาชน

- ให้มีการรับรององค์กรเอกชน และองค์กรประชาชนโดยปรับปรุงพระราชบัญญัติสมาคมฯ ด้วยการเพิ่มส่วนที่ว่าด้วยการรับรององค์กรเอกชน และองค์กรประชาชนประเภทที่สามารถได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐได้

บทที่ 5

วาระแห่งชาติ : ประชาธิปไตยไทยสากล*

ความจริงแล้วเรื่องวาระแห่งชาตินี้ เรามีการพูดมาเป็นเวลานานับ 10 ปี แล้วระหว่างศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ชูโต กับผม เมื่อมีการทำสัมมนากันครั้งใด เราก็พูดถึง National Agenda ดั่งนั้นเรื่องวาระชาติไม่ใช่เรื่องใหม่

เนื่องจากทุกสถานการณ์ที่มีความจำเป็นต้องแก้ปัญหาวาระแห่งชาติก็คือการเสนอให้สังคมคิดร่วมกัน ไม่ใช่เสนอให้รัฐบาลแต่ละชุดหรือให้นักวิชาการคิดในเรื่องของวาระแห่งชาติ

การที่จะเป็นวาระแห่งชาติได้หรือไม่? เราต้องถามว่าสังคมที่เปลี่ยนไปเวลานี้จำเป็นที่จะฟังความต้องการหรือปัญหาหรือทบทวนประสบการณ์เพื่อหาทางออกจากส่วนใดของสังคมบ้าง

ผมพูดถึงวาระชาติมาสัก 2-3 ปีแล้ว และที่สำคัญที่สุด เมื่อตอนที่รัฐบาลไทยทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ผมในฐานะเป็นที่ปรึกษาฝ่ายไทยในการจัดทำแผนฯ 8 ร่วมกับองค์การสหประชาชาติ การทำ

* เรียบเรียงจากคำสัมภาษณ์ โดยจุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ และวรตุลย์ ตูลารักษ์ เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2540.

แผนฯ 8 นั้นต้องการเน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง แล้วก็การพัฒนาแบบยั่งยืน หรือ sustainable development สหประชาชาติก็ส่งผู้เชี่ยวชาญมา 1 คนจากนิวยอร์กชื่อ Jan Loubser เราเรียกว่าที่ปรึกษาของรัฐบาลไทยร่วมกับที่ปรึกษาของสหประชาชาติ

ในการทำแผนฯ 8 ผมเป็นคนร่างส่วนสุดท้ายของแผนที่ว่าด้วยประชารัฐกับการทำแผนไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งจะพบคำว่า “ระเบียบวาระแห่งชาติ” อยู่ในแผนฯ 8 นี้ เพราะฉะนั้นถ้าสังเกตให้ดี การเสนอเรื่องระเบียบวาระแห่งชาติก็เสนออยู่ในแผนฯ 8 ด้วยว่ารัฐบาลหรือทุกๆ ฝ่ายในสังคมควรมีการพูดคุยกันเรื่องระเบียบวาระแห่งชาติ โดยทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งองค์กรประชาชน องค์กรเอกชน หอการค้า ธุรกิจ ต้องช่วยกัน ในอีกระดับหนึ่งขณะนี้เรามีประชาคมจังหวัดที่เริ่มขึ้นแล้วในหลายแห่ง ซึ่งคุณโสภณ สุภาพงษ์ นายแพทย์ประจำเขต วะสี ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่ ท่านเหล่านี้ลงไปกระตุ้นเรื่องประชาคมจังหวัด เพราะฉะนั้นวาระแห่งชาติก็เป็นไปได้ 2 ทาง ทั้งในระดับสูงกับระดับล่างดังได้กล่าวแล้ว

วาระแห่งชาติในระดับสูงอาจเป็นเรื่องวิสัยทัศน์ มองว่าประเทศไทยในยุคที่เกิดโลกาภิวัตน์ 3 ด้าน ได้แก่ หนึ่งการเปิดเสรีทางการเงิน สองการเปิดเสรีทางการค้า สามการเปิดเสรีทางการลงทุน เราจะรับการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

โลกาภิวัตน์ 3 ด้านนี้ เราเปิดเสรีทางการลงทุนก่อน เมื่อขยายตัวก็เปิดโอกาสให้ภายนอกมาลงทุนเพิ่มมากขึ้น ส่วนการเปิดเสรีทางการค้าของเราก็เป็นไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของข้อตกลง GATT เวลานี้เป็น WTO รวมทั้งในปี ค.ศ. 2005 เราจะต้องรับเอา AFTA เต็มรูป ซึ่งหมายความว่า การลดกำแพงภาษีศุลกากรจะลดลงจนเกือบไม่มีอยู่เลยสำหรับหมู่สมาชิกในภูมิภาคนี้ และปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่เราเปิดอย่างเร็วมากโดยไม่ค่อยมีการเตรียมตัว คือการเปิดเสรีทางการเงิน

ความจริงแล้ว เมื่อผมพูดถึงวาระแห่งชาติมักจะมั่นใจว่า การเปลี่ยนแปลงที่เมืองไทยเผชิญในยุคนี้มีลักษณะแตกต่างเชิงคุณภาพไปจากการเปลี่ยนแปลงในสมัยแห่งการพัฒนาอย่างสิ้นเชิง ผมก็พยายามพูดกับสังคมในเรื่อง Globalization เรื่องโลกาภิวัตน์ว่า ต่อไปปัญหาใด เรื่องใดเราจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม ที่เราจะมองเฉพาะภายในสังคมเราไม่ได้

ดังนั้น มุมของการพัฒนาของเราจะต้องเปลี่ยนจากเดิม เราจะต้องทำให้ประเทศ คนส่วนใหญ่ทุกระดับ โดยเฉพาะระดับล่างมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างไร การพัฒนาต่อไปไม่ใช่การพัฒนาที่ใช้แต่ทรัพยากรอีกแล้ว **เพราะฉะนั้นระเบียบวาระแห่งชาติก็คือว่า ขอให้หลายๆ ส่วนของสังคมมาคุยกัน มามี forum มีกระบวนการที่สำคัญคือ กระบวนการของการมีส่วนร่วมที่เรียกว่า “ประชารัฐ”** ไม่ใช่รัฐบาลทำตัวเป็นแบบคุณพ่อรู้ดี คอยบอกว่าเกษตรกรคุณทำอย่างนี้ ปลูกอย่างนี้ ทำอันนี้ออย่างที่เคยเป็นมา

National Agenda มีความหมายมากไปกว่าการพูดถึงรัฐบาลแห่งชาติที่ทุกพรรคมารวมกัน แต่เป็นเรื่องที่สังคมควรจะมาคิดร่วมกัน การที่สังคมคิดร่วมกันก็มีกระบวนการที่เราเห็นหลายอย่าง ได้แก่

ประเภทที่หนึ่ง ปัญหาที่เกิดแก่กลุ่มคนในสังคมมาเป็นเวลาช้านานแล้ว แต่คิดไม่ตก ตัวอย่างปัญหาเรื้อรังที่สังคมคนจนสะท้อนออกมา และปัญหาของเกษตรกรรายย่อย หรือถึงแม้ว่าไม่ใช่รายย่อย แต่เป็นเกษตรกรที่ไม่มีปัจจัยการผลิต ปัญหานี้สะท้อนมานานแล้วแต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไข

ประเภทที่สอง คือ ปัญหาที่ธุรกิจระดับเมืองหรือระดับเทศบาลประสบอยู่ และปัญหาที่ธุรกิจระดับประเทศประสบอยู่ ซึ่งเราก็เคยทำในเรื่องของหอการค้าจังหวัด ในเรื่องของ กรอ. มาแล้ว

ประเภทที่สาม เป็นปัญหาที่นักคิดในทางสังคมพยายามสะท้อนหรือบอกสังคมมาเป็นเวลานาน หรือปัญหาที่นักคิดระดับชาวบ้านพยายามจะบอกด้วยการกระทำ บอกด้วยประสบการณ์ อย่างเช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม

หลวงพ่อนาน (พระครูพิพิธประชานาถ) หรือใครต่อใคร เช่น หมอประเวศ วะสี อาจารย์เสน่ห์ จามริก อาจารย์เอกวิทย์ ณ ถลาง พยายามจะบอกสังคมว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

สิ่งเหล่านี้ควรจะมึกระบวนกรปฏิบัติทางสังคม ซึ่งออกมาเป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกัน โดยไม่จำเป็นต้องเป็นการแก้ไขปัญหาแบบเดียวกัน เนื่องจากมันมีความไม่สม่ำเสมอของสภาวะปัญหา มีความหลากหลายของปัญหา มีระดับของความรุนแรงของปัญหาที่รุนแรงมากน้อยต่างกัน แต่ต้องการให้มีกลุ่มคนมาจัดลำดับความสำคัญ ว่าอันไหนมีระดับความสำคัญมากน้อยอย่างไร อันนี้เราเรียกว่าเป็น National Agenda ที่ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่งจัดระเบียบวาระ หรือคล้ายๆ จัดเป็นวาระของตัวเอง แต่มันเป็นวาระบางส่วนของชาติที่ต้องการให้ทุกคน ซึ่งคิดว่าตัวเองมีปัญหามาพูดกัน **ระเบียบวาระแห่งชาติ ต้องมีกระบวนการของการมีส่วนร่วม ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่งมาจัดระเบียบวาระแล้วมาอ้างชาติ**

ขออ้อวาระแห่งชาตินี้ ทุกกลุ่มประชาชนที่มีปัญหาสามารถตั้งขึ้นมาได้ ผมเคยพูดเรื่องนี้มาก่อน แต่มีคนไม่เข้าใจ ทั้งยังโดนด่ามาก นั่นคือผมต้องการให้มีสภากระจกมาสะท้อนสิ่งที่สังคมมีปัญหามาอยู่นานแล้ว แต่ไม่มีใครแก้ไขได้ หรือร่วมกันแก้ไข จนกลายเป็นดินพอกหางหมู

ผมต้องการในปีหนึ่ง กลุ่มประชาชนที่มีปัญหาควรมาพูดกันให้รัฐบาลนั่งฟัง หรือสมาชิกสภาผู้แทนนั่งฟังบ้าง แล้วให้ถ่ายทอดทีวี เช่น ให้กลุ่มสมพันธ์ที่ทำประมงชายฝั่งของภาคใต้ที่ต้องการบอกว่าอันตรายที่สาหัสอย่างไร แล้วให้กรมประมงและรัฐมนตรีมานั่งฟัง ให้คนดูเลาประชุมชนมาพูดถึงสถานการณ์ของปัญหาไป

เวลานี้ปัญหาสังคมไทยที่แก้ไม่ได้ เป็นเพราะพูดคนละที นานๆ เข้าก็ลืมไป หรือลงหนังสือพิมพ์ 2-3 วันก็หายไป ไม่ว่าจะปัญหาลพิษที่ระยอง ที่ภาคเหนือ เป็นข่าวเดี๋ยวดี๋ยวกก็ลืมไป แต่ถ้าเรามีม็ทกรรมมีวาระแห่งชาติที่ปีหนึ่ง

กลุ่มต่างๆ ได้มาพูดมาเตือน มีการรายงานปัญหา มีผู้มารายงาน ทั้งจากพระที่ร่วมในการพัฒนาชุมชน องค์กรประชาชนในพื้นที่ ท้องการคำจังหวัด คนในเขตเทศบาล คนในเขตนอกเมือง คนในเขตชายแดน เรื่องราวปัญหาต่างๆ ที่พูดจะสามารถเป็นกระจุกเงาส่องให้รัฐบาล ให้คนในเมืองหลวงได้รู้ว่าเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบหนึ่ง ปัจจุบันกระบวนการแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วมเป็นเรื่องสำคัญ ไม่เช่นนั้นเมืองไทยจะไปไม่รอด เพราะว่าต่างคนต่างบอกว่ามันไม่ใช่ปัญหาของคุณ จริงๆ เป็นปัญหาของชาติ บรรดาปัญหาจะถักทอร้อยรัดกันไว้หมด จนไม่รู้ว่าจะอยู่ที่หัวโซ่อันไหน เหมือนพวงมาลัยที่เราไม่เคยเห็นทั้งพวง เราเห็นแต่ดอกมะลิ เห็นแต่กลีบดอกไม้กระจัดกระจายกันไป

เรื่องระเบียบวาระแห่งชาตินี้ คนมาสนใจมากขึ้นเมื่อเกิดวิกฤติ ประเด็นที่ผมเอามาพูดอีก อย่าเข้าใจว่าเป็นเรื่องเฉพาะกิจ ที่อยู่ๆ ก็พูดขึ้นมาเพื่อสถานการณ์ทางการเมือง เพราะฉะนั้นต้องติดตามดูว่า ก่อนหน้านั้นผมเสนออะไร ผมทำอะไรบ้าง ไม่เช่นนั้นจะมองไปว่า เพราะสถานการณ์ทางการเมืองเป็นแบบนี้ช้อยันันต์ก็เสนอมาอย่างนี้ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิด

สำหรับปัญหาการเมืองในปัจจุบัน ผมคิดว่าปัญหาหลักที่สุดคือ ระบบคิดและกระบวนการทัศน์ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า เราจะพบคนคิดถึงเรื่องมีรัฐธรรมนูญใหม่ฉบับหนึ่ง บ้างก็คิดว่าจะเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ บางคนคิดว่าเอาทุกพรรคมารวมกันเป็นรัฐบาลแห่งชาติไป บางคนก็บอกว่าให้ปรับ ครม. ออกไป

แต่ผมอยากตั้งข้อสังเกตจากภาวะความจริง เพื่อจะได้คิดถึงใหม่ๆ ถ้าเรามองไปที่คนเป็นนักการเมืองในขณะนี้ จะเห็นว่าหัวหน้าพรรคใหญ่ๆ เป็นนายกรัฐมนตรีมาครบแล้ว คนระดับนำในพรรคการเมืองที่รองลงมาหรือระดับผู้นำพรรคต่างๆ ก็เป็นรัฐมนตรีมาแล้ว นอกจากจะครบหรือเกือบครบแล้วยังเป็นมาหลายกระทรวง เช่น หัวหน้าพรรคกิจสังคม หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ หัวหน้าพรรคชาติไทยก็เป็นมาหลายกระทรวงเช่นกัน ถามว่าเราคิดใหม่เป็นหรือ

ไม่?

การที่ผมจะบอกว่า เราคิดใหม่ยังไม่เป็น ก็เพราะเราไปเอาแบบการ
เรียนรู้ที่ประเทศอื่นเขาเป็นมา เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สหรัฐอเมริกา ข้อ
นี้ผมเห็นด้วยกับคุณอาพันธ์ บัญยากรชุน หรืออาจารย์บรรคักดิ์ อูวรรณโณ เพียง
ครั้งเดียว ผมเห็นว่าเราสามารถจะเรียนรู้ประสบการณ์จากประเทศอื่นที่ใช้ระบบ
ประชาธิปไตยได้ แต่ไม่ได้ทั้งหมดและไม่ควรจะทำมาทั้งดุ้น เพราะว่ สังคม
ชุมชน และรัฐไทย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของไทยมีวิวัฒนาการที่ไม่เหมือน
สังคมอื่นๆ

ปัญหาที่เราคิดใหม่ไม่ออก เพราะว่าเราอยู่ระหว่างสองขั้ว ขั้วหนึ่งเราอยาก
เป็นประชาธิปไตยแบบไทยๆ จริงๆ แล้วก็เป็นเผด็จการนั่นเอง ประชาธิปไตย
แบบไทยๆ ก็คือประชาธิปไตยที่ไม่มีการเลือกตั้ง คณะรัฐบาลมาจากทหาร และ
ข้าราชการ จะมีพ่อค้าและผู้แทนราษฎรน้อยมาก ประชาธิปไตยแบบไทยๆ เช่นนี้
คนไทยไม่มีสิทธิเสรีภาพ นี่คือขั้วหนึ่ง

อีกขั้วหนึ่งก็จะเป็นประชาธิปไตยแบบสากล แบบอังกฤษ แบบอเมริกา
แบบเยอรมัน แบบฝรั่งเศส แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือว่า ระบบคิดนี้เป็นระบบที่ถ้า
ไม่ได้แบบนี้ ก็ต้องเอาอย่างนั้น ซึ่งเป็นระบบของตะวันตกเหมือนกัน ซึ่งผมไม่
เห็นด้วย ผมพยายามจะเสนอว่า เราไม่จำเป็นที่จะต้องเลือกทั้งเผด็จการที่เป็น
แบบเดิมๆ และเราไม่จำเป็นต้องทนกับรัฐบาลที่บอกว่าเป็นประชาธิปไตยแบบ
ตะวันตก เพราะผลที่เกิดขึ้นเราก็เห็นอยู่แล้วว่ามันไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาของคนจน
ของประเทศ ขณะที่คนรวยสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเอง ด้วยกลไก
กระบวนการของเขาเอง แต่คนยากคนจนหรือคนที่ด้อยโอกาสยังจำเป็นที่จะต้อง
ให้รัฐเข้าไปมีส่วนช่วย เพราะฉะนั้นผมคิดว่าสถานการณ์ในขณะนี้เราต้องคิดใหม่

และเรื่องที่เราคิดใหม่ ผมก็เสนอมาอยู่ 2 ประการด้วยกัน เรื่องแรก ผม
เสนอให้พลิกความคิด แทนที่จะเอาวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจ ผม
เสนอให้พลิกว่า วัฒนธรรมคือทุน วัฒนธรรมเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิต

มนุษย์ เศรษฐกิจเป็นส่วนแยกของวัฒนธรรม

ประการที่สอง เราต้องคิดใหม่เกี่ยวกับการเมืองทั้งหมด โดยที่เราต้อง
ท้าทายความคิดต้นคำของประชาธิปไตย ตั้งแต่อริสโตเติล ตั้งแต่สมัยกรีก
อริสโตเติลบอกว่า รัฐคือพัฒนาการสุดยอดของชีวิตมนุษย์

ผมทำความคิดนี้ และบอกว่า นครรัฐไม่ใช่พัฒนาการสูงสุดของชีวิต
มนุษย์ (อาจจะเป็นจริงในสมัย 2500 ปี หรือในสมัย 200 ปี 100 ปีมาแล้ว) ผม
เห็นว่า **พัฒนาการที่สูงสุดของชีวิตมนุษย์คือ ความสามารถที่จะรักษาวัฒนธรรม
หรือชุมชนเอาไว้ได้ หรือสามารถที่จะทำให้วัฒนธรรมและสังคมดั้งเดิมของตัวเอง
มีความยั่งยืนท่ามกลางกระแสโลกาวัตได้** นี่คือการท้าทายความคิด
ดั้งเดิมของอริสโตเติล ถ้าเป็นแบบนี้รัฐจะไม่ใช่จุดสูงสุดของพัฒนาการของชีวิต
มนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความหลากหลายของชุมชน ตั้งแต่ชุมชนเล็กทรอนิกส์
ไปถึงชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นจะติดต่อกัน นี่คือ พัฒนาการสูงสุด แล้วก็สิ่งที่ผม
เรียกว่า Global Pluralism หมายความว่า มีความหลากหลายของโลก เราเรียก
ว่า พหุโลก คือ โลกไม่ใช่เป็นเอกะ

แต่จริงๆ แล้ว ความคิดที่ผมท้าทายอริสโตเติล ก็คือว่า มนุษย์เรามี
พระเจ้าหลายองค์ได้ ไม่จำเป็นว่า civilization ต้อง crash กันเหมือนอย่าง
Huntington ว่า เพราะผมเห็นว่าถ้า Huntington ยอมรับในเรื่องของ global
pluralism ไม่รับเฉพาะ social pluralism ซึ่งนับ social pluralism เห็นว่า
ควรจะให้มีความหลากหลายของประชาธิปไตยตะวันตกในระดับสากล แต่ไม่
ยอมรับความหลากหลายของประชาธิปไตยในระดับโลก ไม่ยอมรับศาสนา
อิสลาม ทว่ามุสลิมกับจีนเป็นพวกที่ผิดแปลกไปจากตะวันตก ไม่ยอมรับความ
เป็นสากล

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผมก็เสนอการเมืองที่เรียกว่าไทยสากล ประชาธิปไตย
แบบไทยสากล ไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบไทยๆ และไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบสากล

แต่เป็นสายกลาง ผมเรียกว่า “มัชฌิมา” คือ สายกลาง ไม่ใช่สองขั้ว

เราต้องคิดใหม่ว่า ประชาธิปไตยไทยสากลคืออะไร อะไรคือสิ่งซึ่งคนไทยและชาวไทยต้องยอมรับเกียรติและศักดิ์ศรีที่สากลโลกมี เราไม่ได้ต่ำต้อยไปกว่าชาวอัฟริกา ชาวลาตินอเมริกา ชาวยุโรปในเรื่องคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในเรื่องของสิทธิสตรี ในเรื่องของเด็ก ฯลฯ ดังนั้น ความเป็นสากลอะไรที่เป็นเงื่อนไขขั้นต่ำของความเป็นมนุษย์นั้น มนุษย์ไทยทุกคนก็ต้องมีและต้องมีอะไรที่เป็นเอกลักษณ์ไทย ซึ่งคนละอย่างกับที่รัฐบาลกำลังพูดถึง ไม่ใช่แต่งชุดไทย ใส่หม้อฮ่อม ซื้อสินค้าไทย เพราะเวลานี้สินค้ามากมาย ไม่ได้มี component อะไรที่บอกคุณว่าเป็นไทย จักรยานยี่ห้อ Harley Davidson ส่งมาจากเมืองนอก แต่ประกอบในเมืองไทย แต่คุณจะไปคิดว่าเป็นของนอก หรือของไทยไม่ได้

แต่ในขณะเดียวกัน ความเป็นไทยอยู่ที่ไหน ตอบว่าอยู่ในความสามารถของชุมชนต่างๆ ที่มีความหลากหลายในระดับท้องถิ่น ยังสามารถคงวัฒนธรรมย่อยและภาษาถิ่นเอาไว้ได้ โดยที่วัฒนธรรมย่อยและภาษาถิ่นก่อให้เกิดผลรวม

ประการแรก คือ สังคมไทยในอดีตถึงปัจจุบัน เราไม่ได้กดขี่ทางวัฒนธรรมเหมือนสังคมอื่น แม้ว่าจะมีความพยายามครอบงำ หรือพยายามที่จะทำวัฒนธรรมให้เป็นระดับชาติ แต่วัฒนธรรมระดับชาตินั้นก็อาศัยวัฒนธรรมท้องถิ่น และชุมชนเป็นผลรวม ยกตัวอย่างเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ 4 ที่ 5 ที่ 6 เรื่อยมา อย่างรัชกาลที่ 5 แม้พระองค์โปรดการเสวยน้ำที่ตักมาจากแม่น้ำแควเพชรบุรีบ้าง แต่พระองค์ก็ยังนิยมกับข้าวแบบไทยๆ อาหารที่เสวยก็ปรับปรุงมาจากภาคต่างๆ

สมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพยายามจะทำวัฒนธรรมไทยสากล ทรงแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมของการบริโภคไม่ใช่บริโภคเข้าวัดอย่างเดียว เช่น การซื้อเรือรบ พระร่วง การสนับสนุนราชทรัพย์ให้สถาบันการศึกษา อย่างกรณีวิชาวุฒินิพนธ์กรรมของพระองค์ให้ทรัพย์ล้นกับวิชาวุฒินิพนธ์กรรมมากมาย แล้ววิชาวุฒินิพนธ์กรรม

นักเรียนต่อไป

แม้กระทั่งการรำการละครก็อาศัยการผสมกลมกลืน เช่น จากนครศรี-
ธรรมราช ที่อาณาจักรเก่าแก่ทางอีสานและภาคเหนือก็มีมา หมายความว่ารัฐสยาม
ในสมัยก่อนอยู่ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องรักษาไว้

ประการที่สอง วัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่ง วัฒนธรรมไทยได้ปรับเปลี่ยน
ไปตลอด ถ้าเราเห็นว่าอะไรช่วยให้เราสะดวกสบายขึ้น อะไรที่ใช้สอยประโยชน์
ได้เราก็ทำ ความสามารถของวัฒนธรรมไทยน่าจะคงตัวอยู่ได้ ในยุคการ
เปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะโลกาภิวัตน์ที่เปิดเสรีทุกๆ ด้าน โลกาภิวัตน์เป็นยุคทอง
แห่งการพัฒนาอย่างรวดเร็วของทุนนิยม ซึ่งมีอาวุธพิเศษที่เมื่ออดีต 200 ปีไม่มี
ได้แก่ เทคโนโลยีทางด้านไอที (information technology) เป็นสมัยที่ลักษณะ
ของทุนเป็นคนละอย่างกับที่ คาร์ล มาร์กซ์เคยเข้าใจ คือ มีความรวดเร็วและไป
ได้ทั่วด้าน ลักษณะของทุนจะทำงานต่างกับที่เราเคยคิดที่ว่า เราต้องมีทุน ต้องหา
ที่ดิน เครื่องจักร แล้วเครื่องจักรก็ต้องใหญ่ๆ หนักๆ ต้องว่าจ้างแรงงาน และ
ความสามารถในการแข่งขันก็อยู่ที่การผสมผสานปัจจัยการผลิตให้อยู่ในฐานะที่มี
comparative advantage กับที่อื่นได้ ตอนนั้นไม่เป็นไปอย่างนั้น สินค้าบาง
อย่างอาจจะผลิตในที่ต่างๆ แล้วเอามาประกอบในที่เดียวกัน

เรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ การทำงานของทุนนิยมไม่ใช่เพื่อ
ผลผลิตอย่างเดียว แต่ยังเป็นการทำงานด้านบริการ หรือ services อีกด้วย
นอกจากนี้มูลค่าเพิ่มที่เกิดขึ้นจากการผลิตยังขึ้นอยู่กับการออกแบบและ
เทคโนโลยีที่ใช้ หมายความว่า ยุคของ mass production กำลังจะถูกทดแทน
ด้วยยุคของ segmentation ซึ่งเป็นการทำอะไรให้เหมาะกับผู้ที่ต้องการเป็น
ส่วนๆ เช่น คนกลุ่มนี้อาจต้องการสินค้าบริการอย่างหนึ่ง แต่คนอีกกลุ่มไม่
ต้องการ ผมจึงยืนยันว่า **ชุมชนอันหลากหลายคือจุดสุดยอดของพัฒนาการ**

มนุษย์ ไม่ใช่รัฐอีกต่อไป

ผมอาจจะเสนอวิธีการใช้ประชาธิปไตยโดยตรง (การมีส่วนร่วม) ในระดับจังหวัด ในระดับชาวบ้าน แต่ว่าในระดับชาติอาจจะต้องใช้วิธีการหนึ่ง เพราะว่าในระดับชาตินั้นต้องเผชิญภาวะการแข่งขัน หรือการต่อสู้กับนานาชาติ ดังนั้น จึงอาจจะต้องการกลุ่ม collectivity คือ กลุ่มที่ร่วมกันจัดการกับปัญหาของชาติซึ่งแตกต่างกับปัญหาท้องถิ่น ทำไมผมต้องการมีรัฐบาลชุดเดียวมาจัดการกับปัญหาหลายอย่าง ปัญหาคนละชุด หรือ issues ที่เยอะเยอะไปหมด

ทำไมจะจัดประชาธิปไตยแบบไทยสากลไม่ได้ โดยในระดับจังหวัดงบประมาณจะตัดไปที่นั่น แล้วให้คุยกันเองกับหอการค้าจังหวัด กลุ่มสตรีจังหวัด กลุ่มเอ็นจีโอ กลุ่มประมงจังหวัด กลุ่มผู้รับเหมาจังหวัด สภาจังหวัด อบต. ให้ไปใช้งบประมาณตรงนั้นเองได้ไหม โดยไม่ต้องมาประมูลสร้างถนนกันที่ส่วนกลางแล้วมีพวกหนึ่งเอาไปแบ่งๆ กัน ส่วนลงไปถึงจังหวัดก็ไม่มีอะไรเติบโต production ในจังหวัดก็ไม่มี เช่น ถ้าจะทำถนน คุณไม่ต้องมาหาทางหลวง รพช. ช่วยกันดูเลยว่า network ของถนนจะเป็นอย่างไร ก็สายจะเชื่อมกันอย่างไร ถ้าทำวิธีนี้เราก็มีจังหวัดหรือกลุ่มจังหวัดและภูมิภาคได้ แต่ส่วนกลางก็มีงบประมาณที่ใช้ในเรื่อง research and development มีการวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าในการผลิต ถ้าทำอย่างนี้ได้ ผมว่าเป็นประชาธิปไตยแบบไทยสากล ไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบไทยๆ เพราะเราไม่ต้องการอำนาจนิยม ไม่ต้องการเผด็จการ

ที่ผมพูดว่า เราเอาแบบตะวันตกหมดเลย ผมไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างที่เป็น West ผมต่อต้านหมด แล้วจะเอาอย่างตะวันออก เกรงว่าพูดไปพูดมาจะเอาคำว่าตะวันออกมาทดแทนกับคำว่าไทยๆ เราต้องรู้จักตัวเอง รู้จักผู้อื่นอย่างเรื่อง biodiversity เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ เราก็ต้องตั้งหลักก่อน ไม่ใช่ให้เขาครอบงำ เข้ามาเอาประโยชน์จากเราไปหมด ในขณะที่เราแย่งอ่อนแอมาก เขามาเอาอะไรไปตั้งเยอะเยอะ เรื่องสมุนไพรรักษาโรคต่างๆ อันนี้เราต้องตั้งหลักให้ได้ก่อนว่าการเกษตรบางอย่างของเราเป็นวิถีชีวิต ปลูกข้าวทุกคนทำ

เป็นวิถีชีวิตต้องปลูกเพราะการปลูกข้าวไม่ใช่อาชีพ ขณะเดียวกันต้องหารายได้
บางอย่างมาช่วย โดยมีการเพิ่มมูลค่าในการผลิตอื่น เช่น สมุนไพร เราทั่วโลก
ในทุกวันนี้สนใจเรื่องสุขภาพมาก ก็นำมาแทนยาที่เป็นสารเคมี

เพราะฉะนั้นเราต้องคิดสิ่งใหม่ให้ออก ไม่ใช่ไปดูว่าเยอรมัน ฝรั่งเศส
เขาทำอะไร แต่มีความรู้ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน แล้วคุณแปล คุณ
ก็อปก็ี๊จบ แบบนี้สังคมไทยไม่ได้ใช้ความคิด สังคมไทยก็จะเป็น knowledge
and information society เพราะคุณไปเอา information จากแหล่งข้อมูลอื่น
ไปเอา knowledge จากสังคมอื่น แต่สังคมไทยไม่ได้ผลิต knowledge ขึ้นเอง
ผมบอกว่าสังคมไทยต้องเป็น thinking society ไม่ใช่ knowledge society
เพราะ thinking society จึงจะผลิต knowledge ขึ้นมาได้

สำหรับการเมืองในระดับท้องถิ่นที่กล่าวมา ผมไม่อยากเรียกว่า
ประชาธิปไตยโดยตรง ขอเรียกว่า การมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น หมายความว่า
ในการตัดสินใจครั้งสำคัญ ต้องเป็นประชาธิปไตยทางตรง ประชาชนหรือชุมชน
มีส่วนร่วม เช่น โคราซตัดถนนอ้อมเมืองส่งผลกระทบต่อชุมชนที่มีมาก่อนแล้ว
อันนี้ต้องใช้โหวตกันเลยว่าเอาหรือไม่เอา หรืออยู่ๆ คุณจะเอาโรงงานปิโตร
เคมีและโรงงานอื่นๆ มาตั้งที่มาบตาพุดหรือบ้านแพ อันนี้คนในชุมชนควรจะบอก
ว่าเอาหรือไม่เอา แต่เท่าที่ผ่านมาปัญหาเช่นนี้ถูกตัดสินโดยคนอื่น บางอย่างถูก
ตัดสินโดยไม่มีรายงานทางด้านสิ่งแวดล้อม แล้วสิ่งแวดล้อมก็ยังเป็นองค์กรที่
ค่อนข้างอ่อนแอ ไม่แข็งแกร่งเหมือนกับกรมอื่น

ส่วนรัฐบาลระดับชาติ จะต้องดูที่ grouping เวลาที่รัฐบาลแบ่งผิด
เพราะแบ่งไปตามกรมไม่ได้แบ่งไปตามพื้นที่ การแบ่งไปตามกรมกับแบ่งไปตาม
พื้นที่ผลจะไม่เหมือนกัน งบประมาณไม่เหมือนกัน ปัจจุบันเรามี 140-150 กรม
แล้วก็แบ่งกรมไปให้รัฐมนตรีดูแล แต่ถ้าเป็นประชาธิปไตยทางตรง ส่วนกลางก็
จะมี ยกตัวอย่างเช่น มีรัฐมนตรีที่ดูแลภาค รัฐมนตรีประจำภาค เพื่อประสาน
งานระหว่างประชาธิปไตยทางตรงในระดับจังหวัด ประชาคมจังหวัด และสังคม

อนุภูมิภาค และภูมิภาค ซึ่งเท่ากับมีรัฐมนตรีที่ทำหน้าที่ประสานเรื่องต่างๆ ได้เป็นส่วนๆ

นอกจากนี้ยังมีรัฐมนตรีในเรื่องของ economic competitiveness ในเรื่องของการลงทุนเสรี 3 ประการ คือ การเงิน การค้า การลงทุน ไว้ส่วนหนึ่งแล้วก็จะรวมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกันมาไว้เป็นกระทรวง รวมทั้งในเรื่องบทบาทของแบงก์ชาติก็เปลี่ยนไปแบบที่อาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เคยเขียนแนะนำไว้ เพราะฉะนั้นลักษณะของกรมและกระทรวงก็จะต้องเปลี่ยนไป ผู้ที่จะเข้ามาเป็นรัฐมนตรีควบคุมดูแล ก็ต้องเอาคนที่มีความสามารถด้านนี้ ไม่ใช่จะเอาแค่ว่าเขาเป็นตัวแทนของประชาชน เพราะความเป็นตัวแทนของประชาชนอยู่ในระดับประชาคมจังหวัดแล้ว ในระดับอนุภูมิภาคก็มีได้อยู่แล้ว ทั้งเขาสามารถเป็นรัฐมนตรีที่จะมาเป็นตัวแทนของในระดับประชาคมจังหวัด ภูมิภาค และอนุภูมิภาคได้

เพราะฉะนั้นรัฐมนตรีภาคก็จะมาจาก ส.ส. หมายความว่า เขาจะมาประชุมคณะรัฐมนตรีในเรื่องที่จะถกถึงการแบ่งทรัพยากร เพราะประชาธิปไตยแบบนี้ ประชาชนจะมีส่วนแบ่งในการแบ่งทรัพยากรระดับชาติเลย ไม่ได้จัดสรรโดยสำนักงบประมาณอย่างเดียว แต่ตัวแทนพวกนี้จะเข้ามาดูแลสถานการณ์หรือมาเอาลำดับความสำคัญ แยกว่าอะไรจะเป็นวาระแห่งชาติ แล้วอะไรเป็นวาระของภูมิภาค ต้องร้อยรัดเป็นพวงมาลัยพวงเดียวกัน เหตุนี้ในการจัดตั้งรัฐบาลผู้แทนก็มีบทบาทที่แตกต่างกับปัจจุบันนี้ ซึ่งเราไปเอาผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งมาและก็มีสมมุ 4-5 คน มาคุมงบประมาณระดับชาติ ปัญหาที่เกิดขึ้น เอาคนที่อาจจะไม่รู้เรื่องรู้อะไรเลยมาเป็น แล้วก็ต้องมาถามคนอื่น หรือว่ามาหา project มาหาผลประโยชน์กัน หรือถกเถียงกันว่าคุณเป็นคนใน หรือคุณเป็นคนนอก

ประชาธิปไตยโดยตรงแบบมีส่วนร่วม เราจะต้องมาถกเถียงกันว่า คุณได้ทำหน้าที่ในเรื่องที่คุณเหมาะสมที่สุดหรือเปล่า ในคณะรัฐมนตรี ส.ส. ที่มีความสามารถจะได้เลื่อนระดับขึ้นมา แต่เขาก็ยังเป็น ส.ส. ในระดับจังหวัดอยู่

เวลาเขาจะทำงานประมาณ เขาจะต้องมาทำที่นี่ และไม่ได้มาเป็นคณะกรรมการแบบนี้ แต่เขาจะมีตัวแทน (รัฐมนตรี) ของเขาตามเสียงที่ได้ ซึ่งให้โอกาสว่าใครจะขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีภาคไหน อนุภูมิภาคไหน จะต้องเข้าใจว่า รูปแบบนี้เราไม่ใช่ต้องการแบ่งแยกประเทศไทย แต่ในทางตรงกันข้าม ทำให้สังคมมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรมากขึ้น แล้วองค์กรประชาชน องค์กรเอกชน ในระดับจังหวัดก็ได้คุมอย่างชัดเจน

ส่วนในเรื่องงบประมาณ ขณะนี้มีการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนกลางกับส่วนจังหวัด มีการจัดสรรงบประมาณลงจังหวัดเวลานี้ 10 เปอร์เซ็นต์ รัฐบาล พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ พยายามเพิ่มเป็น 20 เปอร์เซ็นต์ ทำไม่แบ่งเงินเป็น 30 กับ 70 เปอร์เซ็นต์ ให้ 30 เปอร์เซ็นต์อยู่ที่ส่วนกลาง อีก 70 เปอร์เซ็นต์เขาก็ต้องได้ไป 70 เปอร์เซ็นต์ แต่เวลานี้ใน 100 เปอร์เซ็นต์ เขาพยายามจะขึ้นมาเป็น 20 เปอร์เซ็นต์ อีก 80 เปอร์เซ็นต์ อยู่ที่ส่วนกลางแล้วก็มาหาผลประโยชน์จาก projects ที่ส่วนกลางกัน คนบ้านนอกถึงจนมาทุกวันนี้ ขณะที่กรุงเทพฯ ใหญ่โตเรื่อยๆ มันเป็นปัญหารวมศูนย์ คุณไม่สามารถจะแก้ปัญหาพร้อมศูนย์ได้ ทั้งๆ ที่ใครๆ อยากจะแก้ปัญหาพร้อมศูนย์ อยากจะ decentralize แต่ก็ไม่สามารถจะทำได้ เพราะฉะนั้นเราต้องการความคิดใหม่ และการจัดใหม่

ส่วนสังคมไทยจะอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ได้ไหม ผมไม่ได้หมายความว่าเราจะบ้าไปตามโลกาภิวัตน์ แต่ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้ กระแสโลกาภิวัตน์จะบดขยี้ชุมชน เราต้องสะกัดไม่ให้มันขยี้ชุมชน

แนวคิดนี้ รัฐบาลจะมาจากทางเลือกตั้งก็ได้ หรือถ้าคุณมีพรรคการเมืองที่ดี ที่รู้ในแนวคิดใหม่อย่างนี้ คุณก็หาเสียงในแนวคิดนี้ได้ คุณต้องจัดระบบในความคิดคุณให้ดีกว่า ในปาร์ตี้ลิสต์คุณก็เอาพวกนี้เข้าไป คุณก็เอาผู้ที่สมัครแบบเดิมไปดูแลท้องถิ่นเป็นด้านหลัก แล้วคุณก็ตั้งเป็นรัฐมนตรีภาค ถ้าเพื่อเราปรับใหม่แล้ว เพียงปรับวิธีการงบประมาณก็ดำเนินการได้ เช่น พระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ 2502 เพียงเพิ่มคำว่าจังหวัดเข้าไปในนั้น จังหวัดก็สามารถรับงบประมาณได้ แต่ขณะนี้ทำไม่ได้เพราะจังหวัดไม่มีฐานะเป็นกรมใน

งบประมาณ ก็ต้องส่งผ่านกรม มันก็มีปัญหา

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

บทที่ 6

ประชาธิปไตย (Soctate) ในกระแสโลกาวัตตร*

โลกยุคโลกาวัตตรเป็นโลกที่อยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่ไม่แน่นอน
เส้นตรงแต่มีพลวัตสูง ในระบบพลวัตรอบทิศทางนี้มีพลังดึงดูดที่สำคัญ 3
ประเภทคือ (ก) จุด (points) (ข) ขอบเขตหรือขีดจำกัด (limits) และ (ค) พื้นที่
หรืออาณาบริเวณ (areas)

ปัจจัย 3 ประการนี้ ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของระบบในรัฐยุคโลกาวัตตร
ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า “ประชาธิปไตย” (Soctate) นี้รัฐไม่อาจอยู่คงที่ได้ แต่รัฐไทย
ปัจจุบันเป็นรัฐซ้ำรูปที่ซึ่งตั้งคงที่ (fixed and fractal) ในขณะที่การเปลี่ยนแปลง
มีลักษณะโกลาหล (chaotic) และไหลเลื่อนตลอดเวลา (flux) จึงเกิดความขัด
กันขึ้นระหว่างความซึ่งตั้งคงที่ และปรับตัวยากของรัฐซ้ำรูปกับกระแสการ
เปลี่ยนแปลงจากภายนอกซึ่งถึงโถมมารอบทิศทาง

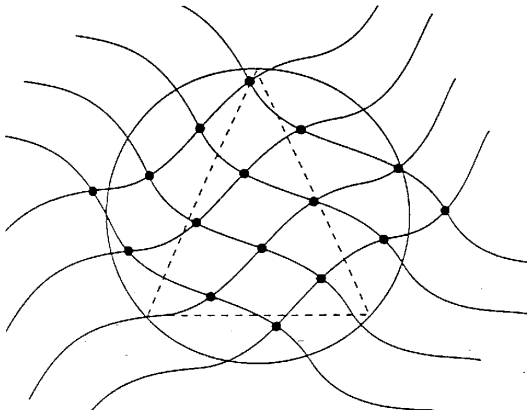
พลังดึงดูด 3 ประการนี้ คือ ตัวการที่ทำให้รัฐซ้ำรูปต้องถูกผลสะท้อน
ที่มาจากการเคลื่อนไหวแบบโกลาหล (motion of chaos) ปรับเปลี่ยน

* ปรับปรุงจากส่วนสุดท้ายของหนังสือ วัฒนธรรมคือทุน (กรุงเทพฯ : งานวิจัยเสนอต่อสำนักกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, ตุลาคม, 2540)

รูปเหมือนกับรูปลักษณะของแนวชายฝั่งทะเลที่ถูกกระแสน้ำกัดเซาะคลื่นถั่งโถมแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา พิจารณาในแง่ที่รัฐซ้ำรูป (fractal state) ก็สามารถคงรูปไว้ได้ไม่สลายไป แต่ถูกแปรเปลี่ยนดังที่เรียกว่า “กำลังเป็นไป” (becoming) มากกว่าที่จะ “เป็นอยู่” (being) ในรูปลักษณะและรอยพิมพ์เดิม

ประชารัฐ (soctate) ท่ามกลางกระแสโลกาวัตตร จึงมีลักษณะดังภาพ โดยจุดตัดของกระแสการเปลี่ยนแปลงน่าจะใช้เป็น node ของเครือข่าย และเครือข่ายนี้จะครอบคลุมอยู่บนรูปลักษณะของรัฐประชาชาติ ซึ่งกำลังสูญเสียนคุณลักษณะเด่นที่เคยมีมาอย่างรวดเร็วไม่ว่าจะเป็นอาณาเขต ซึ่งเริ่มไม่แน่นอน ประชากรซึ่งเคลื่อนไหวไหลเลื่อนมากขึ้นแทนที่จะอยู่ติดที่และอำนาจอธิปไตยซึ่งรัฐมีความสามารถในการรักษาน้อยลงเป็นลำดับ รัฐซ้ำรูปได้สร้างแบบพิมพ์ (patterns) ซึ่งมีลักษณะซึ่งตึงคองที่เป็นรูปรอยเดียวกัน เช่น การจัดให้มีหลักสูตรแบบฉบับเดียวกันกับทุกส่วนต่างๆ ที่ส่วนต่างๆ มีความหลากหลาย เป็นต้น แต่ “ตัวดึงดูด” หรือ attractors 3 ประเภทนี้ ก่อให้เกิดแบบพิมพ์เดียวกันในสังคมที่มีความหลากหลาย

ประชารัฐยุคโลกาวัตตร (GLOBALIZED SOCTATE)

ในระบบที่มีความซับซ้อนสูง บรรยากาศหรือภูมิอากาศ (climate) เป็นสิ่งที่ทำนายได้และมีเสถียรภาพสูง ในขณะที่อากาศ (weather) เป็นสิ่งที่ทำนายยากและไม่มีเสถียรภาพ วัฒนธรรมนั้นเปรียบได้กับฤดูกาล ส่วนการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นเหมือนกับอากาศแต่ละวัน ในขณะที่ประชากรรัฐมีลักษณะเป็นเครือข่ายมากขึ้น ปัญหาที่เผชิญหน้าเราอยู่ก็คือเราจะรับมือกับการท้าทายที่ยิ่งใหญ่นี้ได้อย่างไร

ข้อเสนอของผู้เขียนก็คือ เมื่อวัฒนธรรมเปรียบเสมือน climate ซึ่งมีเสถียรภาพพอสมควร และเมื่อเราถือว่าวัฒนธรรมคือทุนประเภทหนึ่ง ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมจึงมีได้ และสามารถใช้เป็นเครื่องมือของประชากรรัฐไทยท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

ความจำเป็นในการมียุทธศาสตร์และนโยบายทางวัฒนธรรม

ในโลกปัจจุบัน วิถีชีวิตของคนไทยเป็นวิถีชีวิตที่แยกส่วนมากขึ้นเรื่อยๆ แทนที่จะเป็นองค์กรรวม วัฒนธรรมนานาชาติทำให้เกิดการแยกส่วนวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มหนึ่ง แต่มีผลในการทำให้วิถีชีวิตด้านการบริโภคมีความเหมือนกัน ทางด้านการแต่งกาย, การฟังเพลง, ภาพยนตร์, หนังสือแมกกาซีนแบบ Cosmopolitan, Elle, Cleo ตลอดจน GM, Yuppy, Image, Trendy Man, Hi-Class, Gent, ดิฉัน, แพรว, พลอยแกมเพชร, นะคะ, ผู้หญิง, นะดี รวมทั้งหนังสือเด็ก เช่น Angel, สิ่งเหล่านี้เกิดจากทุนวัฒนธรรมที่อาศัยเครือข่ายของการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่เป็นตัวผลักดันการขยายอิทธิพล

ในขณะที่วัฒนธรรมนานาชาติกำลังมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะชนชั้นกลางซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของทุนวัฒนธรรมข้ามชาติ วัฒนธรรมไทยกลับอ่อนล้า เพราะขาดการส่งเสริมรักษาอย่างเป็นระบบ

วัฒนธรรมไทยสากล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มได้ถูกแปรสภาพเป็นวัฒนธรรมรัฐนิยมในสมัยต่อมา วัฒนธรรมรัฐนิยมเน้นความสำคัญและความเหนือกว่าของรัฐ วัฒนธรรมรัฐนิยมจึงขัดแย้งกับวัฒนธรรมสากล เพราะคุณค่าที่รัฐราชการให้ความสำคัญเป็นคุณค่าที่เน้นการรับใช้ ความภักดี การขึ้นต่อนาย และมีอำนาจเป็นศูนย์กลางหรือแกนหลักของเรื่อง มิใช่มีคุณธรรมเป็นแกน

วัฒนธรรมไทยสากล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มนั้นยอมรับเสรีภาพของสื่อมวลชน ดังจะเห็นได้จากการสนับสนุน free press นอกจากนั้นยังเล็งเห็นความจำเป็นและความสำคัญขององค์กรเอกชนนอกรัฐ และให้ความสำคัญแก่เด็กและสตรีอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทยอีกด้วย

ความพยายามที่จะสร้างวัฒนธรรมไทยสากลได้สะดุดหยุดลงไปโดยการแทรกแซงของวัฒนธรรมรัฐนิยม และก็ไม่มีนโยบายของรัฐบาลใดๆ ที่ชัดเจนในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเลย วัฒนธรรมรัฐนิยมมีผลในการทำให้ประชาชนและชุมชนเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ เพราะรัฐนิยมได้ล้มล้างการยอมรับความแตกต่างหลากหลายของชนชาติ โดยเฉพาะชนกลุ่มน้อยที่มีศาสนา ภาษา หรือชาติ วัฒนธรรมย่อยไม่เหมือนกัน

วัฒนธรรมรัฐนิยมหรือราชการนิยมไม่สามารถรับกับการท้าทายจากวัฒนธรรมนานาชาตินิยมได้ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง ทางด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรมนานาชาตินิยม มีทั้งทุนและองค์กรที่เป็นเครื่องมือของทุน (บรรษัทข้ามชาติ) ตลอดจนเครือข่ายด้านการสื่อสารคมนาคมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างค่านิยมทางการบริโภคที่คล้ายคลึงกัน ในทางการเมืองมีระบอบประชาธิปไตยเป็นต้นแบบนานาชาติที่มหาอำนาจตะวันตกให้การสนับสนุน

ต้นแบบประชาธิปไตยเป็นต้นแบบนานาชาติที่มาจากแนวคิดสากลนิยม (universalism) ต้นแบบนี้เติบโตมาจากสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมที่

ความคิดคุณค่าสากลนิยมยังมีพลังและอิทธิพลอยู่ และอาจกล่าวได้ว่าตัวแบบประชาธิปไตยแบบตะวันตกเกิดขึ้นก่อนกระแสวัฒนธรรมนานาชาตินิยมและก่อนทุนอุตสาหกรรมบรุษข้ามชาติ

เนื่องจากตัวแบบประชาธิปไตยมีมาจากความคิดคุณค่าสากลนิยม แต่พัฒนาการทางการเมืองของไทยมีลักษณะสวนทางกับกระแสดังกล่าว คือมีลักษณะเป็นรัฐราชการที่ถือว่า อำนาจเป็นของรัฐ มิใช่เป็นของประชาสังคม สถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันจึงเป็นสถานการณ์ทางตัน เพราะขาดวัฒนธรรม (ไทย) สากลที่รองรับกับการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย

บทเรียนจากอดีตสอนว่าการลงทุนทางวัฒนธรรมและรายจ่ายทางวัฒนธรรมมีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อการสร้างรากฐานทางสังคม เพราะสังคมที่เป็นสังคมเปิดทุกสังคมจักต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และเนื่องจากสังคมมนุษย์เป็นสังคมของสัตว์ที่มีสมอง มีอารมณ์ และต้องการการอยู่ร่วมกัน เป็นชุมชน วัฒนธรรมที่เห็นคุณธรรม - คุณค่าสากลจึงมีความสำคัญยิ่ง

แต่โลกที่มีการเห็นวัฒนธรรมนานาชาตินิยมมากเกินไป โดยละเลยวัฒนธรรมสากลนิยม สังคมใดที่ไม่มีความพยายามอย่างเป็นระบบและเข้าใจในความแตกต่างนี้ ก็จะเผชิญกับความหายนะทางจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะมีความมั่งคั่งปานใดก็ตาม ครอบครัแตกแยกไม่อบอุ่น ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และสถานะเปล่าเปลี่ยวจะมีมากจนเกิดลัทธิหนีโลกด้วยการฆ่าตัวตายหมู่ สังคมอเมริกันเป็นสังคมที่เป็นสังคมนานาชาตินิยมมากกว่าสังคมสากลนิยม ความไม่เข้าใจความแตกต่างในสาระสำคัญของวัฒนธรรมสองแบบนี้ ทำให้สหรัฐอเมริกาพบแต่ความล้มเหลวทั้งทางด้านการศึกษาที่รัฐให้งบประมาณสนับสนุนมาก และทั้งด้านสุขภาพอนามัยและจิตใจของประชาชน ดังที่เรียกกันว่า “รวยแต่ไม่มีความสุข”

ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรม

ในศตวรรษที่ 19 และ 20 การที่สยามรัฐซึ่งเป็นรัฐแบบธรรมชาติ (natural state) ต้องเผชิญกับการรุกของรัฐประชาชาติที่มีระบอบรัฐธรรมนูญ และมีวัฒนธรรมทางความคิดแบบตะวันตกนั้น มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยตรงต่อโครงสร้างระบบราชการแบบดั้งเดิม โครงสร้างระบบราชการแบบใหม่ที่นำมาใช้ได้ก่อให้เกิดการโอนถ่ายบทบาทของสถาบันทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่ระบบราชการ จนสถาบันสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมต้องถูกลดบทบาทลงเป็นลำดับ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 19-20 มีแหล่งที่มาจากการที่รัฐประชาชาติ (nation-state) ในตะวันตกมีความก้าวหน้าและเป็นผู้นำของ “ความทันสมัย” เพราะแรงผลักดันจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมรัฐยุโรปและอังกฤษต่างมีรูปของรัฐที่แตกต่างไปจากรูปของรัฐในสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมตะวันตกมักจะมีองค์ประกอบด้านการเมืองอยู่ด้วยมิใช่เป็นวัฒนธรรมที่แยกส่วน

สยามเป็นรัฐแบบธรรมชาติ ซึ่งเคยอาศัยเวลาอันยาวนานในการปรับตัว การเรียนรู้และการเอาวัฒนธรรมจากอารยธรรมใหญ่สองอารยธรรมเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และมีการผสมผสานระหว่างสังคมแบบพุทธที่มีองค์การทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนระบบความคิดในหมู่ชนชั้นนำและข้าราชการแบบฮินดู

การดำรงอยู่ร่วมกันของสองกระแสวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมทางวิถีชีวิตในหมู่ประชาชนทั่วไปกับวัฒนธรรมทางอำนาจนี้ ทำให้สยามรัฐมีลักษณะพิเศษ ซึ่งทางด้านประชาสังคมมีความเหนียวแน่นที่อ่อนตัวได้ มีพลังด้านความอดทนสูง ส่วนด้านศูนย์กลางอำนาจกลับมีลักษณะที่มีสองวัฒนธรรมควบคู่ซ้อนกันอยู่ คือ วัฒนธรรมราชฎากับวัฒนธรรมราชการ

ความพยายามแสวงหายุทธศาสตร์และยุทธวิธีทางวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อมของไทย ก่อให้เกิดการแปลกแยกทางความคิดและนโยบายในหมู่ชนชั้นนำและสายพระเนตรอันกว้างไกล (วิสัยทัศน์) ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมถึงพระราชกรณียกิจทางวัฒนธรรมหลายประการกลับได้รับการประเมินในด้านลบจากชนชั้นนำบางส่วน ทำให้เราเห็นความยากลำบากของการมีวิสัยทัศน์ที่เป็นนามธรรม ในท่ามกลางกระแสรัฐราชการที่ยังไม่ยอมรับความสำคัญของการส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรม

ในปัจจุบันและในอนาคต กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เครือข่าย (networks) ของการติดต่อสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเป็นหน่วยมากมายหลากหลายที่มีอยู่พร้อมๆ กันไปกับการมีรัฐ แต่รัฐประชาชาติที่เป็นผลผลิตของศตวรรษที่ 19 ตลอดจนกฎ กติกา ระเบียบ แบบแผน ลักษณะทางการจัดความสัมพันธ์รัฐกับส่วนต่างๆ ของสังคมกำลังถูกเครือข่ายความสัมพันธ์แบบใหม่เข้าไป

ดังนั้น การท้าทายที่กำลังเกิดขึ้นกับสังคมไทยในอนาคต จึงเป็นการท้าทายทางวัฒนธรรมจากเครือข่ายมากกว่าจากรัฐประชาชาติแบบดั้งเดิม และการจะโต้ตอบกับเครือข่ายอันมีความแตกต่างหลากหลายก็ไม่อาจกระทำได้เหมือนกับที่กระทำกับรัฐประชาชาติแบบเก่า

วัฒนธรรมของรัฐประชาชาติเป็นวัฒนธรรมที่รัฐมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมและการให้การเรียนรู้แก่ราษฎร เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามแบบพิมพ์ที่ผู้นำปรารถนา โดยอาศัยองค์กรที่เป็นกลไกทางราชการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราโชบายในการกล่อมเกลาพลเมืองโดยอาศัยองค์กรนอกกลไกทางราชการเป็นเครือข่าย และทรงให้บทบาทความสำคัญของกิจกรรมด้านวัฒนธรรมมากเป็นพิเศษดังกล่าวมาแล้ว ที่สำคัญก็คือ ทรงเน้นความเป็นไปผสมกับลักษณะทางสากลบางด้าน และความสำคัญของการพึ่งตนเอง

ในอนาคตชาติตะวันตกที่เป็นมหาอำนาจทั้งในศตวรรษที่ 19 และ 20 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไปมาก โลกผ่านวิกฤติความขัดแย้งทางการเมืองมาแล้ว โดยการล่มสลายของฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ชาติตะวันตกซึ่งเคยแบ่งเป็นสองขั้ว ด้านระบบเศรษฐกิจและการเมือง ได้มีระบบเศรษฐกิจการเมืองเป็นแบบฉบับเดียวกัน คือระบบทุนนิยม-ระบอบประชาธิปไตย อันอาจกล่าวได้ว่าสังคมตะวันตกมีความเป็นพหุชุมชน มีความหลากหลายทางสังคมในระดับชาติ คือ pluralism มากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต

แต่โลกอนาคตจะเป็นโลกของ Global Pluralism คือ **พหุโลก** มีใช้ **เอกโลก** โลกต้องการทั้งพหุสังคมและพหุโลก มิฉะนั้นแบบฉบับทางวัฒนธรรมเดียว เช่นวัฒนธรรมตะวันตกก็จะครอบงำโลกทั้งหมด กล่าวคือ มีพหุสังคมโดยมีเอกโลก ซึ่งเป็นแบบฉบับตะวันตก

ในปัจจุบันการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมระดับโลก ยังมีลักษณะเป็นเอกโลกานุวัตร มากกว่า **พหุโลกานุวัตร** เพราะวัฒนธรรมทางภาษายังเน้นภาษาอังกฤษ วัฒนธรรมทางการคิดและความบันเทิงเป็นวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายทางดาวเทียมสื่อสารและทางโทรทัศน์สายตรง ยังไม่นับรายการบันเทิงและโปรแกรมความรู้ต่างๆ ซึ่งผลิตโดยฝ่ายตะวันตกและสะท้อนความปรารถนาและปัญหาของสังคมตะวันตก

สิ่งที่ชาวไทยและผู้นำไทยกำลังเผชิญในขณะนี้ และที่จะเผชิญในอนาคต คือ การเปลี่ยนแปลงอีกรูปลักษณะหนึ่ง ซึ่งไร้รูปร่างและร่องรอย รูปลักษณะที่ไร้รูปนี้ รัฐประชาชาติแบบที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่อาจเป็นตัวนำได้อีกต่อไป เพราะโลกอนาคตเป็นโลกแห่งการเรียนรู้เรื่อยๆ โดยไม่ยึดติดกับระบบโรงเรียน ดังนั้น บทบาทของรัฐและโรงเรียนก็ต้องเปลี่ยนไป เครื่องมือหลักของคนทุกคนในโลกอนาคตคือ “ความรู้คู่ความคิด” มิใช่ความรู้รายโดยไม่รู้ เมื่อเป็นเช่นนั้นโลกอนาคตจึงจะเป็น **พหุโลก** โดยไม่ยึดติดกับระบบโรงเรียน ดังนั้น บทบาท

ของรัฐและโรงเรียนก็ต้องเปลี่ยนไป คือเป็นโลกที่มีความหลากหลายทาง
วัฒนธรรมและการลงทุน ที่สำคัญจะมีใช่เป็นเพียงการลงทุนทางเศรษฐกิจ หาก
เป็นการลงทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของคน การเรียนรู้
เรื่อยๆ ด้วยตนเองและการรู้จักดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขภายใต้บริบททาง
วัฒนธรรม วัฒนธรรมย่อยย่อมมีความสำคัญเท่าๆ กับวัฒนธรรมใหญ่ และ
วัฒนธรรมใหญ่เองก็จะต้องได้รับการตัดทอนจากวัฒนธรรมย่อย เพราะส่วน
สำคัญของวัฒนธรรมนานาชาตินิยม ก็คือ บริโคนิยมดังได้กล่าวแล้ว

ปัญหาอันยิ่งใหญ่ของคนไทยในปัจจุบันและอนาคต ก็คือ ทำอย่างไร
เราจึงจะมีความสุขอย่างไทย มีความรู้คู่ความคิดและอยู่ร่วมกันเองกับชาวโลก
รวมทั้งกับสิ่งแวดล้อมอย่างมีสันติสุข โดยพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ทั้งนี้ โดย
ระลึกอยู่เสมอว่า เรายังโชคดีที่สังคมไทยเรานั้นแม้จะมีทุนเศรษฐกิจน้อย มี
กำลังผลิตทางเศรษฐกิจต่ำ มีเทคโนโลยีทางการผลิตที่ไม่สามารถช่วยในการเพิ่ม
ผลผลิตได้ มีทุนสำรองน้อย มีแรงงานที่ทักษะต่ำ แต่สังคมเราก็ยังมีมนุษย์ที่ยึด
ง่าย มีทุนวัฒนธรรมที่สั่งสมมานาน มีคุณค่าที่ยังคงแข็งแกร่งอยู่ไม่ต้องสร้างขึ้น
ใหม่ ต่างกับสังคมตะวันตกหลายแห่งที่ต้องเร่งสร้างคุณค่าและคุณธรรมพื้นฐาน
(เช่น ความกตัญญูต่อพ่อแม่ ความอบอุ่นทางครอบครัว การนับถือผู้อาวุโส) ขึ้น
ใหม่

สรุป

บทเรียนจากอดีตนำมาไปสู่ความคิดหลายด้านในการวางยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรม คือ

1. ต้องทำความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างทุนและการลงทุนทางเศรษฐกิจกับทุนและการลงทุนทางวัฒนธรรม โดยเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุนอันเป็นสดมภ์หลักของสังคม
2. ต้องทำความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างสากลนิยม (universalism) กับนานาชาตินิยม (internationalism)
3. เมื่อรู้ความแตกต่างนี้แล้ว จะต้องมีการวางยุทธศาสตร์ของชาติเพื่อส่งเสริมสากลนิยมแบบไทย โดยระลึกว่าสากลนิยมนั้นสอดคล้องกับประชาธิปไตย ในขณะที่นานาชาตินิยมส่งเสริมทุนข้ามชาติที่ต้องการนโยบายที่ส่งเสริมผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติมากกว่าผลประโยชน์ร่วมของคนในชาติ
4. ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมจะต้องให้ความสำคัญต่อการลงทุนทางวัฒนธรรม และรายจ่ายทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุน โดยเฉพาะรายจ่ายทางวัฒนธรรมที่ฟื้นฟูรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทยทุกระดับ และจะต้องยอมรับหลักของความสำคัญในการมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมย่อยว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มิใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดความแตกแยก
5. ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมจะต้องให้ความสำคัญต่อองค์กรเอกชนและองค์กรประชาชนในสังคมนอกจากรัฐเพราะองค์กรเหล่านี้จะเป็นส่วนที่ช่วยรักษาและส่งเสริมคุณธรรม คุณค่าที่มีลักษณะสากลนิยมของวัฒนธรรมไทย และเป็นแรงพ้อน มิให้วัฒนธรรมนานาชาตินิยมสลายวัฒนธรรมย่อยของชุมชนจนเป็นเหตุให้สังคมไทยไร้รากแก้วรากฝอยที่ยั่งยืนรัดสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ
6. ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมจะต้องนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่เน้น

วัฒนธรรมสากลนิยม โดยเฉพาะด้านการศึกษาอย่างเป็นทางการเพื่อบ่มนิสัยเยาวชนให้เติบโต โดยมีรากเหง้าทางคุณธรรมและมีจิตวิญญาณ เพราะโลกปัจจุบันเป็นโลกของนานาชาติที่ลัทธิบริโภคนิยมกำลังทำให้สังคมทรยศแต่มีความทุกข์ มีปัญหา

7. ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรม จะต้องเน้นกระบวนการเพิ่มทักษะทางความคิดควบคู่ไปกับสาระทางความรู้และกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดแบบกัลยาณมิตร อีกทั้งจะต้องส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้เรื่อยๆ ด้วยตนเอง นอกเหนือไปจากการเรียนในระบบ

8. ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมจะต้องก่อให้เกิดการจัดสรรการเงินงบประมาณของรัฐให้แก่กิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงการสร้างวัฒนธรรมทางการคิด การวิจัยและพัฒนา โดยกระจายงบประมาณถึงท้องถิ่นและชุมชน ไม่จำเป็นต้องผ่านกระทรวง ทบวง กรม แต่ให้เป็นเงินอุดหนุนองค์กรเอกชน และองค์กรประชาชน ตลอดจนสถาบันวิจัยต่างๆ โดยตรงได้

ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมจะต้องสร้างกลุ่มคุณค่า ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวมรอบด้าน ไม่เห็นความร้ายหรือ การแข่งขัน หรือการมุ่งมีอันดับสูงในด้านเศรษฐกิจเทียบกับชาติอื่นๆ หากมี “กลุ่มคุณค่าไทยสากล” ที่เห็นความสำคัญของคุณลักษณะไทย ซึ่งชาติอื่นไม่มี โดยทำความเข้าใจกับเยาวชนและชาวไทยทั้งชาติ ให้เกิดความมั่นใจคุณค่าของความเป็นไทย และเกิดความสามารถในการเลือกรับ ความสามารถในการละทิ้ง ความสามารถในการเรียนรู้ใหม่ ความสามารถในการแปลและแปรความหมายของคุณค่าหรือวิถีปฏิบัติของวัฒนธรรมอื่นๆ และความสามารถในการปรุงแต่งให้เกิดการรับเอาวัฒนธรรมที่มีประโยชน์และคุณค่าทั้งจากระดับย่อยภายในสังคมและระดับใหญ่ระหว่างชุมชนสังคมและชาติต่างๆ ในโลก

ดังนั้น ทุนและการลงทุนทางวัฒนธรรมกับทุนและการลงทุนทางเศรษฐกิจจึงมีความแตกต่างกัน วัฒนธรรมสากลนิยมกับวัฒนธรรมนานาชาติก็

มีความแตกต่างกันและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพราะก่อให้เกิดและการขยายตัวของวัฒนธรรมสองแบบกับพัฒนาการของทุนในแต่ละสมัยไม่เหมือนกัน

ความคิดรวบยอดเรื่อง “วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุน” “ทุนวัฒนธรรม” กับ “การลงทุนทางวัฒนธรรม” ได้นำไปสู่การทำความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมสองรูปแบบและความคิดรวบยอดนี้ชี้ให้เห็นถึงนัยทางนโยบาย หากสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเปิดและปฏิเสศกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่วัฒนธรรมนานาชาติเป็นกระแสหลักไม่ได้ แต่ยังต้องการมีสันติสุข มีพรหมวิหารค้ำจุนชีวิตของคนไทย ก็จะต้องวางนโยบายที่ส่งเสริมวัฒนธรรมสากลนิยม เพราะวัฒนธรรมสากลนิยมเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยโดยลดความเข้มข้นของวัฒนธรรมรัฐราชการลง

ยุทธศาสตร์สำคัญก็คือ ผู้นำจะต้องมีวัฒนธรรมการคิดใหม่ เข้าใจความแตกต่างและนัยทางนโยบาย ทั้งนี้เพราะประเทศไทยไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากทางเลือกที่จะอาศัยนโยบายทางวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญของยุทธศาสตร์ในการอยู่ร่วมกับนานาชาติในโลกของการแข่งขันที่กระแสนานาชาตินิยมเป็นพลังหลัก

ทางเลือกของประเทศไทย ซึ่งมีได้มีรากฐานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ช่วยให้เราสามารถไล่ชาติอื่นทันได้ ก็คือหันมามองจุดแข็งของสังคมเราเอง

ตัวอย่างที่ควรหยิบยกมากล่าวคือ ในการจัดอันดับประเทศไทยไม่ทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจหรือความรู้ของเด็กทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประเทศไทยมักจะอยู่ลำดับต่ำกว่าหลายประเทศ โดยเฉพาะสิงคโปร์ แต่ในการประเมินความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวต่างชาตินั้น ประเทศไทยได้คะแนนสูงสุด คือ 8.37 จาก 10 ทางด้านอรรถยาศัยของคนในประเทศ 7.34 ทางด้านวัฒนธรรม 7.64 ด้านสถานที่ประวัติศาสตร์ และ 8.20 ด้านอาหาร

การได้คะแนนสูงสุดด้านเหล่านี้เหนือญี่ปุ่น สิงคโปร์ ออสเตรเลีย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฮ่องกง ย่อมแสดงว่าประเทศไทยมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เหนือกว่าประเทศอื่น แต่เมื่อการประเมินการบริหารและการจัดการของรัฐแล้ว กลับปรากฏว่าประเทศไทยต่ำสุดด้านสภาพการจราจรต่ำมากในด้าน การติดต่อสื่อสาร ความสะอาดในสถานที่สาธารณะ การจัดการด้านมลภาวะและความปลอดภัย คะแนนที่ได้รับสูงสุดทางด้านสถานที่ประวัติศาสตร์ อัยยาศัยของคนในประเทศ อาหาร และสูงมากด้านการมีเทศกาลทางวัฒนธรรม ซึ่งให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่รัฐราชการมีส่วนช่วยน้อยมาก แต่กิจกรรมที่รัฐราชการทำกลับล้มเหลวและได้คะแนนต่ำมาก

การลงทุนและรายจ่ายทางวัฒนธรรม ซึ่งคนในสมัยหนึ่งว่าเป็นการฟุ่มเฟือยและรัฐไม่ควรใช้เงินงบประมาณ เช่น การส่งเสริมโฆษณา ดนตรีไทย การมีส่วนสาธารณะ และการสร้างวัง ตลอดจนอาคารสถานที่หลายแห่งในปัจจุบันกลับกลายเป็นสิ่งที่ทำรายได้เข้ารัฐมากที่สุดในรูปของการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม นอกจากนี้ยังอัยยาศัยของคนในประเทศซึ่งได้รับการกล่อมเกลางานวิถีชีวิตแบบไทยๆ ก็ยังเป็นแรงดึงดูดใจที่สำคัญอีกด้วย

การลงทุนและรายจ่ายทางวัฒนธรรมมีผลในระยะยาว และคุ้มค่าทั้งในแง่เศรษฐกิจ (รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว) และในแง่สังคม (การมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ไม่เน้นวัตถุจนเกินไป เป็นต้น) ดังนั้น การมีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับวัฒนธรรมจึงเป็นประโยชน์ต่อการชี้ให้เห็นถึงนโยบายและสามารถนำไปใช้ในการเสนอยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นกรอบของนโยบายเกี่ยวกับชาติและวัฒนธรรม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคตได้

บรรณานุกรม

- Ahmad, A. (1977), "Preferable and Probable Future Goals in India", in Laszlo and Bierman (eds), **Goals in a Global Community : The Original Background Studies for the Goals for Mankinds**, New York, Pergamon Press.
- Banuri, T., G. Hyden, C.Juma, and M. Rivera (1994), "**Defining and Operationalising Sustainable Human Development : A Guide for the Practitioner**". Mimeo.
- Capra, Fritjof (1982), **The Turning Point**, Flamingo.
- Drucker, P.F. (1995), **Managing in A Time of Great Change**, Oxford, Butterworth-Heinemann.
- George, R.L. (1992), **The East-West Pendulum**, London, Woodhead-Faulkner.
- Hamel, G. and Prahalad, C.K. (1994), **Competing for the Future**, Boston, Harvard Business School Press.
- Harman, W.W. (1995), "Our Hopeful Future : Creating A Sustainable Global Society", document paper.
- ILO (1995), **1995 Yearbook of Labour Statistics**.
- Kennedy, P. (1994), **Preparing for the Twenty-First Century**, London, Fontana Press.
- Laszlo, E and Bierman (eds.) (1977), **Goals in a Global Community : The Original Background Studies for the Goals for Mankinds**, Vol.11, New York, Pergamon Press.
- LEAP, **The State of Asian Pacific America : A Public Policy**

- Report**, Policy Issues to the Year 2020.
- McRae, H. (1994), **The World in 2020 : Power, Cultural and Prosperity : A Vision of the Future**, London, Harpers Collins.
- Negroponte, N. (1995), **Being Digital**, London, Hodder & Stoughton.
- Ohmae, K. (1995), **The End of the Nation State : The Rise of Regional Economies**, New York, The Free Press.
- Stopford, J.M. and S. Strange, (1991), **Rival States, Rival Firms : Competition for World Market Shares**, Cambridge, Cambridge University Press.
- UNDP (1994), **Human Development Report 1994**, New York, Oxford University Press.
- UNDP (1995a), **Human Development Report 1995**, New York, Oxford University Press.
- UNDP (1995b), **Public Sector Management, Governance, and Sustainable Development**, New York.
- UNICEF (1995), **The State of the World's Children 1995**, New York, Oxford University Press.
- United Nation (1988), **World Population Prospects**, Population Division.
- World Bank (1995), **World Development Report 1995 : Workers in An Integrated World**.
- World Resources Institute (1994), **A Guide to the Global Environment 1994-1995**, New York, Oxford University Press.

ภาษาไทย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539), **การจัดการแบบภาคีเพื่อการเรียนรู้อย่างมีองค์รวม**,
เอกสารวิชาการเสนอต่อมูลนิธิสิดคศรี สฤษดิ์วงศ์

ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2537), รายงานวิจัย **ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร :**
กรณีศึกษาป่าสงวนแห่งชาติ แควระบบ-สี่丫ด และสวนป่ากิตติ
จังหวัดฉะเชิงเทรา, เอกสารเสนอต่อสถาบันนโยบายศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2534), **การ**
คาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2523-2558, กองวางแผน
ทรัพยากรมนุษย์

สถาบันนโยบายศึกษา

Institute of Public Policy Studies (IPPS)

.....

สถาบันนโยบายศึกษา (Institute of Public Policy Studies) เป็นองค์การอิสระที่ดำเนินงานภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา (Foundation for the Promotion of Public Policy Studies) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิคอนราด อาเดเนาเวร์ (Konrad Adenauer Foundation) แห่งประเทศสาธารณรัฐเยอรมันนับแต่ก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน

กำเนิด

สถาบันนโยบายศึกษาก่อกำเนิดในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2528 โดยมีจุดเริ่มต้นจากโครงการศึกษานโยบายสาธารณะภายใต้สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ต่อมาสถาบันฯ ได้แยกตัวออกจากการบริหารงานของสำนักเลขาธิการสมาคมสังคมศาสตร์ ภายใต้ชื่อ “โครงการศึกษาสาธารณะ” โดยมี ศ.ดร.สมศักดิ์ ชูโต เป็นผู้อำนวยการ และ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นผู้อำนวยการร่วม

ปัจจุบัน สถาบันนโยบายศึกษามี ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นประธาน และมีผู้บริหารร่วมสองคน คือ นางยศวดี บุญเกียรติ และนางทิพย์พาพร ตันติสุนทร

วัตถุประสงค์

สถาบันนโยบายศึกษาเป็นองค์กรเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมโดยไม่มุ่งหวังผลกำไร มีวัตถุประสงค์ที่จะดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะ โดยมีการทำกิจกรรมในรูปแบบของการสัมมนา การวิจัย ผลិតสื่อ และสิ่งพิมพ์ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการเมืองระบอบประชาธิปไตยตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ
2. จัดกิจกรรม สนับสนุนการวิจัย ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อนำเสนอทางเลือกเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับแนวทางในการปฏิรูปการเมืองและการกระจายอำนาจให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถปกครองตนเองได้
3. เพื่อสนับสนุนการพัฒนาสถาบันตัวแทนประชาชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายในทุก ๆ ระดับ
4. เพื่อการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกิจการนโยบายสาธารณะและสนับสนุนการศึกษาทางการเมืองในเรื่องนิติบัญญัติและการบริหาร ตลอดจนถึงแง่มุมอื่น ๆ ของสังคมประชาธิปไตย

กิจกรรม

สถาบันนโยบายศึกษา มีการดำเนินงานในรูปการจัดกิจกรรม 4 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การจัดสัมมนาและฝึกอบรม เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นและถกเถียงระหว่างกลุ่มตัวแทนต่าง ๆ ของสังคม ต่อประเด็นนโยบายสาธารณะที่สำคัญ ๆ ของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม อีกทั้งยังเป็นเวทีในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่สำคัญจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อประชาชนไม่ว่าจะเป็นสถาบันรัฐสภาและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ของสังคม สถาบันฯ ถือเป็นหน้าที่ที่จะให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นโดยผ่านทาง การจัดสัมมนา ดังนั้นผู้เข้าร่วมการสัมมนาของทางสถาบันฯ จะไม่เสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด

2. วิจัย สถาบันนโยบายศึกษาได้ให้การสนับสนุนแก่นักวิชาการและนักวิจัยในการศึกษาวิจัยเชิงนโยบายในเรื่องต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อสาธารณชนผลงานสำคัญ ๆ ที่ผ่านมา อาทิเช่น การกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น

การปฏิรูปการเมือง พ.ร.บ.ข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ ซึ่งผลของงานวิจัยดังกล่าวได้มีส่วนสำคัญยิ่งในการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางการเมืองของประเทศ

3. สิ่งพิมพ์ สถาบันนโยบายศึกษา ได้ทำจดหมายข่าวรายเดือนเป็นประจำ ตั้งแต่ “ผู้แทนราษฎร” ในปี พ.ศ. 2529 ซึ่งในต้นปี พ.ศ. 2533 ได้เปลี่ยนเป็น “จดหมายข่าวปฏิรูปการเมือง” และ ปัจจุบัน คือ จดหมายข่าว **“ปฏิรูปการเมือง-กระจายอำนาจ”** เนื้อหาสาระของจดหมายข่าวของสถาบันฯ คือ การนำเสนอการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารและกฎหมายการกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ สถาบันฯ ยังจัดพิมพ์หนังสือ เอกสารนโยบาย เอกสารข้อมูล เอกสารวิจัย เอกสารสัมมนาต่าง ๆ อีกมากมายเป็นประจำทุกปี

4. สื่อการศึกษา สถาบันนโยบายศึกษา ได้จัดทำสื่อในหลายรูปแบบเพื่อเป็นสื่อให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนได้มากขึ้น

● **โครงการศึกษานโยบายสาธารณะทางวิทยุ** ดำเนินรายการทางวิทยุกระจายเสียง อ.ส.ม.ท. เอ.เอ็ม. 1494 เป็นประจำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ทุกวันเสาร์ ออกอากาศระหว่างเวลา 17.00-18.00 น. โดยผู้ดำเนินรายการ คือ ศ.ดร.สมศักดิ์ ชูโต ผลผลิตของรายการวิทยุได้ถูกรวบรวมบันทึกไว้เป็นเทปคาสเซต และซีดีรอม โดยจัดตั้งเป็น “ธนาคารเสียง”

● **ธนาคารเสียง (Digital Voice Bank)** เป็นการรวบรวมข้อมูลเสียงของบุคคลต่าง ๆ ในหัวข้อที่น่าสนใจไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในการค้นคว้า อ้างอิง ข้อมูลเหล่านี้ถือเป็นหลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ที่จะเป็นประโยชน์ยิ่งในการก่อตั้งห้องสมุดเสียง ธนาคารเสียงแบ่งออกเป็น 18 ภาค ได้แก่ 1. สถาบันพระมหากษัตริย์ 2. กฎหมาย 3. การเมือง 4. การเมืองต่างประเทศ 5. องค์การระหว่างประเทศ 6. ราชการ 7. เศรษฐกิจ 8. การเกษตรและประมง 9. การท่องเที่ยวและการส่งออก 10. สังคม 11. สิ่งแวดล้อม 12. กรุงเทพมหานคร 13. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 14. การศึกษา 15. ศิลปะ 16. ศาสนา 17. กีฬา และ 18. ทั่วไป

● **ปฏิทินประวัติศาสตร์ทางการเมืองและเกมการเมือง** เช่น เกมวงเวียนประชาธิปไตย ไฟการเมือง ปฏิทินรัฐธรรมนูญไทย และเกมเลือกตั้ง เป็นผลงานของสถาบันนโยบายศึกษาในการสร้างสรรค์มิติใหม่ในการให้ความรู้ทางการเมืองแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป

● **เว็บไซต์** ของสถาบันนโยบายศึกษา เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่น่าเสนอจดหมายข่าวรายเดือน บทความเด่น รายการวิทยุประจำเดือน ที่มีทั้งภาษาไทยและอังกฤษ ซึ่งท่านผู้ใช้อินเทอร์เน็ตสามารถเข้าชมได้โดยผ่านเว็บไซต์ **<http://www.fpps.or.th>**

.....

สิ่งพิมพ์สถาบันนโยบายศึกษา

Policies of Thai Political Parties in the 1995	50	บาท
General Election (1995)		
<i>Kiratipong Naewmalee, Nattaya Kuanrak,</i>		
<i>Prachak Kongkirati, Win Phromphaet</i>		
<i>(Translated and edited by Santhad Atthaseree,</i>		
<i>David Peters, Parichart Chotiya)</i>		
ผ่าทางตันการเมืองไทย (2538)	-	
ชัยอนันต์ สมุทวณิช		
เทศบาลในบริบทการกระจายอำนาจแห่งยุคสมัย (2538)	-	
ชัยอนันต์ สมุทวณิช		
ปาริชาติ ไชติยะ		
ล้อมวลชนไทยกับการผลักดันนโยบาย (2539)	-	
Policy Advocacy and the Media in Thailand		
ดันแคน แมคคาร์โก (<i>Duncan McCargo</i>)		
รมย์มาศ โบว์ร่า (<i>Ramaimas Bowra</i>)		
แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการเมือง (2540)	80	บาท
อึ้งกวางค์ ปาณิกบุตร		
แนวทางการยกเครื่องรัฐสภาไทย (2540)	-	
จรัส ดิษฐาภิรักษ์		
รัฐธรรมนูญประเทศตะวันตกและไทย :	-	
กรณีศึกษาทางประวัติศาสตร์และกฎหมาย (พิมพ์ครั้งที่ 2 2540)		
วิชัย ตันศิริ		
ขอดแก้รัฐธรรมนูญไทย (2540)	-	
เชาวนะ ไตรมาศ		

พรรคการเมือง : ภูมิหลังทางโครงสร้าง-หน้าที่ และพัฒนาการทางสถาบัน (2540)	-
<i>เชาวนะ ไตรมาศ</i>	
ถรัฐธรรมนูญ 2540 (2540)	-
<i>นันทวัฒน์ บรมานันท์</i>	
Thai Constitutions in Brief (1997)	50 บาท
<i>Parichart Siwaraksa , Chaowana Traimas , Ratha Vayagool</i>	
รัฐมนตรีพันธุ์ใหม่ : บริหารบ้านเมืองอย่างไร ให้ถูกใจประชาชน (2541)	-
<i>เชาวนะ ไตรมาศ</i>	
อนาคตการเมืองไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3 2541)	-
<i>ชัยอนันต์ สมุทวณิช</i>	
เปรียบเทียบนโยบาย 4 รัฐบาล (พิมพ์ครั้งที่ 2 2541)	60 บาท
<i>ปรีชาต ศิวะรักษ์</i>	
กรอบนโยบายแม่บทของพรรคการเมืองไทยยุคใหม่ (2541)	50 บาท
<i>เชาวนะ ไตรมาศ</i>	
100 ปี แห่งการปฏิรูประบอบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐ และอำนาจการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 3 2541)	-
<i>ชัยอนันต์ สมุทวณิช</i>	
กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญฝรั่งเศส :	160 บาท
<i>นันทวัฒน์ บรมานันท์</i>	
ข้อคิดเพื่อการปรับปรุงกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญไทย (2541)	
<i>นันทวัฒน์ บรมานันท์</i>	
บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญกับการปฏิรูปการเมือง (2541)	60 บาท
<i>นันทวัฒน์ บรมานันท์</i>	
ปฏิรูปประเทศไทย...จากวิกฤตสู่สหัสวรรษใหม่ (2541)	-
<i>วุฒิพงษ์ เปรียบจรรย์วัฒน์</i>	

มาตรการทางกฎหมาย ในการเสริมสร้างเสถียรภาพรัฐบาล (2541)	60	บาท
มานิตย์ จุ่มปา		
ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด (2541)	70	บาท
ชัยอนันต์ สมุทวณิช		
ข้อมูลพื้นฐาน 66 ปี ประชาธิปไตยไทย (2541)	150	บาท
เชาวนะ ไตรมาศ		
ศักยภาพทางการคลังของ อบต. (2541)	130	บาท
จรัส สุวรรณมาลา		
Portfolio Government และ Multiple Legislative Processes	20	บาท
ข้อเสนอในการออกแบบระบบการเมืองและการบริหารใหม่ (2542)		
ชัยอนันต์ สมุทวณิช		
ชำแหละ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ (2542)	-	
วุฒิพงษ์ เปรียบจริยวัฒน์		
แปรรูปรัฐวิสาหกิจอย่างไร...โดยไม่ต้องขายประเทศ (2542)	-	
วุฒิพงษ์ เปรียบจริยวัฒน์		
การเลือกตั้งและพรรคการเมือง : บทเรียนจากเยอรมัน (2542)	120	บาท
บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ		
การเลือกตั้งแบบใหม่ : ทำไมคนไทยต้องไปเลือกตั้ง (2542)	50	บาท
เชาวนะ ไตรมาศ		
บทบาทใหม่ของข้าราชการไทย :	50	บาท
ในบริบทของรัฐธรรมนูญปัจจุบัน (2542)		
เชาวนะ ไตรมาศ		
องค์กรชี้ขาดอำนาจหน้าที่ระหว่างศาล (2542)	80	บาท
นันทวัฒน์ บรรมานันท์		
ความเข้าใจเรื่องการปกครองท้องถิ่น (พิมพ์ครั้งที่ 2 2543)	70	บาท
สนธิ จรอนันต์		

กัปดาห์ของสงครามความเปลี่ยนแปลง : ทางเลือกและทางรอด ของสังคมการเมืองไทยในสหัสวรรษใหม่ (2543) <i>เชาวนะ ไตรมาศ</i>	70	บาท
เลือกตั้งอย่างไรคนไทยและประเทศจึงไม่เสียโอกาส (2543) <i>เชาวนะ ไตรมาศ</i>	50	บาท
การใช้กลไกรัฐธรรมนูญสำหรับประชาชน (2545) <i>เชาวนะ ไตรมาศ</i>	80	บาท
Thailand: State-Building, Democracy and Globalization (2002) <i>Chai-Anan Samudavanija</i>	210	บาท
รัฐบาลทำงานอย่างไร (พิมพ์ครั้งที่ 2 2546) <i>สนธิ จรอนันต์</i>	120	บาท
นิติรัฐกับประชาสังคม (2546) <i>นนท์วัฒน์ บรรมานันท์</i>	210	บาท
สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง : ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของราษฎร (2546) <i>ชัยอนันต์ สมุทวณิช</i> <i>กฤษณา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา</i>	150	บาท
อนาคตที่โล่งประเทศไทย : แนวโน้มของโลก สังคม เศรษฐกิจ การเมือง กับอนาคตของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2546) <i>ฉัตรพัฒน์ วิลัยทอง</i> <i>ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ</i>	150	บาท
คู่มือสิทธิมนุษยชน ฉบับพลเมือง (2546) <i>จรัล ดิษฐาอภิชัย</i>	185	บาท
พระราชรัฐกับการเปลี่ยนแปลง (พิมพ์ครั้งที่ 3 2547) <i>ชัยอนันต์ สมุทวณิช</i>	130	บาท

สื่อความรู้ทางการเมืองของสถาบันนโยบายศึกษา

วงเวียนประชาธิปไตย	80	บาท
แผนที่เส้นทางประชาชน-ถนนประชาธิปไตย	25	บาท
Road of Democracy Map	40	บาท
ไฟการเมือง	100	บาท
เกมการเมือง (Political Monopoly)	200	บาท
เกมเลือกตั้ง	200	บาท
ปฏิทินรัฐธรรมนูญไทย 2475-2545	50	บาท
ธนาคารเสียง (Digital Voice Bank)	-	บาท

สนใจกรุณาติดต่อ : สถาบันนโยบายศึกษา 99/146 ถนนงามวงศ์วาน
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทร. 0 2941 1832-3 โทรสาร: 0 2941 1834
E-mail: ipps@ksc.th.com

.....

ประวัติ

ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช

- ตำแหน่งปัจจุบัน :
- ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัย
 - ประธานสถาบันนโยบายศึกษา

ตำแหน่งอื่นๆ (2546) :

- ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
- อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน
- กรรมการ บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)
- รองประธานคณะกรรมการวางแผนกลยุทธ์ บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)
- กรรมการ ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)
- ประธานคณะกรรมการพัฒนาและฝึกอบรม ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)
- ประธานคณะกรรมการกำหนดค่าตอบแทน ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)
- กรรมการ บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)
- ประธานกรรมการบริหาร บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)
- กรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)
- ประธานคณะอนุกรรมการ ก.พ.ร. ฝ่ายสังคม
- กรรมการบริหารสภาวิจัยแห่งชาติ
- กรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ (กนร.)
- กรรมการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (กพข.)
- ประธานคณะอนุกรรมการ กพข. ฝ่ายสังคม

- กรรมการสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- กรรมการสภามหาวิทยาลัยศิลปากร
- กรรมการสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดล
- กรรมการสภาสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

วัน เดือน ปี เกิด : 23 กุมภาพันธ์ 2487

บุตร : พล.ต.ต.ชนะ และ นางสาวเหนือก สมุทวณิช

สถานภาพทางครอบครัว : สมรส

ชื่อภรรยา : นางสุภาธร สมุทวณิช

บุตร : นายเพชร สมุทวณิช
นางพลอย จริยะเวช
นายปลาย สมุทวณิช

ที่อยู่ปัจจุบัน : 99/131 ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

สถานที่ติดต่อ : วชิราวุธวิทยาลัย 197 ถนนราชวิถี เขตดุสิต
กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 02-2410057, 02-6694251, 02-6694374

ประวัติการศึกษา :

พ.ศ. 2492 - 2493	โรงเรียนบ้านครูเนียน
พ.ศ. 2493 - 2503	วชิราวุธวิทยาลัย
พ.ศ. 2501	St. Augustine's School
พ.ศ. 2505 - 2506	แผนกนิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2506 - 2509	B.A. Victoria University of Wellington
พ.ศ. 2512	M.A. University of Wisconsin (Madison)
พ.ศ. 2514	Ph.D. University of Wisconsin (Madison)
พ.ศ. 2515	Certificate in Social Planning, United Nations Asian Institute

ประวัติการทำงาน :

พ.ศ. 2510 - 2511	• วิทยากรโท กรมวิเทศสหการ
ตุลาคม 2512	• อาจารย์โท สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
มิถุนายน 2518	• โอนมารับราชการที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กันยายน 2518	• ผู้ช่วยศาสตราจารย์
พฤษภาคม 2520	• รองศาสตราจารย์ (เป็นกรณีพิเศษ)
สิงหาคม 2522	• ศาสตราจารย์
พ.ศ. 2524	• ราชบัณฑิต สำนักกรรมศาสตร์และการเมือง
ตุลาคม 2525	• ศาสตราจารย์ระดับ 10
มิถุนายน 2527	• ศาสตราจารย์ระดับ 11
มีนาคม 2538	• ลาออกจากราชการ
มิถุนายน 2539	• ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เป็นผู้บังคับการ วชิราวุธวิทยาลัย
เมษายน 2541	• ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ (ลาออก 1 ก.ค. 2543)

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ :

- มหาวชิรมงกุฏ (5 ธ.ค. 2533)
- มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก (5 ธ.ค. 2537)
- เหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา (12 ส.ค. 2541)
- ทูตยติเรกคุณาภรณ์ (5 ธ.ค. 2546)

รางวัลและเกียรติยศ :

- พ.ศ. 2505 : ทูนเรียนดีสำหรับนิสิตที่เป็นที่ 1 แผนกวิชานิติศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2529 : นิสิตเก่าดีเด่นสาขาวิชาการ สมาคมนิสิตเก่า
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2529 : นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขารัฐศาสตร์ และ
รัฐประศาสนศาสตร์ สภาวิจัยแห่งชาติ
- พ.ศ. 2529 : รางวัลการแต่งตำราดีมาก รางวัลการแต่งตำราที่
เป็นงานใหม่ และรางวัลการแต่งตำราชั้นดี จาก
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2542 : ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และศิษย์เก่าดีเด่น
มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน
- พ.ศ. 2544 : ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ วิทยาลัยเอตจิวูด
- พ.ศ. 2545 : ปริญาบัตรกิตติมศักดิ์
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
- พ.ศ. 2547 : ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (พัฒนบริหารศาสตร์)
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

หน้าที่สำคัญในอดีต :

1. ประธานสโมสรนักศึกษานานาชาติ มหาวิทยาลัยวอชิงตัน นิวซีแลนด์
2. รองประธานสมาคมเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยวอชิงตัน นิวซีแลนด์
3. กรรมการกิจการต่างประเทศ สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยวอชิงตัน
4. ผู้ริเริ่มค่ายอาสาสมัครนานาชาติระหว่างมหาวิทยาลัยในนิวซีแลนด์
5. บรรณาธิการหนังสือของสมาคมนักเรียนไทยในนิวซีแลนด์
6. นายกสมาคมนักเรียนไทยในนิวซีแลนด์

7. เลขาธิการสภาคณาจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
8. เลขาธิการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
9. เลขาธิการสมาคมนักวิจัยมหาวิทยาลัยไทย
10. รองคณบดีฝ่ายกิจการนิสิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
11. หัวหน้าภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
12. หัวหน้าภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
13. กรรมการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517
14. รองประธานคณะอนุกรรมการติดตามมติ และรับฟังความคิดเห็นจาก
ประชาชนของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ 2517
15. ผู้แถลงข่าวของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ 2517
16. กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ
17. กรรมการปฏิรูประบบราชการ
18. อนุกรรมการ ก.พ. (ตำแหน่ง และอัตราเงินเดือนที่ 3)
19. ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์)
20. ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี (พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ)
21. วุฒิสมาชิก
22. นายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
23. นายกสภามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
24. กรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
25. กรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
26. กรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
27. ผู้อำนวยการสถาบันนโยบายศึกษา
28. กรรมการในคณะกรรมการเอเชียอาคเนย์ สภาสังคมศาสตร์อเมริกัน
29. กรรมการในโครงการ Reflections on Development ของมูลนิธิ
Rockefeller

30. กรรมการในโครงการคัดเลือกวรรณกรรมไทยของมูลนิธิ Toyota
31. กรรมการในโครงการ Southeast Asian Studies Fellowship ของมูลนิธิ Ford
32. ที่ปรึกษาด้าน Constitutionalism ของที่ปรึกษาพิเศษของสหประชาชาติในกัมพูชา
33. ผู้วางแผนและที่ปรึกษา โครงการยุทธศาสตร์เอเชียอาคเนย์ศึกษาของ Institute of Southeast Asian Studies
34. นักวิจัย TDRI
35. ประธานโครงการเอเชียอาคเนย์ศึกษา
36. เลขานุการคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาปรับปรุง สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา
37. กรรมการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก
38. ประธานคณะทำงานศึกษาผลกระทบทางสังคมและการเมืองของการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก
39. ผู้เชี่ยวชาญโครงการลุ่มแม่น้ำแจ่มของ USAID
40. ผู้เชี่ยวชาญโครงการผังเมืองของ GTZ-กระทรวงมหาดไทย
41. ผู้เชี่ยวชาญโครงการแผนลงทุนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย
42. ที่ปรึกษาองค์การสหประชาชาติด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการช่วยจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ของประเทศไทย
43. ที่ปรึกษาคณะกรรมการแผนกำลังคนของสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการจัดทำหลักเกณฑ์การจัดทำแผนกำลังคน
44. ประธานคณะกรรมการวิสามัญของรัฐสภา ในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211
45. ที่ปรึกษาสำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ในการจัดทำแผนอู่ขัติภัยแห่งชาติ

ผลงานทางวิชาการ :

1. แผนพัฒนาทางการเมืองไทย ฉบับแรกของไทย (กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2512)
2. ชีวิตประวัติสมาชิกวุฒิสภาไทย (ร่วมกับผู้อื่น) (กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512)
3. สัตว์การเมือง (ร่วมกับผู้อื่น) (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2514)
4. พาราสาวัตถ์ (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2516)
5. รัฐธรรมนูญสำหรับชาวบ้าน (ร่วมกับผู้อื่น) (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2516)
6. รวมเอกสารทางการเมือง-การปกครองไทย (ร่วมกับ ชัดติยา กรรณสูต) (กรุงเทพฯ : โครงการตำรา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2517)
7. อุดมการณ์ทางการเมือง (กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2517)
8. ความคิดอิสระ (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2517)
9. รวมบทความรัฐธรรมนูญ (ร่วมกับผู้อื่น) (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2517)
10. การปฏิรูปรัฐสภาไทย (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2517)
11. ไต่ทำนปรีดี (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2517)
12. คณะราษฎร กับ กบฏบวรเดช (กรุงเทพฯ : ชมรมประวัติศาสตร์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517)
13. การนิพนธ์ของเทียนวรรณ (กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, 2517)
14. วิชาสิทธิการเมือง (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2518)
15. คัดค้านกับการพัฒนาการของสังคมไทย (กรุงเทพฯ : นานอักษร, 2518)
16. กลไกรัฐสภา (ร่วมกับ เศรษฐพร คูศรีพิทักษ์) (กรุงเทพฯ : พิชฌเนศ, 2518)
17. ร่างรัฐธรรมนูญฉบับพระปกเกล้า (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518)
18. ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ (กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

19. รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2518
20. เทียนวรรณ กับ ก.ส.ร.กุหลาบ (กรุงเทพฯ : ซีรสาส์น, 2522)
21. ความคิดทางสังคม-การเมืองไทย (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2522)
22. รายงานการวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ (บรรณกิจการร่วมกับ สุวดี เจริญพงศ์) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
23. รายงานการวิจัย เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารของไทย (เสนอต่อสภาวิจัย, 2522)
24. รายงานการวิจัย การศึกษาปัญหาหลักของระบบบริหารของไทย (เสนอต่อคณะกรรมการปฏิรูประบบราชการ, 2523)
25. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523)
26. การเมืองกับการบริหาร (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523)
27. การเมือง (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523)
28. ประชาธิปไตย, สังคมนิยม, คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2524)
29. การเลือกตั้ง พรรคการเมือง รัฐสภา และคณะทหาร (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2524)
30. รายงานการวิจัย การปรับปรุงระบบบริหารการพัฒนาชนบทยากจน (เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มิถุนายน 2524)
31. รายงานการวิจัย บทบาทของทหารบกในเมืองไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีทหารหนุ่มกับทหารประชาธิปไตย (เสนอต่อสภาวิจัย, มกราคม 2525)
32. ยังเติร์กกับทหารประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2525)
33. ข้อมูลพื้นฐานกึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย (ร่วมกับพีรศักดิ์ จันทวรินทร์) (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2525)

34. รายงานการวิจัย ข้อมูลพื้นฐาน ภูมิหลัง และข้อมูลบางประการเกี่ยวกับสมาชิกประเภทแต่งตั้งที่เป็นทหาร (เสนอต่อโครงการไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มีนาคม 2525)
35. การเมืองเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526)
36. รายงานการวิจัย การปรับปรุงคุณภาพทางเทคนิคของการจัดทำโครงการและแผนงานในแผนพัฒนาชนบทยากจน, การประสานงานระหว่างกระทรวง, การนำข้อมูล กชช. ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาชนบทยากจน (เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มีนาคม 2526)
37. ภาษากับการเมือง (ร่วมกับ กนก วงษ์ตระหง่าน) (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526)
38. แนวคิดและมาตรการในการเสริมสร้างบทบาทของกลุ่มในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : สมาคมนักวิจัยมหาวิทยาลัยไทย, 2526)
39. ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526)
40. เลียงจากเจ้าของประเทศ (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526)
41. รายงานการวิจัย หมู่บ้าน ราชการ และการพัฒนา (กรุงเทพฯ : เสนอต่อมูลนิธิประชากร, มิถุนายน 2528)
42. จากป่าสู่เมือง : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทยจากปี 2519 (ร่วมกับผู้อื่น) (กรุงเทพฯ : สถาบันการศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529)
43. การพัฒนาสมรรถนะขององค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2529)
44. ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529)

45. รายงานการวิจัย การปรับปรุงการดำเนินงานของรัฐ เรื่องการอำนวยความสะดวกให้กับประชาชน (เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ธันวาคม 2529)
46. รัฐ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530)
47. การอบการวิเคราะห์ไตรลักษณ์ (คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530)
48. ทฤษฎีระบบการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : มาสเตอร์เพรส, 2531)
49. อยู่เมืองสลัว (กรุงเทพฯ : 2531)
50. การปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (กรุงเทพฯ : มาสเตอร์เพรส, 2531)
51. คอร์ปชั่น (บรรณาธิการร่วมกับ เจมส์ ซี สก็อตต์ สิทธิพันธุ์ พุทธทูน แปล) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไฟ, 2531)
52. ไตรลักษณ์รัฐไทยในพหุสังคมสยาม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532)
53. วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: ปาฐกถาพระยาอนุমানราชธน อนุสรณ์, 14 ธันวาคม 2532)
54. รายงานการวิจัย สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (เสนอต่อมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2532)
55. รายงานการวิจัย คณะกรรมการรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจ (เสนอต่อมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2532)
56. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (เสนอต่อมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2532)
57. พิสูจน์กับการเมือง (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533)
58. รายงานการวิจัย หน้าทีหลังของส่วนราชการ (เสนอต่อสำนักงานประมาณ, 2534)

59. บนฝั่งเจ้าพระยา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2534)
60. 100 ปี แห่งการปฏิรูประบอบราชการ : วิวัฒนาการของอำนาจรัฐ และ
อำนาจการเมือง (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2535)
61. สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง (ร่วมกับ กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)
(กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2535)
62. สยามสู่ศตวรรษที่ 21 (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2536)
63. การเปลี่ยนแปลงกับความรู้ในยุคโลกาวัตตร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ผู้จัดการ, 2537)
64. โลกาวัตตรกับอนาคตของประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ,
2537)
65. รายงานการวิจัยงบประมาณจังหวัด : การใช้มาตรการทางงบประมาณ
เพื่อการกระจายอำนาจ (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2537)
66. วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ :
สถาบันนโยบายศึกษา , ตุลาคม 2537)
67. สัตว์การเมืองยุคโลกาวัตตร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2538)
68. ประชาธิปไตยกับอนาคตการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ,
2538)
69. มัชฌิมทฤษฎี (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538)
70. ผ่าทางตันการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, ธันวาคม
2538)
71. การปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, สิงหาคม 2538)
72. รายงานการวิจัย การศึกษากำลังคนภาครัฐ (เสนอต่อสำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539)
73. รายงานการวิจัย ระบบการประเมินผล (เสนอต่อสำนักงานประมาณ,
2539)

74. แรกเริ่มวชิราวุธ (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2539)
75. อนาคตการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2539)
76. ชีวิตที่เลือกได้ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2540)
77. การลงทุนทางวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2540)
78. PLEARN : เพลิน เล่น เรียน (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2540)
79. เพลิน = สมาชิกที่สนุก : สติ สมานธิ ปัญญา (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2540)
80. แนวคิดเรื่อง Portfolios (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2541)
81. Good Governance กับการปฏิรูปการศึกษา-การปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2541)
82. เพลิน (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2541)
83. ทางสายกลางในการศึกษา (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 2541)
84. แนวคิด แนวทาง และมาตรการในการจัดทรัพยากรเพื่อการศึกษา (เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, 30 มกราคม 2541)
85. การปฏิวัติหลักสูตรการศึกษาไทย (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, เมษายน 2541)
86. บทบาทของโรงเรียนในการหนุนช่วยการปฏิรูปการศึกษากับการปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, เมษายน 2541)
87. ประชาธิปไตยกับการเปลี่ยนแปลง (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2541)
88. ทฤษฎีใหม่ : มิติใหม่ที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2541)
89. Portfolio Government และ Multiple Legislative Processes ข้อเสนอในการออกแบบระบบการเมือง และการบริหารใหม่ (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2542)

90. เพลินเพื่อรู้ (กรุงเทพฯ : พี.เพรส, 2542)
91. การเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมและผลกระทบต่อระบบบริหารบ้านเมืองในศตวรรษหน้า (กรุงเทพฯ : พี.เพรส, 2542)
92. เพลินไปในโลก (กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์, 2544)
93. จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2545)
94. การปฏิรูประบบราชการ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2545)
95. รายงานการวิจัย ยุทธศาสตร์อุดมศึกษาไทย (เสนอต่อทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ, 2545)
96. รายงานการวิจัย การจัดการการพัฒนาระบบราชการเพื่อพัฒนาความสามารถในการแข่งขันของประเทศอย่างเป็นองค์รวม (เสนอต่อคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2546)
97. อนาคตที่ใล่ล่าประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2546)

ภาษาอังกฤษ :

1. Political Conflict in Thailand (Boston : O, G&H., 1980, with David Morell)
2. The Thai Young Turks (Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1982)
3. Leadership Perception and Security in Southeast Asian edited with Mohammed Ayoob (Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1989)
4. "The Military in Thai Politics" (with Suchit Bunbongkarn) in Zagaria Ahmat & Harold Crouch (eds.), The Military in Southeast Asia (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1985)

5. "Factors Behind Armed Separatism : A Framework for Analysis" (with Sukhumbhand Paribatra) in Lim Joo-Jock and Vani S. (eds.), Armed Separatism in Southeast Asia (Singapore : ISEAS, 1984)
6. "Implication of A Prolonged Conflict on Internal Thai Politics" in William Turley (ed.), Confrontation or Coexistence : The Fure of ASEAN- Vietnam Relations (Bangkok : Institute of Security and International Studies, Chulalongkorn University, 1985)
7. "Political Institutionalization in Thailand" in Scalapino, Sato and Wanandi (eds.), Asian Political Institutionalization alijation (Berkeley : Institute of East Asian Studies, 1980)
8. "Internal Dimensions of Regional Security in Southeast Asia" (with Sukhumbhand Paribatra) in Mohammed Ayub (ed.) Regional Security in the Third World (London : Croom Helm, 1986)
9. "The Bureaucracy of Thailand" in Somsakdi Xuto (ed.) Thailand (Singapore : Oxford University Press, 1987)
10. "Thailand Political History" in Somsakdi Xuto (ed.) Thailand (Singapore : Oxford University Press, 1987)
11. "Thailand" in Phillip G. Altbach (ed.) Student Political Activism : An International Reference Book (New York : Greenwood Press, 1989)
12. "Thailand : A Stable Semi-democracy" in Diamond, Linz and Lipset (eds.), Politics in Developing Countries : Comparing

- Experiences with Democracy (Boulder : Lynn Rienner Publishers, 1990)
13. "The Three-Dimensional State" in James Manor (ed.) Rethinking Third World Politics (London : Longmans, 1991)
 14. "The Military and Politics in Thailand" in Democratic Institutions vol.1 1992
 15. "Political Contestation in Thailand" in Norma Mahmood and Zakaria Haji Ahmad (eds.) Political Contestation : Case Studies from Asia (Singapore : Heinemann Asia, 1990)
 16. "Promoting Democracy and Building Institutions in Thailand" in L. Diamond (ed.) The Democratic Revolution : Struggles for Freedom and Pluralism in the Developing World (New York : Freedom House, 1992)
 17. "The New Military and Democracy in Thailand" in L. Diamond (ed.) Political Culture and Democracy in Developing Countries (Boulder & London : Lynn Rienner Publishers, 1993)
 18. "Thailand : Liberalization Without Democracy" (with Sukhumbhand Paribatra) in James Morley, (ed.), Driven by Growth : Political Change in the Asia-Pacific Region, (New York, M.E. Sharpe, 1993)
 19. "Bypassing the State", New Perspective Quarterly (Winter, 1995)
 20. "Economic Development and Democracy" in Medhi Krongkaew (ed.) Thailand's Industrialization and its Consequence (London : Macmillan, 1995)

21. "Old Soldiers never die, They are just bypassed : The Military, bureaucracy and globalization" in Kevin Hewison (ed.) Political Change in Thailand : Democracy and Participation (London : Routledge, 1997)
22. "Thailand : State-Building Democracy and Globalization" (Bangkok : Institute of Public Policy Studies, 2002)

“ผมตั้งใจที่เวลานี้ มีผู้ยอมรับมากขึ้นว่า ชาติของเรานั้นจะต้องร่วมกันสร้าง อย่าถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของรัฐ และข้าราชการแต่เพียงด้านเดียว เราต้องไม่กลัวว่า พี่น้องร่วมชาติของเราจะแข็งแกร่ง หากชุมชนท้องถิ่นแข็งแกร่งส่วนรวมก็ย่อมแข็งแกร่งด้วย อะไรที่เล็กและแข็งนั้นย่อมดีกว่าใหญ่แต่อ่อนแออย่างแน่นอน ผมหวังว่า ประเทศไทย จะเป็นความสัมพันธ์ที่ส่วนกลางเล็กแต่แข็ง ส่วนย่อยคือชุมชนและปัจเจกบุคคลก็เล็กแต่เข้มแข็งเช่นกัน เพราะหลายสิบปีที่ผ่านมา ส่วนกลางเราใหญ่แต่แข็งบ้างอ่อนบ้าง ส่วนย่อยเราเล็กแต่อ่อนแอขาดพลัง”

ประเทศไทยกับการเปลี่ยนแปลง

ISBN 974-7215-12-8

9 789747 215120

G112
2903

130.- บาท